

Вінницька філія Центру дослідження історії Поділля
Інституту історії України НАН України

Вінницька обласна організація Національної спілки
красназців України

Сергій ГАЛЬЧАК

КРІЗЬ ПРИЗМУ ІСТИНИ

***ПЕРЕДМОВИ, ВСТУПНІ СТАТТІ, ПІСЛЯМОВИ
ДО ІСТОРИКО-МЕМОРІАЛЬНИХ ТА
БІБЛІОГРАФІЧНИХ ВИДАНЬ,
КНИГ ІНШИХ АВТОРІВ***

Вінниця
2019

УДК 398 (477.440)
ББК 82.3 (4УКР-4ВІН)я2
Г 17

Сергій Гальчак. Кризь призму істини (Передмови, вступні статті, післямови до історико-меморіальних та бібліографічних видань, книг інших авторів). – Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2019. – 264 с.

ISBN 978-617-530-090-9

© Гальчак С. Д., 2019.
© ПП Балюк І. Б., 2019.

Передмови, вступні статті, післямови С. Д. Гальчака до історико-меморіальних та бібліографічних видань, книг інших авторів

С. Гальчак. Німецько-фашистський окупаційний режим на Вінниччині: цивільне населення – жертва терору і насильства // **Книга Скорботи України. Вінницька область:** Історико-меморіальне видання. – **Т. 1:** м. Вінниця; Барський район; Бершадський район; Вінницький район; Гайсинський район; Жмеринський район; Іллінецький район / Ред. кол.: Шестоपालюк О. В. (гол.), Дісяк П. П. (заст. гол.), Конверський В. І. (відп. секретар), Азаров С. Г., Александров Д. Д., Гальчак С. Д. та ін. – Вінниця: Обласна редакційна колегія Книги Пам'яті України, 2001. – С. 5 – 23;

Книга Скорботи України. Вінницька область: Історико-меморіальне видання. – **Т. 2:** Калинівський район; Козятинський район; Крижопільський район; Липовецький район; Літинський район; Могилів-Подільський район; Мурованокуриловецький район; Немирівський район; Оратівський район; Піщанський район; Погребищенський район; Теплицький район; Тиврівський район; Томашпільський район; Тростянецький район; Тульчинський район; Хмільницький район; Чернівецький район; Чечельницький район; Шаргородський район; Ямпільський район / Ред. кол.: Татусяк С. П. (гол.), Дісяк П. П. (заст. гол.), Конверський В. І. (відп. секретар), Азаров С. Г., Александров Д. Д., Гальчак С. Д. та ін. – Вінниця: Обласна редакційна колегія Книги Пам'яті України. – Вінниця: Велес, 2002. – С. 7 – 19;

Книга Скорботи України. Вінницька область: Історико-меморіальне видання. – **Т. 3** / Ред. кол.: Татусяк С. П. (гол.), Дісяк П. П. (заст. гол.), Конверський В. І. (відп. секретар), Азаров С. Г., Александров Д. Д., Гальчак С. Д. та ін. – Вінниця: Обласна редакційна колегія Книги Пам'яті України. – Вінниця: Велес, 2002. – С. 7 – 17.

НІМЕЦЬКО-ФАШИСТСЬКИЙ ОКУПАЦІЙНИЙ РЕЖИМ НА ВІННИЧЧИНІ: ЦИВІЛЬНЕ НАСЕЛЕННЯ – ЖЕРТВА ТЕРОРУ І НАСИЛЬСТВА

Друга світова війна немає собі рівних за нелюдською жорстокістю, кількістю жертв як серед військовослужбовців, так і цивіль-

ного населення. Вона обірвала життя десятків мільйонів людей, стільки ж покалічила. Її трагічне відлуння відчуватиметься ще досить довго. Особливо в Україні, де пролито стільки безневинної крові та гірких сліз, спричинено стільки горя...

Відлік біди для наших співвітчизників розпочався з 3-ї години 30-и хвилин 22 серпня 1941 року, коли полчища вермахту та збройні сили країн-сателітів Німеччини, отримавши за наказом Гітлера умовний сигнал «Дортмунд», завдали могутнього артилерійсько-мінометного удару по радянській прикордонній зоні на величезному просторі від Білого до Чорного морів. Одночасно зазнали масового бомбардування радянські військові аеродроми, залізничні станції, вузли зв'язку, місця дислокації військових частин і штабів, військові бази тощо. Ворожі бомби впали також на житлові квартали та цивільні об'єкти ряду міст України, Білорусії, Прибалтики, Російської Федерації, Молдавії. Вслід за спустошливою артпідготовкою танкові та моторизовані армії гітлерівців перетнули державний кордон СРСР, розпочавши віроломне вторгнення в його межі.

Агресія проти Радянського Союзу мала яскраво виражений колонізаторський, людиноненависницький характер. У додатку № 2 до інструкції щодо розгортання та бойових дій відповідно до плану «Барбаросса» прямо говорилося, що мета цієї війни – розгром сьогоднішньої Росії. Тому вона повинна вестися з небувалою жорстокістю.¹

Ось чому не випадково начальник штабу Верховного командування вермахту генерал-фельдмаршал Кейтель в одному з своїх наказів цинічно проголошував, що «всякий вияв м'якості є злочином», що «військові частини мають право і зобов'язані застосовувати в цій боротьбі будь-які засоби без обмежень також проти жінок і дітей...»²

«У тебе немає серця і нервів, на війні вони не потрібні. Знищуй в собі жаль і співчуття, вбивай кожного росіянина, не зупиняйся, якщо перед тобою старий або жінка, дівчина чи хлопчик, – наголошувалося, зокрема, в «Пам'ятці німецького солдата». – Убиваючи, тим самим рятуєш себе від загибелі, забезпечивши майбутнє сім'ї і прославившись у віках».³

Використовуючи фактор раптовості й тимчасової переваги в живій силі, впиваючись від крові та змітаючи все на своєму шляху, полчища завойовників нестримно просувалися все далі на схід.

7 липня 1941 р. танкові колони гітлерівців перебували всього в 100-а кілометрах від Вінниці – у Бердичеві. 9 липня вони вдерлися в Житомир. 10 липня частини 3-го моторизованого корпусу ворога по Житомирському шосе вийшли на близькі підступи до Києва біля р. Ірпінь. Розпочалися жорстокі бої на київських оборонних рубежах. Склалася реальна загроза не тільки захоплення столиці України, але й оточення головних сил київського напрямку.

Прорив у районі Новоград-Волинської лінії оборони Південно-Західного фронту фактично відкрив німецько-фашистським загарбникам шлях на Поділля.

7 липня почалися бої за Могилів-Подільський, який вже на другий день війни зазнав бомбардування ворожої авіації. Фашистському десанту вдалося прорвати оборону наших військ біля с. Бронниці і вступити в приміський ліс Липники. Зав'язався кровопролитний бій по всьому укріпрайону. На допомогу бійцям 130-ї стрілецької дивізії під командуванням генерал-майора В. О. Візжиліна було кинуте мотострілецький полк 47-ї танкової дивізії 18-го механізованого корпусу. Вони оточили німецько-румунські частини і в жорстокому бою розгромили фашистський полк «Бранденбург».

Одинадцять днів героїчно обороняли Могилів-Подільський частини укріпрайону, 130-а стрілецька дивізія і мотострілецький полк, а також льотчики 45-ї змішаної авіаційної дивізії.

Назавжди збережеться у пам'яті подвиг гарнізону доту № 112, будівництвом якого, як і всіх оборонних споруд навколо Могилева-Подільського, керував генерал-лейтенант інженерних військ Герой Радянського Союзу Д. М. Карбишев. Понад 30 воїнів гарнізону доту до останнього подиху відбивали атаки ворога, але не здалися. 28 липня дот замовк назавжди. На його стіні зберігається напис, зроблений останніми його захисниками: «Прощай, Вітчизно! Ми віддаємо за тебе життя, фашистам не здамося!»⁴

Не меншим героїзмом на вінницькій землі відзначились і воїни 209-го полку 14-ї гірськострілецької дивізії під командуванням майора Г. В. Миклея. «У бою за м. Тростянець у тилу полку опинилося 76 ворожих танків. Командир, розуміючи, що найстрашні-

ше в цій ситуації паніка, дав чіткі вказівки комбатам і вирушив до батареї. Майор Миклей став до гармати, спрямовуючи снаряд за снарядом у залізні потвори. Бійці підпускали їх до своїх позицій і кидали в'язки гранат та пляшки із запалювальною сумішшю. Танки спалахували один за одним і зупинялися нерухомі. Цей бій тривав понад дві години. І тільки тоді, коли спалахнув 46-й танк, ворог відступив...»⁵

Майор Г. В. Миклей загинув 2 серпня 1941 р. на Кіровоградщині, а 9 листопада того ж року йому посмертно було присвоєно звання Героя Радянського Союзу.⁶

Та становище на фронті продовжувало складатись не на користь Червоної Армії. 19 липня 1941 р. її останні військові частини залишили Вінницю, а до кінця місяця загарбники окупували всю територію області. Невдовзі Вінниччину було штучно розчленовано на дві великі адміністративно-територіальні частини. Південні і південно-західні райони по лінії Могилів-Подільський – Жмеринка – Бершадь відійшли під протекторат Румунії до так званої Трансністрії, а решта районів були віднесені до рейхскомісаріату «Україна» з включенням до Житомирського генерального округу (генералбецірка). У свою чергу генералбецірк був поділений на ряд менших адміністративних одиниць – генералкомісаріати (області). Так на карті Вінниччини виникли «області»: Вінницька, Гайсинська, Іллінецька, Калинівська, Літинська, Немирівська, Монастирищенська.

Фашистський окупаційний режим, встановлений тут, як і по всій Україні, був злочинною військово-поліцейською та адміністративно-господарською системою органів і заходів, спрямованих на колонізацію, нещадне економічне пограбування, анексування окупованих областей, ліквідацію в них національної державності та культури.

Особливо жорстоким він виявився саме на Вінниччині – у зв'язку з розташуванням тут нацистами своїх надсекретних об'єктів – ставки Гітлера «Вервольф», штаб-квартири Герінга, ряду вищих військових установ, аеродромів.

Ставка Гітлера споруджувалась у великій таємниці поблизу села Коло-Михайлівка. «Тут примусили працювати 25 тис. радянських військовополонених, громадян Франції, Польщі, Чехословаччини та багатьох інших країн. Їх утримували в жахливих умо-

вах. Територія табору була огорожена кількома рядами колючого дроту, через який пропускали струм високої напруги. Коли в 1942 році гітлерівське лігво було закінчене, всіх в'язнів фашисти розстріляли. Щоб забезпечити спокій у цьому районі, навколо ставки розміщувались спеціальні каральні команди, сюди у великій кількості засилялись шпигуни». ⁷ Тут же дислокувались численні заго-ни місцевої поліції і жандармерії. Каральні акції здійснювались од-на за одною. Усі вони, в першу чергу, спрямовувалися проти ци-вільного населення.

Взагалі, становище, в якому опинилося населення окупованих територій (і не лише на Вінниччині), було надзвичайно скрутним. Причому, мова йде про сотні тисяч чоловік, адже швидке просу-вання гітлерівських військ не дозволило радянському керівництву здійснити належну їх евакуацію. З України було переміщено в тил лише 3,5 млн. громадян. ⁸ У Західній Україні та Північній Букови-ні зірваною виявилась навіть мобілізація, ⁹ не кажучи вже про ева-куацію цивільного населення. Всього на окупованій території Ра-дянського Союзу залишалось понад 60 мільйонів громадян, або ж приблизно 33 % довоєнної кількості населення країни. ¹⁰

Фактично залишене Червоною Армією на поталу ворогові, не маючи ефективного захисту з боку народних месників (зокрема, на перших порах, коли партизанська мережа лише зароджувалась), воно виявилось під цілковитою владою гітлерівських загарбників, розглядалось ними як расово неповноцінне, що підлягало плано-мірному знищенню, як воєнний трофей. А тому загарбники відпо-відно й розпоряджались ним, не роблячи ніякої різниці між людь-ми, худобою, захопленим майном. Повсюдно проти цивільного на-селення було розв'язано масовий терор, котрий досить швидко пе-реріс у відвертий геноцид.

За найменше порушення окупаційного режиму тисячі мешкан-ців Вінниччини було розстріляно, повішано, закатовано, знищено у концентраційних таборах.

Вістря терору насамперед спрямовувалося проти комуністів, комсомольців, активістів радянської влади, а також тих, хто спів-чував їй та Червоній Армії, що підтверджують численні докумен-ти.

«...В перші ж дні німці звозили підозрілих для них людей ма-шинами. Людолови-фашисти в кашкетах з гербами смерті їздили

розправлялись із активістами. З Уладівки Хмільницького (тепер *Літинського*) району 22 чоловіки стояло в черзі до розстрілу... Тут же копали ями, в які мали лягти ці невинні жертви. По селах фашистські прислужники розтаскували з колгоспних дворів і ферм все, що захопили». ¹¹

17 липня 1941 року, коли вступили німці, мешканець с. Носківці Станіславчицького району Вінницької області Манілко Сидір Артемович, народження 1903 року, безпартійний, зустрів пораненого червоноармійця і надав йому допомогу... Німці, дізнавшись про це, негайно арештували Манілка С. А. і почали по-звірячому бити. Після цього вивели на город громадянина с. Носковець Дехтярука, заставили викопати для себе могилу. Коли могила була готова, німці розстріляли його й закопали». ¹²

Причому терор продовжувався протягом усього періоду окупації. Так, у грудні 1942 р. гітлерівці зігнали в один будинок 300 мешканців м. Іллінців і живцем спалили їх. 2 квітня 1943 р. в с. Тернівці колишнього Джулинського району есесівці знищили 2400 селян. 14 лютого 1944 р. в Гайсинських Хуторах фашисти кинули в криницю 24-х чоловік»...

Всі вони загинули. В числі їх завгосп санітарної станції... Терлецький Степан Антонович... Робітник Чернов з дружиною... разом з дочкою Манею 4-х років, сином Анатолієм, 2-х років і дочкою Люсею 6-и років. 6-річна Люся була згвалтована, а потім кинута в криницю... Разом із сім'єю – дружиною Марією, 15-річною дочкою Надею, сином Жорою 5-и років та дочкою Галею 3-х місяців у криницю був кинутий колгоспник Юревич Яків... У числі кинутих в криницю і гайсинський лікар Ратнер Георгій Львович з дружиною та дочкою... Із 24-х чол., кинутих у криницю живими, шестеро дітей». ¹³

Без всякого жалю фашисти знищували людей, прикутих до ліжка хворобами. Так, вони заморили голодом і отруїли понад 700 хворих, що лікувались у Вінницькій психоневрологічній лікарні, а приміщення перетворили в офіцерський клуб. ¹⁴

Та з особливою жорстокістю і безпощадністю гітлерівці ставилися до євреїв. За расовою теорією вони були ворогами рейху, з чого випливало одне – ліквідація. Так званий голокост, тобто масове знищення людей єврейської національності, проводився окупан-

тами після заняття будь-якої території України (масовому знищенню, але як «соціально небезпечні елементи», підлягали й цигани).

Кривава драма розігралася 14 серпня 1941 р. в м. Хмільнику. Тоді о 8 годині ранку німці почали зганяти у двір місцевої ради споживспілки людей єврейської національності. Глумлячись над ними, «обрізали бороди стариків, заставляли молодих під ударами палиць їсти це волосся, після чого ставили всіх на бите скло біля кам'яної стіни, де почалось систематичне побиття: вдарюючи головами об стіну і т. і.

На знак наведення «нового порядку» тут-таки повісили двох ні в чому невинних мирних громадян.

Решту побитих і закривавлених повезли розстрілювати до наперед підготовленої ями.

Тих, що втратили свідомість, і зовсім знесилених від побоїв, заставили в мішках нести до могили, де їх і розстріляли.

9 січня 1942 року було розстріляно 6600 мирних жителів – чоловіків, жінок і дітей.

О четвертій годині ранку Хмільник був оточений каральним загоном Літинського гебітскомісаріату.

Вриваючись у будинки, ще з постелі забирали з собою мирних жителів, а не здатних рухатися і стариків вбивали на місці. При цьому грабували всі цінні речі, які були в квартирах.

Частина забраного населення була вбита на вулицях міста, трупи вбитих прив'язували шнурами до хвостів коней і з метою глузу волочили по вулиці.

Цілий день проходив розгул фашистських катів: до ями довжиною 150 метрів привозили фурами жінок з грудними дітьми на руках, батьків сімейств, стариків, старих жінок.

На тріскучому морозі роздягали їх наголо і заставляли годинами стояти в черзі – дорослих вбивали, а дітей кидали живими в яму. Крики нещасних батьків, які прощалися з своїми дітьми, далеко лунали від місця убивства.

Вагітні жінки родили на дорозі і біля ями, їх також разом з новонародженими кидали в яму.

Жахлива розправа над мирними радянськими громадянами Хмільницького району тривала і далі в наступні дні. Випадково вцілілих від бойні громадян розшукували і збирали в підвал при

будинку районної поліції. Більше 1500 людей в страшній тіснєві, без їжі і води піддавались побиттям, їх тримали 7 днів.

Багато людей в підвалі втратили розум, вони не витримали не-людських мук. 16 січня цього 1942 року були теж усі розстріляні...»¹⁵

Або інший архівний документ.

«...За час свого панування фашисти розстріляли, зарили живими, повішали, спалили на вогнищі і замучили в Гайсинському районі більше 10 тис. чоловіків, жінок, стариків і дітей, а в місті Гайсині знищили понад 6 тисяч чоловік... 16 вересня 1941 р. німці під приводом переселення наказали громадянам міста Гайсина чоловікам, жінкам і дітям зібратись, захопивши з собою цінності. Усіх, що зібрались, оточили озброєні загони гестапо, погнали за місто в район Белединки і групами по 60 – 75 чоловік заводили в приміщення стрілецького тиру, де відбирали в них документи, цінності і роздягали догола. Потім приречених на смерть громадян тягнули до ям і розстрілювали з автоматів, а дітей живими кидали в яму. В цей день було розстріляно 3 тисячі чоловіків, жінок і дітей, розстріляних закопали в шести ямах...

17 вересня 1942 р. в Белединці таким же чином розстріляно тисячу чоловік. Громадянина Клянуса живим закопали разом з убитим конем. Громадянки Котляр і Возгіна ранком родили, а на другий день породіллі разом з новонародженими були розстріляні. Старих і хворих, які не могли йти, фашистські звірі на підводах привозили на місце страти і убивали. Тут був убитий 80-річний старик Гросман з дружиною, 4-місячного Борю Діхтярова німці штиком викинули через вікно на вулицю. А в одного п'ятирічного хлопчика розстріляли батька і матір. Хлопчик дуже кричав і просив: «Дядя, не вбивай мене, не вбивай мене» і намагався втекти. Німецький кат схопив його за ногу, кинув у яму і хлопчика закопали живим...»¹⁶

Аналогічно вели себе фашистські кати і в Немирові.

«...7 серпня 1941 року за розпорядженням рейхскомісара України Коха гебітскомісар по Немирівському округу Віттінг, голова управління Кіцман, начальник управління жандармерії Денисюк запропонували єврейському населенню заплатити 100 тис. карбованців золотом контрибуції на право проживання.

Протягом трьох днів було забрано цінні речі в рахунок 100 тис. карбованців. У вересні 1941 року було відібрано все працездатне єврейське населення м. Немирова – 3460 чоловік, розбито на дві групи і розстріляно в 0,5 км від м. Немирова. У ямі колишнього цегельного заводу (у двох могилах).

7 листопада 1941 року прибув у Немирів спеціальний каральний загін фашистів, оточив м. Немирів, зібрав все єврейське населення, із якого були відібрані найкваліфікованіші спеціалісти, а решта в кількості 2680 чол. протягом доби була відправлена у вичездане місце і розстріляна...»¹⁷

Понад тисячу чоловік, у тому числі 200 чол. радянського і партійного активу, у вересні 1941 р. фашисти розстріляли в Липовецькому районі.

«Громадянин с. Вікентіївки Липовецького району Лисак розповідає:

«Нас, громадян села в кількості 22 чол., схопила поліція, вивела в поле, де були вириті траншеї, і наказала очистити три траншеї. Всю ніч під силою зброї ми копали ці ями, а о 7-й годині ранку фашисти пригнали до ями 700 чол., серед яких були жінки і діти. Почався неймовірний крик і плач людей, приречених на смерть. Але кати не звертали на це уваги. Людям наказували роздягатись і групами по 20 – 30 чоловік підводили до ям, заставляючи лягати вниз обличчям, після чого їх розстрілювали з автоматів. Так заповнювалася яма. Не всі були мертві і земля ще довго піднімалась над ямами».¹⁸

Масові розстріли єврейського населення були проведені в Літині, Дашеві, Комсомольському, Погребищі, Гнівани, інших населених пунктах.

Та особливо багато безневинної крові пролито у Вінниці.

«13 вересня 1941 р. гітлерівці спільно з поліцаями провели першу пробну акцію. Цього дня за наказом начальника фельдкомендатури Маркуля вони зібрали 1200 чоловік, прогнали через усе місто і за селом Шереметка розстріляли».¹⁹

«...19 вересня 1941 року були по-звірячому замучені в П'ятничанському лісі 1500 чол.²⁰ із населення Вінниці... Були також забрані з родильного будинку жінки з новонародженими дітьми, а також люди похилого віку із Стрижавського будинку для престарілих – всі були по-звірячому знищені.

16 квітня 1942 року за розпорядженням штатскомісара Марінфельда на Вінницькому стадіоні було зібрано 10000 населення і загнано в П'ятничанський ліс, де старики, жінки, діти були розстріляні, а працездатне населення в кількості 1000 чол. заточене в тюрму». ²¹ Пізніше їх теж стратили.

Так вирішувалося «єврейське питання».

До слова, не пощадили нацисти навіть єврея із прізвиськом Гітлер – уродженця сусідньої Чернівецької області. Пішки добираючись із Києва у рідні краї, він у серпні 1942 року випадково опинився неподалік району ставки фюрера, де потрапив у лапи охоронців, котрі негайно його розстріляли лише за те, що був представником «расово неповноцінної нації». ²²

З метою ізоляції та подальшого знищення осіб єврейської національності окупанти утворили на території Вінниччини 126 гетто – своєрідних концтаборів для тимчасового примусового їх утримання. Найбільша кількість гетто існувала в Копайгородському (14), Бершадському (11), Шаргородському (10), Могилів-Подільському (8), Тростянецькому (7), Барському (6), Крижопільському (6), Ободівському (6) районах. Їх в'язнями були десятки тисяч людей: як місцеві євреї, так і насильно пригнані з Бессарабії та Буковини. Відомі випадки, коли в гетто утримувалися й українці, в основному ті, котрі мали змішаний шлюб. Найменше часу на Вінниччій проіснували гетто, розташовані в німецькій зоні окупації, – через прискорену, цілковиту ліквідацію їх в'язнів. Більше шансів на життя мали євреї Трансністрії, де окупаційний режим у певній мірі відзначався не такою жорстокістю, хоча нагла смерть безпощадно косила їх й тут. Так, архівні документи повідомляють, що в бершадському гетто знищено 13871 особу єврейської національності, в ободівському – 11 тисяч, у селі Печера Шпиківського району 9989 (із них 166 дітей), у гетто Могилева-Подільського – 4394, Копайгорода – 2808, с. Вільшанки Крижопільського району – 1300 чол. Заради справедливості слід відзначити, що причиною смерті невільників були не лише розстріли, а й різноманітні епідемії як результат жахливих антисанітарних умов утримання в'язнів, холод, виснаження від непосильної праці, голод.

Причому голод став ефективним інструментом знищення не тільки в'язнів гетто, але й значної кількості цивільного населення практично на всіх окупованих територіях. Якщо сільських меш-

канців у якійсь мірі ще рятували присадибні ділянки, то городянам доводилось вкрай нелегко. Єдиним порятунком для них тимчасово був чорний ринок, де вони купляли за спекулятивними цінами продукти харчування або ж вимінювали їх за речі особистого та домашнього вжитку, запаси яких досить швидко вичерпувались. Запроваджена восени 1941 р. карткова система на хліб і окремі продукти харчування фактично лише продовжувала агонію. У Вінниці загальна денна норма хліба на дорослу людину становила на той час всього 300 грамів (для вцілілих після перших погромів євреїв 225 г).²³ Пізніше вона була скорочена.

Міське населення Луцька і Рівного – столиці рейхскомісаріату «Україна» отримувало в день по 214 г хліба.

У ще жахливішому становищі опинилися мешканці Києва, які отримували по 200 г хліба на тиждень і зовсім не забезпечувались салом, м'ясом, цукром.

Від голоду за час німецько-фашистської окупації вмерло 120 тисяч харків'ян.

Серед полеглих від голодної смерті й тисячі вінничан.

Тому зовсім не пустими виявилися слова чи не найбільшого ката українського народу рейхскомісара Е. Коха:

«Ми панівний народ і повинні керувати суворо... Я прибув сюди не для того, щоб роздавати благословення... Деякі хвилюються, що населення, може, не отримує достатньої їжі. Населення не повинно цього вимагати... Ми не прийшли сюди, щоб роздавати манну небесну...»²⁴

Місцем ув'язнення та фізичного знищення цивільних радянських громадян були також табори примусової праці для євреїв. Такі табори, зокрема, існували у Вінниці, Брацлаві, с. Чукові тодішнього Брацлавського району, селищі Комсомольському, місті Хмільнику, у селах Райгороді та Печері тодішніх Ситковецького і Шпиківського районів. В одному лише Райгороді замордовано 2758 в'язнів...

Фізичному знищенню цивільного населення, життя якого мало чим відрізнялось від життя в'язнів, сприяв вкрай низький рівень його медично-санітарного обслуговування. Хоч на території Вінниччини й функціонувала певна мережа закладів охорони здоров'я, проте запроваджена окупантами шкала оплати за медпослуги виявилась зовсім недоступною для пограбованого населення. У

1942 р. захворюваність висипним тифом порівняно з довоєнним періодом зросла в 15 разів, черевним тифом – у 12, дифтеритом – у 18. Різко збільшилась кількість хворих на туберкульоз. Так, в Бершадському районі від цих та інших пошестей загинуло 12,5 тис. чол.²⁵ Без перебільшення, хвороби окупанти взяли на озброєння як засіб знелюднення захопленого «життєвого простору».

Також з особливим садизмом фашистські карателі знищували партизанські села, а разом з ними їх мешканців – жінок, дітей, стариків. Всього на Вінниччині трагічної долі білоруської Хатині та українських Кортелісів зазнали 16 населених пунктів. Це села (*адмінподіл на початок війни*) Павлівка Ободівського району (спалено 350 дворів, 150 інших будівель, загинуло 66 жителів), Пархомівка Дашівського району (спалено 87 дворів, загинуло 47 жителів), Сталінка Бершадського району (спалено повністю, загинув 31 житель), Уладівка Хмільницького району (спалено 316 дворів, загинуло 216 жителів), Чорторія Дашівського району (спалено 152 двори, загинуло 46 жителів), Шабельня Дашівського району (спалено 285 дворів, 205 інших будівель, загинуло 36 жителів), Яцківці Літинського району (спалено 290 дворів, загинули 34 жителі), Мітлинці Ситковецького району (спалено 476 дворів, загинуло 15 жителів), Брусленів Літинського району (спалено 396 дворів, загинули 42 жителі), Пеньківка Літинського району (спалено 507 дворів, загинуло 90 жителів), Супрунів Літинського району (спалено 250 дворів, загинуло 23 жителі), Майдан-Бобрик Хмільницького району (спалено 130 дворів, загинув 21 житель), Василівка Іллінецького району (спалено повністю, загинули 11 жителів), Мар'янівка Брацлавського району (цифрові дані відсутні), Матяшівка Хмільницького району (цифрові дані відсутні).

Зрозуміло, неминуча смерть чекала на самих народних месників та членів патріотичного підпілля. Причому розправи над ними супроводжувались винятковою жорстокістю. Не існувало винятків навіть для дітей. От як, скажімо, вороги розправились із юним розвідником Степаном Чорнобаєм.

19 грудня 1943 р. в с. Лиса Гора Липовецького району пораненим він потрапив у полон. На колишньому колгоспному дворі йому відразу ж вчинили допит. Однак підліток не відповів на жодне запитання. Тоді йому почали ламати пальці на руках, вирізали на спині зірку, викололи очі, розрізали живіт і стали дрючками витя-

гувати кишки. На останок кати відрізали ще й язик та прикололи тіло партизана до землі штиком.²⁶

По-звірячому був закатований німцями зв'язковий антифашистської підпільної групи с. Ігнатівки Гайсинського району піонер Вася Бабій. Розстріляний гестапівцями після важких знущань у Вінницькій тюрмі рідний брат комісара партизанського загону ім. Леніна Героя Радянського Союзу П. К. Волинця (Калинівський район) піонер-партизан Олексій Волинець. Розстріляні румунськими жандармами в с. Печері члени підпільної розвідувальної молодіжної групи тодішнього Шпиківського району піонери Ганя Козуб, Вася Нарядчук, Михайло Козачко.

З таким же задоволенням карателі розправлялися з родинами партизанів і підпільників. Були, наприклад, заарештовані всі сім'ї підпільників с. Підвисокого Оратівського району, спалено їх хати, а майно розграбовано.²⁷ У березні 1943 р. розстріляно 17 родичів партизанів та підпільників с. Зятковець Гайсинського району.²⁸

Під приводом боротьби з партизанами нацистське керівництво практикувало безпрецедентні за масштабом та жорстокістю вбивства жителів окупованих територій. Тим більше, воно не давало скільки-небудь точного визначення поняття «партизан», що робило можливим поширювати це звинувачення на будь-які групи населення.

Одним із основних методів масового знищення людей було також заручництво. Сутність його полягала в тому, що фашисти заздалегідь самовільно оголошували певну кількість людей заручниками, яких негайно ж розстрілювали при прояві навіть найменшого опору «новому порядку» на території даного населеного пункту чи його околицях, хоч визначені для розправи люди не мали ніякої причетності до «інциденту», що стався.

Якщо в більшості поневолених країн заручниками брали певну кількість найбільш відомих громадян і списки їх доводились до відома населення – хто саме підлягав страті у випадку невиконання німецьких наказів, то в окупованій Україні все зводилось до масових репресій, які здійснювали як військові окупаційні органи, так і цивільні, не кажучи вже про каральні органи СС, СД, польову жандармерію та ін.

Як заручників, а значить, смертників, окупанти брали передусім «небажаних» осіб, причому політичний і расовий принцип витримувався з німецьким педантизмом.

Так, першими заручниками у м. Вінниці стали представники єврейської інтелігенції. 29 липня 1941 р. було арештовано 25 чол. і по-звірячому замучено в гестапо. «Серед них: адвокат Черкасін, провізор Уланівський, робітник друкарні Мандель, службовець Укрзбуту Гробман, юрисконсульти Вайнтрауб, викладач фізики Швидко, адвокат Гурман, бухгалтер Дірер, викладач медінституту Гольдінер та інші. Серед заручників був і завідуючий лікувальною частиною Вінницького міськздороввідділу лікар Пістерман...»²⁹

Зрозуміло, серед заручників найбільше розстріляно українців, оскільки вони склали основну масу населення, що жило на Вінничині у передвоєнний період, та й під час окупації. Так, 42-х заручників української національності було розстріляно гітлерівцями у с. Трибухах Літинського району. Серед них Мартинюк Марія, Марчук Ганна, Харусь Параска, Савчук Микола, Дарнобит Василь, Мельник Іван, Капшук Текля, Марчук Ярина, Ішук Григорій, Білик Іван, Колесник Костянтин та інші.³⁰

19 заручників української національності, серед яких колишній секретар сільської Ради депутатів трудящих, розстріляно у с. Сеферівці Барського району,³¹ 9 чол. – в Майдані-Курилівському Літинського району,³² 5 чол. – у с. Михайлівці Гайсинського району.³³ Власне, мало в якому населеному пункті області обійшлося без страт заручників.

Ще однією велелюдною трагедією стала насильницька депортація цивільного населення на каторжні роботи в Німеччину, котра тривала до останніх днів окупації області. Методи «полювання за черепами», як називали «вербувальну кампанію» самі фашисти, відзначались крайньою неповагою до людської гідності, жорстокістю та насиллям. Людолови часто-густо влаштовували облави на свої жертви, арештовували посеред ночі в оселях, висліджували їх у схованках, примушували з'явитися на збірні пункти під загрозою фізичної розправи, розправи над близькими та рідними.

«Фашисти не вважали нас за людей, їх жорстокість не знала меж. Вони спалили мою хату, вбили матір, а мене насильно забрали в Німеччину».³⁴ (Із фільтраційної справи «остарбайтера» О. Р. Барана, с. Романів Хутір Іллінецького району).

Нерідко «вербувальники» не обмежувалися облавами на базарах та в інших людних місцях, а оточували цілі села, де хапали кожного, хто тільки потрапляв на очі. Так, в «1943 р. підрозділи гестапо Житомира, Бердичева, Калинівки провели операцію по «ізоляції» сіл Майдан-Бобрик та Пиківська Слобідка Хмельницького району. Під час грандіозної облави із Майдану-Бобрика насильно відправлено до Німеччини 80, а із Пиківської Слобідки – 256 жителів». ³⁵

Репресивні заходи призвели до того, що в ряді населених пунктів Хмельницького, Літинського, Калинівського районів, а саме, «...в селах Івча, Івашківці, Канатківці, Широка Гребля (на Бузі), Миколаївка, Мізяків, Вонячин, Осолінка та інших все чоловіче населення від 14 до 70 років було вигнане в Німеччину». ³⁶

Однак депортації підлягали не лише чоловіки. Ще більше на фашистську каторгу відправлено дівчат і жінок.

Не гребували людолови, особливо на заключній стадії окупації, навіть дітьми, їх із Вінницької області вивезено в Німеччину 1470. Найбільше з Піщанського (354 дитини), Хмельницького (299 дітей), Літинського (252 дитини), Жмеринського (239 дітей), Джулинського (160 дітей) районів. ³⁷

Всього ж із території Вінниччини (з урахуванням Монастирищенського району, який до 1954 р. перебував у складі області) в нацистський рейх депортовано 78650 чоловік цивільного населення. Найбільше бранців вивезено з м. Вінниці (13400 чол.), Монастирищенського (5711 чол.), Гайсинського (4862 чол.), Хмельницького (4868 чол.), Теплицького (3892 чол.), Калинівського (3613 чол.), Липовецького (3125 чол.), Дашівського (2978 чол.), Оратівського (2817 чол.), Уланівського (2798 чол.) районів. Станом на 1 жовтня 1948 р. повернулися в область лише 48705 чол. ³⁸ Тисячі наших земляків знайшли смерть на чужині.

Серед основних причин, через які «остарбайтери»-вінничани не повернулися додому, були:

- смерть внаслідок хвороб, фізичного виснаження та голоду під час перебування на фашистській каторзі;
- внаслідок проходження фронтів;
- загибель у результаті інтенсивних бомбардувань німецьких населених пунктів авіацією союзників;

- навмисна фізична розправа гітлерівців за прояви непокоричи порушення запровадженого на каторзі режиму;

- загибель у боях з гітлерівцями та японськими загарбниками на заключному етапі Другої світової війни в лавах Червоної Армії.

Нелюдська політика окупантів завдала непоправної шкоди нашому народові. Населення України катастрофічно скоротилося. Так, на березень 1944 р. у Вінниці залишилося всього 27,8 тис. чол. населення, тоді як в 1939 р. проживали 92,8 тис. чол.³⁹

Проте, це не було простим трагічним збігом обставин, на які так багата війна. Фізично знищуючи цивільне населення, обезлюднюючи загарбані території, окупанти наполегливо реалізовували заздалегідь поставлену мету – цілковито колонізувати захоплені українські землі.

В основі політики «третього рейху» в Україні лежала расова теорія про зверхність арійців щодо інших народів – не лише єврейського, але й слов'янських.

«Українець, як представник пасивного народу, перебуває в полоні природи. Він не може управляти взаємовідносинами, взаємовідносини управляють ним», – зазначалось у секретній директиві фашистського керівництва «Політика і управління людьми на Україні». Зарахований до расово неповноцінних (untermenschen), український народ був приречений нацистами більшою частиною на винищення, меншою – на слугування німецьким панам.

Гітлер неодноразово заявляв, що Україна має забезпечити достаток великій Німеччині. При цьому необхідно позбавитися місцевого населення, колонізувати територію. Йому вторив шеф гестапо Г. Гімлер: «Ми хочемо, щоб на Сході жили люди виключно німецької крові». В січні 1940 р. він підкреслював, що для успіху німецької політики на Сході треба знищити 30 млн. слов'ян. В одному з циркулярів він вимагав: «щоб на цій території зчезли такі народності, як українці, гораки і лемки».⁴⁰

Не менш промовисто висловлювався і Е. Кох: «Немає ніякої України... Землі України мають бути розділені між солдатами-переможцями».⁴¹

Для цього їх слід було лише звільнити від попередніх господарів.

За планами загарбників, на місце українців, інших громадян України мали переселитись 25 млн. німців, румунів, угорців. Пе-

редбачалось створення 8 окремих районів, заселених виключно німцями. Зокрема, такий переселенський район, що отримав назву Хагевальд, було утворено у південній частині Житомирщини, на півночі Вінниччини. Інший аналогічний район Ферстенштадт нацисти розмістили північніше «Вервольфу» неподалік Калинівки. Для кожного переселенця передбачалась садиба на місці кількох селянських господарств, а для керівників районів, обов'язково есе-сівців, – 100-гектарні наділи.

Реалізуючи свої плани, загарбники у липні 1943 р. насильно депортували населення партизанських сіл Майдана-Бобрика та Брусленова. Ось як про це повідомляється в донесенні унтерштурм-фюрера СС та кримінального обер-секретаря зі ставки Гітлера «Вервольф» Даннера начальнику імперської служби безпеки Ратенхуберу:

«Хаупштурмфюрер Лафорке із особливого штабу ГЕНШЕЛЕ повідомив мене усно 19.07.43 р., що... в ніч з 19 на 20.07.43 р. має відбутися примусова евакуація населення сіл Майдану Бобрика і Брусленова Калинівського району, яке повністю підтримує партизанів.

В 2-х селах населення близько 3 тис. мешканців. Обидва села розміщені в лісі і пробратись до них з Калинівки дуже важко. Від споруди «Вервольф» вони розміщені в 20 км.

Після повідомлення Лафорке, для виконання завдання я поїхав із водієм Глезенані до місця збору в Калинівку. Це завдання виконували СС-батальйон Гофмана із Бердичева, а також 2 роти солдатів із авіації, 1 рота поліції, 40 чоловік із особливо штабу ГЕНШЕЛЕ і 6 чоловік із СД м. Вінниці...

О 23-й годині виїхали з Калинівки у вищевказані села. О першій ночі почалась евакуація сіл. О 3-й годині ранку закінчилась. Мешканцям дозволялось брати лише те, що вони могли взяти в руки.

15 чоловік я виділив для збору та загону худоби. Деякі жителі, які сприяли партизанам, чинили опір, але він швидко припинився, так як ми володіли достатньою кількістю солдатів. Солдати діяли дуже жорстоко, з усією пристрасстю в ім'я виконання цього наказу...

Доводилось застосовувати і такі заходи, як розстріл та поранення...

Вранці, 6 год. 30 хв., села були повністю очищені. Все майно, будинки, городи були передані Лафорке. Ці села підлягають заселенню іншими переселенцями – німцями із інших областей...»⁴²

Чистокровні (так звані «народні») німці мали поселитися в 60-и населених пунктах Хагевальда та 7-и Ферстенштадта. Не дозволила здійснитись цим планам Червона Армія, яка вигнала нацистську нечисть із української землі.

Близько тисячі днів тривала над Вінниччиною темна ніч німецько-фашистської окупації. За попередніми підрахунками, жертвами масового терору, і поховані на вінницькій землі, стали 169260 мирних жителів. Але мартиролог жертв буде значно більшим, коли приплюсувати десятки тисяч земляків, котрі полягли на фронтах Другої світової, закатованих, розстріляних партизанів та підпільників, знищених на чужині «остарбайтерів», замучених у концтаборах військовополонених.

Нехай же пам'ятником їм стануть скорбота і біль наших сердець, наша вдячна пам'ять!

Примітки

1. *Война Гемани против Советского Союза 1941 – 1945: Документальная экспозиция // Каталог. – Берлин, 1992. – С. 51.*

2. *Історія Української РСР. У 8 т. – Т. 7: Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу (1941 – 1945) / Редколегія тому: В. І. Клоков, відповід. ред., М. М. Дятленко, В. С. Коваль, П. Т. Тронько та ін. – К.: Наукова думка, 1977. – С. 298.*

3. *Цитується за книгою «Безсмертя. Книга Пам'яті України. 1941 – 1945»: Наук.-публіцист. видання / Гол. редколегії І. О. Герасимов, заст. голови І. Т. Муковський, П. П. Панченко, відп. секретар Р. Г. Вишневський. – К.: Пошуково-видавниче агенство «Книга Пам'яті України», 2000. – С. 179.*

4. *Бабій М. Л., Ткаченко А. Д. Вступ // Книга Пам'яті України. Вінницька область: Історико-меморіальне видання. – Т. 1. – К., 1994. – С. 10 – 11.*

5. *Безсмертя... - С. 87.*

6. *Російський державний військовий архів (РДВА), ф. 1076, оп. 1, спр. 5, арк. 22 – 24.*

7. *Історія міст і сіл УРСР. Вінницька область. – К., 1972. – С. 50.*

8. *Украинская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза 1941 – 1945. – Т. 1. – К.: Политиздат Украины, 1975. – С. 284.*
9. *Муковський І., Лисенко О. Звитяга і жертовність: українці на фронтах Другої світової війни / За ред. В. Конашевича. – К. Пошуково-вид. агенство «Книга Пам'яті України», 1966. – С. 32.*
10. *Загорулько М., Юденков А. Крах плана «Ольденбург»: О срыве экономических планов фашистской Германии на оккупированной территории СССР. Изд. 2-е, перераб. и доп. – М.: Экономика, 1974. – С. 88.*
11. *Державний архів Вінницької області (ДАВО), ф. П-425, оп. 1, спр. 7, арк. 2.*
12. *Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України), ф. 4620, оп. 3, спр. 253, арк. 19.*
13. *ДАВО, ф. Р-1683, оп. 1, спр. 38а, арк. 15.*
14. *Німецько-фашистський окупаційний режим на Україні: Збірник документів і матеріалів. – К., 1963. – С. 305.*
15. *Життєві обрії (м. Хмільник). – 1995. – 25 січня.*
16. *ДАВО, ф. П-425, оп. 1, спр. 39, арк. 11.*
17. *ДАВО, ф. А-136, оп. 15, спр. 437, арк. 7.*
18. *Там само; - Арк. 10 – 11.*
19. *Финкільштейн І. М. Книга мужества и скорби. – Вып. 1. – Винница, 1999. – С. 6.*
20. *За іншими відомостями: 12000. Того ж дня 3000 чол. розстріляні в районі Тяжилова.*
21. *ДАВО, ф. Р-1683, оп. 1, спр. 5, арк. 12.*
22. *ДАВО, ф. Р-6023, оп. 5, спр. 9, арк. 122.*
23. *ДАВО, ф. Р-1312, оп. 1, спр. 1288, арк. 1 – 5.*
24. *Bundesarchiv-Militararchiv. – Freiburg. – RH 2/V 2560. – F. 3 ff.*
25. *Безсмертя... - С. 182.*
26. *ДАВО, ф. П-425, оп. 1, спр. 43, арк. 1 – 3.*
27. *ДАВО, ф. П-425, оп. 1, спр. 26, арк. 191.*
28. *Там само; - Арк. 108.*
29. *Финкільштейн І. Книга мужества и скорби. – Вып. 1. – Винница, 1999. – С. 5.*
30. *Державний архів Російської Федерації (ДАРФ), ф. 7021, оп. 54, спр. 1245, арк. 171 – 171 зв.*
31. *ДАРФ, ф. 7021, оп. 54, спр. 1273, арк. 244.*
32. *ДАРФ, ф. 7021, оп. 54, спр. 1245, арк. 67.*
33. *ДАРФ, ф. 7021, оп. 54, спр. 1272, арк. 182.*
34. *ДАВО, ф. Р-6032, оп. 1, спр. 69012, арк. 1.*
35. *ДАВО, ф. П-425, оп. 1, спр. 17, арк. 103; 107.*
36. *ЦДАГО України, ф. 128, оп. 1, спр. 1, арк. 8.*

37. ДАВО, ф. П-425, оп. 1, спр. 17, арк. 1.
38. ДАВО, ф. Р-2700, оп. 5, спр. 397, арк. 71.
39. *Німецько-фашистський окупаційний режим на Україні... - С. 303.*
40. *Безсмертя... - С. 174.*
41. *Там само; - С. 176.*
42. ДАВО, ф. П-425, оп. 1, спр. 4, арк. 6 – 7.

С. ГАЛЬЧАК,
член редколегії, директор Державного архіву
Вінницької області

* * *

Сергей Гальчак. К читателю // Василий Ружило. Несгибаемые. –
Винница, 2006. – С. 3 – 5.

К ЧИТАТЕЛЮ

Как сегодня оценить Великую Октябрьскую Социалистическую революцию? Некоторые не без восхищения говорят о ней как об эпохальном, планетарного масштаба явлении, делая ударение на определениях, которые наиболее раскрывают ее суть: «великая», «социалистическая», «революция». Другие – радикальные действия осени 1917 года называют просто «октябрьский переворот». Третьи – вообще стараются не вспоминать об этом.

А между тем, как было справедливо подмечено, что если бы это событие было незначительным, не имело судьбоносного значения для миллионов граждан не только бывшей царской России, но и всего мира, о нем бы не вспоминали и давно забыли. Ведь благодаря революции советский народ вписал в свой актив лучшие достижения – коллективные принципы, патриотизм, индустриальный прорыв, бесплатное обучение и медицину, полную занятость населения, памятную в веках победу над нацизмом... Хорошо известно, что с Октябрьской революции берет начало социальный

поворот в европейских странах, кризис мировой колониальной системы.

В то же время многое из задуманного революционерами не состоялось. История первой в мире страны Советов омрачена страшным голодомором 1932 – 1933 гг. и не менее трагическими репрессиями, имели место и несправедливые войны, и утрата могучего государства, которым был Союз Советских Социалистических Республик.

Полностью можно согласиться с теми, кто утверждает, что главной причиной этих бед и неудач было отсутствие в постреволюционном советском обществе демократии, механизмов управления, которые бы ставили власть под контроль народа, которые делали бы ее зависимой от своих граждан, ведь, как показали развивающиеся события, бесконтрольная власть стала безнаказанной, во многих ее аспектах – преступной и деградировала до состояния враждебности к своему народу.

И, как это ни парадоксально звучит, в первую очередь страдали от произвола авторитаризма те, кто утверждал идеалы революции в самый драматический период гражданской войны, кто без колебаний посвятил свою жизнь великому делу обновления общественно-социального устройства от деспотов царизма, темных сил реакции и беззакония.

В этом трагическом списке – имена первых советских маршалов Василия Константиновича Блюхера, Михаила Николаевича Тухачевского, заместителя Народного комиссара обороны СССР Яна Борисовича Гамарника, командующего Белорусским военным округом Иеронима Петровича Уборевича и многих других, чьи жизни трагически оборвались в 1937 – 1938 годах, в период кровавого апофеоза сталинских репрессий. Причем В. К. Блюхера даже не расстреляли, как большинство жертв, – он умер под пытками. Не желая оговорить «врагом народа» полководца И. Якира, расстрелян как «польский шпион» еще один герой гражданской войны, с 1936 г. – заместитель командующего войсками Харьковского военного округа – Казимир Францевич Квятек.

Об их трагических судьбах рассказано в этой книге. С большим интересом читатель узнает и о судьбах их родных. Они также оказались трагическими. Без вины расстреляли жен репрессированных: Нину Тухачевскую, Софию Алтухову-Квятек, Нину Че-

редник (жену И. Н. Дубового), Нину Уборевич. Погибла в ссылке первая жена В. К. Блюхера Галина Покровская. Так же оборвался жизненный путь и брата Тухачевского Александра, дети которого – Юрий и Наталья – десять лет провели в нечеловеческих условиях Колымы. По девятнадцать лет были в ссылке родные сестры маршала – Ольга, Мария, Елизавета. В суровой Колыме отбывали долгую ссылку дочери Уборевича, Гамарника, Тухачевского, сын Якира...

Неопровержимым фактом является то, что, как детям героев гражданской, так и их женам предлагали написать заявления, что они отказываются от родителей, а женам – от своих мужей. Взамен обещали свободу. Но они отказались от предательства. Отказ сулил детям ссылки, а женам – расстрел.

Рассказ о прошлом тем более ценен, что со многими родственниками репрессированных автор книги непосредственно встречался и скрупулезно документально зафиксировал их горькие воспоминания.

Интересны рассказы и о других героях книги – Василии Ивановиче Чапаеве, Сергее Георгиевиче Лазо, Николае Александровиче Щорсе, кстати и о смерти последнего, которая полностью противоречит официальной версии, существовавшей на протяжении многих лет.

Конечно, можно по-разному относиться к героям Октября – всем тем, кто поверил в его идеалы и до последнего удара сердца боролся за торжество нового строя. Ведь их жизнь – это также история, которую необходимо знать.

*Сергей Гальчак,
кандидат исторических наук,
заслуженный работник культуры Украины*

* * *

Сергій Гальчак. Внесок вінничан у перемогу над нацизмом // **Книга Пам'яті України. Вінницька область. Переможці.** Учасники бойових дій Другої світової і Великої Вітчизняної воєн, які померли в повоєнний період, та ті, що проживають на території області. – **Т. 1:** м. Вінниця, Вінницький район, Барський район / Обл. редколегія: Спірідонова Л. М. (гол.), Нешик С. С. (заст. гол.), Харчук В. Є. (відп. секр.), Азаров С. Г., Бранько Я. А., Василюк С. М., Гальчак С. Д. та ін. – Вінниця: ДП «Державна картографічна фабрика», 2007. – С. 9 – 30.

ВНЕСОК ВІННИЧАН У ПЕРЕМОГУ НАД НАЦИЗМОМ

Друга світова війна, складовою частиною якої є Велика Вітчизняна війна радянського народу проти німецько-фашистських загарбників, виявилась найтрагічнішою в історії людства. Тим значиміша перемога у ній, вирішальний внесок у яку зробили народи колишнього СРСР, зокрема, народ України, уродженці Вінниччини.

Уже з перших днів віроломного вторгнення нацистських орд на наші священні землі на захист Вітчизни стали мільйони патріотів. Лише в період з 23 червня по 21 липня 1941 р. до діючої армії було мобілізовано 136866 громадян Вінницької області. На фронт пішли 2800 членів ВКП(б) та 21,8 тис. комсомольців. Серед мобілізованих значну кількість склали добровольці різного віку і статі. Ще 230,3 тис. вінничан поповнили ряди фронтовиків після визволення області з нацистської неволі.

Довгих 1418 надзвичайно важких і суворих днів та ночей йшли до Перемоги воїни-переможці. В літопис безсмертя навечно вписані імена, героїчні діяння тисяч вінничан.

Уродженець с. Демківки Тростянецького району червоноармієць Петро Трохимович Сокур разом з товаришем по службі в ніч з 21-го на 22-е червня 1941 р. здійснював бойове чергування на півострові Ханко. Удвох вони відбили несподіваний напад гітлерівців. При цьому знищили 13 ворогів і 3-х узяли в полон. 13 серпня 1941 р. Указом Президії Верховної Ради СРСР П. Т. Сокуру присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Уродженець с. Луки-Мовчанської Жмеринського району військовий фельдшер Володимир-Волинського прикордонного загону Володимир Карпенчук зустрів війну в м. Сокалі. З початком бойових дій з'явилися поранені. Надавав їм необхідну медичну допомогу, разом із жінками командирів виносив вибухливих із строю бійців у безпечне місце. Коли фашистські танки прорвалися до комендатури, він запалив змочений бензином халат і кинув його на решітку моторного відділення одного із танків. А через кілька секунд і сам із зв'язкою гранат кинувся під гусениці іншого. Ворожа атака захлинулася. Так у тяжку хвилину ціною власного життя врятував В. Карпенчук від смерті своїх бойових товаришів.

Майже місяць радянські воїни захищали Брестську фортецю. Серед них Родіон Ксенофонович Семенюк із с. Стрільників Шаргородського району, який врятував прапор, Григорій Герасимович Шевчук із с. Черемошного Тиврівського району та ін.

Назавжди збережеться у пам'яті також подвиг гарнізону доту № 112, будівництвом якого, як і всіх оборонних споруд навколо Могилева-Подільського, керував генерал-лейтенант інженерних військ Герой Радянського Союзу Д. М. Карбишев. Понад 30 воїнів гарнізону доту до останнього подиху відбивали атаки ворога, але не здалися. 28 липня 1941 р. дот замовк назавжди. На його внутрішній стіні зберігся напис, зроблений останніми захисниками: «Прощай, Вітчизно! Ми віддаємо за тебе життя, фашистам не здамося!»

Сто двадцять три бойових вильоти здійснив у липні – серпні 1941-го вінничанин Віталій Тимофійович Топольський. За цей час взяв участь у 14-и повітряних боях, збив 4 ворожих літаки й таку ж кількість – у складі групи. Геройськи загинув у небі війни 28 серпня 1941 року. 10 лютого 1942 р. посмертно удостоєний звання Героя Радянського Союзу.

Однак, не зважаючи на мужність захисників Батьківщини, ворог нестримно рвався на схід. У нерівних боях гинули гарнізони дотів, роти, батальйони, дивізії. Чимало військових формувань потрапляли в оточення, проте не складали зброю, наполегливо шукали дорогу «до своїх» або ж ставали основою перших загонів народних месників.

Під час одного з таких проривів із ворожого кільця кращі командирські якості, виняткову хоробрість виявив помічник началь-

ника штабу 28-го полку 174-ї стрілецької дивізії Г. С. Кулівар – уродженець с. Озаринців Могилів-Подільського району. Група бійців і командирів під його командуванням вела активні бої у ворожому тилу, сміливо нападала на фашистські підрозділи і штаби, з боями пройшла більше двохсот кілометрів і знищила 30 автомашин, транспорт з боєприпасами, захопила цінні оперативні документи.

Героїчними сторінками в історію війни увійшли звитязна оборона Києва, Одеси, Смоленська, Ленінграда, інших міст. Завдяки стійкості їх захисників Радянська країна дістала певний вииграш у часі для того, щоб мобілізувати і розгорнути війська Червоної армії, евакуювати в тил найважливіші промислові підприємства і матеріальні ресурси.

Захищаючи столицю СРСР, рядовий 252-ї стрілецької дивізії вінничанин Л. О. Головатюк під шквальним вогнем піднявся з групою бійців в атаку і захопив ворожий бліндаж. У результаті сміливих дій знищив близько десяти гітлерівців, полонив офіцера та доставив його у штаб полку.

У битві під Москвою вміло діяв командир 2-ї батареї 257-го окремого зенітного артилерійського дивізіону уродженець с. Мізяківських Хуторів Вінницького району М. Г. Мелонишин. Очолювана ним батарея взяла участь у відбитті численних нападів ворожих бомбардувальників, збила три німецьких літаки.

У складі 19-го окремого винищувального батальйону непохитно захищав Москву уродженець с. Заруддя Оратівського району Лука Степанович Лелека. Пізніше брав участь у славнозвісному контрнаступі радянських військ, котрий остаточно похоронив гітлерівські плани «бліцкригу». В 1942-у в бою під Ржевом його підкосила ворожа кулеметна черга, та наперекір смерті вижив. З госпіталю прибув під Сталіград у легендарну 62-у армію під командуванням В. І. Чуйкова (згодом перейменовану у 8-у гвардійську), коли бої у місті на Волзі досягли особливої напруги. Разом із бойовими побратимами стояв на смерть на легендарному Мамаєвому кургані. Пізніше в числі перших форсував Дніпро неподалік Дніпропетровська, брав участь у визволенні Одеси, у складі військ 1-го Білоруського фронту – в операції «Багратіон», у Варшавсько-Познанській наступальній операції, штурмував Берлін. Будучи військовим розвідником, доставив з-за лінії фронту 47 ворожих «язи-

ків». Додому повернувся повним кавалером солдатського ордена «Слава».

Багатьом відомо про «будинок сержанта Павлова» в Сталінграді. Але був у понівеченому війною місті й «будинок гвардії старшини Пеллера» – уродженця с. Ольгополя Чечельницького району, майбутнього повного кавалера ордена Слави, Героя Соціалістичної Праці. В одному із вуличних боїв Володимир Ізраїлович Пеллер вночі з шістьма бійцями «зачепився» за сходи кутового під'їзду будівлі. До ранку вдалося вибити ворога з її першого поверху. Але на інших гітлерівців засіло стільки, що й для роти «роботи» вистачило б. Більше тижня пішло на те, щоб їх звідти викурити. Був момент, коли у бою на третьому поверсі з обох сторін закінчилися боеприпаси. Схопились у рукопашному двобої. З чотирма фашистами розправився тоді син коваля. Потім майже два тижні утримував з товаришами по зброї триповерхову «фортецю».

Безстрашно діяв у небі Сталінграда штурман 434-го винищувального авіаполку капітан І. Ф. Стародуб із с. Михайлівки Гайсинського району. 23 вересня 1942 р. вісімнадцять фашистських бомбардувальників у супроводі дванадцяти винищувачів намагались атакувати позиції 64-ї армії. І. Ф. Стародуб вривався в їхній стрій, збив одну й протаранив іншу машину. Від зіткнення обидва літаки вибухнули в повітрі. Побратими льотчика продовжили бій. Жодна з ворожих бомб не влучила у вибрані гітлерівцями цілі.

Мужньо захищав Сталінград і Пантелеймон Авксентійович Стадник із с. Бронниці Могилів-Подільського району. Тут став свідком полонення німецького генерал-фельдмаршала Ф. Паулюса. Потім був учасником Курської битви, боїв за Корсунь-Шевченківський, Одесу, Варшаву, Берлін. Війну закінчив на берегах Ельби, де зустрівся з американськими військами...

Прагненням зупинити й розгромити ворога горіли не лише бійці та командири регулярних частин Червоної армії. На боротьбу з гітлерівськими загарбниками піднявся весь волелюбний український народ. Розгортало боротьбу патріотичне антифашистське та націоналістичне підпілля, формувалися партизанські загони, що серйозно дестабілізували ворожий тил.

У Вінницькій області до партизанського руху було залучено 8510 чол. Більше 4-х тисяч патріотів боролися в партійно-комсомольському підпіллі. Загалом же учасників партизанського руху,

підпілля та інших форм боротьби офіційно налічується понад 18 тис. чол. Серед них майже 2300 комуністів та 2500 комсомольців. В області в різний час діяли 6 партизанських з'єднань, 36 загонів, 8 партизанських та 210 підпільних груп. На бойовому рахунку патріотів понад 34 тисячі знищених окупантів та їхніх найманців, велика кількість пущених під укіс військових ешелонів, підірваних мостів, розбитої техніки, десятки тисяч врятованих від вивезення на нацистську каторгу мирних громадян.

Героїчну боротьбу вінничан очолювали відомі ватажки народних месників Я. І. Мельник, Д. Т. Бурченко, М. І. Владимиров, В. Є. Нижник, А. Г. Кондратюк, А. К. Микитенко, І. Д. Мединський, А. В. Кузнецов, О. Н. Кравченко, С. І. Олійник, І. І. Калашник, В. Ф. Слюсаренко, Ю. Т. Посвятенко, П. Т. Кугай, Т. М. Шкрабоцький та багато інших. Мужність народних месників та підпільників також вписана яскравими літерами в ратний літопис Перемоги.

Влітку 1941-го в числі перших добровольцем пішов на фронт уродженець с. Павлівки Калинівського району Петро Каленикович Волинець. Брав участь у боях. Пораненим потрапив у полон, однак здійснив втечу з табору для військовополонених. У листопаді 1941 року вдруге був схоплений ворогами. У червні 1942 р. втік із Житомирського концтабору і повернувся в рідне село. Тут створив комсомольсько-молодіжну підпільну організацію. Підпільники розповсюджували листівки, знищили склад пального на залізничній станції Калинівка-2. 10 лютого 1943 року організація у повному складі перейшла в Чорний ліс. На її базі було створено партизанський загін ім. Леніна. П. К. Волинець став його першим комісаром, брав активну участь у всіх диверсійних операціях підпільників і партизанів. На його особистому рахунку 30 убитих гітлерівців, пущений під укіс військовий ешелон противника. В одному з боїв партизанський комісар був важко поранений. Друзі перенесли його в будинок завідувача Павлівської школи Івана Павловича Томчука. Дізнавшись, що в оселі знаходиться поранений партизан, гітлерівці разом із поліцаями оточили і підпалили будинок. П. К. Волинець і І. М. Томчук прийняли нерівний бій, відбиваючись до останнього патрона. Загинули в палаючій будівлі.

Всього два дні не дожила до визволення Вінниці одна з найактивніших вінницьких підпільниць Лариса Степанівна Ратушна, ро-

дом із Тиврова. З 1939 р. навчалась на механіко-математичному факультеті Московського університету, закінчила курси медсестер. У 1941 р. служила в Червоній армії, брала участь в обороні Москви. Потрапивши в полон у районі Смоленська, втекла з неволі, дісталася до Вінниці і стала членом міської підпільної організації. Брала участь в обладнанні підпільної друкарні «Україна», розповсюджувала листівки, була зв'язківцем, допомагала звільняти радянських військовополонених та переправляти їх до партизанів. Поставляла народним месникам зброю, боеприпаси, медикаменти.

За видатні заслуги, мужність, героїзм, виявлені в боротьбі проти німецько-фашистських загарбників у період Великої Вітчизняної війни, Указом Президії Верховної Ради СРСР 8 травня 1965 року П. К. Волинцю, Л. О. Ратушній, а також керівнику Вінницького підпільного центру, що об'єднував 17 антифашистських груп, мав зв'язок із підпільними організаціями та групами Немирівського, Погребищенського, Козятинського, Гайсинського, тодішніх Дашівського та Турбівського районів, корегував їхню діяльність, активно сприяв розгортанню боротьби з ворогом на окупованій території, Івану Васильовичу Бевзу посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Не мирився з ворогом учень-старшокласник Літинської середньої школи № 1 Борис Семенович Варава. Розповсюджував повідомлення Радінформбюро, вів розвідку, здобував зброю, виконував ряд диверсійних завдань місцевих підпільників. Ставши після визволення Літина бійцем Червоної армії, відзначився особливою хоробрістю на одерському плацдармі. За виявлену відвагу посмертно удостоєний звання Героя Радянського Союзу.

Гайсинчанин Олександр Сидорович Пироговський на початку Великої Вітчизняної війни був секретарем парторганізації Київського лісопереробного заводу. Після відходу радянських військ залишився на окупованій території. Очолив Залізничний підпільний райком партії м. Києва, став одним із організаторів і керівників антифашистської боротьби. Схоплений і розстріляний гестапівцями 6 листопада 1943 р. В 1945 р. йому також посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Уродженець с. Возниківців Жмеринського району Андрій Михайлович Грабчак на чолі загону був закинтий у ворожий тил в

Олевський район Житомирської області для організації диверсій на залізницях. До листопада 1943 р. його спершу невеликий загін зріс до 1300 партизанів і був реорганізований в партизанське з'єднання, яке здійснювало диверсії на ділянках залізниці Шепетівка – Бердичів, Шепетівка – Новоград-Волинський, Житомир – Новоград-Волинський. За період з 17 січня 1943 року по 1 серпня 1944 року партизани з'єднання пустили під укіс 2 бронепоезди, 163 військових ешелони з живою силою, технікою і боєприпасами противника. В кінці війни ратні подвиги їх бойового командира Батьківщина відзначила Золотою Зіркою Героя.

Такої ж відзнаки удостоївся і уродженець с. Комунарівки Калинівського району Василь Максимович Яремчук. Восени 1941 р. він очолював групу підричників партизанського загону ім. Г. І. Котовського, що діяв у Харківській області. У жовтні – листопаді того ж року групою було пущено під укіс 12 ешелонів з живою силою та бойовою технікою противника. У 1943 р., очолюючи партизанський загін ім. Устима Кармалюка, громив ворога на території Житомирської та Рівненської областей, а в 1944 р. – на території Польщі.

Уродженця с. Селища Козятинського району Михайла Ілліча Дуку гітлерівська навала застала в Брянську. За завданням місцевого обкому партії брав участь в організації партизанського руху на Брянщині. В серпні 1941 р. перейшов лінію фронту. В 1941 – 1942 рр. командир партизанської бригади ім. Кравцова в Орловській області. 6 листопада 1941 р. організував і здійснив крупну акцію в м. Орлі – партизани розгромили приміщення місцевого ресторану, знищили сотні гітлерівців. За цей та інші подвиги в 1942 році нагороджений медаллю «Золота Зірка». А потім воював на фронті. Будучи генерал-майором, командував 82-ю гвардійською стрілецькою дивізією, брав участь у штурмі Берліна. Учасник параду Перемоги, на якому йому було довірено пронести по Красній площі ключі від столиці поваленого рейху.

Герой Радянського Союзу Іван Платонович Ковальов із с. Тарасівки Жмеринського району, командир мінометного взводу Червоної армії, був закинтий в тил ворога в березні 1943 р. За 7 місяців бойової діяльності його взвод знищив 16 ворожих ешелонів, 17 мостів, більше 1,4 км ліній зв'язку, 3 одиниці бронетехніки. За цей період навчив 350 партизанів мінопідривної справи.

В неповні вісімнадцять років взяв у руки зброю, щоб боронити Вітчизну, вінничанин Іван Опанасович Бондарчук. Разом з іншими народними месниками не давав спокою загарбникам у волинських лісах. Здійснив ряд успішних диверсій на транспортних комунікаціях ворога. У післявоєнний мирний час став Героєм Соціалістичної Праці.

Уродженець с. Гранова Гайсинського району Іван Сергійович Кальницький у складі загону ім. В. І. Леніна 2-ї партизанської бригади ім. Й. В. Сталіна боровся з нацистськими окупантами на території рідної Вінниччини. За ратні подвиги нагороджений орденом Вітчизняної війни 2 ступеня. Після війни теж удостоєний звання Героя Соціалістичної Праці.

Відомо чимало випадків, коли боротьба з ненависними окупантами ставала «сімейною справою». Так, найактивнішу участь взяла у ній вся сім'я Волинців із с. Павлівки Калинівського району. При цьому зазнала непоправних втрат. У травні 1943 р. в застінках вінницького гестапо загинули її глава Каленик Васильович та наймолодший із синів Лесик. За місяць перед цим у бою з гітлерівцями біля Майдана-Супрунівського поліг смертю хоробрих середній з братів Волинців – Сергій. Втративши чоловіка та трьох синів, їхня ненька Лідія Леонтіївна не поривала з народними месниками, стала «партизанською матір'ю».

Одну з підпільних груп м. Вінниці очолив Олександр Іванович Побережець. Допомогали йому в нелегкій, вкрай небезпечній справі матір Параска Євстафіївна та дружина Лідія Андріївна.

Діяльним членом вінницького підпілля зарекомендував себе Борис Іванович Крижевий. Він постійно відчував розуміння та підтримку з боку батька Івана Андрійовича і матері Катерини Василівни.

Керівництво Рожнятівською антифашистською групою (Томашпільський район) здійснював Пилип Миронович Воронюк. Активними її членами були його дружина Василина Ксенофонтівна, їхні сини Сергій та Михайло.

Юний патріот Петро Демчук із с. Жаданів Іллінецького району спільно з батьками підтримував зв'язок з партизанами загону «За Батьківщину!»

Відразу три брати Шершуни (Анатолій, Володимир, Михайло) воювали у 2-й партизанській бригаді ім. Й. В. Сталіна. У партизан-

ському загоні ім. В. І. Леніна, на базі якого згодом виростили одноименне з'єднання народних месників, а пізніше – кавалерійська бригада, боролися з нацистськими окупантами брати Андрій та Ігор Коцюбинські, Євген і Микола Муляри, Влас та Михайло Поліщуки. Активними членами Жмеринської підпільної організації «Радянські патріоти», членами редколегії газети «Червоний партизан» були брати Віктор та Герберт Лідзіни. У вкрай важких умовах окупації [а окупаційний режим на Вінниччині у зв'язку з будівництвом та розташуванням на її території ставки А. Гітлера «Вервольф» та штабного комплексу люфтваффе «Штайнбрух» (ставка Г. Герінга) був особливо жорстоким] діставали зброю, медикаменти і передавали партизанам, виконували інші складні і відповідальні завдання юні вінницькі підпільники Володимир і Микола Киянки.

Взагалі, можна навести також чимало прикладів, коли поруч з дорослими найактивнішу участь у боротьбі з поневолювачами брали діти та підлітки. Зокрема, мав багату бойову біографію підпільника та партизанського розвідника підліток із с. Чернівців Володя Римар. У тринадцять років став бійцем 2-ї партизанської бригади ім. Й. В. Сталіна Володя Саморуха – син керівника підпільно-партизанської організації с. Коритні Петра Олексійовича Саморухи. Коли в командування бригади виникла необхідність встановити зв'язок з «великою землею», в далеку небезпечну дорогу послали саме Володю. Він з честю виконав відповідальне завдання.

З перших днів окупації мужньо боролись з ненависним ворогом юні вінницькі підпільники Павло Аникін, Жора Заболотний, Толя Березовський, Вітя Довбня, Реджик Жуковський, Володя Кадук, Сева Семенець, Юрій Курій, Сергій Мажаров, Толя Медведєв, Володя Чурсін та багато інших.

Зростаючий протест і опір населення політичним, економічним та іншим заходам окупантів не зміг би самотійно похитнути позиції загарбників, якби антифашистський рух не набув організованих форм. І в цьому процесі провідна роль належить комуністичній партії, яка, переборюючи допущені на початковому етапі війни прорахунки, зуміла консолідувати більшість населення на окупованій території, залучити його до активної боротьби з гітлерівськими загарбниками. Всього в роки Великої Вітчизняної війни у Вінницькій області діяли 2 обкоми, 4 міжрайпарткоми, 15 райко-

мів партії, 2 районні партійні організації, 2 партцентри. Саме Компартія України мала переважаючий вплив майже на 80-и відсотках території України. Сотні тисяч рядових комуністів загинули у цій боротьбі.

Великих втрат зазнала Вінницька обласна партійна організація. Зокрема, полягли у цій боротьбі перші секретарі колишніх райкомів партії: Барського – Антон Федорович Монак, Дашівського – Олександр Антонович Домбровський, Жмеринського – Пилип Митрофанович Стрілець, Комсомольського – Терентій Родіонович Ткачук, Копайгородського – Іван Север'янович Іванюк, Мурованокуриловецького – Іван Іванович Філатов, Самгородоцького – Анатолій Євсейович Барський, Теплицького – Василь Зіновейович Мельничук, Тростянецького – Бенціон Мордухович Штофер, Уланівського – Павло Степанович Соколов, другі секретарі райкомів партії: Комсомольського – Михайло Федорович Підгаєцький, Самгородоцького – Іларіон Павлович Мошинський, секретар Тульчинського райкому партії В. В. Сашко, секретар підпільного міжрайкому партії А. К. Микитенко, секретар Теплицького підпільного РК КП(б)У Д. А. Кучер та інші.

А в західних регіонах України розгортався національний партизанський рух, вело боротьбу, в т. ч. і на Вінниччині, націоналістичне підпілля. Організуючою і спрямовуючою силою згадуваного руху була Організація Українських Націоналістів. Чимало її членів теж загинуло у боротьбі з гітлерівцями.

Ще 25 листопада 1941 року айнзацкомандою Ц / 5, що дислокувалася в Києві, було віддано наказ усім постам поліції безпеки і СД рейхскомісаріату «Україна» (Київ, Дніпропетровськ, Миколаїв, Рівне, Житомир, Вінниця) арештовувати і таємно страчувати без суду членів ОУН-Бандери.

«Незаперечно встановлено, що рух Бандери готує повстання в Рейхскомісаріаті, мета якого – створення незалежної України, – говорилося в ньому. – Всі активісти руху Бандери повинні бути негайно арештовані й після ґрунтового допиту таємно знищені як грабіжники...»

В результаті побував у застінках вінницького гестапо редактор газети «Калинівські вісті», пізніше відомої під назвою «Відродження», Лященко, загинули директор Хмільницької середньої школи Купрієвич, провідник Гайсинської округи студент Вінниць-

кого медінституту Гриць, зв'язкові Іра, Оля, Мирось Б. (їхні справжні імена та прізвища ще належить встановити) та інші.

На жаль, через ідеологічні протиріччя обидва партизанські рухи і підпілля (комуністичне і націоналістичне) перебували у постійному протистоянні, між ними відбувались збройні сутички, що послаблювало опір окупантам...

Проте доля війни вирішувалася, насамперед, на фронті. Мужність і стійкість захисників Вітчизни врешті внесли корінний перелом у її хід. Від стін Сталінграда розпочалося довгочікуване визволення. Не шкодуючи життя та крові, солдат-визволитель тепер йшов на захід. І ніщо не могло зупинити його.

Уродженець с. Селевинців Немирівського району Іван Іванович Борисюк – командир взводу 45-міліметрових гармат – проявив хоробрість на Курській дузі. 5 липня 1943 р. у бою біля с. Новий Хутір Глазуновського району Орловської області він особисто підбив 2 ворожих танки. Наступного дня очолюваний ним взвод біля с. Снава Понирівського району Курської області взяв участь у відбитті атаки 100 ворожих танків, вивів з ладу одинадцять з них. 6 підбитих танків на рахунку відважного командира. За проявлену мужність йому присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Там же відзначився майбутній повний кавалер ордена Слави уродженець с. Моївки Чернівецького району Федір Кіндратович Добрий. Влучними пострілами з міномета знищив декілька вогневих точок противника і понад сотню його солдатів.

Ростислав Федорович Полянський, льотчик родом із Жмеринки, під час Курської битви в липні 1943 р. таранним ударом збив ворожий винищувач, а сам приземлився на парашуті.

Уродженець с. Чечелівки Гайсинського району сержант Анатолій Максимович Польовий виніс пораненого офіцера з поля бою. Невдовзі груди бійця прикрасила заслужена бойова нагорода – орден Червоної Зірки.

Геройський вчинок здійснив 7 серпня 1943 р. командир кулеметного взводу уродженець с. Біляни Чернівецького району гвардії лейтенант Олексій Васильович Сосновський. У бою за важливу висоту в Спас-Деменському районі Калузької області він опинився в оточенні противника. На вимогу ворога здатися відповідав влучними пострілами, знищивши декілька десятків гітлерівців. Коли

закінчилися патрони, вступив у рукопашну сутичку. Останньою гранатою підірвав себе і обсілих ворогів.

Погребищанин Володимир Миколайович Терлецький віддав життя за визволення Краснодарського краю, Петро Іванович Ніколаєнко із с. Мітлинців Гайсинського району – Ставропольського. Льотчик-випишувач Григорій Микитович Олійник із с. Вороновиці Вінницького району в небі над межиріччям Волги й Дону та Прикавказзя збив 20 ворожих літаків. Під час прориву блокади Ленінграда найкращі бойові якості проявив уродженець с. Чагова Оратівського району Григорій Андрійович Заїка. Тоді очолювана ним рота 7 днів не виходила з бою, відбила усі контратаки танків та піхоти противника. 19 січня 1943 р. подолянин разом з бійцями проник у розташування ворога, захопив укріплений рубіж, знищив до роти солдатів і офіцерів. А уродженець с. Стражгорода Теплицького району Петро Трохимович Плотянський виявив неабияку хоробрість у боях за м. Новоросійськ. 16 квітня 1943 р. з невеликою групою розвідників він підповз до переднього краю оборони противника і несподіваною атакою захопив 3 дзоти. Утримуючи здобуту позицію, відбив 3 навальні ворожі контратаки.

Подвигами на російській землі уславились також Микола Захарович Брацюк із с. Бритавки Чечельницького району, Сергій Трохимович Васюта із с. Гордіївки Липовецького району, Іван Платонович Ковальов із с. Тарасівки Жмеринського району, Іван Григорович Пліс з с. Михайлина Козятинського району, Микола Федорович Степовий з с. Варшиці Калинівського району, Іван Васильович Темченко з с. Яструбинців Іллінецького району. За проявлену мужність Вітчизна удостоїла їх звання Героя Радянського Союзу.

На ленінградській землі у перші місяці війни пролив кров, отримавши важке поранення, майбутній Герой Соціалістичної Праці уродженець с. Голубечого Крижопільського району Микита Якович Діброва.

Медаль «За оборону Кавказу» поряд з орденами Вітчизняної війни 2 ступеня, Червоної Зірки, іншими ратними нагородами, прикрашала груди командира батареї Закавказького, а пізніше – 2-го Українського фронтів Пилипа Олексійовича Желюка з с. Тиманівки Тульчинського району, який після війни за видатні успіхи на

трудовому фронті двічі удостоєний звання Героя Соціалістичної Праці.

Особливо уславились подояни під час визволення від німецько-фашистських загарбників рідної України. Героями битви за Дніпро, чий подвиг відзначено медалями «Золота Зірка», стали Григорій Герасимович Бондар (с. Лучинець Мурованокуриловецького району), Володимир Миколайович Гайдуков (с. Новоживотів Оратівського району), Олексій Федорович Гриб (с. Холодівка Тульчинського району), Семен Олександрович Гуменюк (с. Слобода-Дашковецька Вінницького району), Трохим Никифорович Звонков (с. Заливанщина Калинівського району), Ілля Потапович Коновченко (с. Кіровка цього ж району), Петро Лук'янович Лещенко (с. Михайлівка Бершадського району), гайсинчанин Георгій Васильович Ляхов, Хома Васильович Малик із с. Бондурівки Немирівського району, Оксентій Гнатович Мороз (с. Борівка Чернівецького району), Микита Андрійович Москальчук (с. Очеретня Погребищенського району), Іван Іванович Оленич (с. Носківці Жмеринського району), Андрій Іванович Пономарчук (с. Черемошне Погребищенського району), Михайло Трохимович Рябошапка (с. Любомирка Чечельницького району), Опанас Гнатович Свинар (с. Іванів Калинівського району), Іван Лук'янович Слободенюк (с. Довгалівка Погребищенського району), Ілля Ілліч Стратійчук (с. Ольгопіль Чечельницького району), жмеринчанин Данило Петрович Тиквач, уродженець с. Багринівців Літинського району Андрій Григорович Цимбалюк, Олександр Григорович Чорноморець з с. Щурівців Гайсинського району, Дементій Омелянович Чута з с. Краснопілки цього ж району. На берегах Дніпра прославився також майбутній повний кавалер ордена Слави гайсинчанин Борис Сергійович Шельов.

Уродженець с. М'ягохода Бершадського району Микола Олексійович Воронцов, котрий 10 січня 1944 р. посмертно удостоєний звання Героя Радянського Союзу, та майбутні двічі Герой Соціалістичної Праці Прокіп Каленикович Романенко із с. Сосонки Вінницького району і повний кавалер ордена Слави уродженець с. Сподахів Немирівського району Микола Пилипович Костенко відзначились у боях за столицю України.

Кожен вчинок героїв Дніпра яскравий і неповторний. Так, М. О. Воронцов у бою під Києвом увірвався в розташування про-

тивника, в рукопашній сутичці знищив кількох фашистів. Потім захопив військовий мотоцикл і на ньому почав переслідувати ворога, закидав гранатами ворожий штаб, полонив 17 гітлерівців. Захопивши на правому березі Славутича плацдарм та утримуючи його, М. А. Москальчук відбив 10 ворожих контратак, І. П. Коновченко – 12, О. Ф. Гриб – 13, Т. Н. Звонков – 20. Д. О. Чута поблизу с. Ротичі Чорнобильського району кулеметним вогнем знищив 19 ворожих солдатів, а ще 8 – у рукопашній сутичці.

Нестримним під час штурму м. Севастополя був порив уродженця с. Кожанки Оратівського району Івана Омеляновича Бурлаки. 7 травня 1944 р. кулеметним вогнем він знищив декілька десятків гітлерівців. У ніч на 8 травня в рукопашному бою – ще одного, а трьох інших взяв у полон. 8 травня влучним вогнем знищив більше взводу солдатів противника.

У період боїв за звільнення Криму відзначився також командир ланки дивізіону 2-ї бригади торпедних катерів уродженець с. Кальнишівки Тиврівського району старший лейтенант Володимир Степанович Пилипенко, який підбив три торпедних катери і потопив десантну баржу ворога.

Обидва стали Героями Радянського Союзу.

Золотими Зірками Героїв під час визволення Поділля відзначено ратні подвиги Івана Никифоровича Бойка з с. Жорнища Іллінецького району, Андрія Пилиповича Касяна з с. Кіблича Гайсинського району, Леонтія Семеновича Смавзюка із с. Скибинців Тростянецького району, погребещанина Миколи Павловича Сьомака, уродженця с. Шури-Бондурівської Григорія Сергійовича Чесака. Орденами Слави третього ступеня були нагороджені майбутні повні кавалери «солдатського ордена» Микола Пилипович Костенко та уродженець с. Брицького Липовецького району Олександр Йосипович Янковський.

Особливо слід виділити героїчні діяння І. Н. Бойка. Очоленим танкісти в кінці грудня 1943 р. оволоділи першим райцентром Вінниччини та стратегічно важливим залізничним вузлом м. Козятином. За успішне виконання бойової операції 10 січня 1944 р. відважному командиру 69-го гвардійського танкового полку присвоєно звання Героя Радянського Союзу. В кінці березня того ж року подолянин командував уже бригадою. Вона під час Проскурівсько-Чернівецької наступальної операції, форсувавши р. Дністер ще

до наведення переправи, стрімким 70-кілометровим маршем вийшла до р. Прут і м. Чернівців. Захопивши в адміністративному центрі Буковини залізничну станцію, з'єднання відрізало шляхи відходу ворожих ешелонів, вийшло до передвоєнного державного кордону з Румунією. І. Н. Бойка було удостоєно другої золотої Зірки Героя.

30 квітня 1945 р. 64-а танкова бригада під командуванням полковника І. Н. Бойка вийшла на околиці Берліна, 1 травня пробила у центр столиці рейху, 3 – 4 травня громила ворога поблизу рейхстагу.

У критичний момент бою біля с. Кустівців Хмельницького району кинувся з гранатами під гусениці німецького танка М. П. Сьомак. Ціною власного життя мужній воїн, командир роти протитанкових рушниць, сприяв виконанню бойового завдання. Віддали своє життя за визволення рідного краю також Л. С. Смавзюк та герої битви за Дніпро А. І. Пономарчук.

Брали участь у визволенні Поділля уже згадувані Герої Радянського Союзу Г. Г. Бондар, І. І. Оленич, кавалер золотої Зірки Героя уродженець с. Демидівців Тростянецького району Іван Лазарович Могильчак, майбутні Герої Радянського Союзу уродженці Іллінецького району Василь Архипович Гелета з с. Чорторії та Георгій Лук'янович Шимко з с. Хрінівки. Останній (старший льотчик 91-ї штурмової авіаційної дивізії 5-го штурмового авіакорпусу 5-ї повітряної армії) здійснив понад 200 бойових вильотів на штурмування ворожих позицій, техніки, живої сили.

У битвах за Україну стали також Героями Радянського Союзу уродженець с. Животівки Оратівського району Микита Степанович Антонєць, крижопільчанин Олег Анатолійович Бичковський, Сергій Трохимович Васюта з с. Гордіївки Липовецького району, Феодосій Іванович Горєнчук із с. Петриман Мурованокуріловецького району, липівчанин Абрам Мойсейович Зіндельс, уродженець с. Великої Клітенки Хмельницького району Вадим Клавдійович Олійник, с. Сальниці цього ж району Флор Євстафійович Столярчук, ямпільчанин Іван Олексійович Танкопій, уродженець с. Дзигівки Ямпільського району Дмитро Гнатович Шамура. Пролитали кров за її визволення майбутні повні кавалери ордена Слави Федір Альбінович Вітомський (с. Браїлів Жмеринського району), Іван Климентійович Гаврилюк (с. Лозова Шаргородського району), Фе-

дір Сергійович Ковальчук (с. Ситківці Немирівського району), Гнат Карпович Лютий (с. Рубань Немирівського району), Андрій Кузьмич Мороз (с. Чернявка Оратівського району), Іван Казимирович Насіковський (с. Чернівці Чернівецького району), Давид Маркович Сідлер (м. Тульчин), Борис Сергійович Шельов (м. Гайсин), майбутній Герой Соціалістичної Праці Мефодій Дементійович Сухіна (с. Демидівці Тростянецького району).

Принагідно слід зазначити, що багатьох визволителів-вінничан вели у бій прославлені полководці Родіон Якович Малиновський та Іван Данилович Черняхівський, дитячі та юнацькі роки яких пройшли на Вінниччині.

Михайло Онисимович Ісайко з с. Михайлівки Ямпільського району, Микола Мартинович Рудик із с. Степашок Гайсинського району, Григорій Петрович Савчук із с. Комарова Вінницького району, Володимир Сергійович Соловей з с. Великої Кісниці Ямпільського району, томашпільчанин Анатолій Миколайович Хуторянський, Мойсей Фроїмович Шварцман із с. Курників Тиврівського району, Костянтин Захарович Чоловський із с. Русави Ямпільського району свої ратні подвиги здійснили, визволяючи Білорусь, де М. М. Рудик, А. М. Хуторянський, М. Ф. Шварцман полягли смертю хоробрих.

Усі нагороджені медаллю «Золота Зірка».

Відзначились героїзмом на білоруській землі також майбутні повні кавалери ордена Слави Степан Сидорович Белінський (с. Торків Тульчинського району), Максим Степанович Бугайчук (с. Червона Гребля Чечельницького району), Олександр Михайлович Патрацький (сmt Крижопіль).

У сусідній Литві в боях з гітлерівськими загарбниками удостоївся звання Героя Радянського Союзу уродженець с. Буцнів Барського району Микола Васильович Медвецький. 11 липня 1944 року неподалік с. Антабагла Утенського району він брав участь у відбитті чотирьох атак противника, знищивши до десяти ворожих солдатів. Коли закінчились боєприпаси, гранатою підірвав себе і гітлерівців, що оточили його.

У кровопролитному бою в районі латвійського міста Добеле здійснив черговий подвиг герой Сталінграда В. І. Пеллер, ставши повним кавалером ордена Слави.

Проливали кров за визволення Молдови майбутні повні кавалери «солдатського ордена» А. Р. Дудник, К. А. Зозуля, Г. К. Лютий.

Тисячі воїнів-вінничан, наближаючи Перемогу, несли свободу поневоленим народам Європи. На початку червня 1944 р. 2-й Український фронт облетіла звістка про подвиг уродженця с. Крикливця Крижопільського району рядового Романа Семеновича Сміщука. 4 червня в районі румунського м. Мойнешть його рота потрапила в оточення й зайняла кругову оборону. Знищивши гранатами 6 німецьких середніх танків, подолянин допоміг підрозділу розірвати кільце та приєднатися до своєї частини. Командування представило Р. С. Сміщука до найвищої нагороди Батьківщини.

19 серпня 1944 р. під час прориву оборони противника біля м. Пашкань (Румунія) кинувся на заміновані дротяні загородження, в яких після вибуху утворились проходи, уродженець с. Мазурівки Тульчинського району Микола Данилович Кучерявий. Відважний воїн ціною свого життя сприяв виконанню підрозділом бойового завдання.

Того ж дня інший уродженець Тульчинського району, Пилип Якович Бондарчук із с. Зарічного, при штурмі ворожого укріпрайону біля с. Соч, що за 10 км від згадуваного м. Пашкань, одним із перших піднявся в атаку і гранатами вибив ворога з траншеї. Потім із снайперської гвинтівки знищив більше десяти солдатів противника, увірвався у дот і захопив у полон 8 гітлерівців. 22 серпня він загинув у черговій сутичці з ворогом.

24 серпня 1944 р. уродженець с. Жолобів Томашпільського району підполковник Дмитро Васильович Нагірняк під час прориву ешелонованої оборони противника в районі румунського поселення Войнешть залишився за командира бригади. На танку одним із перших увірвався в м. Текуць. В цьому бою загинув смертю хоробрих.

Усі посмертно удостоєні звання Героя Радянського Союзу.

Стійким і відважним бійцем зарекомендував себе також уродженець с. Флориного Бершадського району Федір Куприянович Шевчук. Неповдалік Ясс він першим увірвався в траншею противника і знищив 13 гітлерівців. Ще чотирьох фашистів узяв у полон. За цей подвиг був відзначений орденом Слави третього ступеня.

Уродженець с. Михайлівки Тульчинського району Корній Андрійович Зозуля в румунській Трансільванії став повним кавалером ордена Слави. Тоді 24 жовтня 1944 р. він особливо відзначився під час форсування р. Сомешул.

Вінничанин Федір Тарасович Дахновський, Дмитро Андрійович Ковальчук із с. Кидрасівки Бершадського району, томашпільчанин Семен Петрович Сельський та уродженець с. Уланова Хмільницького району Сергій Наумович Сиротюк стали Героями Радянського Союзу, визволяючи з нацистської неволі Угорщину.

Полковник Ф. Т. Дахновський на той час командував артилерією 202-ї стрілецької дивізії. 16 листопада 1944 р. він прийняв на себе командування військовими частинами, що опинились у ворожому оточенні під м. Мішкольцем, організував умілу оборону, а потім вивів їх із небезпечного кільця.

Д. А. Ковальчук у ніч на 5 грудня 1944 р. форсував Дунай і протягом доби брав участь у відбитті 16-и контратак гітлерівців, так і не дозволивши ворогові ліквідувати плацдарм.

Командир стрілецького полку С. Н. Сиротюк відзначився під час визволення Будапешта. Бійці саме його полку в кровопролитних боях з 25 грудня 1944 р. по 13 січня 1945 р. звільнили десятки міських кварталів угорської столиці, взяли штурмом будинок парламенту і підняли на будівлі червоний стяг.

Медалями «За взяття Будапешта», «За взяття Відня» відмінено ратні подвиги на угорській та сусідній австрійській землі рядового 112-го окремого батальйону зв'язку 80-ї стрілецької дивізії майбутнього Героя Соціалістичної Праці уродженця с. Батрацького Піщанського району Івана Микитовича Гуменного.

На угорській землі стали повними кавалерами ордена Слави Федір Альбінович Вітомський, Андрій Романович Дудник (с. Лозова Шаргородського району), Павло Софронович Потапенко (с. Кузьминці Гайсинського району).

Відзначився й уже згадуваний І. К. Насіковський, який взяв у полон німецького генерала та його ад'ютанта-офіцера.

У грудні 1944 р. здійснив безсмертний подвиг на території Угорщини Михайло Миколайович Ольшевський із Чечельника, боєць 126-го гвардійського стрілецького полку 41-ї гвардійської стрілецької дивізії. Коли бійці його роти пішли в атаку, німецькі кулеметники відкрили по них вогонь. Гвардієць кинувся вперед.

Смертельно поранений, Михайло добіг до ворожої траншеї і впа на кулемет. Посмертно був нагороджений орденом Червоного Прапора.

Надзвичайно важко давалася перемога радянським воїнам у Східній Пруссії. Проте саме тут стали повними кавалерами ордена Слави уродженець с. Красного Козятинського району Леонтій Платонович Гук, липовчанин Андрій Дмитрович Ковбасюк, Микола Васильович Савчук із с. Ялтушкова Барського району, згадувані Федір Сергійович Ковальчук, Олександр Михайлович Патрацький. Серед удостоєних звання Героя Радянського Союзу за здійснені тут подвиги – троє уродженців Вінниччини: Савелій Іванович Бойко із с. Флориного Бершадського району, Степан Лаврентійович Козак із с. Нападівки Калинівського району, Валентин Климентійович Шевчук із с. Дубових Махаринців Козятинського району.

Л. П. Гук, С. Л. Козак, В. К. Шевчук залишилися навечно лежати тут у братських могилах.

Особливо ясно пролита кров'ю визволителів польська земля, що стала вічним прихистком для Героїв Радянського Союзу Івана Івановича Борисюка з с. Селевинців Немирівського району, Ісака Юхимовича Бурлаки з с. Пеньківки Літинського району, Кіндрата Гавриловича Клименка з с. Шури-Копіївської Тульчинського району, Сергія Васильовича Клименка з с. Зозова Липовецького району, Антона Пилиповича Ковальського з с. Тростянця Ямпільського району, Кирила Івановича Целика з с. Великої Кісниці цього ж району. Загинули на одерських плацдармах Антон Гнатович Бурлачук із с. Морозівки Погребищенського району, літинчанин Борис Семенович Варава, Микола Якович Васишин із с. Писарівки Ямпільського району, Ілля Михайлович Грель із с. Будного Шаргородського району, Григорій Лазарович Івашко з с. Малої Киріївки Бершадського району.

Визволяючи Польщу, проявили мужність і відвагу, стали Героями Радянського Союзу уродженці с. Кацмазова Жмеринського району Тихон Порфірович Абрамов, с. Грушківців Калинівського району Степан Васильович Антонюк, с. Малої Жмеринки Жмеринського району Григорій Якович Усатий, м. Козятина Михайло Юхимович Шнейдерман, с. Слободи-Ходацької Барського району Олександр Іванович Якимчук, повними кавалерами ордена Слави – Максим Семенович Бугайчук, Яків Лук'янович Гладкий з с. По-

рика Хмільницького району, Григорій Петрович Грабовляк з с. Маньківець Барського району, Федір Сергійович Ковальчук.

І. Ю. Бурлака 24 липня 1944 р. у бою на р. Сан знищив 8 гітлерівців та 4-х взяв у полон. 29 липня першим форсував р. Віслу на південь від м. Сандомира і кулеметним вогнем забезпечив переправу стрілецьких підрозділів. І. М. Грель командував полком легкої артилерії. 6 лютого 1945 р. він уміло організував його переправу через р. Одер по затопленій водою кризі. На плацдармі полк протягом трьох діб відбив 27 контратак танків і піхоти противника, знищивши при цьому 19 ворожих танків, 3 бронетранспортери, значну кількість гітлерівців та утримавши плацдарм. У критичні хвилини бою викликали вогонь на себе К. І. Целик та О. І. Якимчук...

Сапер 5-го гвардійського танкового корпусу 6-ї танкової армії Михайло Іванович Надутий з с. Цибулівки Тростянецького району та заступник командира 1672-го винищувально-протитанкового артилерійського полку Віктор Гордійович Пивовар з с. Борівки Чернівецького району віддали своє життя за визволення Чехословаччини. Останній, потрапивши 14 січня 1945 р. у важке становище біля населеного пункту Мокранце, організував кругову оборону, протягом 10 годин відбивав запеклі контратаки ворога, а потім прорвав кільце оточення. У цьому бою отримав смертельне поранення.

М. І. Надутий 28 грудня 1944 р. прорвався до стратегічно важливого мосту через гірську р. Грон, перерізав кабелі зарядів, підготовлених до вибуху, чим зберіг міст і забезпечив безперешкодне проходження через нього радянських танків.

Батьківщина посмертно відзначила їхній подвиг Золотою Зіркою Героя.

На чехословацькій землі завершили війну, ставши повними кавалерами ордена Слави, Микола Андрійович Бринько (с. Примощаниця Барського району), Тимофій Омелянович Грубий (с. Савинці Тростянецького району), Андрій Романович Дудник, Микола Пилипович Костенко, Василь Люлько (с. Стратіївка Чечельницького району), Гнат Карпович Лютий, Петро Самійлович Ляховський (с. Сеферівка Барського району), Іван Казимирович Насіковський, Борис Сергійович Шельов, Олександр Йосипович Янковський.

Майбутньому Герою Соціалістичної Праці Михайлу Савовичу Яровому з с. Садків Могилів-Подільського району крім Румунії та Чехословаччини довелося воювати ще й в Австрії, де став повним кавалером ордена Слави. Саме тут хоробрий кулеметник здійснив свій останній ратний подвиг.

«18 квітня 1945 р. в бою за село Альт-Ахтенвард ворог, підтягнувши нові сили піхоти і танків, контратакував наші підрозділи. Тов. Яровий підпустив ворожу піхоту на відстань до 100 м, відкрив шквальний вогонь. Кулеметним вогнем знищив 28 чол. піхоти і примусив тікати інших, чим сприяв відбиттю контратак і просуванню вперед», – підкреслюється в нагородному листі.

Особливо важкими і запеклими були бої на території Німеччини. Ворог агонізував, однак чинив відчайдушний опір. На завершальному етапі Великої Вітчизняної війни, на території Німеччини, ще шість уродженців Вінниччини стали Героями Радянського Союзу: Юзеф Іванович Балабух (с. Довжок Ямпільського району), Василь Никифорович Баранюк (с. Лука-Мелешківська Вінницького району), Трохим Єрємович Гулеватий (с. Косанове Гайсинського району), Гліб Дем'янович Кельбас (с. Стіна Томашпільського району), Трифон Григорович Мазур (с. Савинці Тростянецького району), Станіслав Гільярович Поплавський (с. Вендичани Могилів-Подільського району), а Степан Сидорович Белінський, Володимир Антонович Горобець (с. Капустяни Тростянецького району), Федір Кіндратович Добрий, Лука Степанович Лелека, Давид Маркович Сідлер і Федір Купріянович Шевчук – повними кавалерами ордена Слави.

Сержант Ю. І. Балабух відзначився 16 квітня 1945 р. у запеклому бою, що розгорівся недалеко від м. Герліц. Знищив ворожий танк, бронетранспортер, 17 гітлерівців. У критичну хвилину змінив убитого командира взводу. Будучи пораненим в обидві ноги, руку, голову, не залишив поля бою поки ворог не відступив. Того ж дня стрілецький полк під командуванням підполковника Г. Д. Кельбаса прорвав з Одерського плацдарму на південь від Франкфурта оборону противника і розпочав наступ на Берлін. 27 квітня 1945 р. у вуличних боях у Берліні ратну звитягу проявив командир взводу управління артилерійського полку Т. Г. Мазур.

Артилерист старшина Д. М. Сідлер у розпал бою на берлінських вулицях, коли вийшов з ладу прицільний пристрій, вів вогонь,

прицілюючись крізь ствол, і знищив у такий спосіб вісім кулеметів, що били з підвалів та різних поверхів будинків. Підбив самодіну гармату.

У столицю нацистського рейху, щоб переможно завершити найкровопролитнішу із війн, привели свої танкові бригади полковники Т. П. Абрамов, В. Н. Баранюк, І. Н. Бойко, батальйон – капітан Т. Є. Гулеватий, генерал-майор М. І. Дука – гвардійську стрілецьку дивізію, а генерал-лейтенант С. Г. Поплавський – 1-у армію Війська Польського.

Учасник Великої Вітчизняної війни з липня 1941 р. С. Г. Поплавський воював на Західному, Калінінському, 1-у та 3-у Білоруських фронтах. Був командиром стрілецького полку, дивізії, корпусу. В 1944 р. на прохання уряду Польщі відряджений у Військо Польське, командував 2-ю та 1-ю арміями. Особливо проявив талант полководця під час прориву оборони противника на Одері, в боях за Берлін.

Тоді ж у 1-й армії Війська Польського, теж надаючи допомогу, служив уродженець Жмеринщини старший лейтенант Т. Я. Усатий, який здійснив свій геройський подвиг на Одері.

В 1944 р. прийняв командування окремим батальйоном зв'язку дивізії ім. Тадеуша Костюшка 1-ї армії Війська Польського захисник Москви, учасник боїв під Ленінградом уродженець с. Антонівки Томашпільського району Іван Дмитрович Яворський. У її складі визволяв Польщу, штурмував Берлін, розписався на стінах рейхстагу.

Прошли війну з її перших до останніх днів також Т. П. Абрамов, С. В. Антонюк, В. Н. Баранюк, С. І. Бойко, В. А. Гелета, Ф. Т. Дахновський та інші, а повним кавалерам ордена Слави Івану Климентійовичу Гаврилюку з с. Лозової Шаргородського району і Никифору Іларіоновичу Тарапаті з с. Старої Прилуки Липовецького району у серпні 1945 р. довелося взяти участь ще й в боях на Далекому Сході з японцями.

Це ж можна сказати і про кавалера багатьох фронткових нагород Степана Захаровича Щербаня з с. Гуменного Вінницького району. Перший свій бій з ворогом він прийняв влітку 1941 року. Брав участь в обороні Сталінграда, визволяв Прагу. Воював також на Далекому Сході, де громив японських мілітаристів із Квантунської

армії. Там же поліг і Анатолій Григорович Наконечний, посмертно удостоєний звання Героя Радянського Союзу.

Закінчив війну на Далекому Сході й майбутній Герой Соціалістичної Праці уродженець смт Теплика Віктор Лукич Поворознюк – удостоєний медалей «За визволення Варшави», «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941 – 1945», «За перемогу над Японією».

Не менш значимий внесок у Перемогу учасників Європейського руху Опору, в рядах якого було чимало вінничан.

Далеко від рідного Поділля, дорогої серцю України мужньо боровся з ворогом уродженець колишньої Соломірки Хмільницького району Василь Васильович Порик. На початку війни він, лейтенант Червоної армії, воював на Південно-Західному фронті. Пораненим опинився в оточенні і потрапив у полон. Був в'язнем «Уманської ями». Звідти як військовополонений вивезений в концтабір «Бомон» в Артуа (департамент Па-де-Кале, Франція). Встановив зв'язок з учасниками руху Опору і здійснив втечу з табору. У липні – серпні 1943 року з 12-и бійців сформував партизанський загін, що здійснював акти саботажу і диверсій на шахтах, пускав під укїс ешелони. В ніч з 21 на 22 квітня 1944 р. очолені ним народні месники розгромили охорону бомонського концтабору, а 23 квітня атакували гітлерівську маршову колону, знищивши 30 фашистів.

Під час виконання чергового бойового завдання у м. Дрокурї на початку травня 1944 р. подолянин отримав поранення і потрапив у руки гітлерівців. Протягом 18 годин партизана допитували у в'язниці Сен-Нікез, з якої йому пощастило здійснити втечу, вбивши тюремного наглядача витягненим зі стіни камери цв'яхом. На підпільній квартирі у м. Елен-Льетарі, куди В. В. Порик дістався після втечі, головний хірург місцевої лікарні Ложе прооперував його, видалив з тіла три кулі. Після цього партизан був відправлений французькими патріотами до сім'ї Офра, яка мешкала за 20 км від Арраса. Так В. В. Порика, за голову якого нацисти обіцяли мільйон франків, було врятовано. А в червні 1944 р. мужній подолянин створив штаб військово-політичного керівництва радянських патріотів на півночі Франції.

Справжньою маніфестацією солідарності з французьким народом виявився його новий подвиг: 14 липня 1944 року в день націо-

нального свята Франції (155-річчя штурму Бастилії) у містечку Сан-ан-Гоель партизан виступив на мітингу у формі радянського офіцера. Звістка про цю надзвичайну маніфестацію швидко облетіла міста і села північних департаментів, мобілізувала на боротьбу з ворогом.

22 липня 1944 р. В. В. Порик потрапив у ворожу засідку. Знаючи про популярність радянського офіцера та про його антифашистську діяльність, окупанти через дві години після арешту розстріляли подолянина біля стіни Арраської фортеці. За героїзм і мужність, проявлені в боротьбі проти німецько-фашистських загартників в період Другої світової війни, Указом Президії Верховної Ради СРСР від 21 липня 1964 р. посмертно удостоєний звання Героя Радянського Союзу. Національний герой Франції.

Там же, у Франції, на шлях збройної боротьби з ворогом стали соратники В. В. Порика уродженці Хмільницького, Літинського, Вінницького та Жмеринського районів В. Колісник, В. Доценко, С. Кондратюк, П. Григоренко, М. Бойко, О. Ткаченко, Г. Томенко, Д. Стоколос, М. Слободинський, Ф. Тиндик, М. Шендер та ін.

Мешканця с. Куманівки Козятинського району Петра Малишевського гітлерівці запроторили як «остарбайтера» на англійський острів Джерсі. Там, зазнаючи постійного насильства, зводив фортифікаційні споруди. На початку 1943 р. при допомозі французьких патріотів на моторному човні здійснив втечу у Францію. 3 травня того ж року став партизаном одного із загонів французького руху Опору. Після відкриття союзниками в Європі другого фронту брав участь у спільних з ними діях проти гітлерівців. З боями дійшов до Рейну. У вересні 1944 р. за наказом генерала Де Голля із партизанів було сформовано окрему військову частину. П. Малишевського зарахували в 19-й батальйон французької армії. В його рядах подолянин громив ворога до самого Дня Перемоги.

Вищої військової нагороди Італії удостоєний могилів-подільчанин Микола Буянов. На Аппенінах також громив ворога партизанський загін вінничанина Андрія Гречка, а уродженець Ольгополя Іван Добровольський наближав Велику Перемогу пліч-о-пліч з бельгійськими народними месниками.

Як стало відомо по закінченні війни, із 10800 ракет Фау-2, випущених гітлерівцями на Лондон та Антверпен, більше половини не досягли мети. З 8564 Фау-1, що мали зруйнувати британську

столицю, бракованими виявились 6166. У цьому значна заслуга уродженця с. Вінниковець Літинського району Семена Ялового та його товаришів по боротьбі – в'язнів табору «Міттельбау-Дора», котрі брали участь у виробництві цієї зброї. Під постійною загрозою жорстокої розправи патріоти шкодили, як могли. «Плутали» схему розміщення дротів, неякісно здійснювали пайку та зварювали шви, ховали дефіцитні деталі.

Крім того, С. Яловий розробив план втечі. Сміливці розраховували здійснити його 24 грудня 1944 року, напередодні Різдва, коли німці будуть готуватися до свята. Були створені спеціальні штурмові групи, готувалася холодна та вогнепальна зброя. Але наміри в'язнів викрив провокатор. Семена Ялового та його товаришів посадили в карцер. Подолянин і тут виявив твердий характер, організував втечу. В'язні вбили одного охоронця, обеззброїли іншого й вирвалися з камери. Троє подолали колючий дріт, але їх схопили, решта загинули від куль вартових. Мужньо прийняв смерть і С. А. Яловий...

Вагомий внесок у Перемогу також жінок-патріоток. 350 вінничанок були безпосередніми учасницями воєнних дій, 248 партизанили, а 65 брали участь в антифашистському підпіллі.

Під час гігантської битви на Курській дузі санітарний інструктор 203-го артилерійського полку старший сержант Н. В. Грицишина з Вінниці, незважаючи на артилерійський обстріл і бомбардування, 7 липня 1943 р. надала допомогу 40 пораненим бійцям і командирам, винісши багатьох із поля бою.

Двома орденами Вітчизняної війни, орденом Червоної Зірки, а також орденами Слави III і II ступенів нагороджена санінструктор, військова розвідниця із с. Тютьки Вінницького району Валентина Павлівна Боденчук.

Вінничанка, лейтенант медичної служби Галина Тимофіївна Гордієвич полягла на Хмельницькій землі. Залишившись за 2 км від передової з півсотнею поранених бійців, вона організувала кругову оборону і разом з ними відбивалася до останнього подиху від німців, що прорвалися до села.

Усю війну пройшла автоматниця, зв'язківець Антоніна Максимівна Решетник із с. Краснопілки Гайсинського району. У заміненому Будапешті вона вночі відновила телефонний зв'язок. Нагороджена медалями «За оборону Кавказу», «За взяття Будапешта»

та іншими бойовими відзнаками. Це ж можна сказати і про військового фельдшера з Хмільника Олену Дмитрівну Васильєву, яка воювала під Сталінградом, визволяла Київ, Білу Церкву. Війну закінчила під Прагою.

Варто також згадати і про внесок у Перемогу юних бійців-фронтовиків.

«Сином полку» був уродженець с. Любомирки Чечельницького району Вася Курка, котрий до тонкощів опанував снайперську справу. В одному лише бою під Радомишлем він знищив більше 20 гітлерівців. В іншому бою потайки перебрався за лінію фронту, подавив кілька вогневих точок ворога, чим допоміг роті зайняти населений пункт. За цей вчинок хлопця було нагороджено орден Червоної Зірки.

В боях на Сандомирському плацдармі в Польщі вже 16-річний В. Курка прицільним вогнем знищив ряд кулеметних точок ворога, а в боях за м. Цієну збив німецького літака-розвідника, що кружляв над окопами.

Всього за час бойових дій він знищив близько 300 гітлерівців, у т. ч. 80 офіцерів.

Творцями Великої Перемоги були і героїчні трудівники тилу, котрі кували для фронту зброю, виготовляли боєприпаси. Без їхньої надійної підтримки армія-захисниця, армія-визволителька виявилася б безсилою.

На початку війни певна частина мешканців та уродженців Вінницької області була евакуйована в радянський тил – райони Сибіру, Уралу, Середньої Азії, Казахстану. Туди ж було переправлено найцінніше устаткування вінницьких мотороремонтного та суперфосфатного заводів, взуттєвої фабрики, Глуховецького каолінового комбінату, Жмеринського та Козятинського вагоноремонтних депо, ряду інших підприємств. У малообжитих районах, нерідко позбавлених найнеобхіднішого для проживання, люди працювали з подвоєною, потроєною енергією.

Особливою постаттю на трудовому фронті тилу був уродженець Томашполя Ісак Мойсейович Зальцман. Це його неофіційно називали «танковим королем» країни. За високі організаторські здібності у забезпеченні зростаючого виробництва танків талановитого спеціаліста і керівника в липні 1942 р. було призначено за-

ступником, наркомом танкової промисловості СРСР, а також удостоєно звання Героя Соціалістичної Праці.

Чимало сил і енергії вкладав в організацію виробництва директор Барського машзаводу В. С. Тарашевський. За успішне освоєння випуску боеприпасів на Ішимському заводі він нагороджений орденом «Знак Пошани».

Особливо відзначились самовідданою працею в тилу вінницькі залізничники, які доставляли на військові заводи необхідну техніку та устаткування, а звідти на фронт – грізну зброю, виконували інші відповідальні завдання. За виявлене виняткове сумління О. М. Чухнюк та І. Й. Бубчиков в роки війни удостоєні звання Героя Соціалістичної Праці. Велику групу їхніх колег нагороджено орденами Трудового Червоного Прапора, «Знак Пошани». Загалом за успіхи у праці в роки війни нагороджено 47630 уродженців області.

Надзвичайно дорогою ціною дісталася Перемога. Значні людські втрати понесла Вінниччина в грізні роки воєнного лихоліття: не повернулися з війни понад 156 тис. чоловік – загинули, пропали безвісти. Тисячі воїнів-вінничан повернулися додому інвалідами. Серед тих, хто не повернувся до рідної домівки, й 1187 партизанів та підпільників. Чимало наших земляків померли в таборах для військовополонених, гетто, тюрмах, концтаборах.

Схилимо голови перед пам'яттю полеглих героїв і жертв війни. Вклонімося перед величчю титанічного подвигу творців Великої Перемоги, рятівників світу від коричневої чуми нацизму, серед яких так багато героїв-вінничан! І мертвих, і живих...

*Сергій ГАЛЬЧАК,
член редколегії, директор Державного архіву Вінницької
області, керівник Вінницької філії Центру дослідження історії
Поділля Інституту історії України НАН України при
Кам'янець-Подільському державному університеті,
кандидат історичних наук*

* * *

Сергій Гальчак. Словом правди // Нагребецький А. Н. Трагедія мого краю: Етапи «великого» шляху на Шаргородщині: розкуркулення, колективізація, голодомор. – Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2008. – С. 7 – 8.

СЛОВОМ ПРАВДИ

Анатолій Никифорович Нагребецький – член правління Вінницької обласної організації Всеукраїнської спілки краєзнавців, знаний на Поділлі краєзнавець. У центрі його наукових пошуків – історія рідного краю, зокрема, Шаргородщини, села Плебанівки, що стали не лише батьківською землею, але й колискою його долі. Відзначаючись великим працелюбством та допитливою вдачею, він повернув із небуття, відкрив для сучасників чимало яскравих маловідомих сторінок, пов'язаних з героїчним та трагічним минулим подолян, українського народу, милим серцю Поділлям, до болю дорогою Україною. Його краєзнавчі розповіді завжди цікаві, хвилюючі, відверті й щирі. В них постійно б'ється пульс гомінкого життя, нуртує непоборний дух боротьби за справедливість. Він не байдужий до людського болю, горя, біди, печалі. Завжди радіє душею, коли сили добра, мов ранкове сонце, постають над темним еством невігластва, коли, подібно до весняних струмків, долаючи численні перепони, пробиває дорогу правда. Своїм світлим розумом і добрим серцем він допомагає саме їй, Правді, розгребти завали історії, щоб восторжествувати над забуттям, брехнею й злом.

Не є винятком і дана книга. В ній – оповідь про жахливу трагедію, що мала місце в хлібосольному Поділлі, житниці світу – Україні в минулому столітті – Голодомор 1932 – 1933 років, визнаний Верховною Радою України, багатьма парламентами світу геноцидом українського народу. За своїми масштабами, трагічною сутністю, а головне – кількістю безневинних жертв – він стоїть на декілька порядків вище єврейського холоксту, вірменської різанини 1915 року. Досить сказати, що на лише одній Вінниччині від голодної смерті померло подолян більше, ніж під час Другої світової війни. Зіставмо цифри непоправних втрат: під час штучно організованого голоду на Вінниччині загинуло до 700 тисяч чоловік, від масового терору під час німецько-фашистської окупації 169260

мирних жителів. Причому мартиролог жертв, як засвідчують виявлені архівні джерела, далеко не повний.

Та про голодний апокаліпсис широка громадськість довідалася порівняно недавно, адже сам факт голодомору ретельно і свідомо замовчувався.

Ставиться до масової голодної смерті як неіснуючого явища розпорядився ще Й. В. Сталін, лицемірство котрого не знало меж. Як пригадував один із колишніх лідерів республіки Р. Терехов, якого в січні 1933 р. звільнили з посади секретаря ЦК КП(б)У, інформацію про голод вождь та один із головних творців страшного людомору зустрів вкрай недобррозичливо: «Нам говорили, що ви, товаришу Терехов, добрий оратор, – гнівався він. – Виявляється, що ви добрий розповідач – вигадали таку казку про голод, думаєте нас залякати, але не вийде! Чи не краще вам залишити пости секретаря обкому і ЦК КП(б)У і піти працювати до Спілки письменників – будете казки писати, а дурні будуть читати...»

Майже шість десятиліть знадобилося для того, щоб Україна вийшла із стану заціпеніння, порушила ганебне табу мовчання. Лише із здобуттям нею державної незалежності про трагедію заговорили сповна. Спершу – несміливо, а потім – на весь голос.

Нині ми в глибокій скорботі відзначаємо 75-у річницю незмірно великої біди. Низько схиляємо голови перед нетлінною пам'яттю усіх, хто загинув від не людськи жорстокої голодної смерті.

Дана книга – теж данина пам'яті жертвам трагедії, слово правди про біду, що шаленіла на хлібодайному Поділлі у той чи не найтрагічніший для всієї України час...

Сергій ГАЛЬЧАК,
*керівник Вінницької філії Центру дослідження
історії Поділля Інституту історії України НАН України
при Кам'янець-Подільському державному університеті,
кандидат історичних наук*

* * *

Сергій Гальчак. Відчистити замулені джерела правди // *Микола Дорош.* Битва на Синій Воді: правда і домисли. – Вінниця: О. Власюк, 2009. – С. 4 – 5.

ВІДЧИСТИТИ ЗАМУЛЕНІ ДЖЕРЕЛА ПРАВДИ

Недопустимо, коли в науку, особливо в історію, втручається політика, коли різноманітні кон'юнктурні «ізми» панівної в суспільстві ідеології беруть верх над здоровим глуздом, підмінюють істину, стають серйозною перепорою на її шляху. Прикладів тут більше, ніж досить. Подібне мало місце у сиву давнину, коли з відома та волі того чи іншого правителя (князя, короля, царя тощо) «підкоректовувались» древні літописи чи писались на замовлення нові, маючи чітку однобоку «возвеличувальну» спрямованість, коли свідомо піддавалась забуттю чи не вся минувшина силою підкореної нації, а заодно – її слава, досягнення, традиції...

Подібне мало місце у зовсім недалекому минулому. Згадаймо, як у 1948 році в колишньому СРСР нищівній критиці піддавалась генетика, як важко на «одній шостій Земної кулі» проторювала дорогу кібернетика. Згадаймо який тиск чинився на істориків, – зокрема, ухвалено у серпні 1947 року постанову ЦК КП(б)У «Про політичні помилки і незадовільну роботу Інституту історії України Академії наук УРСР», в котрій різкій критиці були піддані праці С. Білоусова, К. Гуслистого, М. Петровського, М. Супруненка, Л. Славіна, Ф. Яструбова та інших науковців. Їх звинувачували у відході від більшовицького принципу партійності, в антинауковості, відродженні основних ідей історичних концепцій Антоновича, Грушевського, висвітленні історії України ізольовано від історії інших народів СРСР, насамперед, великого російського, відмові від акценту на боротьбу класів тощо.

Принагідно відмітимо, що в 1946 – 1951 рр. було прийнято аж 12 партійних постанов з ідеологічних питань. І хоча в більшості випадків об'єктом нападок була та чи інша частина інтелігенції, справжньою мішенню для тоталітарного режиму стало все суспільство.

Власне, з тих причин для української радянської історичної науки виявилась непоміченою подія, яка сталася в далекому 1362

році – битва об'єднаного литовсько-білорусько-руського (українського) війська під керівництвом литовського князя Ольгерда з монголо-татарськими загарбниками, що понад століття терзали землі Київської Русі, зокрема, Поділля, котра поклала початок визволенню України, а невдовзі й Росії від золотоординського гніту. Про неї практично й словом не обумовлено в жодному науково-енциклопедичному виданні. Навіть у відомій багатотомній «Історії Української РСР» йшлося лише про Куликовську битву, де ратну славу здобуло військо московського князя Дмитра Донського.

З цих причин досі остаточно не локалізовано місце грандіозного поєдинку на Синій Воді. Одні дослідники стверджують, що доленосні події відбувалися на берегах р. Синюхи на Кіровоградщині, інші – Сниводи (Вінниччина).

Останнім часом, насамперед устами краєзнавців, наводиться все більше аргументів на користь Подільського регіону. Особливо послідовним прихильником того, що Синьоводська битва відбулася на Сниводі є член правління Вінницької обласної організації Національної спілки краєзнавців України, директор Воронівської загальноосвітньої школи I – III ступенів Хмільницького району М. Н. Дорош. Свої судження і докази він висловив у пропонуваному науково-краєзнавчому дослідженні. У книзі критичному аналізу піддано відомі літописні джерела та напрацювання ряду вітчизняних науковців, присутня наукова полеміка у відстоюванні власних поглядів на проблему. Крім того, автор висловив свою версію на місцезнаходження загадкових літописних Коршева і Білобережжя, аргументував беззаперечність зв'язку Синьоводських подій з історією Болохівської землі, навів суттєві докази того, що військовий похід князя Ольгерда до місця вирішальної битви з татарами проліг через Волинь, а не із Придоння...

Незабаром з часу історичної битви на Синій Воді виповниться 650 років. Пора, нарешті, відчистити замулені джерела правди, на належному рівні вшанувати пам'ять полеглих героїв. Тому такими актуальними є слова колишнього міністра оборони України Ю. Єханурова: «Сьогодні ми повинні врешті-решт чітко усвідомити місце України у світовій історії. Не так багато країн світу можуть похвалитися такою багатою історією. Пишатися нею і продовжувати славні традиції це – святий обов'язок кожного громадянина України. А сьогодні давайте спокійно, без політики, віддамо на-

лежне історичному значенню битви на Синіх Водах і тим подіям, яким вона посприяла...»

*Сергій ГАЛЬЧАК,
керівник Вінницької філії Центру дослідження історії
Поділля Інституту історії України НАН України при
Кам'янець-Подільському національному університеті
імені Івана Огієнка, голова правління Вінницької
обласної організації Національної спілки краєзнавців
України, кандидат історичних наук*

* * *

*Сергій Гальчак. Літописець малої батьківщини // Володимир Мороз.
Червоне – гордість моя. – Вінниця, 2010. – С. 143 – 144.*

ЛІТОПИСЕЦЬ МАЛОЇ БАТЬКІВЩИНИ

(Замість епілогу)

Майже два десятиліття незалежна суверенна Україна веде відлік своєї нової історії, наполегливо крокує у майбутнє з прагненням посісти гідне місце в європейській і світовій спільноті. Розбудовуючи власну державу, ми глибоко усвідомлюємо, що поруч із створенням розвиненої, динамічної економіки має йти піднесення національної самосвідомості, відродження духовності й культури. Виняткова роль у розв'язанні цього завдання належить краєзнавству, яке з раннього дитинства зв'язує нас із рідною землею, служить своєрідним містком між минулим і прийдешнім. Адже не можна уявити повноцінного духовного життя без історії наших міст, селищ, сіл, вікових традицій народу, його неповторних фольклорно-етнографічних пам'яток, унікальних творів архітектури і мистецтва.

З огляду на це самовіддана, подвижницька праця дослідників рідного краю в усіх регіонах України набуває дедалі більшої ваги, стає важливою частиною державотворення.

Не випадково, виступаючи на IV з'їзді Національної спілки краєзнавців України, голова спілки, Герой України, академік П. Т. Тронько відзначив:

«...Прикметно, що до краєзнавства потягнулися сьогодні сотні тисяч ентузіастів, які прагнуть долучитися до історичних знань, аби краще збагнути сенс тих змін, що відбуваються в нашому житті... Завдання неупереджених дослідників, які стоять на позиціях реалізму, історичної правди, полягає у зваженому, глибоко обґрунтованому висвітленні історичного процесу в усій його складності та суперечливості. Історичний пошук має бути пошуком істини, і краєзнавчим дослідженням тут належить особлива роль. Адже саме на місцях, у наших містах і селах, крізь призму вже узагальненого й осмисленого досвіду, пишеться сьогодні картина минулого, в основу якої кладеться неприкрашена правда...»

Характерною особливістю і невичерпним джерелом сили краєзнавства є те, що в ньому нема «двох рівнів» – одного для фахівців, а другого для широкого загалу, маловідомі та напівзабуті, штучно викреслені імена, події, факти, які доносить воно до наших сучасників, зрозумілі і цікаві всім».

Краєзнавці завжди ставили перед собою високу і благородну мету: дослідженням історико-культурної спадщини сприяти збереженню історичної пам'яті українського народу, формування знань про видатних людей, окремих родин, героїчні діяння та добрі справи (як на ратному полі, так і в мирний час) наших далеких предків, поколінь, що порівняно недавно переступили поріг вічності, сучасників.

Не є винятком й Вінниччина. Тут теж зростають лави краєзнавців, множить їх творчий доробок. Бо ж черпають вони інформацію для досліджень з потужного джерела – багатющої історії та традицій свого краю, що завжди входив до складу українських земель, ділив з ними спільну долю.

Свідчення цього – вихід у світ даної книги. Її автор – не професійний історик чи науковець, впродовж багатьох років завідує сільським клубом, шанована в с. Червоному людина. Однак крім пісенно-музичного хисту, має безперечний талант до слова, по-

лум'яне серце, небайдуже до долі своєї малої батьківщини – рідного села, Подільського краю. Взявшись за перо, він, безсумнівно, став літописцем милої, рідної, неповторно святої малої батьківщини.

Бо ж писати є про що. Як відзначає автор, на території сучасного села існують залишки двох поселень трипільської, одного – черняхівської археологічних культур, руїни городища періоду Київської Русі. Тут виявлено чимало старожитностей уличських племен, зокрема, срібні ювелірні прикраси: сережки, фігурні пряжки із зооморфною інструктацією, лунниці. Не зважаючи на руйнівні набіги ворогів, котрі завжди мали катастрофічні наслідки, життя тут вирувало і в наступних століттях. Тому є всі підстави вважати, що колишнє поселення Остолопів, яке в 1935 році перейменоване в с. Червоне, – одне з найдревніших на території колишньої Брацлавщини, хоч письмова згадка про нього датується лише порівняно недалеким 1448 роком, коли, за Литовською метрикою, король Казимир Ягеллончик підписав шляхтичу Скабарні подання на володіння ним згаданим населеним пунктом, а також Дашевим, Ометинцями, Ситківцями, Кропивною і Рогівцями.

Цікаве і цілком логічне припущення автора щодо первісної назви села:

«...Дану територію, вірогідно заселену, Великий князь Литовський Вітовт надав литовському шляхтичу N як вислугу за військову службу – це була OSTOLIATA (лат. одиниця виміру), певний обшар ґрунту, або земельна ділянка, можливо, під засівання збіжжя, що дуже підходить до рівнини, де знаходиться поселення.

Можливий [й] варіант: якщо на городищі X – XI ст. залишилися після пожарища стовпи, стовпи-оголовки («остолпие»), дерев'яні перекриття (такий собі дерев'яний Парфеон) і таким видовищем «остолпеть» можна було здивувати прийшлу людність...».

Позитивним моментом у краєзнавчій праці є те, що її автор з допомогою різноманітних документів намагається простежити історію рідного села від сивої давнини до наших днів, повідуючи про пережите земляками і під час польсько-шляхетського, російсько-імперського панування, і в часи визвольних змагань українського народу, і в пору страшного лихоліття – злочинного штучно організованого голодомору 1932 – 1933 рр., політичних репресій

сталінізму, Другої світової війни, про зусилля односельчан у побудові нового життя, які не раз із попелу та руїн відроджували рідну землю.

Цікаві їхні спогади та розповіді про них – орденоносців, солдатських вдів, керманічів господарства, рядових працівників, які своєю звитяжною працею прославляли не лише село, але й Вінничину, уродженців с. Червоного, котрі стали гордістю держави – Героя Соціалістичної Праці Федора Васильовича Собітка, народного артиста України Павла Зіброва, його брата заслуженого діяча мистецтв СРСР Володимира Зіброва, заслуженого працівника охорони здоров'я УРСР Дмитра Никаноровича Похилоука та ін.

Взагалі, цінність книги у тому, що вона побудована на обширній архівно-документальній базі, переповнена фактажем, який, безперечно, стане цінним підґрунтям для створення автором нових цікавих праць, котрі, як і дана, викликать великий інтерес у читачів, широкого загалу краєзнавців.

Тож побажаємо Володимирі Даниловичу Морозу нових творчих успіхів!

Сергій ГАЛЬЧАК,

голова правління Вінницької обласної організації Національної спілки краєзнавців України, керівник Вінницької філії Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України при Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка, кандидат історичних наук, заслужений працівник культури України

* * *

Сергій Гальчак. Данина пам'яті // Микола Дорош. Битва на Синій Воді 1362 року (або таємниця річки Сниводи). – Вінниця, 2011. – С. 4 – 5.

ДАНИНА ПАМ'ЯТІ

Восени 2012 року виповниться 650 років з часу події, яка поклала початок визволенню України, а невдовзі Росії від золотоординського гніту – битви об'єднаного литовсько-білорусько-русь-

кого (українського) війська під керівництвом литовського князя Ольгерда з монголо-татарськими загарбниками, що понад століття терзали землі Київської Русі, зокрема, Поділля. На жаль, достовірна інформація про неї протягом багатьох століть, та й в радянські часи, перебувала «за сімома замками». Про неї практично й словом не обумовлено в жодному науково-енциклопедичному виданні. Навіть у відомій багатотомній «Історії Української РСР» чи в підручниках з історії, виданих 2002 року для учнів 11 класу білоруських середніх шкіл. Йшлося лише про Куликовську битву, де ратну славу здобуло військо московського князя Дмитра Донського.

На можливу причину такого замовчування одним із перших вказав видатний український історик В. Б. Антонович, відмітивши, що крім збройного протистояння із золотоординцями очільник Великого князівства Литовського вступив у «продолжительную борьбу с великими князями московскими». Воював він також із польським королем Казимиром III, який зазіхав на українські землі. Зрозуміло, сусіди-суперники, котрі відігравали провідну роль в регіоні в наступних століттях, пробачити цього йому не могли...

З цих причин й досі остаточно не локалізовано місце історичного поєдинку на Синій Воді. Одні дослідники стверджують, що доленосні події відбулися на берегах р. Синюхи на Кіровоградщині, інші – р. Сниводи (Вінниччина).

Останнім часом наводиться все більше аргументів на користь Подільського регіону. Особливо послідовним прихильником того, що Синьоводська битва відбулася на Сниводі є член правління Вінницької обласної організації Національної спілки краєзнавців України, директор Воронівської загальноосвітньої школи I – III ступенів Хмільницького району **Микола Никифорович Дорош**. Свої судження і докази особливо переконливо він висловив у підготовленій до друку книзі **«Битва на Синій Воді 1362 р. (або тамсниця річки Сниводи)»**, рукопис якої (як завершена праця) визнано переможцем Всеукраїнського пошукового конкурсу «У нас одне коріння» у номінації «Мій погляд на історію» і відзначений першою грошовою премією та дипломом.

У праці критичному аналізу піддано відомі літописні джерела та напрацювання ряду вітчизняних науковців, присутня наукова полеміка у відстоюванні власних поглядів на проблему. Крім того, автор висловив свою версію на місце розташування загадкових лі-

тописних Коршева і Білобережжя, аргументував беззаперечність зв'язку Синьоводських подій з історією Болохівської землі, навів суттєві докази того, що військовий похід князя Ольгерда до місця вирішальної битви з татарами проліг через сусідню Волинь, а не із Придоння.

Схвальний відгук і одобрення отримала дана книга від Ю. І. Єханурова – голови Всеукраїнського благодійного фонду «Україна – ЮНЕСКО» на круглому столі, організованому литовським посольством 20 червня 2011 року, а також в особистому листі автору М. Н. Дорошу.

Відзначу, книга написана легкою, доступною для широкого загалу читачів мовою, містить цікаву інформацію, що стосується історії давнього Поділля, Вінниччини.

Вона, безумовно, стане чудовою даниною пам'яті подвигу наших далеких предків.

Сергій ГАЛЬЧАК,

***керівник Вінницької філії Центру дослідження історії Поділля
Інституту історії України НАН України при Кам'янець-
Подільському національному університеті імені Івана Огієнка,
голова правління Вінницької обласної організації Національної
спілки краєзнавців України, кандидат історичних наук***

* * *

Сергій Гальчак. Післямова // Микола Дорош. Витоки. Призабуті сторінки нашої історії. Хмільницький район. Дослідження, оповіді, версії. – Вінниця, 2011. – С. 216 – 217.

ПІСЛЯМОВА

Відверто кажучи, не хочеться перегортати останні сторінки цієї чудової книги. Волів би, щоб вона не закінчувалася, адже маємо справу з унікальною працею відомого далеко за межами Вінниччини педагога, історика, невтомного дослідника своєї малої батьківщини, члена правління Вінницької обласної організації Національної спілки краєзнавців України, дійсного члена Вінницької філії

Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України при Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка, відмінника освіти України, Почесного громадянина Хмельницького району, Почесного краєзнавця України Миколи Никифоровича Дороша. Її унікальність, як і багатьох інших, написаних ним, як, скажімо, «Історичні сторінки Хмельницького краю», «Хмельницька земля в переключу століть», «Святиня над Сливоводою», «Зламани колоски», «Чорні покоси», «Запланований мор», «Битва на Синій Воді 1362 року: правда та домисли», в багатстві висвітленого фактажу, енциклопедичності.

Хоч книга в основному присвячена топоніміці Хмельницького району, Вінниччини, в ній чи не скрізь відчувається новаторський погляд на усталені речі (трактовані в історичних працях, особливо радянського періоду, погляди, твердження, висновки, що зовсім не позбавлені кон'юнктурності, ідеологічних шармів). Зокрема, цей погляд фіксується з висот значимості у долі Поділля історичної Синьоводської битви, яка далекого 1362 року, за твердим переконанням М. Н. Дороша, відбулася саме на Хмельницькій землі. Звідси переважання язичницького чинника у формуванні власних назв населених пунктів, рік, урочищ, на чому переважно ґрунтуються висновки автора. Чи правий він – покаже час, проте наведена ним аргументація досить цікава й переконлива, а отже має право на життя.

Безумовно, книга стала вагомим внеском у поділлєзнавство, вітчизняне краєзнавство. Вона допомагає читачеві глибше довідатись про історичні витоки рідного краю, його історико-культурні надбання, берегти і примножувати які – священний обов'язок кожного.

Побажаємо Миколі Никифоровичу Дорошу нових творчих успіхів!

Сергій ГАЛЬЧАК,

голова правління Вінницької обласної організації Національної спілки краєзнавців України, керівник Вінницької філії Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН

України при Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка, кандидат історичних наук, доцент, заслужений працівник культури України

Сергій Гальчак. З любов'ю до малої батьківщини // Нагребецький А. Н., Юніцька Н. М. Наш Дербчин. – Вінниця: ПП Балук І. Б., 2011. – С. 5.

З ЛЮБОВ'Ю ДО МАЛОЇ БАТЬКІВЩИНИ

«Вінницька земле, Поділля! Красою України назвала тебе геніальна поетеса. Од віку чинив тут свій подвиг ратай, обробляючи ниву, прикрашаючи тебе добрим зелом, а душу – піснею. І ці тисячоліття праці – це наше багатство, бо перейшли вони в традиції, непереможну любов до тебе... З любові до рідного краю, матері-землі починається людина. Не можна любити того, чого не знаєш. Пізнання історії свого народу й любов до нього нерозривні...». Ці слова належать нашому видатному землякові письменнику, академіку М. П. Стельмаху. В них – сутність, глибинний зміст витоків краєзнавства, отієї неповторно щирої любові до своєї малої батьківщини, що окрилювала не одне покоління подолян.

Нині краєзнавча естафета в надійних руках Анатолія Никифоровича Нагребецького – знаного на Вінниччині невтомного дослідника рідного краю, члена правління Вінницької обласної організації Національної спілки краєзнавців України, автора численних науково-дослідницьких публікацій, у тому числі таких ґрунтовних праць як «Моя Плебанівка», «Ветерани Шаргородщини в роки Великої Вітчизняної війни», «Шлях крізь віки», «Калинівка Шаргородська», «Трагедія мого краю: етапи «великого» шляху на Шаргородщині: розкуркулення, колективізація, голодомор», «Насіківка моя, Насіківка». Пропонована праця, написана у співавторстві з педагогом-краєзнавцем Наталією Миколаївною Юніцькою, – теж з цієї когорти.

Це – захоплююча розповідь про древнє і вічно юне село Дербчин на Шаргородщині – один із найбільших населених пунктів району, в якому у різний час жили чи бували гетьман Богдан Хмельницький, німецький мандрівник Ульріх фон Вердум, бунтівник Іван Гонта, фундатор Чудо-Михайлівської церкви Теодор По-

тоцький, княгиня Кароліна Вітгенштейн, угорський піаніст Ференц Ліст, український Кобзар і велет духу Тарас Шевченко, батьки класика світової літератури Джозефа Конрада Аполло та Евеліна Коженювські, польські художники Андрій і Збігнев Пронашки, класик української літератури письменник Михайло Коцюбинський, український композитор Платон Майборода... Це – розповідь про його історію, виробничо-господарські об'єкти, насамперед, цукровий завод, культурно-освітні, медичні, релігійні установи, його людей: Героїв Соціалістичної Праці М. П. Черкасову, Г. Д. Матіаш, Т. С. Вовчок-Поліщук, В. Я. Верес-Пікулу, керівників господарства Ф. А. Бобика, І. Д. Бойка, Г. В. Красовського, У. Цурканя та інших, трудову династію сільських лікарів Корчинських, родоводи Рудиків, Швеців, Розенбергів, Мельниченків. Це – книга про здобутки селян, красу села, його проблеми та перспективи розвитку...

Вона цікава і захоплююча, без сумніву, знайде дорогу до читачів, які так само, як й автори, вболівають за долю своєї малої батьківщини, рідної України.

Сергій ГАЛЬЧАК,

голова правління Вінницької обласної організації Національної спілки краєзнавців України, керівник Вінницької філії Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України при Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка, кандидат історичних наук, доцент, заслужений працівник культури України

* * *

Сергій Гальчак. З Україною в серці // Пасічник О. В. Полонянка (жертвник любові і пам'яті). Поема. – Вінниця: ФОП Данилюк В. Г., 2011. – С. 5 – 7.

З УКРАЇНОЮ В СЕРЦІ

Олег Валер'янович Пасічник був неординарною, доброю, щирою, винятково творчою особистістю. Він досить впевнено почувався на незорій ниві журналістики, віддавши улюбленій справі

чи не все життя. Як підсумок самовідданої праці – високе визнання не лише колег і друзів, у яких користувався незаперечним авторитетом, а й держави – він один із перших серед майстрів пера Вінниччини удостоєний почесного звання «Заслужений журналіст України». Його висока професійна майстерність ще й досі у пам'яті колективу облтелерадіокомпанії, де починав дорогу у трудове життя, виріс у непересічного майстра своєї справи; колективу, з яким ділився здобутками й планами, радіщами й болями, який успішно вів до нових творчих вершин. Як член Національної спілки журналістів України, зрілий фахівець, побував чи не в усіх куточках рідної Вінницької області, знав проблеми, тривоги і болі її мешканців, до глибини душі переймався ними. Почуте та записане у Вінниці, в «глибинці» лягало в публіцистичні рядки, пристрасним словом звучало в телеефірі. Без перебільшення, його журналістські шляхи-дороги завжди пролягали до людських сердець.

Він також був чудовим навчителем, педагогом від Бога. Цей хист особливо проявився, коли в останні роки життя працював на кафедрі журналістики Інституту філології й журналістики Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, який свого часу закінчив. Його лекції із захопленням слухали студенти – майбутні журналісти, жадібно ловлячи кожне слово, а поради та зауваження завжди виявлялись доречними, сприймалися, як товариські застереження, побажання, напуття, як істина в останній інстанції. Його лагідний, дещо притишений голос, здається, ще й досі звучить у студентських аудиторіях вузу. Одна з них, в якій він особливо любив проводити спілкування з вихованцями, нині носить його ім'я...

Він захоплювався поезією. Високо цінував творчість Тараса Шевченка, Лесі Українки, Ліни Костенко, своєї землячки із Ямпільщини Ніни Гнатюк, пропагував поетичний доробок вінничанок Валентини Сторожук, Тетяни Яковенко, незламного Василя Стуса. У вільну хвилину писав й сам, насамперед, інтимну лірику, в якій оспівував святість справжнього кохання, материнства, неповторну вроду жінок-подолянок, велич їхньої багатості, ще не до кінця розкритої душі. Його турбували драматизм, нерідко калейдоскопічна мінливість жіночих доль, обурювали невігластво, підлість, зрада, що завдавали пекучого болю прекрасній статі.

Так само любив історію. Читаючи її сторінки, заглиблювався у далекі часи, намагаючись збагнути сутність процесів, минулих подій, що впливали на історичний розвиток Подільського краю. Через власне серце пропускав болі й тривоги неньки-України. Тому в поетичних рядках акумулював захоплення незламністю духу, величчю подвигу героїв – борців за її свободу, самоствердження, щасливий поступ у майбуття, славив красу рідної землі, ратні та трудові звершення її мешканців – споконвічних гречкосіїв, хліборобів, самовідданих оборонців волі, дорогої серцю Вітчизни, яку не раз доводилось відроджувати із попелу та руїн, оскільки в історії Поділля, України було чимало трагічних сторінок.

Про такий лихий час, ордино-татарські посягання на наші споконвічні землі, зухвалі дії степових розбійників, котрі впродовж багатьох десятиліть здійснювали спустошливі напади на українські поселення, безпощадно грабуючи їх та поневолюючи мирний люд, йдеться у пропонованій поемі «Полонянка», яка не публікувалась за життя її автора, виходить у світ з ініціативи дружини Олега Валер'яновича Пасічника Людмили Євтратіївни та благодійників: родини Краснюка Володимира Івановича та Валентини Степанівни.

Твір досить емоційний, насичений почуттями головної героїні – подільської полонянки, яка потрапила у ханський гарем, але наперекір долі не втрачає гідності, переживає за долю рідної України, як і інший герой – Богдан Хмельницький, котрий організовує супротив поневолювачам, гуртує козацькі ряди на боротьбу за краще майбутнє України.

За допомогою художнього слова автор подає обширний зріз тогочасного буття, переймається долею поневолених бранок:

«Скільки таких достеменно
Час у піщинки зітер –
Кращих перлинок гаремів –
Наших подільських сестер?!»

Невимовною була їхня туга за рідним краєм, у помислах вони постійно линули до нього:

«...Пускаю на річку із вічних зірок –
Чумацького шляху – дівочий вінок.
Пливи ж, мій вінку,
Хоча й не з барвінку,

До рідного краю неси українку!...»

Проте нескореність ворогам, любов до рідної землі, що їх не могли знищити різні ворожі навали та іга, дали підставу автору завершити твір на оптимістичній ноті:

«Я бачу день – прийде він неодмінно,
Розквітне із прадавніх наших генів,
І захистити зможем Україну,
Її дітей – від всіх земних трагедій!»

Перечитуючи поему, зайвий раз переконуюєшся у тому, що О. В. Пасічник мав неабияке поетичне обдарування, талант неординарного дослідника, був патріотом рідної землі, постійно жив Україною в серці.

Жаль, що його життєвий шлях виявився таким коротким...

Сергій ГАЛЬЧАК,

доцент кафедри журналістики Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, кандидат історичних наук, заслужений працівник культури України, керівник Вінницької філії Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України при Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка

* * *

Сергій Гальчак. Камертон творчого неспокою, одержимості, таланту // Олександр Гуржій. В очікуванні сонця. – Черкаси, 2012. – С. 9 – 15.

КАМЕРТОН ТВОРЧОГО НЕСПОКОЮ, ОДЕРЖИМОСТІ, ТАЛАНТУ

Олександр Іванович Гуржій – особистість неординарна, творчо обдарована, вдумлива. Людина світлого розуму і неспокійного серця, осяяна мистецьким талантом літератора-публіциста, усім своїм еством і душею віддана Україні, творчість якої завжди бу-

дується на палкій любові до рідної землі, вікових традицій нашого народу; людина, яка не може миритися з неправдою та несправедливістю, яку хвилює і доля простої людини, і суспільства, що стало на нову сходинку історичного розвитку, і неповторна мальовничість батьківського краю, і солов'їний переспів у наддніпрянських дібровах, і зростаючі проблеми сучасних міст, і зачаєна біль зникаючих сіл... Від цього йому не завжди легко та комфортно в житті, він зазнає багато душевних страждань. Але інакше жити не може.

Його завжди вирізняє широкий загальнокультурний світогляд, ґрунтовна теоретична підготовка, професіоналізм. Могутній творчий лет у гармонійному поєднанні з одержимістю, винятковим працелюбством знаходить своє втілення у творах: художніх, публіцистичних, наукових. Вони – це дзеркало його душі, характеру, помислів, прагнень, мрій.

«Друкую те, що є, головним чином для себе, хоча і з надією на того випадкового «друга», який опиниться поряд і захоче мене почути (почитати)...

– Для чого все це? – можливо, спитаєте. Відповідь: бажаю поділитися своїми відчуттями праведного та грішного, бути почутим у цьому світі зарозуміlostей, нещирості та неподобства, – зізнався про свою творчу місію у передмові до книги «Рефлексія» і далі повідав, – «спадок» невеликий, але він репрезентує творчість від навчання в старших класах школи (1971 – 1972 рр.), студентства (1972 – 1977 рр.) до сьогодні».

Так, потяг до художнього слова, потребу його реалізації відчув у пору юності. І, мабуть, не випадково. Адже юність безкорислива у помислах і почуттях своїх, тому вона найбільш глибоко охоплює думкою та почуттям правду, як твердить народна мудрість.

Деб'ютував досить добротним оповіданням «Сонячний зайчик», яке, по-суті, стало сонячним дороговказом його творчого зростання, чітко вписало ім'я молодого літератора у когорту перспективних майстрів слова.

Потім були нові твори – насамперед, хвилюючі прозові розповіді, що вражали багатством інтонацій та настроїв: тут і теплий задушевний ліризм, і суворий епічний плин, і філософські роздуми, і

відгомін історичних подій, і пронизані ностальгією спогади. Таке, наприклад, оповідання «Батьківська лампа».

«З-під пера тонесенькою цівочкою фіолетового чорнила, зі зовсім малюсінькими проміжками між словами, витікало великосердечне минуле українського народу, його героїв і сама величність – невблаганна, напівсвідома, глибинна пам'ять. Коронована давниною, історія ніби виверталась назовні і перетворювалась на сьогодні: стрімке, бентежне, виснажливе... Здавалось, своєю суттю вона біла в лоба, влучала в око, проникала в глибочінь самовідданості, охоплювала душу і її не відпускала...

Проте необхідно було вкрай стерегтися, щоб раптом надмірно не захопитися летом думки з україністики й не потрапити в цілком природний полон чи тенета «буржуазного націоналізму», який підстерігав особливо чутливу до національних проблем душу за кожним рядком, окремим абзацом. Тоді могла прийти біда: «згори», «справа», «зліва»... Нерідко хтось у людській подобі пильно стежив із-за рогу вулиці, кутка кімнати, – пише автор, згадуючи в яких умовах доводилося працювати його батькові – славетному вітчизняному історикові. – ...До його, трохи переполоханої старістю настільної лампи, я й нині притуляю свої пальці, ніби пещу її... Інколи від яскравого світла минулого в очах пробує торувати собі шлях випадкова сльоза. Тоді я напружуюсь, завмираю і солоній краплині так і не вдається пробитися на волю, опанувати надмірними спогадами моє, й без того вражене, серце. А на білому папері серед неживих літер тим часом розвиднюється, бо висвічує Істина, котра карбує своєю приголомшливою проникливістю день, продовжує моє життя на кожну написану сторінку, і щось райдужне породжує надію...»

Ось так, хвилююче й відверто, – про зерна добрих справ, посіяних батьком, його любов до України, естафету поколінь, перейняту з батькових рук...

Не менш емоційне, публіцистично забарвлене оповідання «Мій чемодан».

«...Місто – царство тільки зовнішнього благополуччя, а насправді – безглуздя, мороку та смерті, де кількість населення постійно зменшується через невідомі раніше хвороби, колеса елітних автомобілів, стихійні лиха та різні аварії. Ми не живемо певною мірою, а лише животіємо на угоду нашим правителям блюз-

нірства, несвободи та пороку, а також володарям бізнесу, знущань з народу. Звісно, біда існує і за межами міста, але там немає цього надокучливого смороду, людей небагато й всі вони по-доброму налаштовані, потричі вітаються на день – ранком, в обід і ввечері. Вони не нищать своє рідне і люблять, як мати дитину, навколишню природу...»

Сповнені болю, тривоги й, водночас, оптимізму есеїстичні роздуми «20 років незалежності України», досить співзвучні з публіцистикою, громадянською позицією людини-легенди Ліни Костенко:

«...Двадцять років вони базікали-обіцяли, – ми вірили, сумнівалися, але сподівалися. В результаті: все розікрали, по декілька разів продали-перезаклали... Пересварилися... [Однак] часом залізобетонна стіна дає глибоку тріщину й тоді в неї впевнено проглядає сонце, стає видно білоцвіт саду, плоди якого незабаром обов'язково розрадіть, фізично підтримають і відродять мрію про щасливе майбутнє. Сад ще не зовсім шалених надій поверне гарні спогади... Кінець-кінцем, ми знайдемо шлях до храму... Любімо нашу Батьківщину, а тому вже сьогодні, від самого ранку, починаймо творити!..»

Творчий доробок став ґрунтовною серцевиною перших книг («Рефлексія», «Прості істини», «Проблеми життя, або монолози про щось важливе»), котрі ніби нанізани на поетичний шампур тонкого ліричного бачення, що робить кожне оповідання легким, читабельним і дуже дохідливим. Автор уміє вихопити факт, детальку, характер прямо з полум'я тієї печі, що називається глибоким знанням життя і душі людини. Ось чому у своїх відгуках читачі відзначають багатство, щирість, самобутність його прози і знаходять у ній те, що зворушує до сліз – або самі переймаються такими ж почуттями, як автор, або зустрічаючи на своєму шляху щось достоту подібне, ніхто не говорить про вигадку або неточність. Точність – снайперська якість оповідань Олександра Гуржія, він завше вцілює в «яблучко» читацького інтересу. Нецікавих творів у нього нема.

Деб'ютувавши в літературі, поступово, але впевнено виростає у визнаного майстра слова кількох вагомих жанрів. Лірика, оповідання, аналітична есеїстика суспільствознавчої, людинознавчої проблематики. В кожному з цих жанрів доходить своїх помітних

вершин, від яких нерідко рукою подати до загальнонаціональних вершин письменництва красного. Щораз пише з позицій добра і світлого захоплення, поєднує у своєму таланті любов до природи і людини з рідкісною спостережливістю, що й надає його творам магнетизму і переконливої чарівності. Навіть негатив у нього – це та прощenna іпостась, про яку говориться з гумором.

Не менш переконливий він й як поет-лірик. Його поезії – це завжди пошук лаконічної настроєвої оповіді та найпромовистішого характерного штриха, жесту, взаємини, де з одного боку, серцю не накажеш, а з іншого – так легко поранитись, поранити...

«Ось істина проста:
В коханні все мина –
Жага і сподівання.
Лишається одна
Гора розчарування...
Та знову щось шука
У нетрях почуття
Моя ошукана душа...»

«Я шукав тебе – сміявся,
А знайшовши, – плачу.
І, цілуючи, боюся,
Що це сон я бачу».

«Мій кожен вірш,
Як мить одна,
Останнє слово
Перед смертю.
Та думка знову ожива».

Крім інтимних настроїв, у його поетичних творах чималий філософський зміст. Тому можна цілком погодитись із саморецензією на, здавалося б, прості поетичні рядки:

«Замурзавшись
Краплинами дощу,
З надією
Назустріч батьку йду...
У сні тривожному під старість».

«Здається, що тут такого – нічого особливого автор нікому не сказав. Ну, краплини дощу – теж дивина! Ну, існує якась «надія», згадується чомусь батько. Звичайно, можна і так підійти до його змісту.

А якщо спробувати інакше...

Перша строфа – раптовий образ, схоплена мить і присутня асоціація неповторного дитинства, бо коли ще людина може незграбно розмазати на власному обличчі (брудною долонею, рукавом сорочки) краплини дощу? Принаймні юнь мого віку дуже рідко при собі, навіть у непогоду, носила парасольки.

Далі виглядає більш адекватно: від дитинства, через довгий життєвий шлях – до старості, проходить щось радісне, світле, яке безпосередньо пов'язане з батьком. За таких обставин цілком логічно припустити ранню втрату його дитиною. А звідси, вірогідно: «той «не долюбив», «не допестив сина»...

Проте остання строфа все більш-менш роз'яснює: життя склалося саме так, а не інакше, реалізація ж бажання – це тільки сон, примара. Син вже сам постарів, можливо, за віком наздогнав батька. Всього п'ять строф... довжиною в життя».

Як і оповідання, кожен вірш – це теж камертон душі, тривог і сподівань автора.

«...Мовчу. Стою з порожніми руками
Над прірвою у сутінках подій.
Куди ж подітись з боєм і думками
Та попелом сплюндрованих надій?»

«Якби весь смуток
На Землі
Зібрати однієї купи
І в морі утопити!
Яке то щастя
Дітям і батькам»...

Останнім часом він заявив про себе і як критик, літературознавець. Свідчення цього – ґрунтовне дослідження творчості Сергія Єсеніна, якого справедливо вважає «діамантом без оправки»...

Враховуючи творчий неспокій автора та літературне обдарування, віриться, що пропонована вашій увазі, шановні читачі, праця – це лише чергова сходинка на шляху до творчого Олімпу. З часом будуть написані нові поетичні рядки, сторінки прозових творів. Вони стануть складовими нових книг. А книги, як відомо, – це кораблі думки, що мандрують на хвилях часу і бережно несуть свій дорогоцінний вантаж від покоління до покоління...

Сергій ГАЛЬЧАК,
заслужений працівник культури України

* * *

Сергій Гальчак. Пізнаючи правду // Микола Дорош. Древній Уланів – на перехресті віків і шляхів. Нариси до історії селища. – Вінниця: ПП Балюк І. Б., 2012. – С. 3 – 4.

ПІЗНАЮЧИ ПРАВДУ

Ось уже не один рік приємно вражає своїм творчим ентузіазмом та працелюбством почесний краєзнавець України, член правління Вінницької обласної організації Національної спілки краєзнавців України та Вінницької філії Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України при Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка, директор Воронівської загальноосвітньої школи I – III ступенів Хмільницького району Микола Никифорович Дорош – людина світлого розуму і неспокійного серця, осяяна непересічним талантом історика-публіциста, творчість якої завжди будується на палкій любові до рідної землі, вікових традицій нашого народу; людина, яка не може миритися з неправдою та несправедливістю, яку хвилює і доля простої людини, і суспільства, що стало на нову сходинку історичного розвитку, і неповторна мальовничість батьківського краю, і солов'їний переспів у подільських дібровах, і не до кінця розкриті сторінки історичних подій, що відбувалися на бере-

гах Сниводи, і зачасна біль зникаючих сіл... Від цього йому не завжди легко та комфортно в житті, він зазнає багато душевних страждань. Але інакше жити не може, тому ні на мить не випускає із рук пера. Могутній творчий лет у гармонійному поєднанні з одержимістю, невичерпним працелюбством знаходить своє втілення у творах: краєзнавчих, наукових, художніх, публіцистичних, які є своєрідним дзеркалом його душі, характеру, помислів, прагнень, мрій.

Книг написав багато – близько двадцяти. Здавалося, ще вчора ми, читачі, гортали сторінки його праць «Битва на Синій Воді 1362 року (або таємниця річки Сниводи)», «Витоки. Призабуті сторінки нашої історії. Хмільницький район. Дослідження, оповіді, версії», «Снивода – в житті моїм і долі». Сьогодні маємо можливість ознайомитись з новою – «Древній Уланів: на перехресті віків і шляхів. Нариси з історії селища».

І дійсно, читаючи її, немов би реально потрапляєш на перехрестя століть, що пронеслися над одним із найдревніших населених пунктів Подільського краю – колишнім градом Синя Вода, теперішнім Улановом. Бентежить така непроста його історія, викликає гордість незламність духу цілої плеяди поколінь його мешканців, які не раз відроджували його з руїн та попелу, їхній ратний і трудовий подвиг.

Книга цікава, захоплююча. Буквально з перших сторінок. Як і попередні, вона щира і глибока, багатоаспектна, пересипана перлинами наукових, краєзнавчих знахідок, допомагає детальніше зазирнути в глибини нашого історичного минулого, зрозуміти його. У цьому її особлива вартісність.

Однак, враховуючи творчий неспокій автора та його обдарування, віриться, що й вона – це лише чергова сходинка на шляху до творчого Олімпу. Попереду нові здобутки.

А книги, як відомо, – це кораблі думки, що мандрують на хвилях часу і бережно несуть свій дорогоцінний вантаж від покоління до покоління...

Сергій ГАЛЬЧАК,

**доктор історичних наук, завідувач кафедри журналістики
Вінницького державного педагогічного університету імені
Михайла Коцюбинського, голова правління Вінницької
обласної організації Національної спілки краєзнавців України**

Сергій Гальчак. На шляху пізнання // Микола Дорош. Снивода – в житті моїм і долі. Природа, витоки, люди, художнє слово. – Вінниця: ПП Балюк І. Б., 2012. – С. 3 – 4.

НА ШЛЯХУ ПІЗНАННЯ

Незабутній Герой України, фундатор вітчизняного краєзнавства академік П. Т. Тронько неодноразово наголошував, що саме краєзнавство є безцінною скарбницею збереження історичного досвіду багатьох поколінь, всього того найкращого, що витримало випробування часом у сфері матеріальної і духовної культури, завжди було міцним фундаментом історичної пам'яті, формою залучення широких кіл громадськості до пізнання історії рідного краю як складової частини багатомістової історії нашої Батьківщини, проявом активності мас у виявленні, збереженні і примноженні історико-культурної спадщини народу, що саме через творче натхнення, безкорисливий пошук ентузіастів найбільше виявляється духовна потреба людей – інтерес до історії рідного краю, котра виховує й примножує патріотичні почуття.

Тому писати про історію своєї малої батьківщини – завжди почесно і відповідально.

З лихвою справляється з цією нелегкою місією Почесний краєзнавець України, член правління Вінницької обласної організації Національної спілки краєзнавців України та Вінницької філії Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України при Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка, директор Воронівської загальноосвітньої школи I – III ступенів Хмільницького району Микола Никифорович Дорош – автор близько двадцяти книг та численних публікацій у пресі з історії рідного краю. Нова праця «Снивода – в житті моїм і долі», яку він написав у співавторстві зі своїм сином Віталієм, – це нова сходинка на тернистому шляху пізнання, містить, як і попередні, значний масив науково-краєзнавчої інформації, легко читається, захоплює із перших сторінок.

Структурно вона складається з трьох розділів. У першому «Природа басейну Сноводи» повідується про природничо-геологічні особливості регіону. Зокрема, всебічно аналізуються тектонічно-геологічна будова басейну ріки впродовж багатьох геологічних епох, повідомляється про те, чим багаті надра досліджуваної місцевості, дається характеристика ґрунтів, клімату регіону. Цінними у цьому плані є посилання на літописні джерела, насамперед, відомий Хмільницький літопис, результати досліджень Голодьківської метеорологічної станції Літинського повіту, метеорологічної станції Хмільника, постів спостереження в Уладівці, на Жданівському цукрозаводі. Детально характеризується фауна та флора місцевості. Не без гордості повідомляється про створення на території Кривошійнської, Лознянської, Маркушівської, Пустовітківської, Рибчинецької, Скаржинецької, Сьомаківської та Уланівської сільських рад гідрологічного заказника «Снивода». У книзі йдеться також про зусилля громадськості по збереженню природничих надбань регіону, зокрема, про розгортання громадського руху «За Сниводу, чистішу від сльози».

Проте найбільший другий розділ «Історичні витоки поселень та річок басейну». У ньому йдеться про походження назви самої річки, міститься літописна історія заснування Уланова, наводиться чимало переконливих аргументів, що саме тут, у районі Уланова, на бергах Сноводи відбулася історична Синьоводська битва 1362 року. Детально розглядається топоніміка, історія, версії походження інших населених пунктів, розташованих у басейні ріки, а також походження назв приток Сноводи, окремих урочищ, закутків населених пунктів, згадується про Галіїв (Соляний) шлях, котрий проходив через Осичну, Великий Острожок, Сальницю, найважливіші історичні події, що відбувалися у Присноводді, характерні старожитності місцевих археологічних культур. Цінною є також інформація про відомих уродженців регіону, які прославили не лише Вінниччину, але й Україну, стали їхньою гордістю.

У заключному розділі «Снивода в художньому слові» містяться вірші Миколи Дороша, Володимира Козака, Василя Гальчевського, Сергія Гребельського та інших авторів про річку з такою милозвучною назвою. Поетично зворушливо звучить також уривок із твору про Сниводу заслуженого журналіста України Василя Паламарчука, яким, власне, відкривається пропонована читачам праця.

Вона, як і попередні, що вийшли з-під пера Миколи Дороша, – щира і відверта, глибока і багатоаспектна, пересипана перлинами наукових, краєзнавчих знахідок, допомагає детальніше зазирнути у глибини нашого історичного минулого, гордитися ним. Є своєрідним перегуком і підтвердженням слів видатного подолянина, письменника, академіка М. П. Стельмаха: «Вінницька земле, Поділля! Красною України назвала тебе геніальна поетеса. Од віку чинив тут свій подвиг ратай, обробляючи ниву, прикрашаючи тебе добрим зелом, а душу – піснею. І ці тисячоліття праці – це наше багатство, бо перейшли вони в традиції, непереможну любов до тебе... З любові до рідного краю, матері-землі починається людина. Не можна любити того, чого не знаєш...»

Книга дозволяє читачеві збагатитись новими знаннями, пройтись патріотичними почуттями, ще більше полюбити рідну землю, свій край.

*Сергій ГАЛЬЧАК,
голова правління Вінницької обласної організації
Національної спілки краєзнавців України,
доктор історичних наук*

* * *

Сергій Гальчак. Почесно і відповідально! // Леонід Козак. Війна. Поезія. Земля. – Вінниця: ПП Балюк І. Б., 2012. – С. 1 – 2.

ПОЧЕСНО І ВІДПОВІДАЛЬНО!

Кажуть, що книги – це кораблі думки, котрі мандрують на хвилях часу і бережно несуть свій дорогоцінний вантаж від покоління до покоління. Мабуть, пам'ятаючи це, взявся за перо й Леонід Улянович Козак, якому в жовтні 2012 р. зозулі накували вісімдесят, – людина, за плечима якої чимало пережитого і котрій є про що розповісти широкому загалу читачів. В результаті теж вийшла книга. Цікава й захоплююча, відверта й щира.

Для неї характерна простота викладу, інколи вона не відзначається літературною вправністю, яскраво пломенить елементами усної історії – нової історичної субдисципліни, яка набуває поширення в сучасній Україні, – що дозволяє поглянути на історичні події не лише через призму архівно-документального масиву, а й внутрішнього світу безпосередніх учасників тих подій. Нерідко авторські матеріали чергуються із впорядкованими тематично підібраними публікаціями інших авторів. Та це зовсім не позначається на творчому контексті твору. Навпаки, робить книгу інформаційнішою, змістовнішою, заставляє без найменших вагань вірити сказаному, сприймати її сторінки як правдиве, хвилююче полотно реального, багатоаспектного, пронизаного складнощами життя.

Власне – це документальна розповідь про односельчан: колишніх фронтовиків, які ціною власного життя та крові здобували вікопомну перемогу над коричневою чумою нацизму, подвиг тих, хто, опинившись на окупованій гітлерівцями території, теж не корився ворогові, про героїв-«афганців» та чорнобильців; про славний рід Козаків; про життєві сторінки самого автора, його рідне село Пагурці, що ще в сиву давнину розкинуло свої лона неподалік відомого як місця історичної Синьоводської битви 1362 року древнього Уланова.

Праця складається з п'яти невеликих розділів. У першому «Мужні поруч з нами» йдеться про незламність духу, готовність до самопожертви в ім'я торжества справедливості, кращого майбутнього мешканців Пагурців. Другий – присвячений життю та творчій діяльності рідного брата автора – талановитого українського поета Володимира Козака (Семибрата), перу якого належать книги «Карби на граніті», «Лебеді і стріли», «Така велика земля», «Цвіте верес», «Грозолом», який, звертаючись до сучасників й прийдешніх поколінь, наголошував:

Так мало для сівби нам дано часу,
І днів, життя такий короткий лік...
Тож сіймо, сіймо знов –
Добро й окрасу,
Щоб колосились
В людях довгий вік!

Третій розділ стосується сторінок життя самого автора. Четвертий «Не так все погано у нашому домі» – це розповідь про

очільників господарства «Дружба», утвореного на базі населених пунктів Уланів, Воронівці, Пагурці, Тараски, Чепелі, Героїв Соціалістичної Праці М. Д. Білоуса та В. Т. Вільчинського. В заключному п'ятому розділі «Земле, моя всеплодюча мати» автор порушує теперішні проблеми села.

Виграє книга й від низки документальних фотосвітлин.

Безумовно, завдяки своїй праці Л. У. Козак поповнив ряди краєзнавців Поділля, здобутки поділлєзнавства, власне, зробив добру справу, оскільки незабутній Герой України, фундатор вітчизняного краєзнавства академік П. Т. Тронько неодноразово наголошував, що саме краєзнавство є безцінною скарбницею збереження історичного досвіду багатьох поколінь, всього того найкращого, що витримало випробування часом у сфері матеріальної і духовної культури, завжди було міцним фундаментом історичної пам'яті, формою залучення широких кіл громадськості до пізнання історії рідного краю як складової частини багатовікової історії нашої Батьківщини, проявом активності мас у виявленні, збереженні і примноженні історико-культурної спадщини народу, що саме через творче натхнення, безкорисливий пошук ентузіастів найбільше виявляється духовна потреба людей – інтерес до історії рідного краю, котра виховує й примножує патріотичні почуття.

Тому писати історію своєї малої батьківщини – завжди почесно і відповідально!

Сергій ГАЛЬЧАК,
голова правління Вінницької обласної організації НСКУ

* * *

Сергій Гальчак. Спогади жаху // Григорій Погончик. Голомор 1932 – 1933 рр. на Бершадщині (спогади очевидців). – Вінниця: Меркьюрі-Поділля, 2013. – С. 3 – 4.

СПОГАДИ ЖАХУ

Двадцять століття закарбувалось у долі українського народу, в тому числі населення Поділля, численними трагедіями, серед яких особливим боєм та жахіттям виділяється зумисне організований більшовицькою владою голодомор 1932 – 1933 років – страшний

злочин перед народом, у результаті якого лише у щедрому на рясні врожаї хлібосольному Подільському краї мученицькою голодною смертю загинуло в 3 – 4 рази більше цивільного населення, ніж під час німецько-фашистської окупації. Як і кожен злочинець, тодішня влада, панічно боялася афішування нелюдських, страхітливих вчинків, поширення будь-яких відомостей про них, ретельно приховувала інформацію та замітала сліди скоєного.

Ставитися до масової голодної смерті як неіснуючого явища розпорядився сам Й. Сталін, лицемірство котрого не знало меж. Як пригадував один із колишніх лідерів республіки Р. Терехов, якого в січні 1933 р. звільнили з посади секретаря ЦК КП(б)У, інформацію про голод кремлівський вождь зустрів вкрай недоброзичливо: «Нам говорили, що ви, товаришу Терехов, добрий оратор, – гнівався він. – Виявляється, що ви добрий розповідач – вигадали таку казку про голод, думаєте нас залякати, але не вийде! Чи не краще вам залишити пости секретаря обкому (Р. Терехов був одночасно секретарем Харківського обкому партії) і ЦК КП(б)У і піти працювати до Спілки письменників – будете казки писати, а дурні будуть читати...»

Майже шість десятиліть знадобилося для того, щоб Україна вийшла зі стану заціпеніння, порушила ганебне табу мовчання. Лише 26 січня 1990 р., коли процеси перебудови набули незворотнього характеру, керівний орган Компартії України – її Центральний Комітет у постанові «Про голод 1932 – 1933 років на Україні та публікацію пов'язаних з ним архівних матеріалів», нарешті, зробив те, чого народ чекав від нього стільки часу, – відмежувався від злочинної сталінської політики, засудив її провідників.

«ЦК Компартії України постановляє, – говорилося в згаданому документі, – визнати, що голод 1932 – 1933 років став справжньою трагедією народу, наслідком злочинного курсу Сталіна та його найближчого оточення (Молотов, Каганович) щодо селянства. Засудити безпринципну політику тодішнього керівництва республіки (Косіор, Чубар) у проведенні хлібозаготівель. Рішуче відмежуватись від насильницьких репресивних методів вирішення проблем суспільного розвитку».

Із здобуттям Україною державної незалежності дослідники, нарешті, отримали доступ до утаємничених десятиліттями архівних документів, «біла пляма» історії почала проступати чорним

кольором скорботи. З'явилися перші роботи дослідників, які буквально вразили громадськість своїм змістом; 28 листопада 2006 року Верховною Радою прийнято закон «Про Голодомор 1932 – 1933 років в Україні», який кваліфікує його як геноцид українського народу; підтримку у цьому плані висловила світова спільнота. Аналогічні оціночні судження, зокрема, задекларували парламенти США, Канади, Австралії, Аргентини, Італії, Польщі, Угорщини, Литви інших країн.

Дана книга – це чергова сторінка у розкритті страшного злочину, які не можна не читати без болю та співчуття, чи не перша дослідницька праця, що присвячена трагедії голодомору на Бершадщині. Значний інтерес становлять вміщені у ній архівні документи. Але особлива її цінність у свідченнях очевидців трагедії. Чи не кожен її аркуш пломенить елементами усної історії – нової історичної субдисципліни, яка набуває поширення в сучасній Україні, – що дозволяє поглянути на історичні події не лише через призму архівно-документального масиву, а й внутрішнього світу безпосередніх учасників тих подій, конкретикою особистісних вражень доповнити цілу низку питань, на які внаслідок своєї специфіки не дають і не можуть дати вичерпної відповіді офіційні джерела.

Із своїм нелегким завданням автор впорався на відмінно. Нехай же запалена ним свіча пам'яті жертв нелюдської трагедії ніколи не згасає у наших вдячних серцях...

Сергій Гальчак,

*доктор історичних наук, голова правління Вінницької
обласної організації Національної спілки краєзнавців України*

* * *

Гальчак С. Д. Слово до читачів // *Михайло Пащенко. Репортаж з камери смертників.* – Вінниця: Консоль, 2013. – С. 3 – 4.

СЛОВО ДО ЧИТАЧІВ

У столітній історії Жмеринки чимало героїчних сторінок. Немало їх дописано захисниками Вітчизни в 1941 – 1945 рр. На вівтар Перемоги покладено життя тисяч кращих синів і дочок нашого

народу. Нинішньому поколінню молоді важко усвідомити масштаби того лиха, яке перенесли їхні дідусі – покоління сорокових років минулого століття.

Ця повість адресується читачам теперішнім і майбутнім, послужить народною пам'яттю, яка передаватиметься десятиліттями разом із новими поколіннями жмеринчан – історія подвигу, притаманного нашому свободолюбивому народу, який черпає свої сили у мужності та почуттях обов'язку перед Батьківщиною.

Героїзм жмеринчани проявляли не тільки на фронтах. Їм довелося боротися і в тилу ворога. І ця боротьба була ще складнішою і жорстокішою.

Жмеринка, як залізничний вузол стратегічного призначення, віднесена до особливої зони. Через знаходження неподалік, під Вінницею, ставки Гітлера «Вервольф» тут діяв особливий режим і за найменшою підозрою карали смертю.

У цей важкий час 1942 року у Жмеринці з'являється підпільна газета «Красный партизан» й доносить до людей правдиву інформацію.

Газета була ефективнішою навіть за диверсійні акти на залізниці, які теж були справою рук патріотів. Так, в 1942 році Радінформбюро сповістило світові, що «...на станції Жмеринка знищено чотири ешелони з паливом і боєприпасами», а таємною службою повідомлялось, що у місті партизани видають підпільну газету. Членами підпілля були молоді люди, без досвіду і вміння, але з великою вірою, переконанням, що їхня боротьба не марна, що своїми діями вони наближають світлий день Перемоги.

Життям за видання підпільної газети заплатили редактор Костянтин Гришин і сімнадцять його побратимів, яких замордували у Тираспільській в'язниці.

Минуле кануло б у вічність, коли б одного разу тираспільські будівельники, зламавши колишню в'язницю, не натрапили на схрон листів, адресованих на волю. Серед них був останній репортаж керівника і редактора жмеринської підпільної газети Костянтина Гришина.

Дякуючи дослідницькій роботі автора і його обов'язку перед минулим, з'явилась ця художньо-документальна повість, книга, яка висвітлює правдиву діяльність, стає неповторним літописом душі і часу. В цьому перекошуєшся, прочитавши пропоновану

Вам, шановні читачі, працю про жмеринських патріотів «Репортаж з камери смертників...»

Достовірна оповідь повертає нас до лихих часів війни, де кожен день ставив на терези: життя або смерть!

Автор повертає нас до минулого не лише тому, щоб вшанувати подвиг ровесників того часу, а ще й тому, щоб застерегти: «Люди, будьте пильними! Війна, якою б вона не була, не має людського обличчя, бо несе страждання, спустошення і смерть!»

Книга журналіста й письменника Михайла Пащенка «Репортаж з камери смертників...» – літопис історії Жмеринки. В ній, як зазначав в одному з листів до автора відомий письменник Іван Стаднюк, «відкрита ще одна сторінка Великої Вітчизняної війни...»

Пам'ятаймо ж минуле заради майбутнього!

Схвально, що журналісти започаткували громадський захід з увічнення пам'яті загиблих членів жмеринської підпільної редакції газети «Красный партизан», закатованих в 1943 році фашистами, започаткувавши щорічну премію імені Костянтина Гришина. Це своєрідний відгук на те, як парижани увічнили загиблих французьких журналістів на алеї Слави французької столиці.

Жмеринчани були і залишаються великими патріотами, гідними звитяг своїх батьків, дідів і прадідів і докладуть усіх зусиль, щоб ще одна сторінка історії міста була розкритою.

Думаю, що жоден підручник історії не може дати душі людині те, що дає відтворена пам'ять живим письменницьким словом, котре страждає і мучиться сумнівами, проводячи за собою уяву для нащадків, які схиляють голови перед подвигом загиблих.

Переконаний, що чисельні жертви представників старшого покоління міста залізничників, як і всієї держави, навічно залишаться у нашій вдячній пам'яті.

Сергій ГАЛЬЧАК,
доктор історичних наук,
завідувач кафедри журналістики
Вінницького державного університету
імені Михайла Коцюбинського

Сергій Гальчак. Літопис Ярового // Нагребецький А. Н. Ярове – село на Кучманських шляху. – Вінниця: ПП Балюк І. Б., 2013. – С. 7.

ЛІТОПИС ЯРОВОГО

Історія села... За цими простими словами таїться невичерпне джерело знань, інформації не тільки про дане село, а й про кожен населений пункт нашої держави. Історія України й складається із відомостей про минуле наших сіл та містечок, про людей, які проживали в них із давніх-давен, про їхнє нелегке виживання у різні часи. Але, на жаль, ще дуже багато сіл, а то і містечок, не мають й досі своїх літописів, історичних довідників, чи просто відомостей про минуле хоч би 200-річної давності. Тому теперішні мешканці таких населених пунктів позбавлені можливостей довідатись про історію рідного краю.

Цю прогалину та прикру недоречність взявся виправити не байдужий до долі свого рідного краю – Шаргородщини, місцевий невтомний ентузіаст-краєзнавець Анатолій Никифорович Нагребецький. Він постійно проводить велику пошукову роботу в різних архівах та бібліотеках країни, в результаті чого і видаються його книги про села Шаргородщини.

Чергова книга про Ярове, це село, звідки у багатьох людей починається родове коріння, де кожен робить власні перші кроки і полишає особистий слід на землі. Саме такий глибокий слід зоставляє раз-у-раз Анатолій Нагребецький – дивовижний і невтомний працелюб, поціновувач рідної історії. Справжній енциклопедист, ентузіаст за покликанням і подвижник духовних скарбів за характером, він спрямував усю свою творчу енергію на те, щоб нинішні і завтрашні покоління представників широкої подільської громади пишалися своїми пращурами.

Жителі майже усіх сіл його краю, особливо старожили, з якими він часто спілкується, знають особисто Анатолія Никифоровича. Їхні розповіді, спогади та легенди стають для автора неоціненним історичним матеріалом для книг. У своїй творчості він опира-

ється також на конкретні документи, історичні факти, статистичні дані і це придає книзі аргументованість, достовірність, що і має бути в науковій праці. Завдячуючи цьому, мешканці села дізнаються та згадують знаних людей, корінь роду яких звідси, своїх наставників у труді й навчанні. Багато з них вже відійшли за вічну межу, але люди їх згадують, бо пам'ятають їхні чесноти.

Цікаво і доступно автор описує про Кучманський і Чумацький шляхи, що проходили повз село, про будівництво залізниці та інше.

Окремої уваги заслуговують так звані «білі плями» в історії села. Це події, що відбувалися в 30-х роках минулого століття. Автор склав і упорядкував різні списки мешканців села, що мали безпосередній стосунок до тих подій.

Сучасним селам Яровому і Юліямполью є ким пишатися. Тут підростає обдарована молодь. Село зросло своїх доктора наук, кандидата наук, майстрів прикладного мистецтва та ін. А процес вирощування золотого фонду триває.

Одним словом, книгу написано з дивовижним натхненням і доволі гострим пером публіциста. У ній яскравими літерами викарбувані імена найдостойніших героїв, що мали відношення до села, найдостойніших сільських мешканців.

Багатий ілюстративний матеріал книги. Автор зібрав унікальні фотографії різних часових періодів. До даного твору докладено багато творчої праці. Книга цілком виправдовує своє призначення, а краєзнавча скарбниця Поділля, завдячуючи А. Н. Нагребецькому, поповниться новим цікавим та оригінальним дослідженням.

Сергій Гальчак,
доктор історичних наук, доцент,
заслужений працівник культури України

* * *

Сергій Гальчак. Відкриваючи таємниці Вінниці // *Микола Дорош.* **Місту Вінниці – 650 років: витоки.** – Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2013. – С. 4 – 6.

ВІДКРИВАЮЧИ ТАЄМНИЦІ ВІННИЦІ

Не секрет, що переважна більшість населених пунктів України походить від власних імен або від географічних особливостей краю. Має свою назву й Вінниця. Що ж лежить у її основі?

«Існує кілька версій щодо походження назви міста. Найбільш вірогідною з них вважається та, що зв'язана з давньоруським словом «вено» – посаг, придбання. З розвитком мови внаслідок певних фонетичних процесів слово «Веница» перейшло у «Вінниця», – читаємо в «Історії міст і сіл УРСР. Вінницька область».

Не про одну, а відразу про три версії, йдеться в історичному нарисі «Вінниця», виданому в 2007 році:

«1) Вінниця дістала свою назву від слова *винниця* (*винниця*) – так колись називали винокурні (гуральні), яких тут, слід гадати, мало бути чимало;

2) назва міста походить від слова *вено* (*винниця*) – нерухома власність, яка отримувалася через «посаг» (весільний обряд) у спадок або подарунок;

3) похідною назвою для поселення стала річка *Веніца* (*Вінничка*), у гирлі якої й сформувалося місто».

Цікаву легенду про зв'язок назви *Віннички* з містом записала відома подільська фольклористка Є. В. Горб:

«Прийшов на берег Бугу чоловік, поставив собі хату і зажив з жінкою. Мав двох дочок. Одну ласкаво називав Вишенькою, а другу – *Вінничкою*. Росли дівчата, як ягоди, рум'яні та веселі. А коли виростили, то одружив їх з працьовитими риболовами. Поставила Вишенька з своїм працьовитим чоловіком дерев'яну хату на правім березі Бугу, а *Вінничка* – на лівому. Рубали ліс, випалювали пні, землю орали і жито засівали. В дуплах мед вибирали...

Одного разу зірвався сильний вітер, завив. Птиці перестали співати, сонце зайшло за чорну хмару. То не вітер вив, не буря надходила, а страшні вороженьки понад Бугом чорний копоть підняли. Оточили знаenzaцька домівки Вишеньки і *Віннички*, хотіли в полон забрати, на східних ринках молодичок продати. Виходу не було. Краще смерть, ніж довга і чорна неволя. *Вінничка* першою запалила свою хату. Сестра Вишенька побачила вогонь за Бугом і також розвела вогонь в оточеній хаті. Як дві свічки, палало сухе

дерево, тріскотів вогонь. Від пекучого жару та їдкою диму трісли серця двох сестер...

Проминули літа. Багато води у Бузі протекло. Прийшли нові люди сюди, осіли, побачили згарища, дізналися про гірку долю Віннички і Вишеньки. На пам'ять добру про них назвали їх іменами річки, що несуть свої води до Південного Бугу. Побудували фортецю, а місто біля неї назвали іменем річки Вінницею».

Власну версію стосовно походження назви Вінниці, часу появи древнього поселення на Південному Бузі висловлює почесний краєзнавець України, член правління Вінницької обласної організації Національної спілки краєзнавців України, директор Воронівської ЗСШ I – III ступенів Хмельницького району Микола Никифорович Дорош. Він також фокусує увагу на першій літописній згадці про нього, від якої, згідно з рішенням ЮНЕСКО, слід вести відлік заснування міста, доводить, що 650-річний ювілей Вінниці повинна відзначати у 2013 році.

У книзі також йдеться про низку невідомих сторінок з історії міста, його роль і становище в різні історичні епохи.

Погоджуватись із висловленими у книзі аргументами та фактами, вирішувати тобі, шановний читачу. Вони ж, без сумніву, заслуговують на увагу.

Сергій ГАЛЬЧАК,

доктор історичних наук, голова правління Вінницької обласної організації Національної спілки краєзнавців України

* * *

Сергій Гальчак. Сага про християнську перлину Поділля // Віталій Давиденко. Монастир / Третє видання, доповнене. – Вінниця: Вінницька картографічна фабрика, 2013. – С. 273 – 275.

САГА ПРО ХРИСТІЯНСЬКУ ПЕРЛИНУ ПОДІЛЛЯ

Зовсім не хочеться перегортати останньої сторінки цієї захоплюючої розповіді про християнську перлину Поділля – Лядовсь-

кий Свято-Усікновенський скельний чоловічий монастир XI ст. Української православної церкви, який за тисячоліття свого існування у різний час складався із трьох печерних церков: Усікновення голови св. Іоанна Предтечі, св. Великомучениці Параскеви П'ятниці і преподобного Антонія Печерського, державну пам'ятку архітектури XI – XIX ст., справедливо віднесено до «Семи чудес Вінниччини».

У той же час, хочеться щиро подякувати Віталію Володимировичу Давиденку – доктору політичних наук, професору, члену правління Вінницької обласної організації Національної спілки краєзнавців України, голові Вінницької обласної організації Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, автору численних наукових статей – за титанічну працю у розкритті невідомих сторінок вітчизняної історії, Подільського краю, підтримати його новаторський погляд на становлення і розвиток на теренах України та сучасної Вінниччини християнства, висловлене ним припущення, що історія нашої християнської релігії започаткована, принаймні, на тисячоліття раніше, ніж вважалося.

Як наголошує сам автор, Україна – давня європейська держава: її історичний шлях треба розглядати не тільки в складі Київської Русі, а й враховувати ті терени, що в різні часи знаходилися в межах геополітичних утворень, не забувати, що, наприклад, Наддністрянщина в часи імператора Траяна була північно-східною провінцією Римської імперії, не кажучи вже за Крим, де першими монахами святих печер, аналогічних лядовській, були втікачі з тієї ж метрополії, наприклад, другий за ліком папа римський Климент, який прибув до Криму як вигнанець, де згодом прийняв в Акерманській гавані мученицьку смерть – римляни прив'язали до його ніг кам'яний якір і втопили. Як переконливий аргумент на підтвердження висловленої думки, сприймається й констатація відомого з літературних візантійських джерел факту, що в ту пору вже діяли понад 90 християнських церков. А мова ж йде про початок II сторіччя нової ери!..

Можна також посумувати з автором з приводу того, що багато свідчень було знищено з певних політичних міркувань, розділити його здогадку про те, що через недостовірність правдивої інформації мабуть так народилася й варяжська версія походження Київської Русі...

Кожне слово наукової праці В. В. Давиденка сприймається з великим інтересом. Особливо, коли йдеться безпосередньо про Лядовську святиню, Поділля.

«Предмет мого зацікавлення – монастир. Свідомо йду від конкретного до загального. Це допоможе, переконаний, зрозуміти такі складні явища, як нашу історію релігії, зокрема й християнства, та й процеси державотворення», – наголошує він.

За його переконанням, Поділля має християнські традиції давніші київських. Антоній Печерський рухався до Афону не через terra incognita, а протореним шляхом паломників – саме через Наддністрянщину, в обхід Великого Степу, де була небезпека від кочівників. Антоній, представник молодого тоді покоління, пішов на заклик князя Володимира приєднатися до віри, що стала державною, замолувати гріхи та кровопролиття братовбивчих воєн. Коли отримав афонське благословення, 1013 року повертався додому. В дельті річки Лядової, вражений дивовижною красою дністровських круч, він надовго зупинився у печері, висік у скелі келію, що донині носить його ім'я. Був тоді, мабуть, ієромонахом, згуртувавши навколо себе християнську братію. Аж потім дістався до Києва, заснував чернечий осідок – Києво-Печерську лавру. Отже, маємо підстави стверджувати: Лядовський монастир давніший таки за київську святиню.

Як переконався читач, його історія, є досить цікавою і в пізніші часи. Виявляється, монастир був діючим і в період монголо-татарського іга. Мав великий вплив на нашу та інші культури. Так, Литва, найбільша тоді в Європі язичницька держава, прийшовши на наші землі, тут почала християнізуватися в православному обряді. У тому числі й брати-князі Коріатовичі, яких вважають розбудовниками Вінниці.

З кінця XIV ст. Західне Поділля знаходилось під юрисдикцією Польщі. Відомо, що в 1734 р. в Лядовських печерах існував уніатський базиліанський монастирок, настоятелем якого був суперіор Йосаф.

На початку XIX ст. монастир перейшов у православ'я.

І священників, і прихожан вражала цілісність давньої архітектури й ландшафту, поєднання природи і Духу. Тому не дивно, що протягом століть на скелі печерних церков відвідувачі залишали

автографи – записи руською, польською, вірменською, молдавською та тюрською мовами.

В окремому, восьмому розділі книги, висвітлюються події, що розгортаються, починаючи від Жовтневого перевороту в Російській імперії. Автор свідомо наводить численні факти наруги над монахами, насильства над священиками, фізичного знищення їх, наголошуючи, що наруга над духовенством тоді чинилася масово. У книзі подано і кількісну, і якісну характеристику нищення, котре завдали більшовики християнській Україні, з боєм констатується, що саме на хвилі тієї істерії у 1938 р. знайшлася людина, яка наважилася закласти під монастир вибухівку. Вибух зруйнував всі монастирські будівлі і вони попадали в Дністер...

Не пройти й мимо слів автора: «Я відверто симпатизую монахам, а їхню справу розцінюю як подвиг. Вони сьогодні рятують унікальну українську історичну пам'ятку європейського значення. Живуть у важких умовах, але денно і нічно моляться за нас. Якась сила тримає їх там; монахи переконані, що нею є тисячолітня традиція намоленості території. Щоправда, я наполягаю на віковій традиції у дві тисячі років, вважаю цю землю святою».

Не можна не без захоплення читати кожен аркуш унікальної праці, як і не захоплюватись науковим подвигом Віталія Володимирович Давиденка.

Однак, враховуючи творчий неспокій автора та його обдарування, віриться, що й вона – це лише чергова сходинка на шляху до творчого Олімпу. Попереду нові здобутки.

А книги, як відомо, – це кораблі думки, що мандрують на хвилях часу і бережно несуть свій дорогоцінний вантаж від покоління до покоління...

Сергій ГАЛЬЧАК,

**доктор історичних наук, завідувач кафедри журналістики
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського, заслужений працівник
культури України, голова правління Вінницької обласної
організації Національної спілки краєзнавців України,
керівник Вінницької філії Центру дослідження
історії Поділля Інституту історії України НАН України**

Сергій Гальчак. Камертон душі // Анжела Веремій. Заради добра і краси. – Вінниця: ПП Балюк І. Б., 2013. – С. 3 – 4

КАМЕРТОН ДУШІ

«Є люди-світочі, люди-промені, без яких світ не був би білим. Які вони? Земні! Працьовиті, багаті душею, щедрі, яким за радість – віддавати людям краще, дарувати тепло і любов. Вони розуміють найбільшу мету життя – бути Людиною, примножувати у світі добро. А ще – любити рідну землю всім серцем своїм, творити красу у світі... Це мудрість – поєднання праці з любов'ю до народу, до землі, на якій живеш», – ці щирі слова, немов на сповіді, висловлені авторкою пропонованої Вам, шановні читачі, книги.

Та чи не найбільше вони стосуються її особисто, оскільки Анжела Анатоліївна Веремій справді особистість неординарна, творчо обдарована, вдумлива. Вона – педагог від Бога, людина світлого розуму і неспокоїного серця, осяяна мистецьким талантом літератора-публіциста, усім своїм еством і душею віддана Україні, творчість якої будується на палкій любові до рідної землі, вікових традицій нашого народу; людина, яка не може миритися з неправдою та несправедливістю, яку хвилює і доля простої людини, і суспільства, що стало на нову сходинку історичного розвитку, і неповторна мальовничість Подільського краю, і солов'їний переспів у його дібровах, і невіршені соціальні проблеми, і зачасний біль, спричинений людськими вадами, непорозуміннями... Від цього їй не завжди легко та комфортно в житті, вона зазнає багато душевних страждань. Але інакше жити не може...

Її завжди вирізняє широкий загальнокультурний світогляд, ґрунтовне знання предмета дослідження, професіоналізм. Могутній творчий лет у гармонійному поєднанні з одержимістю, винятковим працелюбством знаходить своє втілення у філігранно опрацьованих творах: прозових, поетичних, публіцистичних. Вони – це дзеркало її душі, характеру, громадянської позиції, помислів, прагнень, мрій.

Потяг до художнього слова, потребу його реалізації відчула ще в пору юності. І, мабуть, не випадково. Адже юність безкорислива у помислах і почуттях своїх, тому вона найбільш глибоко охоплює думкою та почуттям правду, як твердить народна мудрість.

Дебютувала численними публікаціями в пресі, літературно-мистецьких альманахах «Ріка Бог», «Рідна сторона», «Пелюстки троянди», «Якщо серце не мовчить», «Квітне у Хміль-граді золота троянда», «Плач білого янгола», «Калинові грона», досить добротно написаними книгами «Літо надій», «Квіти для коханого», «Осінь мелодія», «Небо любові», які, по суті, стали сонячним дороговказом її творчого зростання, чітко вписали її ім'я в когорту справжніх майстрів слова.

Усі вони вражають багатством інтонацій та настроїв (тут і теплий задушевний ліризм, і суворий епічний плін, і філософські роздуми, і відгомін історичних подій, і пронизані ностальгією спогади); стали ґрунтовною серцевиною творчого доробку, пройнятого тонким ліричним баченням, що робить кожне оповідання, кожен вірш легким, цікавим, читабельним і дуже дохідливим. Авторка уміє вихопити факт, детальку, характер прямо з полум'я тії печі, що називається глибоким знанням життя і душі людини. Ось чому у своїх відгуках читачі відзначають багатство, щирість, самобутність її поезії та прози і знаходять у них те, що зворушує до сліз, – або самі переймаються такими ж почуттями, як авторка, або, зустрічаючи на своєму шляху щось достоту подібне, ніхто не говорить про вигадку або неточність.

Нова книга теж із цієї скарбниці. Вона хвилюючо-пафосна, високопоетична, багатотематична, відверта й щира. У ній чимало духовних скарбів, які освітлюють, зворушують душу, збагачують людське євство, заставляють замислитися над аморальністю, посталими суспільними проблемами, викликами часу. Вона багатожанрова, художньо досконала. В ній органічно переплелись лірика, епічна розповідь, аналітична есеїстика, суспільствознавча, людиназнавча проблематика. Кожен вірш, оповідання, новела, стаття – це вдалий поетичний пошук лаконічної настроєвої оповіді та найпромовистішого характерного штриха, жесту; взаємини, де, з одного боку, серцю не накажеш, а з іншого – так легко поранитись, поранити; камертон душі, тривог і сподівань авторки. Чита-

ються легко, захоплююче. Виконані на високому професійному рівні, що надає їм магнетизму, переконливої чарівності.

Тому хочеться вірити, що це лише чергова сходинка на тернистому шляху до творчого Олімпу. Враховуючи творчий неспокій авторки та її літературне обдарування, переконаний, що вже незабаром нею будуть написані нові поетичні та прозові рядки, які стануть складовими нових книг. А книги, як відомо, – це кораблі думки, що мандрують на хвилях часу і бережно несуть свій дорожній вантаж від покоління до покоління...

Сергій ГАЛЬЧАК,
заслужений працівник культури України,
доктор історичних наук, завідувач кафедри
журналістики Вінницького державного
педагогічного університету імені
Михайла Коцюбинського,
голова правління Вінницької обласної організації
Національної спілки краєзнавців України

* * *

Сергій Гальчак. Хмільниччина – дивокрай... // Дорош М. Н., Степанюк В. А. Тобою, краю мій, живу... Хмільниччина: події, особи, час. – Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2013. – С. 3 – 4.

ХМІЛЬНИЧЧИНА – ДИВОКРАЙ...

Красою України називала безсмертна Леся Українка Поділля.

Справжньою його перлиною є Хмільниччина. Як і весь край, вона пройшла складний, багатогранний шлях свого історичного розвитку. В літописах минулого чимало яскравих сторінок, пов'язаних з мужньою боротьбою її мешканців за свою свободу і незалежність, синівською любов'ю до рідної землі, споконвічною відданістю хліборобському ремеслу.

Прадавня ж історія Хмільниччини розпочинається з мисливських стоянок часів палеоліту, виявлених поблизу с. Колибабінці. Продовжує спадок археологічних пам'яток унікальна трипільська культура, поселення якої відомі в селах Митинці, Широка Гребля, Сандраки.

Найбагатше село на археологічні знахідки – Широка Гребля, де знайдено залишки поселення епохи пізньої бронзи, згадуваної трипільської культури, зарубинецької та черняхівської археологічних культур, слов'янського поселення VIII – IX ст. н. е.

Незаперечною є еволюція наукової думки про те, що саме на теренах Хмільницького району 1362 року відбулася історична, особливо значима для українського народу Синьоводська битва, в якій об'єднане литовсько-руське військо князя Ольгерда розгромило військо трьох ординських ханів. Вона значно ослабила силу Золотої Орди і, незважаючи на подальші потуги правителів цієї могутньої середньовічної імперії, призвела до її остаточного територіально-політичного розпаду у 20-х роках XV століття. З-під влади татар звільнилися великі території руських земель, була започаткована цивілізаційна переорієнтація на захід, інтеграція руських земель з європейськими державами і народами.

Чимало пам'яток історії, культури, архітектури зберігається в Хмільнику – одному з найдревніших міських поселень Поділля, відомому на весь світ місту-курорту. Його гордістю є, зокрема, кутова вежа фортеці, побудована у 1534 році на насипному пагорбі для захисту від турецько-татарських набігів. У 1448 р. воно отримало Магдебурзьке право, а дещо пізніше – Уланів, Сальниця.

Гордістю Хмільницького краю є самобутні дерев'яні храми: Свято-Дмитрівський (1849 р., с. Березна), Свято-Михайлівський (1849 р., с. Маркуші), Свято-Покровський (1732 р., с. Митинці), св. Параскеви (1859 р., с. Торчин), Уланівська Свято-Воздвиженська церква (1648 р.), храм пророка Предтечі Хрестителя Іоанна (с. Лисогірка) та ін.

Хмільниччина – не лише скарбниця загадкового історичного минулого, але й роздолля різнобарвної природи, блакиті тихоплинних річок і ставків, чудодійних джерельних вод, могутніх лісів, щедрих врожайних полів, неповторних пейзажів. Тут майже кожне село багате природними щедротами та барвистими краєвидами. Недарма, гостюючи у с. Воронівці у місцевої княгині Кароліні Іва-

новської-Вітгенштейн, всесвітньовідомий угорський композитор, піаніст, диригент Ф. Ліст створив цикл творів, які увійшли до збірки «Колоски з Воронівець». Саме тут Ференц Ліст почав працювати над великим симфонічним твором, пов'язаним з «Божественною комедією» Данте.

Та найцінніший її скарб – люди – її будівничі, духовні обереги, славні зодчі її здобутків і слави.

Родом з с. Курилівки Ігнатій Ян Падеревський – відомий піаніст, диригент, композитор, філантроп, політик. Український літератор Ярослав Шпорта родом з с. Сальниці. Село Куманівці – батьківщина поетів Василя Колодія та Миколи Луківа. Свого часу у с. Білий Рукав працював український мовознавець і прозаїк Б. Д. Антоненко-Давидович. Тут народився поет-патріот В. П. Тарноградський. Дитинство відомого історика, юриста, етнографа Г. В. Брилінга проходило в с. Думенках. У жовтні 1846 р. у Хмільнику та Уланові побував Т. Г. Шевченко, де здійснював місцеві фольклорні та етнографічні записи. За повідомленням історичних джерел, у с. Скаржинцях три тижні перебував Богдан Хмельницький...

Гордяться жителі Хмільниччини своїми земляками – Героями Радянського Союзу, насамперед, уродженцем колишньої Соломірки, активним учасником європейського руху Опору періоду Другої світової війни, національним героєм Франції Василем Пориком. Він й понині живе у вдячній пам'яті українського та французького народів. Гордяться Героями Соціалістичної Праці Мечиславом Білоусом, Володимиром Вільчинським, академіками Борисом Панаюком із с. Лозни, Василем Петруком із с. Кропивни, багатьма іншими звитязцями ратної та трудової слави району.

Тому такими щирими видаються слова хмільничанки Анжели Веремій, висловлені на їхню адресу: «Є люди-світочі, люди-промені, без яких світ не був би білим. Які вони? Земні! Працьовиті, багаті душею, щедрі, яким за радість – віддавати людям краще, дарувати тепло і любов. Вони розуміють найбільшу мету життя – бути Людиною, примножувати у світі добро. А ще – любити рідну землю всім серцем своїм, творити красу у світі... Це мудрість – поєднання праці з любов'ю до народу, до землі, на якій живеш».

Книга «Гобою, краю мій, живу...» – енциклопедичне видання, у якому вперше в області здійснено спробу зібрати і узагальнити краєзнавчий матеріал про історичні події, особистості топоніміку

Хмільницького району. Її автори-упорядки – Почесний краєзнавець України, почесний громадянин Хмільницького району, член правління Вінницької обласної організації Національної спілки краєзнавців України та Вінницької філії Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України при Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка, директор Воронівської загальноосвітньої школи I – III ступенів Микола Дорош та член Національної спілки краєзнавців України, вчителька Пагурецької загальноосвітньої школи I – III ступенів Віра Степанюк, художник видання член Національної спілки краєзнавців України Микола Загородній – теж яскраві творчі особистості, люди світлого розуму й неспокоїного серця.

Найбільша цінність цієї унікальної праці в тому, що в ній розкрито чимало «білих плям» історичного минулого регіону, віднайдено та введено в науковий обіг значну кількість практично невідомих архівно-документальних матеріалів, подано біографічні відомості про когорту кращих хмільничан – гордості та слави району, Вінниччини, Поділля, України.

Сподіваюсь, що це лише паростки практичної регіоналістики, що робота у цьому плані буде продовжена, бо ж, за словами М. Н. Дороша, «Україна починається не лише з Києва чи Вінниці, а з села, вулиці, левади на березі річечки, з джерельця, що пробивається крізь суглинки зарослого в лісі яру, з пам'ятника Т. Г. Шевченка у Хмільнику, з «черешні, що росте у мамі на городі»...»

Сергій ГАЛЬЧАК,
*доктор історичних наук, завідувач кафедри журналістики
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського,
член правління Національної спілки краєзнавців України
та голова правління Вінницької обласної краєзнавчої
організації, керівник Вінницької філії Центру дослідження
історії Поділля Інституту історії України НАН України при
Кам'янець-Подільському університеті імені Івана Огієнка,
заслужений працівник культури України*

* * *

ПРАВДА ПРО ВІЙНУ

Війна – це не лише тріумф і радість переможців, а й незбагненно велика кількість жертв, пролитої крові, руйнувань, скалічених доль, понівеченого життя цілих народів. Це й безприкладний подвиг героїв, масова відвага та мужність захисників Вітчизни, їхня слава та пам'ять про них. Це і зачаєний біль та сльози солдатських вдів, дітей-сиріт, і незагойні рани інвалідів, психологічний стрес, який закарбувався чи не на все життя. Це і розпач, тривоги, безглузді втрати, і віра у те, що жакіття врешті закінчатся і настає той день, коли знову ласкаво світитиме сонце, безтурботно щебетатимуть у лузі птахи, а довкола торжествуватиме мир. Війна багатоліка.

Не стала винятком й найтрагічніша в історії людства Друга світова війна, складовою частиною якої є Велика Вітчизняна війна радянського народу проти нацистських загарбників. Вона не обминула жодну українську родину, як і родини представників інших національностей. У кожній оселі живе пам'ять про близьких і рідних, які загинули на ній чи зазнали тяжких мук у той безжальний час.

Про неї написано чимало. Різні її аспекти, періоди ставали предметом досліджень вітчизняних та зарубіжних учених, краєзнавців-аматорів. Слід визнати, що кожне дослідження містило рельєфну позначку часу, оскільки виконувалось у різних конкретно-історичних умовах, що зумовлювали не лише спрямованість дослідницького пошуку, але й типи та форми опублікованих видань, їхній зміст і функціональну призначеність, ідеологічне навантаження. Саме домінуючі ідеологічно-кон'юнктурні кліше призводили до свідомого возвеличення одних аспектів війни та замовчування інших, насичення робіт елементами суб'єктивізму. Тому всю правду про війну ще далеко не сказано.

Дана праця невтомного дослідника-краєзнавця Станіслава Кочубейника, автора книг «Світло в п'їтьмі», «Філософія успіху»,

«Орден материнської радості», «Я джерела краплина...», «Поклик хліборобського роду», є успішною спробою заповнити існуючі «білі лакуни». Це – щира, відверта й захоплююча розповідь колишніх фронтовиків, їхніх нащадків про пережите, вистраждане, оцінене через призму десятиліть. Для неї характерна простота викладу, доступність. Вона яскраво пломенить елементами усної історії – нової історичної субдисципліни, яка набуває поширення в сучасній Україні, – що дозволяє поглянути на історичні події не лише через призму архівно-документального масиву, а й внутрішнього світу безпосередніх учасників тих подій. У цьому її незаперечна цінність.

Велич всенародного подвигу, нетлінна пам'ять про полеглих відомих та безіменних героїв повинні стати духовною підмогою на шляху утвердження Української держави, суспільної консолідації, примирити живих і мертвих незалежно від національності, політичних і релігійних поглядів та переконань, сприяти розгортанню патріотизму, синівської любові до рідної Батьківщини.

*Сергій ГАЛЬЧАК,
доктор історичних наук, голова правління
Вінницької обласної організації
Національної спілки краєзнавців України*

* * *

Сергій Гальчак. Енциклопедія Бершадського краю // Григорій Погончик. Бершадщина: з минулого – у майбутнє. – Вінниця: Меркьюрі-Поділля, 2013. – С. 940 – 941.

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ БЕРШАДСЬКОГО КРАЮ

Як гул століть, як шум віків,
Як бурі подих – рідна мова,
Вишневих ніжних пелюстків,
Сурма походів світанкова.

Неволі стогін, волі спів,

Життя духовного основа, – так велично й щиро висловився про рідну мову та її значимість М. Т. Рильський...

Такою ж могутньою основою нашого життя є й незрадлива синівська любов до своєї малої батьківщини, знання її історії. Тому теж такі щирі, повчальні й проникливі слова ще одного українського генія – М. П. Стельмаха: «...З любові до рідного краю, матері-землі починається людина. Не можна не любити того, чого не знаєш. Пізнання історії свого народу й любов до нього нерозривні...»

Багата історія Східного Поділля – регіону, де в глибинах тисячоліть формувались терени історичних українських земель, край, що був їхньою невід’ємною складовою. Впродовж віків тут жили люди, розміщувались численні племінні, державні, етнокультурноспільнотні, адміністративно-територіальні, державні утворення. У різні історичні періоди східноподільський регіон був об’єктом нападів ворогів, ареною кровопролитних війн, насамперед, національно-визвольних, краєм, який завжди відроджувався з руїн та попелу, про що свідчать старожитності численних археологічних культур, інші історичні пам’ятки.

Тут появилися чи не перші в Європі первісні люди. У VII – у другій половині VI тисячоліть до нашої ери людність найбільш ранньої в усій Україні буго-дністровської археологічної культури заклала тут основи світового та європейського землеробства.

Терени Східного Поділля (Бершадщини) стали також ареалом унікальної трипільської культури, котра відіграла безпрецедентну роль у становленні древньої світової цивілізації. Пізніше них жили представники протослов’янських білогрудівської та чорноліської археологічних культур, кочові завойовницькі племена кіммеріців, скіфів, сарматів, гунів... Жили волелюбні анти, від яких, як вважають, бере початок українська народність...

Бурхливий плін історичних процесів у регіоні є своєрідним відлунням подій, що впливали на його економічний і соціальний розвиток, віддзеркаленням здобутків і втрат, поразок і перемог місцевого населення, яке ніколи не корилося поневолювачам і гнобителям, не раз захищало й відроджувало рідну землю, відстоювало власні ідеали та моральні цінності, котрі додавали йому непохитності у боротьбі за кращу долю й справедливість.

Тут жили й живуть чудові люди, які своєю невтомною працею прославляють рідний край, сприяють його розквіту, є його гордістю і чи не найбільшим багатством.

Багата історія краю, що закарбувалась у крем'яних знаряддя праці первісної людини, уламках гончарних виробів згадуваних та інших археологічних культур, залишки древніх городищ, курганів, руїнах фортець, панських палаців, хрестах та могилах на місцях козацьких битв, відобразились у невмирущому народному епосі, традиціях і побуті місцевого населення вабить Григорія Олексійовича Погончика – невтомного краєзнавця, директора Бершадської ЗОШ I – III ступенів, відмінника освіти, автора науково-краєзнавчих досліджень «Дорога до храму», «Село в краю Бершадським (Михайлівка, Романівка, Якубівка: історія)», «Голодомор 1932 – 1932 рр. на Бершадщині: спогади очевидців» та ін. Тому в черговий раз взявся за перо. Результатом копіткої праці стала книга «Бершадщина» – свого роду енциклопедичне видання про перлину Східного Поділля та його невід'ємну складову – Бершадський район, у якому чи не вперше в області здійснено спробу зібрати і узагальнити краєзнавчий матеріал про історичні події, особистості, топоніміку Бершадського району.

Найбільша цінність цієї унікальної праці в тому, що в ній розкрито чимало «білих плям» історичного минулого регіону, віднайдено та введено в обіг значну кількість практично невідомих архівно-документальних матеріалів, подано біографічні відомості про когорту кращих уродженців району – його гордості, гордості Вінниччини, Поділля, України.

Сергій ГАЛЬЧАК,

доктор історичних наук, завідувач кафедри журналістики Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, член правління Національної спілки краєзнавців України та голова правління Вінницької обласної краєзнавчої організації, керівник Вінницької філії Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України при Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка, заслужений працівник культури України

Сергій Гальчак. Світоч людства // Шенченкіана: На хрещатім Хмільницькім шляху / Упорядн.: Дорош М. Н., Степанюк В. А.; художнє оформлення М. А. Загороднього. – Вінниця: Меркьюрі-Поділля, 2014. – С. 4 – 5.

СВІТОЧ ЛЮДСТВА

Нинішній рік особливий для українського народу, світової спільноти. Це час 200-літнього ювілею дня народження Тараса Григоровича Шевченка, геній якого – невичерпний. Недарма в уяві дослідників його творчості, всіх, хто припадає до цілющих сторінок «Кобзаря», великий поет асоціюється з найбільшими гігантами духу, а його творчість – із сонцем, що випромінює життєву енергію на весь світ, з непогасним, вічно діючим вулканом, з океаном, повним таємниць і скарбів. Він живе і вічно житиме у слові праведнім, у славі віковій, належить до тих геніїв, які матеріалізувалися в усіх високих ділах і помислах своїх народів, усього людства. Тому таке щире, хвилююче слово про нього творців сучасної Шенченкіани, що чарівними барвами веселки здійнялась над усією Україною, величально звучить чи не на всіх континентах.

У цьому величному стоголоссі – й голос подільських митців, літераторів, науковців, зокрема, хмільничан. Свідчення цього – пропонувано вашій увазі, шановні читачі, книга.

Праця унікальна тим, що в ній вперше на Вінниччині потужно висвітлено Шенченкіану на районному рівні, зокрема, йдеться про творчі здобутки уродженців та мешканців Хмільницького району, які художньо-публіцистичним, науково-дослідницьким словом, пензлем, іншими мистецькими засобами висловилися про безсмертного світоча людства, – яскраву когорту творчої інтелігенції району.

Власне, мова про двадцять дев'ять відомих не лише у цьому чудовому подільському регіоні неординарних постатей, їхній особистий внесок у Шенченкіану: лауреатів Державної премії ім. Т. Г. Шевченка архітектора Миколу Яковича Собчука, художника Фео-

дося Максимовича Гуменюка, його колег Дмитра Івановича Власійчука, Василя Володимировича Гальчевського, Михайла Яковича Громова, Василя Аврамовича Паламарчука, літературознавців Давида Демидовича Копицю, Володимира Павловича Мовчанюка, поетів Володимира Уляновича Козака, Василя Семеновича Колодія, Миколу Володимировича Луківа, Валер'яна Петровича Тарноградського, Ярослава Гнатовича Шпорту, Анжелу Анатоліївну Веремій, Ганну Петрівну Мельник, Маргариту Матвіївну Чібісову, Миколу Панасовича Зарубу, Олександра Сергійовича Локтіонова, Руслана Юрійовича Морозовського, письменника-науковця Григора Павловича Мовчанюка, кінорежисера Миколу Андрійовича Загороднього, журналіста Василя Дмитровича Остапова, скульптора Віктора Євграфовича Стукана, краєзнавців Миколу Никифоровича Дороша, Віру Анатоліївну Степанюк, Євгена Івановича Козюка, Павла Івановича Ткачука, педагогів Ніну Кирилівну Кравчук-Овчарук, Жанну Миколаївну Жур. Їхнє слово полум'яне, пафосне, щире...

«...Про нього говорили по-різному. Одні захоплювалися ним, називали Пророком українським, інші боялися, хтось схилив голову перед ним, дехто ненавидів за сміливість, талант, волю.

Та він був земним. Звичайним чоловіком, який – любив і страждав, боровся і працював, вагався і губив... Але дано йому було більше від інших: він побожно, по-синівськи любив Україну, йому боліло за український народ, він мав талант Поета і дар художника, а ще – велике серце справжньої людини...» – такий Т. Г. Шевченко у баченні Анжели Веремій.

«Сила справжнього генія полягає в тому, – наголошує Давид Копиця, – що він уміє бути по-справжньому гостро сучасним, вірним сином народу і разом з тим відображати і своєму мисленні, в своїй творчості найглибші, найпотаємніші прагнення і пориви народу до свого майбутнього. Геній пророче вдивлявся в майбутнє і через голови поколінь, через століття розмовляє з нащадками як їх живий сучасник.

Таким і є великий син українського народу, полум'яний революціонер-демократ Тарас Шевченко».

Не менш пафосне й поетичне слово хмільничан:

«...Ми пам'ятаєм віщий «Заповіт»,

Нас не зітре брехня, обман, інтрига...

Дороговказом нам Шевченків слід...
Святий «Кобзар» для нас – настільна книга!»
(Микола Дорош).

«...Шлях пророка вибрав – мав згоріти
За сирітські сльози, біль братів.
Словом закликає нас не тліти.
Світлом став і променем віків».
(Анжела Веремій).

Про значимість українського Прометея у житті сучасників – публіцистичні роздуми Віри Степанюк:

«..Так-от задля чого зібрав нас усіх Тарас! Бо ми – народ. Саморозтерзаний ненавистю, самообпльований і нищий – але ж і великий. З історією, яку хочеться забути, – але не можна! З героями, гідними Нового Завіту, і зрадниками, при згадці про яких холоне кров. І сьогодні хтось чваниться, що в ярмі було ліпше ходити, і знову, як віл покірний, суне голову в нове ярмо; а хтось бачить свій шлях терновий і вперто торує його. Отакі ми – роздвоєні і єдині. Бо живемо в одній хаті, то й маємо в ній свою правду відновити. А він – Геній і Пророк – усіх нас любить і благає бути. Жити і бути на своїй землі».

Велич Шевченка не піддається виміру. Про нього сказано багато, але не все. Кожне покоління відкриває все нові й нові грані його невичерпного таланту, значимості його могутньої постаті. Тож спасибі хмільничанам за внесок у всенародну Шевченкіану, добре слово про безсмертного Батька нації!

Сергій ГАЛЬЧАК,

*доктор історичних наук, завідувач кафедри журналістики
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського, голова правління
Вінницької обласної організації Національної спілки
краєзнавців України, керівник Вінницької філії Центру
дослідження історії Поділля Інституту історії України
НАН України при Кам'янець-Подільському національному
університеті імені Івана Огієнка, заслужений працівник
культури України*

Сергей Гальчак. Незабываемая боль // Григорий Погончик, Иза Кацап. Кровоточащая рана. Холокост в Транснистрии 1941 – 1944. – Винница: ТОВ «Меркьюри-Поділля», 2014. – С. 549.

НЕЗАБЫВАЕМАЯ БОЛЬ

Вторая мировая война не имеет себе равных относительно нечеловеческой жестокости, количества жертв среди гражданского населения. Она оборвала жизнь десятков миллионов людей, столько же – искалечила. Её трагическое эхо будет ощущаться еще довольно долго. Особенно в Украине, где пролито столько безвинной крови и горьких слез, причинено столько горя. В первую очередь, среди еврейского населения. Достаточно сказать, что в одном лишь Государственном архиве Винницкой области хранится множество документов, свидетельствующих о трагедии Холокоста:

«...13 сентября 1941 года ... было расстреляно 1200 чел. за селом Шереметка... 19 сентября 1941 года... были зверски замучены в Пятничанском лесу 15000 чел. [еврейского населения г. Винницы]... Были также забраны из родильного дома женщины с новорожденными детьми, а также люди преклонного возраста из Стрижавского дома для престарелых – все они были зверски уничтожены... 16 апреля 1942 года по распоряжению штадскомиссара Маринфельда на Винницком стадионе было собрано 10000 [чел.] населения и загнано в Пятничанский лес, где старики, женщины, дети были расстреляны...»

«...В сентябре 1941 года было отобрано все нетрудоспособное еврейское население г. Немирова в количестве 3460 человек, разбито на две группы и расстреляно в 0,5 км от г. Немирова, в яме бывшего кирпичного завода (в двух могилах). 7 ноября 1941 года прибыл в Немиров специальный отряд фашистов, окружил г. Немиров, собрал все еврейское население, из которого были отобраны самые квалифицированные специалисты, а остальные в количестве 2680 чел. на протяжении суток были отправлены в вышеупомянутое место и расстреляны...»

«...В Тывровском районе Винницкой области... уничтожение мирных граждан... производилось путем массовых расстрелов из автоматов, тупым оружием (лопатами, прикладами и др.), дети сбрасывались в ямы и закапывались живыми. Многим перед расстрелом выкалывали глаза, выкручивали руки, избивали (учитель с. Дзвониха Сердюк, гражданки г. Тыврова Соня Ткач, Роза Ткач и др.), ребенок гр. Рудковской был убит прикладом на руках матери...»

Массовые расстрелы еврейского населения производились также в Литине, Дашеве, Комсомольском, Погребище, Гнивани, многих других населенных пунктах Виннитчины.

С целью изоляции и дальнейшего уничтожения лиц еврейской национальности оккупанты создали на территории той же Винницкой области 126 гетто. Наименьше времени существовали эти своеобразные концлагеря в немецкой зоне оккупации – через полную ликвидацию их узников. Жестоким был оккупационный режим и на территории Транснистрии. Потому и такое значительное количество могил жертв нацизма. Ухоженных и безымянных...

О каждой безвинной жертве всегда нужно помнить, ибо, кто умер, но не забыт, тот бессмертен.

По этому так уместны строки Талмуда: «Дела праведных – это семена, которые иногда лежат неподвижно в почве истории, но, получив тепло и влагу, впитав в себя новые здоровые соки, свежие силы, начинают произрастать, цвести и приносить плоды!...»

*Сергей Гальчак,
доктор исторических наук, заведующий кафедрой
журналистики Винницкого государственного
педагогического университета им. М. Коцюбинского,
председатель правления Винницкой обласной
организации Национального союза краеведов Украины,
заслуженный деятель культуры Украины*

* * *

ДЗЕРКАЛО ДУШІ

Микола Никифорович Дорош – гордість і слава Хмільницького району, його почесний громадянин. Особистість неординарна, творчо обдарована, вдумлива. Педагог, історик, краєзнавець, поет. Почесний краєзнавець України, член Вінницького обласного літературно-мистецького об'єднання імені Василя Стуса. Автор низки схвально сприйнятих читачами книг. Людина світлого розуму і неспокійного серця, осяяна мистецьким талантом літератора-публіциста, яка усім своїм єством і душею віддана матері-Україні, готова до останнього подиху боротися з неправдою та несправедливістю, яку хвилює і доля простої людини, і суспільства, і неповторна мальовничість батьківського краю, і чарівний солов'їний переспів у його зелених дібровах над тихоплинною Сниводою, і загадковий подих споконвічної історії, і життєві настанови-заповіді батьків-хліборобів, і зачасний біль зникаючих сіл...

Його завжди вирізняють широкий загальнокультурний світогляд, фаховість, професіоналізм. Нестримний творчий лет у гармонійному поєднанні з одержимістю, винятковим працелюбством знаходить своє втілення у творах: художніх, публіцистичних, наукових, краснзавчих, поетичних. Вони – це дзеркало його душі, характеру, помислів, прагнень, мрій.

Особливо хвилюючі поетичні твори, що завжди сповнені філософським змістом, інтимними настроями, патріотичними почуттями, сентиментальністю, чіткою громадянською позицією. Кожен їхній рядок – це пошук автором лаконічної настроєвої оповіді та найпромовистішого характерного штриха, що проймає душу, очищає її, збуджує серце, переповнює його щирістю і добром.

У цьому легко переконатись, шановні читачі, перегорнувши бодай наступні сторінки пропонованої Вашій увазі книги. Зачитавшись, Ви неодмінно опинитесь у чарівному храмі поезії, відшука-

сте чимало яскравих самобутніх перлин. Бо ж нецікавих творів у творчому доробку М. Н. Дороша просто немає...

Сергій ГАЛЬЧАК,
заслужений працівник культури України

* * *

Сергій Гальчак. Краса людини у її справах // Сиротюк А. В. Від Сніводи до Плесецька. Спогади. – Вінниця: ПП Балюк І. Б., 2014. – С. 3 – 4.

КРАСА ЛЮДИНИ – У ЇЇ СПРАВАХ

Розбудовуючи власну державу, ми все глибше усвідомлюємо, що поруч зі створенням розвиненої, динамічної економіки має йти піднесення національної самосвідомості, відродження духовності й культури. Виняткова роль у розв'язанні цього завдання належить краєзнавству, яке з раннього дитинства зв'язує нас із рідною землею, служить своєрідним містком між минулим і майбутнім. Адже не можна уявити повноцінного духовного життя без історії наших міст, селищ, сіл, вікових традицій народу, його неповторних фольклорно-етнографічних пам'яток, унікальних творів архітектури і мистецтва.

Тому зовсім не випадково фундатор вітчизняного краєзнавства Герой України, академік П. Т. Тронько неодноразово наголошував, що саме воно є безцінною скарбницею збереження історичного досвіду багатьох поколінь, всього того найкращого, що витримало випробування часом у сфері матеріальної і духовної культури, завжди було міцним фундаментом історичної пам'яті, формою залучення широких кіл громадськості до пізнання рідного краю як складової частини багатовікової історії Батьківщини, проявом активності мас у виявленні, збереженні і примноженні історико-культурної спадщини народу, що саме через творче натхнення, безкорисливий пошук ентузіастів найбільше виявляється духовна

потреба людей – інтерес до історії рідного краю, котра виховує і примножує патріотичні почуття. Тому плекати історію своєї малої батьківщини – завжди почесно і відповідально.

У такій же мірі почесно та відповідально повідувати про її творців – відомих і маловідомих уродженців чи мешканців численних населених пунктів, як існуючих, так і тих, що вже чи не назавжди відійшли в минуле, людей, які своєю невтомною працею, творчістю, талантом, сумлінням, мужністю, героїзмом, повсякденними добрими справами в найрізноманітніших сферах діяльності вписували власні рядки у сторінки вітчизняного літопису. Таких людей, про яких, завдяки зусиллям дослідників рідного краю, ми дізнаємося лише зараз, чимало...

Зовсім недавно у складі групи краєзнавців з різних регіонів України мені довелося побувати в Житомирі. Хоч дороги до цього чудового обласного центру пролягали не раз, а от у місцевих музеї космонавтики ім. С. П. Корольова та у його меморіальному будинку-музеї побував уперше. Вразило їхнє експозиційне наповнення. Багато чого тоді почерпнув нового. Але чи не найбільшим сюрпризом для мене, подолянина, виявилася інформація про те, що батько видатного вченого, Головного Конструктора перших вітчизняних ракетно-космічних систем, засновника практичної космонавтики, академіка АН СРСР, двічі Героя Соціалістичної Праці Сергія Павловича Корольова Павло Якович Корольов був уродженцем Вінниччини, зокрема, м. Могилева-Подільського.

Не меншим сюрпризом став й черговий творчий доробок члена правління Вінницької обласної організації Національної спілки краєзнавців України, Почесного краєзнавця України Миколи Никифоровича Дороша, де він виступає як автор-упорядник. Із нього довідався про уже безпосередню причетність до проторення нелегкої дороги в космічні далі ще одного уродженця Вінниччини. Всього за якихось ста кілометрів від Житомира – батьківщини С. П. Корольова – розташоване с. Воронівці Хмільницького району. Тут народився Антон Васильович Сиротюк – людина, якій доводилося не лише бачити Головного Конструктора, але й практично реалізовувати його плани по пізнанню таємниць Всесвіту. Ця книга, шановні читачі, саме про неї – військовослужбовця, для якого стали рідними космодроми «Плесецьк» та «Байконур», котрий брав участь у запуску понад чотирьохсот носіїв із різними кос-

мічними об'єктами – супутниками серії «Космос», «Метеор», «Молния», «Ресурс» та інших.

Як і Сергій Павлович Корольов, він теж до кінця присвятив себе служінню Батьківщині, своєму народу. Звісно, на визначеному рівні...

Тому гордімося своїми героями! Бо ж краса людини – у її справах. Як і не забуваймо сказати щире спасибі за пошукову працю невтомним ентузіастам-краєзнавцям...

Сергій ГАЛЬЧАК,
голова правління Вінницької обласної організації
Національної спілки краєзнавців України,
Почесний краєзнавець України

* * *

Сергій Гальчак, Тамара Слободинська. На «війні без пострілів» // **Михайло Ястремський. Полинкові шляхи вінничанок.** – Вінниця: ТОВ «Консоль», 2014. – С. 14 – 17.

НА «ВІЙНІ БЕЗ ПОСТРІЛІВ»

Як відомо, 26 квітня 1986 року сталася небачених масштабів у світовій історії техногенна катастрофа – аварія на Чорнобильській АЕС. Мирний атом перестав бути мирним і кинув страшний виклик усьому людству. Зрозуміло, найбільше потерпіли прилеглі до станції території. Саме вони становлять нині особливу, трагічну й страшну за своєю сутністю, зону відчуження, котра існуватиме, мабуть, не одне століття, як незагойна рана, як докір сучасних й прийдешніх поколінь. Лихо, що сталося на поліській землі, вразило не тільки Україну, але й сусідні Білорусь, Росію. Вразило Європу. Примусило говорити про себе увесь світ.

Дісталось воно й до Вінниччини, 89 населених пунктів якої ще й нині належать до зони радіоекологічного контролю.

Чорнобильська трагедія невимовним болем обізвалася в серцях подолян і вони без вагань поспішили на допомогу. Понад шість тисяч працівників правоохоронних органів, пожежників, автомобілістів, медичних працівників Вінницької області стали безпосередніми ліквідаторами аварії, свідомо ризикуючи власним здоров'ям і життям. Чимало їх, отримавши смертельну дозу опромінення, пішли у вічний спокій, стали інвалідами, хворіють на невиліковні хвороби.

Крім того, нині в області мешкає понад сто тисяч осіб із зони відселення – чи не найбільше потерпілих від полинової біди. Для них Поділля стало другою батьківщиною.

Аварійний реактор ще й нині становить потенційну загрозу усьому живому. Але найнебезпечнішим він був у 1986-у. Приборкуючи його несамовитість, тисячі ліквідаторів наслідків аварії, опинившись у горнилі трагедії, не заради нагород та пільг йшли в те пекло. Не рахуючись ні з чим, без відпочинку, без примусу, в екстремальних умовах, із честю виконали поставлені перед ними завдання, чітко усвідомлюючи відповідальність за долю й життя мільйонів людей.

Та особливо яскравою, хоч, на жаль, недостатньо відомою, сторінкою героїчної і, водночас, трагічної епопеї є участь у подоланні наслідків біди представниць прекрасної статі. Більше трьохсот жінок Вінниччини були безпосередньо на передовій цієї, за словами мешканки Ладижина Євгенії Медведєвої, «війни без пострілів» – лікарі, телефоністки, кухарі, дозиметристки, будівельниці, представниці інших «негероїчних професій». Серед них: куховарки Світлана Ядвіжина (Хмільник), Зоя Паламаренко (Ладижин), Олена Соловей (с. Зоринці Жмеринського району), Жанна Куць (с. Щаслива Липовецького району), Тетяна Мотричук (Іллінці), Ганна Хортюк (с. Літинка Літинського району), керівники закладів громадського харчування Тамара Столярки (с. Уланів Хмільницького району), Галина Дмитришина (с. Ставки Піщанського району), дозиметристки Ніна Четвертинська (с. Бирлівка Бершадського району), Ірина Гореванова (Гайсин), бортпровідниця річкового теплохода «Метеор-22», на якому здійснювалася евакуація потерпілих, Ніна Осадчук (Жмеринка), телефоністка Ольга Гончарук (с. Вовчок Немирівського району), маляр-штукатур Надія Червінко (с. Дмитренки Гайсинського району), журналістка Луїза Білозерова

(Вінниця) та ін. Тричі відвідувала «пекельну зону» Тетяна Смірнова – голова правління Літинської райспоживспілки.

Усім доводилося працювати в екстремальних умовах, на межі людських можливостей. Досить промовисті в цьому плані спогади Зінаїди Литвинчук, котра до Чорнобильської трагедії трудилася кухарем в їдальні автопарку Козятинського комбінату громадського харчування:

«...Була направлена в їдальню, яка працювала поруч з реактором. Боляче було бачити свинцеві пластини на вікнах станції, пусті села, міста. [Страви] готували для ліквідаторів, які в надзвичайно важких умовах ліквідували полинове лихо. Згадую, як важко було вставати о четвертій годині ранку. Виснажлива робота тривала до пізньої ночі. Пам'ятаю, як було нестерпно спекотно... Поруч з нами працювали лікарі, теж змучені, змарнілі. Але ми всі розуміли важливість нашої роботи, бо Україна була в небезпеці...»

Вони теж не заради нагород та пільг йшли в те пекло. Так веліли їхнє серце, совість, патріотичне почуття виконання громадянського обов'язку!

«Запитайте мене, що для мене Чорнобиль... і я скажу, якщо в цього полинового лиха є якась світла грань, то нею якраз і є люди, котрі безстрашно вийшли супротив ядерного ворога... Бо у нас, українців, є вічні цінності: самопожертва, любов до ближнього, до своєї Батьківщини».

Це – пройняті щирістю та відвертістю слова іллінчанки Ірини Мазур.

На жаль, за словами її землячки Ганни Поплавської із с. Шевченкового Іллінецького району, «боляче думати, що багатьох з них вже немає в живих». Серед тих, хто відійшов у Вічність, літинчанки Лідія Стахова, Рузя Єроловська, Марія Вінницька, Валентина Данилович із с. Селища Літинського району, Лідія Оцупок із с. Великої Бушинки Немирівського району та інші.

Серед ліквідаторів був й автор книги. Порушена ним тема, як очевидця трагедії, ним же вистраждана, пройняла розум і кров, стала його хрестом, який він сумлінно несе ось уже близько тридцяти літ.

Книга вражає своєю правдою, відвертістю, містить чимало рідше невідомих сторінок про ту жахливу подію та її наслідки.

«Відпрацювала я дві вахти, а зміни не було, довелося працювати ще 10 днів... – згадує Ванда Тишкевич із Козятина. – Ніхто за перероблені часи мені не заплатив... Доки я перебувала в Чорнобилі, син мій, що був військовим і служив у Ростові-на-Дону, був відправлений до Афганістану... Горе моє було безмежне, бо, працюючи [в Козятині] на вокзалі, бачила, як привозять цинкові труни, і сльози батьків, котрі не дочекалися своїх дітей. Богу дякувати, мій син прослужив рік в Афганістані, повернувся живий, але контужений».

Або спогад Ганни Хортюк із с. Літинки Літинського району:

«...Одного разу до нас прийшла старенька жінка з малим онуком. Почала плакати і просити їсти. Ще просила, щоб ми не викидали кісток собакам, а дали їй, то вона варитиме їх у супі. Наш кухар Самойлюк Леонід дав тій жінці різних продуктів і вона пішла. Більше я тієї жінки не бачила. Чому вона не виїхала з іншими – нам не сказала...»

Автор порушує ще одну важливу проблему – ставлення держави до ліквідаторів наслідків аварії. Як відзначає у своїх спогадах хмільничанка Світлана Ядвішіна, вони «повернулися додому з почуттям виконаного обов'язку. Чорнобиль залишив усім, хто там був, на спомин хвороби та душевні травми. Держава повинна компенсувати за втрачене здоров'я ліквідаторів. Це її обов'язок. А що ми бачимо сьогодні? Ми бачимо, як притупляється почуття відповідальності нашої держави, яку ми врятували, перед своїми рятувальниками».

Нарівні зі спогадами бранок Чорнобиля вартісність книги зростає від поміщених у ній портретних знімків вінничанок, які пройшли тернистими шляхами полинової біди, фотосвітлин, зроблених у зоні лиха, які є дуже цінними фотодокументами.

Як відзначається у книзі, в нашого народу завжди була добра традиція – в пам'ять героїчних чи сумних подій зводити Храми, ставити Хрести, видавати Книги-спомини. Саме таким пам'ятником героїзму ліквідаторів, усім потерпілим від буйства атомного лиха є дане видання. Воно заслуговує на найвищу оцінку і, безумовно, справедливо знайде схвальний відгук серед широкого кола читачів – науковців, краєзнавців, студентської та учнівської молоді, громадськості.

Сергій ГАЛЬЧАК,
*доктор історичних наук, завідувач кафедри журналістики
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського,
голова правління Вінницької обласної організації
Національної спілки краєзнавців України,
керівник Вінницької філії Центру дослідження
історії Поділля Інституту історії України НАН України
при Кам'янець-Подільському національному університеті
імені Івана Огієнка, заслужений працівник
культури України,*

Тамара СЛОБОДИНСЬКА,
*доктор філологічних наук, доцент кафедри української мови,
заступник декана-директора інституту філології
і журналістики з наукової роботи
Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського.*

* * *

Сергій Гальчак. Колиска малої батьківщини // Василь Паламарчук. Босоніж по стерні. Історико-краєзнавча розповідь про с. Митинці Хмільницького району Вінницької області. – Вінниця: Меркьюрі-Поділля, 2014. – С. 6 – 7.

КОЛИСКА МАЛОЇ БАТЬКІВЩИНИ

«Снивода, Сні-Вода, вода, як сни... Вслухаюся в два акорди слова – спокійну мелодію мого дитинства. Тільки мудрець, зачарований тихоплинною красою, у натхненні міг видихнути пісенне двослово. І навіки приросло воно до річки, народною пам'яттю увічнилося.

Голуба жилко рідного Поділля, знають про тебе хіба що мої земляки. На твоїх розлогих, росяних берегах, пізнавали ми світ,

добро і зло. Хтось виріс на Дніпрі, хтось на Десні, Дністрі і щасливий тим. Ми ж виходили у дорогу від Сниводи. Нам вистачало твоєї води, трав, риби, співу птаства. Спасибі тобі, річечко, за щедрість. На твоїх берегах батьки нарізали торфу і взимку обігрівали оселі, варили немудру селянську їжу; ми ціле літо випасали корів і самі часто підпасалися, скубаючи щавель, шукаючи гнізда джмелів, їхній мед в маленьких земляних глечиках... Навіки зі мною поетичний образ маленької річки, духовний витік Батьківщини...

На витоках Сниводи розташоване давнє поселення Митинці...» – так захоплююче-поетично, по-синівськи щиро починає оповідь про це мальовниче подільське село, яке стало для нього рідним (хоч й народився в уже давно неіснуючому хуторі Гончариха), про його історію та працюючих мешканців-землеробів заслужений журналіст України, голова Вінницької обласної організації Національної спілки журналістів України Василь Миколайович Паламарчук – автор запропонованої вам, шановні читачі, книги.

Історія села... За цими простими словами таїться невичерпне джерело знань, цікавої, захоплюючої інформації, адже історія України, власне й складається із відомостей про минуле наших сіл, міст, містечок, про події, які відбувалися на їхніх теренах, людей, які заселяли їх у різний історичний час.

Мають свою історію й Митинці, що у Хмільницькому районі, розкрити яку, зазирнувши за межу століть, чи не першим взявся убілений сивиною прожитих літ В. М. Паламарчук – людина, за плечима якої чимало пройдених життєвих доріг, пережитого і якій є про що розповісти, людина з великої літери, неспокійним гарячим серцем, доброю й щирою душею, мій кращий друг, з яким мене еднає доля ось уже майже півстоліття. Безмежно вдячний їй!

Кажуть, що книги – це кораблі думки, котрі мандрують на хвилях часу і бережно несуть свій дорогоцінний вантаж від покоління до покоління. Мабуть, пам'ятаючи це, й взявся за перо Василь Миколайович. У результаті вийшла чудова дослідницька праця. Цікава й захоплююча, відверта й щира.

Книгу написано з дивовижним натхненням. Чи не головним героєм у ній виступає славний хліборобський рід Паламарчуків. Це і прадід Степан, який «...був дуже роботящий і ошадливий – справжній хазяїн, що трудився від рання до смеркання, не заглядав у чарку, пильнував своє господарство». І такий же працюючий дід

Іван, котрий «...в хліборобській справі був справжнім професором», однак у лиховісні 30-і роки минулого століття «...йому накинули зашморг із хльосткого та вбивчого класового слова – «куркуль». Тому із створеного працюючими руками особистого господарства «спочатку вигребли все збіжжя, потім забрали корів, коней, овець і пустили голого з дітьми по світу. Якби ж то пустили – вислали в Сибір». Брати діда Павло та Петро, як куркулі, теж були вислані в Красноярський край.

Іншого дідуся Хому в 1938 р. знищили як «ворога народу», а його дружина Ликера залишилася сама з трьома дітками. У такій же ситуації опинилася дружина Степана – Фросина.

Батько Микола – один із перших механізаторів. Опинившись на окупованій території, ледь не загинув від рук загарбників. З 1944 р. – фронтовик. Воював у Східній Пруссії. Був поранений – залишився без кількох ребер, однак із фронту повернувся живим. У голодні післявоєнні роки був арештований за «п'ять колосків», неначе страшний злочинець, отримав десять років тюрми і п'ять років позбавлення громадянських прав. Загримів у Сибір. А в цей час в нестатках з чотирма дітьми бідувала мати Марія.

Це також хвилююча щира розповідь про своє нелегке дитинство, братів і сестер, інших членів родини, погляд на життя ясними очима дитячої відвертості, святої правди.

Гортаючи сторінки історичного минулого села, в яких закарбувався відгомін лихих часів монголо-татарського іґа, велич перемоги Синьоводської битви, козацька звитяга в період визвольних змагань українського народу, пережите земляками в пору страшного лихоліття – злочинного штучно організованого голодомору 1932 – 1933 рр., політичних репресій сталінізму, трагізм Другої світової війни, споконвічні зусилля односельчан у побудові нового життя, які не раз із попелу та руїн відроджували рідну землю, автор з такою ж щирістю оповідає про інших уродженців села – колишніх фронтовиків Михайла Сергійовича Бевза, Андрія Степановича Бойка, Артема Григоровича Голубчука та десятки їхніх побратимів, які ціною власного життя й крові здобували перемогу над коричневою чумою нацизму, про подвиг тих, хто, опинившись на окупованій гітлерівцями території, теж не корився ворогові. З великою повагою згадує імена людей праці – голів колгоспу Олексія Платоновича Лилика, Сергія Пилиповича Дудника, Федора Пе-

тровича Телятника, Івана Наумовича Шатківського, Марію Мефодіївну Голубчук, яка двічі обиралася депутатом Верховної Ради України, ланкових Надію Прохорівну Лилик, Євгенію Іванівну Вітряк, Марію Василівну Голубчук, медпрацівницю Ганну Іванівни Фіть, педагогів Майю Петрівну Лилик, Гордія Мусійовича Недороди...

Безумовно, завдяки своїй праці В. М. Паламарчук поповнив краєзнавчі здобутки поділлезнавства, власне, зробив добру справу, оскільки незабутній Герой України, фундатор вітчизняного краєзнавства академік П. Т. Тронько неодноразово наголошував, що саме краєзнавство є безцінною скарбницею збереження історичного досвіду багатьох поколінь, всього того найкращого, що витримало випробування часом у сфері матеріальної і духовної культури, завжди було міцним фундаментом історичної пам'яті, формою залучення широких кіл громадськості до пізнання рідного краю як складової частини багатовікової історії Батьківщини, проявом активності мас у виявленні, збереженні і примноженні історико-культурної спадщини народу, що саме через творче натхнення, безкорисливий пошук ентузіастів найбільше виявляється духовна потреба людей – інтерес до історії рідного краю, котра виховує і примножує патріотичні почуття.

Тому плекати історію своєї малої батьківщини – завжди почесно і відповідально.

Всі ці якості характерні для даної праці.

А нещодавно, виступаючи на одній із презентацій книг місцевих авторів, Василь Миколайович зауважив, що на столі в кожній хаті мають лежати насамперед три найголовніших книги – Біблія, «Кобзар» Тараса Шевченка і книга про рідне село. Вважаю, із висловленим побажанням він особисто впорався...

Сергій ГАЛЬЧАК,

***член-кореспондент Української академії історичних наук,
завідувач кафедри журналістики Вінницького державного
педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського,
перший заступник голови Вінницької обласної організації
Національної спілки журналістів України***

Сергій Гальчак. Із болем у серці // Анжела Веремій. На барвінковій огняній землі. – Вінниця: ПП Балюк І. Б., 2014. – С. 3 – 4.

ІЗ БОЛЕМ У СЕРЦІ

Книги – це кораблі думки, що мандрують на хвилях часу, бережно несуть свій дорогоцінний вантаж від покоління до покоління, долаючи усі шторми, плывуть із минулого, сьогодення – у майбуття. У кожній зафіксована мить історії, відгомін подій, що відбуваються у конкретний проміжок еволюційного розвитку людства, стан душі, характери та помисли героїв, вміщених на їхніх сторінках творів. Вони – це віддзеркалення часу, його нестримного плину, а також духовні скарбниці, коштовності яких так потрібні кожній людині, яка хоче змінити життя на краще, почувати себе вільною та щасливою.

Це сповна стосується й нової, пропонованої вам, шановні читачі, книги Анжели Веремій. Вона теж на повні груди дихає болем часу, його проблемами та сподіваннями.

Головне у ній – мова про сучасну Україну – «барвінкову землю», яка нині стає «огняною» – через протиправні дії сусідньої держави, що вдерлася на українські землі та принесла з собою смерть, поневолення, бандитську зневагу до усталених міжнародних норм і законів людської моралі. Мова – про путінську Росію, котра, за словами відомого вітчизняного аналітика Юрія Щербака, «творчо» осмисливши сталінсько-брежнєвську спадщину, повернувшись до монархічно-шовіністичних витоків царизму і удосконаливши новітні електронні технології впливу на громадську думку, знову, неначе ванька-встанька, перетворилася на небезпечного мутанта, новий модернізований варіант Імперії Зла. Відкидаючи високі християнські традиції своїх філософів ХІХ – початку ХХІ століття, ігноруючи устремління демократів часів «перебудови», вона на початку ХХІ ст. духовно деградувала, ліквідовуючи демократичні свободи, зомбуючи населення відвертою брехнею. Параноїдальною метою Путіна і його «Русского мира» стало знищення

України – держави і народу, української мови і української культури, ідеї Майдану – як символу свободи і гідності нашого народу.

Розпочавши війну Росії з Україною, проливши українську кров на українській землі, Путін зважився на злочин проти світового слов'янства, проти православ'я, проти родинних почуттів багатьох росіян та українців. Він вчинив злочин Каїна проти Авеля. На жаль, нашій молодій Українській державі доводиться вчитися жити в умовах війни...

«Злетілися московські круки

Мою Вкраїну розпинать», – схвильовано, з болем у серці, пише А. Веремій, із жалем та тривогою констатує, що нині «горить земля моя», що «час прийшов боронити країну, дім свій, річечку, землю святу». Тому відверто заявляє:

«Молюсь за тебе, Батьківщино,

І вірю: дух наш не здолать...»

Тривогою і надією пройняті усі поетичні та прозаїчні твори книги. Завмирає серце від пережитого жертв новоявлених терористів, велично постають Майдан, який чітко показав, що в Україні є громадянське суспільство, котре не дасть можновладцям і далі жити «по-старому», подвиг простих людей, що взяли й беруть на себе відповідальність за державу, які, своєю жертвовністю поповнюючи ряди Небесної Сотні та Тисячі, закладають підвалини, проторюють нелегку дорогу українського суспільства у щасливе завтра.

Досить доречним є звернення авторки до сторінок життя безсмертного Прометея Тараса Шевченка, поглядів до роздумів Кобзаря стосовно долі та джерел розквіту України-неньки.

Як і всі попередні твори, нова книга читається легко, вражає глибокою проникливістю у духовний світ героїв, актуальністю, філософсько-публіцистичним наповненням, що зайвий раз засвідчує високий творчий хист, художню філігранність та неординарність непересічного таланту майстрині слова.

Нових же їй успіхів, високого творчого лету!

Сергій ГАЛЬЧАК,
заслужений працівник культури України

Сергій Гальчак. Дзеркало часу // Анжела Веремій, Микола Дорош. Обираючи свободу. – Вінниця: ПП Балюк І. Б., 2014. – С. 3 – 4.

ДЗЕРКАЛО ЧАСУ

Історія свідчить, що чимало нелегких випробувань випало на долю українців. Здавалося б, тисячолітня боротьба за незалежність завершилася створенням 1991 року суверенної держави. Однак слід відкласти в шухляду рожеві окуляри. Північний сусід знову вдався до грубої сили, шантажу, залякувань, вкотре замахнувся на територіальну цілісність України, анексувавши Крим, чинячи зло на Донбасі...

Та українці завжди любили свою Батьківщину. Після подій на Майдані – Революції гідності вони дуже змінилися, стали Людьми з великої літери. Майдан показав їхнє справжнє єднання заради рідної держави. Дух народу став на порядок сильнішим, з'явилися нові цінності й жага до життя, на якісно вищому рівні проявився патріотизм як утвердження власної національної гідності. Сьогодні чи не кожен переконаний, що Україна – це наш дім, в якому ми всі живемо, зростаємо, який ми любимо і який нікому не дамо спльондрувати, а також з вірою, надією, великими сподіваннями дивимось у майбутнє, впевнені, що Україна процвітатиме, що вона стане справжнім не лише географічним центром Європи.

Стають реальністю думки про українців, висловлені в свій час у філософській притчі «Кара» (одному з останніх творів у доробку майстра слова) відомим письменником Іваном Липою: «Народ, що в незапам'ятні, в незнані віки міг посісти таку родючу землю, може найбагатшу в світі, той народ чогось вартий, бо не святе небо се йому дарувало, а було здобуте жорстокою боротьбою, сміливістю, одностайністю... Кожний народ, се – овоч своєї землі. Яка сила землі, така сила й народу. Народ, що за одно століття вдвічі примножується, народ, що старанно плекає в своїх надрах геніальність, що береже її стихійно в своїй скарбниці до слушного часу, – той народ колись стане проводирем світа»...

Нова книга Анжели Веремій та Миколи Дороша – своєрідне дзеркало часу, зворушлива розмова з читачем про сучасну Україну у полум'ї, про позицію людини в період буремних життєвих випробувань.

Вона, як і попередні праці авторів, така ж хвилюючо-пафосна, високопоетична, відверта й щира, багатожанрова, художньо досконала. У ній чимало духовних скарбів, які зворушують серце, збагачують людське ество, заставляють замислитися над посталими викликами, суспільними проблемами. В ній органічно переплелися лірика, епічна розповідь, аналітична есеїстика, суспільствознавча, людинознавча проблематика. Кожен вірш, оповідання, новела – це вдалий поетичний пошук лаконічної настроєвої оповіді та найпромисливішого характерного штриха, жесту; взаємини, де, з одного боку, серцю не накажеш, а з іншого – так легко поранитись, поранити. Читається з хвилюванням, заставляє бриніти душу.

Саме такими бачаться прозові замальовки «Щит землі» (про драматизм матері, в якій війна забрала єдиного сина), «Молися за себе» (про душевний біль майбутньої матері, яку нелюди позбавили її судженого, батька ще не народженої дитини), «По різні боки вогненних прицілів» (про трагедію ХХІ ст., яка й в найстрашніших снах не снилась, – коли діти одних батьків у годину воєнного лиха постали на полі бою ворогами), «Обличчя землі» (про драматизм становища заручників ситуації, яка склалася на обпаленому війною Донбасі), «Вишивала сорочку мати» (про загибель добровольців – батька й сина, які боронили землю від зажерливого й брехливого «старшого брата») та ін.

Герої книги дихають жагою до життя і водночас – боротьбою за право гідно жити. Тому віриться, що:

«...Час наш прийде. Ми розправимо гордо рамена.
Україну почує й побачить розслаблений світ.
Розцвітуть повсемісць злotosині державні знамена
І той квіт переможний триватиме в безліччі літ».

Сергій ГАЛЬЧАК

* * *

Сергій Гальчак. Прадавнє місто древнього Поділля // *Микола Дорош.* **На хрещатій дорозі: Бузький Острів – Хмелин – Хмільник.** – Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2015. – С. 3 – 4.

ПРАДАВНЄ МІСТО ДРЕВНЬОГО ПОДІЛЛЯ

Хмільник відомий чималому загалу мешканців нашої держави, громадянам інших країн, насамперед, як місто-курорт, радоновий центр України. Тисячі й тисячі їх лікувалися, поправляли своє здоров'я у його здравницях, попри безнадію, завдяки цілющим властивостям його унікальних вод, ставали на ноги. Дехто добрався до нього, долаючи не одну тисячу кілометрів, пересікаючи не один державний кордон. І всі залишали місто зі щирою вдячністю у серці. Спогади про мальовничий подільський населений пункт закарбувалися у їхній пам'яті назавжди.

Уродженці міста, краси України – Поділля, шановні гості, споглядаючи фортифікаційні споруди над Бугом, знайомлячись із іншими старожитностями, не раз мимоволі задумувалися, а скільки ж років накували йому сиві зозулі, хто і коли стояв біля його колиски, чому саме таку назву носить воно? Щоб отримати відповідь на ці запитання, знайомились із працями дослідників, довідковими виданнями, краєзнавчою літературою. Переконувалися, що поселення досить древнє, причетне до багатьох історичних подій, які відбувалися на теренах краю. Погоджувались із зробленими висновками. А от що до походження назви від рослини «хміль» у багатьох зароджувалися сумніви. Бо ж плантацій хмелю ні в місті, ні на прилеглих до нього околицях, як не намагалися, не бачили. Не знаходив їхній допитливий погляд і хмелепереробних підприємств, що могло б підтвердити висловлену версію. Виникали сумніви, на думку спало, що щось тут не так...

Відповісти на це запитання, розставити інші крапки над «і» – таке завдання поставив перед собою автор пропонованої вам, шановні читачі, науково-краєзнавчої праці член правління Вінницької обласної організації Національної спілки краєзнавців України та Вінницької філії Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України при Кам'янець-Подільському націо-

нальному університеті імені Івана Огієнка, директор Воронівської загальноосвітньої школи I – III ступенів Хмільницького району, Почесний краєзнавець України Микола Никифорович Дорош.

Свій екскурс він починає із глибини століть. І не випадково. Адже саме там, на його переконання, починаються історичні витoki древнього міста Побужжя. Зокрема, переконливо аргументує, що спершу це було містечко Бозький град, засноване на острові посеред Південного Бугу, потім – поселення Хмелин (Хмельник) і, нарешті, – Хмільник. Автор також зазначає, що впродовж століть воно зазнавало численних руйнувань під час ворожих експансій, але всупереч викликам долі, не зникло у кривавих руїнах, не відійшло у небуття. У нинішньому 2015 році воно по-праву може відзначати свої 915-і іменини, оскільки вперше згадується у працях істориків під 1100 роком.

Цікавим бачиться висновок про те, що із Хмільника беруть початок витoki роду славетного гетьмана Богдана Хмельницького.

М. Н. Дорош рішуче не погоджується із твердженням тих дослідників, які пов'язують походження назви міста із п'яним хмелем, переконливо спростовує їхні вигадки, критикує також депутатів Хмільницької міської ради, які, спокусившись таким «фактажем», затвердили гімн міста, де хміль займає суттєве місце. Автор наполягає, що в основі історичних досліджень головною повинна бути правда.

Це особливо важливо з огляду на те, що впродовж віків імперські загарбники, які уярмлювали українські землі, свідомо фальсифікували, знищували, крали та привласнювали нашу історію, всіляко принижували український народ, нівелювали його справжнє місце та роль у розвитку світової цивілізації.

Тому нова праця М. Н. Дороша – актуальна, повчальна й красива.

*Сергій ГАЛЬЧАК,
голова правління Вінницької обласної
організації Національної спілки
краєзнавців України*

* * *

Сергій Гальчак. Почути солов'я духовності // Микола Дорош. Скарби прабатьківських криниць. – Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2015. – С. 3 – 4.

ПОЧУТИ СОЛОВ'Я ДУХОВНОСТІ

Відомий уродженець Вінниччини, видатний етнограф, фольклорист, літературознавець, історик, автор шеститомного етнографічно-фольклористичного дослідження «Український рік у народних звичаях в історичному освітленні», що стало визначним здобутком української і світової науки, С. І. Килимник у свій час писав: «Існують звичаї – існує мова, існує нація. Втрачені звичаї – втрачається і мова, нація не існує». Це не просто слова. Це важливе застереження, яке слід завжди пам'ятати, а ще – пильно берегти духовні надбання своїх пращурів. Особливо у нинішній непростий час, коли знахабнілі путінські банди віроломно вдерлися на землі суверенної Української держави, сіючи смерть і горе, намагаючись диктувати свої порядки та волю, вчергове спотворити чи заграбастити нашу історію.

Власне, подібне спостерігалось впродовж багатьох минулих століть. Усі імперські володарі докладали зусиль щодо нівелювання ідентичності українського народу, вихолощення та фальсифікації історичного минулого незаконно захоплених територій та їхнього люду.

Особливо у викривленні української спадщини старався північний сусід. Цілеспрямовано підчищались чи нищились давні історичні джерела, навмисно спотворювались навіть відомі факти, щоб «довести», що, скажімо, Київська Русь була «русским государством», а Володимир Святий хрестив не Давню Русь, а «Росію». Але ж залишається незаперечним фактом, що Руссю була нинішня Україна. І тоді, коли молода слов'янська держава ставала на ноги, і в пізніші часи. Так, гетьман Богдан Хмельницький підписувався «Богдан Хмельницький, держатель землі Руської». А за його наступника гетьмана Івана Виговського наша земля називалася – Велике Князівство Руське. Московити ж й понині намагаються звести назву Україна до «окраина», країна Росії, якої тоді і в по-

міні не було. Була Московія – держава, яка нині називається Росією.

Про те, що саме на українських землях, у тому числі й на теренах Поділля, жили руси, повідується в унікальних документах, що дійшли до нас, – у Візантійських хроніках Амартола, Костянтина Багрянородного, готській хроніці історика Йордана (VI ст.).

Шевченківський лауреат, Герой України Юрій Мушкетик звертає увагу на «Літопис руський», першою частиною якого є літопис ченця Київсько-Печерського монастиря «Повість минулих літ». Нестор вказує, що на нашій території жили слов'янські племена, «а називались вони так, де сиділи»: древляни (ліс, нинішня Житомирщина), драговичі (болота – Білорусь), сіверяни (Чернігівщина) і «поляни, або русь». Ми й без Нестора розуміємо, чого поляни-русь так називалися, бо сиділи в міжріччі річок Рось, Роська, Роставиця. «Бо се тільки слов'янський народ на Русі, – зазначає Нестор, – поляни, древляни, новгородці, полочани, драговичі, сіверяни, бужани... А се – інші, які данину дають Русі: чудь, весь, мєря, мурома, чемериса, мордва, перм, печера, ям, литва, зимигола, нарова, ліб. Ці мають свою мову». Отже, не руську, це не руські племена, які жили на північ і північний схід від Русі, на землях, де тепер розташовані Москва, Суздаль, Володимир та ін. Московити, які пізніше називали себе Росією, вкравши нашу назву, були племенем фіно-мордовським, і назви їхні Волга, Ока, Москва – мордовські.

Виявляється, щоб переконатись у древності руської (української) цивілізації, зовсім не потрібно відправлятись, образно кажучи, за три-дев'ять земель. Досить ретельніше оглянутись довкола: зупинити увагу на вцілилих рештках колишніх поселень, збережених артефактах, топонімічних назвах численних урочищ, справжньому походженню назв сучасних населених пунктів, перейнятись споконвічними традиціями, народними звичаями, прислухатись до змісту та мелодії пісенних творів, особливостей діалекту тощо. Без сумніву, цьому допоможе запропонована чергова праця члена правління Вінницької обласної організації Національної спілки краєзнавців України та Вінницької філії Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України при Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка, Почесного краєзнавця України Миколи Никифоровича Дороша. Її

унікальність полягає, насамперед, у тому, що в ній чи не вперше досліджується історія теренів сучасного Хмільницького району періоду язичництва, наводиться значна кількість переконливих фактів стосовно витоків назв населених пунктів, започаткованих ще у ту далеку пору, ретельно повідується про спосіб життя, духовні та культурно-естетичні традиції місцевого населення. Книга зацікавлює буквально із перших сторінок, читається легко й захоплююче.

Без сумніву, говорячи словами автора, вона розвиватиме інтерес до непростих питань нашого етногенезу, спонукатиме дослідників краю до нових звершень, сприятиме тому, щоб глибше збагнути свій народ, не розчинитися у круговерті часу, не загубити обнадійливе добротне своє майбутнє і своїх дітей (онуків) під його викликами.

Сергій ГАЛЬЧАК,
*голова правління Вінницької обласної організації
Національної спілки краєзнавців України*

* * *

Сергій Гальчак. Схилимо голови перед пам'яттю героїв // **Володимир Мороз. Червоняни на дорогах війни.** – Вінниця: ПП Балюк І. Б., 2015. – С. 237 – 238.

СХИЛИМО ГОЛОВИ ПЕРЕД ПАМ'ЯТТЮ ГЕРОЇВ

Є у світі величне, ні з чим незрівнянне почуття, – любов до своєї Батьківщини, рідної прабатьківської землі, свого народу. Такий же величний і священний обов'язок – захищати Вітчизну від посягань ворога, не шкодуючи найдорожчого – життя, боротись до останньої краплини крові та останнього подиху за її незалежність, цілісність, щасливе майбутнє.

Україна, древній Подільський край можуть пишатися своїми синами – мужніми витязями-захисниками. Ще у сиву давнину славний князь Київської Русі Святослав, пририваючись кризь наба-

гато численніші лави супротивників, звертався до воїнів дружини: «Не зганьбимо слави предків наших... Краще покласти голову в чесному бою, аніж спалюжити честь землі своєї».

Що звик знімати шапку й схилитися лише перед Богом, не раз заявляв ворогам славетний козацький полковник Іван Богун.

Несхибно не відступав від клятви й незламний наш сучасник, Герой України Василь Стус, який загинув мученицькою смертю в концтаборі Кучино (Росія): «За мною стоїть мій уярмлений народ, за честь якого я маю поставати до кінця!...»

Волею долі Україна пройшла через горнило нелегких випробувань.

Це стосується й Вінниччини, Немирівщини, терени яких завжди належали до складу українських земель. Бурхливий плин подій минулих століть, що позначилися на економічному і соціальному розвитку регіону, є, насамперед, віддзеркаленням здобутків і втрат, поразок і перемог місцевого населення, котре ніколи не корилося гнобителям і поневолювачам, не раз із попелу та руїн потом і кров'ю відроджувало рідну землю, було непохитним у боротьбі з ворогами, відстоювало власні ідеали та моральні цінності, котрі додавали йому непохитності у боротьбі за справедливість.

Не стала винятком й надзвичайно кривава Друга світова війна. У суворе лихоліття, коли над краєм нависла смертельна загроза, тисячі подолян, у тому числі й мешканці с. Червоного Немирівського району, зі зброєю в руках стали на захист Матері-Вітчизни, рідної землі. Чимало їх полягли смертю хоробрих на полі бою, віддали життя в ім'я Перемоги. Вони й нині вражають своєю мужністю, незламністю духу, синівською відданістю Батьківщині.

Народ не забуває своїх захисників. Світла пам'ять про героїв живе у кожному деревці, посадженому на честь воїна-захисника, солдата-визволителя, у кожній будівлі, зведеній на зрощеній їхньою кров'ю землі, в кожній дитячій посмішці, у пекучій сльозі матері і вдови рідних, які так і не дочекалися із війни сина, чоловіка, брата, сестри.

Без сумніву, складовою частиною цієї пам'яті стане й пропонуванa вам, шановні читачі, праця Володимира Морозa – сина колишнього фронтовика, інваліда війни, кавалера багатьох ратних відзнак. Кожен її рядок пройнятий спогадами про війну, мужність захисників Вітчизни – уродженців с. Червоного, їхню нелегку до-

лю, а також почуттям патріотизму, служить джерелом розширення нашого світогляду, промовисто закликає до славних діянь в ім'я України, спонукає зайвий раз згадати і клятвенно проголосити полум'яні слова поета Андрія Малишка:

«Україно моя, далі, грозами свіжо пропахлі,
Польова моя мрійнице. Крапля у сонці з весла!
Я віддам свою кров, свою силу і ніжність до краплі,
Щоб з пожегу ти встала, тополею в небо росла...»

Тому безмежна вдячність автору за працю, збережену пам'ять про славних і мужніх земляків.

Слава Україні! Героям слава!

Сергій ГАЛЬЧАК,

*доктор історичних наук, професор, член-кореспондент
Української академії історичних наук, голова правління
Вінницької обласної організації Національної спілки
краєзнавців України, заслужений працівник культури
України*

* * *

*Сергій Гальчак. Очима болю і любові // Анжела Веремій. У краї
мальв і долини. – Вінниця: ПП Балюк І. Б., 2015. – С. 3 – 4.*

ОЧИМА БОЛЮ І ЛЮБОВІ

Нова книга Анжели Веремій написана у нинішній нелегкий і тривожний час, коли путінська Росія веде гібридну війну проти незалежної України. Зухвала анексія нею Криму, тисячі загиблих на Донбасі – все це складові збройного конфлікту, що спалахнув у ХХІ столітті, коли людство після двох світових війн і мільйонів жертв, мало б взагалі забути про масштабні кровопролиття. Коли під акомпанемент вибухів снарядів і мін агресора-терориста та його поплічників-сепаратистів нахабно, фальшиво, цинічно звучать твердження путінських пропагандистів, що, мовляв, Захід привів до влади в Києві фашистську хунту, а мешканці Донбасу прагнуть

тільки захистити себе від західно-українських бандерівців, які засліплені ЦРУ і вважають, що виграли б від перетворення України на європейську країну; що Росія жодним чином не бере участі в конфлікті, а якщо й бере, то незначною мірою, оскільки Путін мусять захищати росіян у регіоні; що проводити наступальні операції в Україні Росію змусила політика Заходу, котра спрямована на її оточення і знищення; що ніхто не довів, за винятком окремих корумпованих західних та українських політиків й журналістів із промитими мізками, присутність росіян на Донбасі...

Однак правду не приховати ніяким словоблудством. Вона, гірка і пекуча, нестерпним болем пронизує душу кожної чесної людини, особливо, коли доводиться віддавати останню данину пошани полеглим мужнім захисникам Вітчизни, навічно закарбовувати у пам'яті їхні подвиги, слухати останні новини про чергові злодіяння новітніх варварів.

Та чи не найбільше ятрить горе, біль непоправних втрат жіноче серце, насамперед, таких неординарних особистостей як Анжела Анатоліївна Веремій – людини справедливої, світлого розуму та неспокійної вдачі, осяяної мистецьким талантом літератора-публіциста, усім еством і душею відданої Україні. Тому й лягають з-під її пера на папір слова:

Це боляче: щодня загиблі.
У тузі падає зоря.
Калини кетяги достиглі
Над дітьми тужать у полях...
...АТО – як пекло: там руїна...
У двадцять перший мудрий вік.
І плаче мати-Україна,
І кров стікає із повік...
...Сотні могил – криваве море.
Чиясь дитина, батько, муж...
Блукає по Вкраїні горе:
Війна братів, брехня довкруж...
...Брати осліпли, подуріли:
Зерно й полова – хліб один.
Де ліки взять, щоб ви прозріли?
Як захистити землю, мир?..

Таким же болем і тривогою сповнені й рядки прозових оповідей, які віддзеркалюють гострі проблеми сьогодення, морально-етичні та інші аспекти людського буття, боротьбу правди й зла, аморальності та справедливості; філософські роздуми, які пробуджують камертон душі, заставляють замислитись над існуючими негараздами, шляхами їх подолання.

Власне, це проникливий погляд на життя очима болю і любові. Болю від заподіяного горя, любові – до відстоювання правди й справедливості як на державному, так і особистістному рівнях. Тому з таким трепетом душі читається ця чудова книга...

Сергій ГАЛЬЧАК,
заслужений працівник культури України

* * *

Сергій Гальчак. Без «доважку брехні» // Костянтин Матушак, Микола Репешко, Леонід Луцков. На виюках Снівуди. – Вінниця: ФОП Рогальська І. О., 2015. – С. 6 – 10.

БЕЗ «ДОВАЖКУ БРЕХНІ»

Чуття історії величі може мати
лиш той, хто не відбирає їх у інших.
Михайло Стельмах,
класик української літератури

Заглиблюючись в історію Росії, з прикрістю дізнаємося: вона побудована на безлічі перекручень фактів і подій, їхньому замовчуванні або звеличенні. Для наочного прикладу візьмемо «Історію держави Російської», яку написав нащадок татаро-монгольської знаті, що масово заселяли Московію в 13 – 14 століттях, Михайло Карамзін (1766 – 1826). Починаючи працювати над нею, він писав: «Історія, кажуть сповнена брехні, вона не буває без «доважку брехні», однак характер істини завжди більш-менш зберігається, і

цього досить для нас, щоб скласти уявлення про людей і їхнє діяння».

Запитання: яку істину має на увазі «прославлений» історик? Замість відповіді нагадаємо: створюючи Російську імперію, перші царі розуміли, що без великого минулого не можна створити велику націю. Для цього необхідно було прикрасити минуле, підтасувати і привласнити чуже. І династія Романових з допомогою найманців ретельно взялась за справу, «позичивши» історію Київської Русі. А вже власної історії, окрім билин, годі було шукати. «Старшим братам» знадобилося придушити український народ, загнати його в рабство-кріпосництво, позбавити власного імені.

Або пригадаємо спекулятивну версію іншого російського історика – Михайла Погодіна (1800 – 1875), яка не була підтверджена жодним серйозним аргументом, утім дістала широку популярність серед російської шовіністичної громадськості. На думку Погодіна, Середня Наддніпрянщина в роки монголо-татарської навали була настільки спустошена, що тут, мовляв, перервалась лінія українського історичного розвитку. А з цього робиться висновок: українці не мають прямого стосунку до спадщини Київської Русі, а прийшли до Наддніпрянщини звідкілясь із заходу, з околиць Польщі.

Чудово знаючи першодруки і давньоруські документи, цю версію переконливо й обгрунтовано спростував видатний український учений Михайло Максимович (1804 – 1873), довівши безперервність розвитку від давньоруських часів до сучасної України, що пізніше, на широкій джерелознавчій базі, повторив у своїй докторській дисертації Михайло Грушевський.

Аналізуючи минуле, мимовіль напрошується висновок: політика Росії, як сказав у свій час Карл Маркс, незмінна. Російські методи і тактика мінялись і будуть мінятися, але дороговказ цієї політики – підкорити світ і правити в ньому... (Підтвердженням цьому може служити теперішня агресія північної сусідки проти України).

Водночас завдання авторів цієї книжки дещо інше: відтворити без «доважки брехні» минуле Подільського краю, в якому жили їхні прадіди та діди. Із впевненістю може зауважити: вони впевнено здійснили свої наміри.

У деякій мірі їхній Мар'янівці в історичному аспекті трохи поталанило. Бо появилася вона на світ Божий якихось 225 років тому. Отже, селу не довелося пережити татаро-монгольського поневолення, визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького, Коліївщини та інших подій дещо пізніших часів.

Однаке пам'ятка тих неспокійних часів залишилася у вигляді чималої могили на полі між Мар'янівкою та сусідньою Сулівкою. Що то за могила, старожили не могли відповісти на це питання. Очевидно, тут знайшли останній прихисток вояки Богдана Хмельницького, коли поселення Мар'янівка ще не існувало. Пригадується, у 60-ті роки минулого століття на могилі було знайдено наконечник металевого списа. Мешканці села не пам'ятають, щоб тут коли-небудь робились розкопки. А може, тут відбувалась сутка з татарами в період Синьоводської битви?

Основне навантаження при написанні книжки випало на долю Костянтина Матущака, за фахом дипломованого історика і досвідченого журналіста, літературний доробок якого становить 15 книжок художньо-документальної та художньої прози на різноманітні життєві теми. Читачі схвально відгукуються про його творчість. Приміром, наш колега, відомий український письменник Анатолій Бортняк писав:

«Запоєм прочитав подаровану мені Костянтином Матущакком ваговиту книгу «Постріл з-за рогу». Ця художньо-документальна оповідь, що дала назву усій книзі, відновлює страхітливе вбивство голови колгоспу у ріднім селі автора в травні 1974 року. Сам майор міліції у відставці Костянтин Матущак майстерно розкриває таємницю розслідування важкого злочину. Мистецький хист допоміг йому зробити сюжет динамічним, напруженим, пригодницьким». (Газета «Подолія» від 28.07.2001 року).

Значна частина творів Костянтина Федоровича присвячена односельцям, що нагадує автору про рідне село, де минуло важке, голодне і босоноге дитинство. Немає такого шматка землі, де б не ступала нога майбутнього публіциста, володаря Золотої медалі Української журналістики.

Костянтиніві Матущаку сумлінно допомагала в роботі не менш талановита особистість – Леонід Якимович Луцков, колишній учений зоотехнік, самодіяльний поет і композитор. Окрім цього, Луцкова знають як активного громадського діяча і людину з

відвертою громадянською позицією. Саме про це йдеться в художньо-публіцистичній повісті Костянтина Матушака «Син знедоленої вдови», яка зайняла, так би мовити, почесне місце в запропонованій читачу книжці.

Почитавши цей твір, подружжя вчителів Криворучків з Вишеньки Хмільницького району написали Леоніду Луцкову відгук, процитуємо: «З великим задоволенням ознайомилися з цікавою розповіддю про Ваше життя. Приємно усвідомлювати, що Ви увіковічили пам'ять своїх земляків. Твердо переконані: Ви теж заслужили у земляків, аби вони поставили Вам хоча б скромний пам'ятник і кожного свята клали до нього живі квіти. А Ви живіть вічно і творіть добро людям...».

До сказаного, гадаю, необхідно додати й таку рису: історико-краєзнавчий публіцистичний твір написано не сухим, канцелярським стилем, а живою, літературною мовою. Мабуть, тому і читається легко, без будь-яких непорозумінь.

Автори не заперечують: поштовхом до їхньої праці послужила історія села Митинець, що розкинулось на берегах тихоплинної Сниводи, за якийсь десяток кілометрів від Мар'янівки. Її автор – заслужений журналіст України Василь Паламарчук, батькове коріння якого теж бере початок із Мар'янівки.

І хоча Митинці територіально менші за Мар'янівку, проте засновані значно раніше, про що засвідчують історичні джерела. Отже, предкам теперішніх митичан довелося пережити надто важкі часи минувшини та перенести інші надлюдські випробування.

За згодою Василя Паламарчука автори книжки «На витоках Сниводи» запозичили з його твору «Босоніж по серні» один нарис: «Кров подолян-русаків за свободу і волю». Щоб охарактеризувати загальне політичне і матеріальне становище на подільських землях у різні історичні епохи.

Що стосується історії села Мар'янівка, то вона не знеособлена. В ній зафіксовано безліч конкретних імен, що жили у різні часи і залишили вагомі сліди для нащадків. Усе це подано без фальші та надуманих прикрас.

Найдетальніше висвітлено події середини 19-го та 20-го століть. Багато уваги приділено колективізації, голодоморам 30-х і 40-х років і сталінським репресіям.

Та чи не найдетальніше подано розповіді про конкретні випадки часів Другої світової війни, свідком яких довелося бути Костянтину Матушаку; усе бачене і почуте він переніс крізь чутливу дитячу душу. Теперішньому поколінню буде корисно і повчально дізнатися, в яких важких умовах довелося жити їхнім одноліткам в часи воєнного лихоліття. Не приведи, Господи, щоб щось подібне повторилося в 21 столітті. Адже за мир і спокій віддали життя мільйони людей, у тому числі й чимало мешканців цього лісостепоного села.

Проте нині живі не забувають про них. Як данина пам'яті тим, хто передчасно переступив межу вічності, нагадують пам'ятники з висіченими іменами полеглих в боях та репресованих сталінськими інквізиторами. Є тут і скромний пам'ятник вдовам, чоловіки яких не повернулися з фронтів.

Книга про історію села містить багато фотосвітлині різних років, що викликають спогади про людей, які творили добро для майбутніх поколінь.

Можна цілком погодитися також із думкою мого колеги Василя Паламарчука, який зауважив, що у кожній хаті, на видному місці, мають лежати три книжки: Біблія, «Кобзар» Тараса Шевченка й історія рідного села.

*Сергій Гальчак,
член-кореспондент Української академії
історичних наук, завідувач кафедри журналістики
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського, член НСЖУ*

* * *

Сергій Гальчак. Терези гідності // Анжела Веремій. Позиція гідності. – Вінниця: ПП Балук І. Б., 2015. – С. 3 – 4.

ТЕРЕЗИ ГІДНОСТІ

Нова книга чудової майстрині слова хмільничанки Анжели Веремій – це продовження зворушливої розмови з читачем про позицію людини в період буремних життєвих випробувань, сучасну

Україну в полум'ї, яку авторка порівнює із «понівеченою вибухами калиною – зі зламаними руками, посіченим снарядами обличчям, чорним тілом і яскраво-червоними кетягами», котра у лиху годину «стояла, гордо піднявши сиву, інеем укриту голову і ледь шепотіла: вистоїмо, переможемо, ти сильна, Україно, з тобою – Бог...»; розмови про моральні аспекти людської гідності, насамперед, патріотизм, синівську відданість Матері-Вітчизні.

Так, є у світі величне, ні з чим незрівнянне почуття, – любов до своєї Батьківщини, рідної прабатьківської землі, свого народу. Такий же величний і священний обов'язок – захищати Вітчизну від посягань ворога, не шкодуючи найдорожчого – життя, боротись до останньої краплини крові та останнього подиху за її незалежність, цілісність, щасливе майбутнє.

Україна, древній Подільський край можуть пишатися своїми синами – мужніми витязями-захисниками. Ще у сиву давнину славний князь Київської Русі Святослав, прориваючись крізь набагаточисленніші лави супротивників, звертався до воїнів дружини: «Не зганьбимо слави предків наших... Краще покласти голову в чесному бою, аніж спалюжити честь землі своєї».

Що звик знімати шапку й схилитися лише перед Богом, не раз заявляв ворогам славетний козацький полковник, мужній захисник Вінниці Іван Богун.

Несхибно не відступав від клятви й незламний наш сучасник, Герой України Василь Стус, який загинув мученицькою смертю в концтаборі Кучино (Росія): «За мною стоїть мій уярмлений народ, за честь якого я маю поставати до кінця!..»

Вражають своєю мужністю, незламністю духу, синівською відданістю теперішні захисники Вітчизни. Серед них – герої книги полегли хмільничани Сергій Муравський, Михайло Рачок, Петро Байдик. Їх подвиг додає упевненості у торжестві справедливості, мобілізує на ратні вчинки нових патріотів, готових до останнього подиху захищати рідну землю, відстоювати цілісність та незалежність суверенної Української держави. Людей не в силі зупинити навіть горе, пекуча біль передчасних втрат:

«...Довго стояли біля могили Сергія мама, побратими, земляки. Сумували, переосмислювали події в Україні, але всіх об'єднувала молитва за Солдата, за Україну, прагнення жити в мирі, у дер-

жаві, де пануватимуть Свобода і Справедливість, де на найвищому п'єдесталі стоятиме Правда...»

Як і попередні, нова книга Анжели Веремій така ж хвилюючо-пафосна, високопоетична, публіцистична, відверта й щира, багатожанрова, художньо досконала. У ній чимало духовних й моральних скарбів, які зворушують серце, збагачують людське ество, заставляють замислитися над посталими викликами часу, існуючими проблемами, визначити свою життєву позицію на терезах гідності. У цьому її незаперечна вартісність.

Сергій ГАЛЬЧАК,
доктор історичних наук

* * *

Сергій Гальчак. Слово до читачів // Віктор Барабанцев, Вадим Вітковський. Тисячолітні П'ятничани / Історичний нарис. Серія «Село і люди» журналу «Вінницький край». Випуск четвертий. – Вінниця: ТОВ «Видавництво-друкарня ДІЛО», 2016. – С. 8 – 9.

СЛОВО ДО ЧИТАЧІВ

Вперше Віктор Барабанцев зустрівся з Вадимом Вітковським кілька років тому, після виходу його книги «На вістрі часу», і запропонував йому творчу співпрацю над історією своєї малої батьківщини, колишнього села П'ятничани Вінницького повіту Подільської губернії, тепер – мікрорайону міста Вінниці.

Книга мала називатися «Бог-ріка і П'ятничани», але, вивчивши архівні матеріали, вирішили назву змінити на «Тисячолітні П'ятничани».

Можливо, багатьох здивує така гучна і смілива назва книги, бо у 2000 році під патронатом Вінницького міського голови Володимира Ваховського і митрополита Вінницького та Брацлавського Української православної церкви (УПЦ) Московського патріархату (МП) Макарія вже святкували... 550-річчя П'ятничан! А через

чотирнадцять років, у 2014-у, у виданому з благословення митрополита Вінницького і Барського Симеона УПЦ МП до 100-річчя вінницького собору Різдва Пресвятої Богородиці альбомі «Тут небо стає ближчим» П'ятничани чомусь «помолодшали» відразу на... 150 років: «400 років тому поруч із Вінницею з'явилося нове селище, назване по імені першого власника пана Миська П'ятничанського – П'ятничанами». Отже, маємо дві різні дати заснування села і помилкове твердження про походження його назви. То де ж істина?

Предки Віктора Барабанцева по лінії матері, Ганни Калениківни, з роду Куйбід, століттями жили на цій землі, над Богом-рікою. Він пам'ятає розповіді свого діда, Калиника Микитовича, про те, «як колись було», але тепер шкодує, що слухав їх тоді не дуже уважно. І поставало чимало запитань. Чому така дивна назва села – П'ятничани? Коли поселилися тут перші люди?.. З'ясувалося, що на карті України є також інші П'ятничани – два села у Львівській області і одне у Хмельницькій...

І вирішив Віктор Барабанцев разом із Вадимом Вітковським, автором понад двох десятків художньо-документальних книг, зокрема, і двох книг-історій сіл Борівки Чернівецького району («Повій, вітре...») та Плоского Мурованокуріловецького району («Зелений рай»), спробувати відповісти на ці запитання, вивчаючи архівні матеріали і листування з нащадками графів Грохольських, колишніх власників П'ятничан. І невдовзі стало зрозуміло, що П'ятничани набагато старші і «доросліші», їм щонайменше аж... 1000 років! Бо на цьому місці відоме поселення Ситниця, яке існувало вже у першій чверті XI століття і саме воно, очевидно, дало початок сучасним П'ятничанам.

Тому й так сміливо заявили автори про тисячолітню історію поселення. Книга, на жаль, не охоплює змістом абсолютно всі події, що відбувались у ньому. Це у значній мірі можна буде зробити за допомогою експозицій створюваного П'ятничанського музею та під час майбутніх історичних розвідок.

Незважаючи на численні звернення до місцевих жителів надати матеріали для книги, їх надійшло мало, тому авторам довелося користуватися різними джерелами, перелік яких можна знайти на останніх сторінках видання.

Про те, що їм пощастило дізнатися, і розповідають вони у своїй праці. Виправляти, уточнювати і доповнювати її зможе кожен небайдужий до історії рідного краю.

Виповнює душу почуття глибокої вдячності авторам, а також людям, які сприяли написанню та виданню цієї, безсумнівно, цікавої і потрібної книги.

*Сергій Гальчак,
доктор історичних наук, член-кореспондент Української
академії історичних наук, заслужений працівник культури
України*

* * *

Сергій Гальчак. На шляху до істини // *Михайло Ніжинський. Голодьки – прадавня колиска моя. Витоки, документи, нариси з історії.* – Вінниця: ПП Балюк І. Б., 2016. – С. 3 – 4.

НА ШЛЯХУ ДО ІСТИНИ

Кілька років тому, виступаючи на одній із презентацій книг місцевих авторів, відомий на Вінниччині краєзнавець, заслужений журналіст України Василь Миколайович Паламарчук, для якого життєвою колискою став Хмельницький район, зауважив, що на столі в кожній хаті мають лежати, насамперед, три найголовніших книги – Біблія, «Кобзар» Тараса Шевченка і книга про рідне село. Не можна не погодитись із таким судженням.

Історія села... За цими простими словами таїться невичерпне джерело знань, цікавої, захоплюючої інформації, адже історія України, власне й складається із відомостей про минуле наших сіл, міст, містечок, про події, які відбувалися на їхніх теренах, людей, які заселяли їх у різний історичний час.

Мають свою історію й древні Голодьки, що у Хмельницькому районі, розкрити яку, зазирнувши за межу століть, чи не першим взявся збагачений мудрістю прожитих літ Михайло Ніжинський – людина, за плечима якої чимало пройдених життєвих доріг, пережитого і якій є про що розповісти.

Кажуть, що книги – це кораблі думки, котрі мандрують на хвилях часу і бережно несуть свій дорогоцінний вантаж від покоління до покоління. Мабуть, пам’ятаючи це, й взявся він за перо. У результаті вийшла дослідницька праця. Цікава й захоплююча, відверта й щира. Зрозуміло, вона не позбавлена певних недоліків, як й, до речі, праці інших краєзнавців-аматорів. Але не вони визначають змістовно-сміслову її наповнення.

Книгу написано зі справжнім натхненням, із бажанням донести до наступних поколінь якомога більше інформації.

Гортаючи сторінки історичного минулого села, в яких закарбувався відгомін лихих часів монголо-татарського іга, велич перемоги Синьоводської битви, козацька звитяга в період визвольних змагань українського народу, пережите земляками в пору страшного лихоліття – злочинного, штучно організованого голодомору 1932 – 1933 рр., політичних репресій сталінізму, трагізм Другої світової війни, споконвічні зусилля односельчан у побудові нового життя, які не раз із попелу та руїн відроджували рідну землю, автор щиро оповідає про відомих уродженців села.

Безумовно, завдяки своїй праці Михайло Ніжинський поповнив краєзнавчі здобутки поділлєзнавства, власне, зробив добру справу, оскільки незабутній Герой України, фундатор вітчизняного краєзнавства академік П. Т. Тронько неодноразово наголошував, що саме краєзнавство є безцінною скарбницею збереження історичного досвіду багатьох поколінь, всього того найкращого, що витримало випробування часом у сфері матеріальної і духовної культури, завжди було міцним фундаментом історичної пам’яті, формою залучення широких кіл громадськості до пізнання рідного краю як складової частини багатовікової історії Батьківщини, проявом активності мас у виявленні, збереженні і примноженні історико-культурної спадщини народу, що саме через творче натхнення, безкорисливий пошук ентузіастів найбільше виявляється духовна потреба людей – інтерес до історії рідного краю, котра виховує і примножує патріотичні почуття.

Тому плекати історію своєї малої батьківщини – завжди почесно і відповідально. Це – шлях до істини.

Сергій ГАЛЬЧАК,
голова правління Вінницької обласної організації
Національної спілки краєзнавців України

* * *

Сергій Гальчак. [Без заголовку] // **Василий Симонович. Мой край, моя Отчизна.** Поетический фотоальбом. – Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2016. – С. 4.

* * *

Хоч книга ця суто художня, вона не в меншій мірі просякнута духом краєзнавства, пройнята щирою синівською любов'ю до рідного краю, найдорожчої в світі батьківської землі. Гортаєш її сторінки – і зримо постають мальовничі береги тихих річок, верби, що миють свої довгі «коси» у їхніх прозорих водах, розкіш лісів, багаті дарами сади, відчуваєш духм'яний аромат польових квітів, чуєш лагідний пташиний щебіт. Все це – Вінниччина. Красива, вабляча, загадкова. Немов створена Богом перлина. Одухотворена, благословенна земля!.. Саме такою бачить її автор, переймаючись усім серцем до неї глибокою повагою, прославляючи її чарівну красу магічною силою поетичного слова. Спасибі йому за це! Бо ж плекати історію своєї малої батьківщини – завжди почесно і відповідально!

Сергій ГАЛЬЧАК,
*професор, голова правління Вінницької обласної
організації Національної спілки краєзнавців України*

* * *

Сергій Гальчак. На тернистому шляху пізнання // **Микола Дорош. У барвах прапора України моя Хмільниччина цвіте. Топоніміка.** – Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2016. – С. 298 – 299.

НА ТЕРНИСТОМУ ШЛЯХУ ПІЗНАННЯ

Перегорнувши останні сторінки цієї чудової книги, зайвий раз переконуєшся, що Микола Никифорович Дорош, педагог, історик, краєзнавець, поет, громадський діяч, Почесний краєзнавець Укра-

їни, почесний громадянин Хмільницького району, депутат Хмільницької районної ради, директор Воронівської загальноосвітньої школи I – III ступенів, член правління Вінницької обласної організації Національної спілки краєзнавців України та Вінницької філії Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України при Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка, член Вінницького обласного літературно-мистецького об'єднання імені Василя Стуса, автор численних схвально сприйнятих читачами книг, – неординарна, творчо обдарована, вдумлива особистість, гордість і слава Хмільницького району, Вінниччини, а також (на чому я неодноразово наголошував) Людина світлого розуму і неспокоїного серця, осяяна мистецьким талантом історика-дослідника, літератора-публіциста, яка усім своїм єством і душею віддана матері-Україні, готова до останнього подиху боротися з неправдою та несправедливістю. Особистість, яку хвилює і доля простої людини, і суспільства, і неповторна мальовничість батьківського краю, і чарівний солов'їний переспів у його зелених дібровах над тихоплинними Південним Бугом та Снивою, і загадковий подих споконвічної історії, і життєві настанови-заповіді батьків-хліборобів, і зачаєний біль зникаючих сіл... Його завжди вирізняють широкий загальнокультурний світогляд, фаховість, професіоналізм. Нестримний творчий лет у гармонійному поєднанні з одержимістю, винятковим працелюбством знаходить своє втілення у творах: наукових, краєзнавчих, художніх, публіцистичних, поетичних. Вони – це дзеркало його душі, характеру, помислів, прагнень, мрій.

Чергова праця «У барвах прапора України моя Хмільниччина цвіте. Топоніміка» – нова сходинка на тернистому шляху пізнання, містить, як і попередні, значний масив науково-краєзнавчої інформації, легко читається, захоплює із перших сторінок.

У центрі її уваги – Хмільниччина – чарівний край із роздоллям різнобарвної природи, чудодійних джерельних вод, щедрих врожайних полів, скарбниця багатого історичного минулого, яке закарбувалось у назвах сіл, селищ, райцентру, їхніх вулиць, окремих районів. У ній йдеться про походження назви древнього Хмільника (Бозького Острову, Бозького граду, Божська, Бозька, Хмелина, Хмельника), його історію. Міститься літописна історія заснування Уланова, витоки назви селища, наводиться чимало пе-

реконливих аргументів, що саме тут, у районі Уланова, на берегах Сниводи відбулася історична Синьоводська битва 1362 року. Детально розглядається топоніміка, історія, версії походження інших населених пунктів, розташованих на теренах Хмільниччини в басейнах рік Південного Бугу та Сниводи, походження їхніх назв та назв їхніх приток, окремих урочищ, закутків населених пунктів. Згадується про Галіїв (Соляний) шлях, котрий проходив через Осичну, Великий Острожок, Сальницю, найважливіші історичні події, що відбувалися в регіоні. Власне, топоніміка виступає своєрідним оберегом народної пам'яті, духовності, традицій, ключем до розгадки таємниць минулого.

Цінною є також інформація про відомих уродженців району, котрі прославили не лише Вінниччину, але й Україну, стали їхньою гордістю.

Книга, як і попередні, що вийшли з-під пера Миколи Никифоровича Дороша, – щира і відверта, глибока і багатоаспектна, пересипана перлинами наукових, краєзнавчих знахідок, допомагає детальніше зазирнути у глибини нашої історії, гордитися нею. Побажаймо ж йому нових творчих успіхів на нелегкому шляху пізнання!

Сергій ГАЛЬЧАК,

*голова правління Вінницької обласної організації
Національної спілки краєзнавців України, доктор
історичних наук, член-кореспондент Української
академії історичних наук, заслужений працівник
культури України, Почесний краєзнавець України*

* * *

Сергій Гальчак. Коралі часу // Анжела Веремій. Вулиці мого міста.
– Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2016. – С. 4 – 7.

КОРАЛІ ЧАСУ

Як гул століть, як шум віків,
Як бурі подих – рідна мова,

Вишневих ніжних пелюстків,

Сурма походів світанкова.

Неволі стогін, волі спів,

Життя духовного основа, – так велично й щиро висловився про рідну мову та її значимість М. Т. Рильський...

Такою ж могутньою основою нашого життя є незрадлива сивівська любов до своєї малої батьківщини, знання її історії.

Виняткова роль у цьому благородному потязі до знань, формуванні патріотичних почуттів належить краєзнавству, яке з раннього дитинства зв'язує нас із рідною землею, служить своєрідним містком між минулим і прийдешнім. Адже не можна уявити повноцінного духовного життя без знання минулого рідних міст, селищ, сіл, вікових традицій народу, його неповторних фольклорно-етнографічних пам'яток, унікальних творів архітектури та мистецтва. Саме завдяки діяльності краєзнавців високий дух предків проникає в наш розум, наповнюючи, немов життєдайним весняним соком, наше єство, сприяє розквіту та утвердженню впевненого поступу в завтрашній день Матері-України.

Її невід'ємними складовими споконвіків є Вінниччина – край, де в глибинах тисячоліть формувались терени історичних земель нашої держави, скарбниця високої культури і духовності, неповторний батьківський куточок, мала батьківщина не одного покоління працелюбів-подолян, древній Хмільник (Бозький Острів, Бозький град, Божський, Бозьк, Хмелин, Хмельник) – привітне місто над тихоплинним Південним Бугом. Їхні мальовничі простори, благословенна земля, що уславлена подвигами предків, добримі справами, трудовими звершеннями, ратною славою сучасників, постійно бентежать серця, ваблять своєю загадковою красою, багатим історичним минулим. Кожна визначна подія і видатна особистість залишили тут по собі яскравий слід, знайшли відображення у численних пам'ятках, які промовляють до нас голосом своєї епохи, несуть крізь віки надбання людського інтелекту та праці. Вони – пам'ять минулого, на ґрунті якого будується майбутнє прийдешніх поколінь.

Своєрідними сторінками історичної пам'яті, що закарбувалась у сучасному літописі Хмільника, є його вулиці. Їх у місті понад сто.

Власне, відгомін давнини та сьогодення зафіксовано у їхніх назвах. Так, про велич козацької доби сучасникам нагадують вулиці Богдана Хмельницького, Івана Богуна, Данила Нечая, Дмитра Вишневецького (Байди), Івана Мазепи, Петра Конашевича-Сагайдачного, Запорозького козацтва. Про волелюбність подолян – Гайдамацька, Гонти, Кармелюка. Про провісників української незалежності – Михайла Грушевського, Михайла Вербицького (автора музики державного гімну України), Героїв Крут, Січових Стрільців, Соборності. Про події Другої світової війни – Лялі Ратушної, Сергія Сиротюка, Флора Столярчука, Миколи Сьомака, Олексія Поліна, Валентина Котика, 71-ї стрілецької дивізії, 276-ї стрілецької дивізії, Визволення, Меморіальна, Перемоги. Про події недалекого минулого та сьогодення – «афганця» Петра Бондарчука, Незалежності, Небесної сотні, героїчних учасників АТО-хмільничан – Сергія Муравського, Михайла Рачка, Миру, Свободи.

Є вулиця Літописна.

Чимало вулиць названо на честь видатних українців – Григорія Сковороди, Леоніда Глібова, Миколи Гоголя, Івана Котляревського, Івана Карпенка-Карого, Ольги Кобилянської, Панаса Мирного, Степана Руданського, Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, Марка Вовчка, Михайла Коцюбинського, Миколи Лисенка, Миколи Садовського, Остапа Вишні, Олеся Гончара, Олександра Довженка, Юрія Збанацького, Максима Рильського, Михайла Стельмаха, Павла Тичини, Бориса Олійника, Василя Стуса, Ігоря Сікорського; відомих росіян, чия доля пов'язана із Вінниччиною, – Миколи Некрасова, Миколи Пирогова, Петра Чайковського.

Багато вулиць, названих в часи існування СРСР, нагадують про радянське минуле – Декабристів, Пушкіна, Лермонтова, Кутузова, Суворова, Нахімова, Тімірязєва, Мічуріна, Цицуріна, 9 січня, 1 Травня, Маяковського, Чкалова, Ватутіна, Гайдара, Космодем'янської, Кошового, Чайкіної, Шолом-Алейхема, Вавилова, Глушкова, Щусєва, Гагаріна, Комарова. Окремі стоять у черзі декомунізації – Ворошилова, Котовського, Петровського, Лібкнехта та ін.

Є вулиці, які засвідчують повагу хмільничан до Бога, – Монастирська, Свято-Покровська, Свято-Троїцька; котрі вказують на соціальні групи мешканців міста, – Будівельників, Електриків, Ен-

тузіастів, Молодіжна, Новоселів, Індустріальна, Робітничка, Освіти; окремі райони міста – Західна, Північна, Східна, Новоміська, Староміська, Південнобузька; із географічно-топографічним відтінком – Вінницька, Лелітська, Подільська, Полтавська, Слобідська, Соколівська, Левадна, Лугова, Набережна, Кар’єрна, Нагірна, Озерна, Паркова, Польова; які вказують на суто місцеву специфіку розвитку населеного пункту, – Автодромна, Вузькоколійна, Гарнізонна, Залізнична, Колійна, Курортна, Привокзальна, Ринкова, Станційна; «ботанічні» – Абрикосова, Вишнева, Волошкава, Зелена, Калинова, Карацька (сорт ожини), Квітнева, Липова, Садова, Соснова, Черешнева; доброго настрою – Джерельна, Затишна, Сонячна.

Про них та інші вулиці «радонової столиці» України йдеться у пропонованій Вам, шановні читачі, енциклопедичній книзі члена Національної спілки краєзнавців України Анжели Веремій. Вона, як і попередні, що вийшли з-під пера відомої хмільничанки, – щира і відверта, глибока і багатоаспектна, пересипана перлинами наукових, краєзнавчих, літературних знахідок, допомагає детальніше зазирнути у глибини нашого історичного минулого, гордитися ним. Є своєрідним перегуком і підтвердженням слів видатного подолянина, письменника, академіка М. П. Стельмаха: «Вінницька земле, Поділля! Красою України назвала тебе геніальна поетеса. Од віку чинив тут свій подвиг ратай, обробляючи ниву, прикрашаючи тебе добрим зеллом, а душу – піснею. І ці тисячоліття праці – це наше багатство, бо перейшли вони в традиції, непереможну любов до тебе... З любові до рідного краю, матері-землі починається людина. Не можна любити того, чого не знаєш. Пізнання історії свого народу й любов до нього нерозривні...»

Книга дозволяє читачеві збагатитись новими знаннями (і не лише про Хмільник, його життєві судини – вулиці – справжні коралі часу), проїнятих патріотичними почуттями, ще більше полюбити рідну землю, свій край.

Сергій ГАЛЬЧАК,
голова правління Вінницької обласної організації
Національної спілки краєзнавців України,
доктор історичних наук,
член-кореспондент Української академії історичних наук,
заслужений працівник культури України,
Почесний краєзнавець України

* * *

Sergej Galchak. The Unforgettable Pain // Groggorri Pogonchik, Izza Katsap. Bleeding wound. Holocaust in Transnistria in 1941 – 1944. – Vinnytsia: LLC «Mercury-Podillia», 2017. – S. 538 – 539.

THE UNFORGETTABLE PAIN

The Second World War is unmatched regarding the inhuman brutality, the number of civilian casualties. It cut short the lives of tens of millions of people, the same number – was crippled. Its tragic echo will be felt for a long time. Especially in Ukraine where so much innocent blood and bitter tears were shed, so much grief was caused. Primarily, among the Jewish population. It is suffice to say that only in the State Archives of Vinnitsa region many documents testifying to the Holocaust are kept:

«...September 13, 1941... 1200 people were executed outside Sheremetka village... September 19, 1941... around 15 000 people [the Jewish population of Vinnitsa city] were brutally tortured in Pyatnichany forest... Women with newborn children from the hospital as well as the elderly from Strizhavskyyi home for the elderly were taken – they were massacred ... April 16, 1942 by order of shtadscommissar Marinfeld 10,000 [people] of population was gathered at Vinnitsa stadium, they were driven to Pyatnichany forest, where old men, women and children were killed...»

«...In September of 1941, the whole disabled Jewish population of Nemirov city was selected in the amount of 3460 people, they were divided into two groups and shot in 0.5 km from the Nemirov city, in the pit of the former brick factory (in two graves). November 7, 1941 a special Nazi detachment arrived to Nemirov surrounded the city, gathered all the Jewish population from which the most qualified professionals were selected, and the rest in the amount of 2680 people was sent to the above-mentioned place and shot during the day»

«...In Tyrov region of Vinnitsa oblast ... the destruction of civilians... was carried out via the mass shootings with automatic weapons, blunt arms (spades, buttstocks, etc.), children were thrown

into pits and buried alive. Many people had their eyes put out, the hands twisted and they were beaten before being shot (a teacher from Dzvoniukha village Serdyuk, citizens of Tyvrov town Sonya Tkach, Rosa Tkach et al.), the Rudkovskaya's child was killed with the buttstock on the mother's hands...»

The mass executions of the Jewish population were also produced in Litin, Dashev, Komsomolsk, Pohrebysche, Gnivan, many other settlements Vinnitsa.

For the purpose of isolation and further destruction of the Jewish nationality, the occupiers established 126 ghettos on the territory of the same Vinnitsa region. Those peculiar concentration camps had been existing not for a long time in the zone of German occupation – through the total elimination of their prisoners. The occupation regime was cruel, as we can see from the pages of the book, and on the territory of Transnistria. That's why there is such a large number of graves of Nazism victims. Well-groomed and nameless...

Each innocent victim should always be remembered, for those who had died, but not forgotten, he becomes immortal. That's why the lines of the Talmud are appropriate: «The proceedings of the righteous – are the seeds, which are sometimes are lying still on the soil of history, but, having received heat and moisture, absorbed the new healthy juices, fresh forces, begin to grow, blossom and bring fruit...»

Segrey Galchak,
Doctor of Historical Sciences, Head of the Department of
Journalism in Vinnitsa Kotsyubinsky State Pedagogical University,
Chairman of the Board of Vinnytsia regional organization of
the National
Union of local history of Ukraine, the honored worker of
culture of Ukraine

* * *

Сергій Гальчак. Подвиг в ім'я життя // Дзвони пам'яті Чорнобиля: Вінницька область / Обл. ред. колегія: Крученко О. В. (гол.), Бойчук М. П. (заст. голови), Василюк С. М. (заст. голови), Харчук В. Є. (відп. секретар), Вовченко С. Д., Гальчак С. Д. та ін. – Упорядники: Харчук В. Є. (кер.), Боровик Г. В., Деркач М. В. – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. – (Серія «Книга Пам'яті України»). – С. 10 – 24.

ПОДВИГ В ІМ'Я ЖИТТЯ

Як повідують архівні документи, понад півстоліття тому, 9 вересня 1966 року, Рада Міністрів колишнього СРСР прийняла постанову «Про план будівництва і введення в дію атомних електростанцій на 1966 – 1975 рр.». Відповідно до неї у 1970 році було розпочато будівництво Чорнобильської АЕС, зокрема, її першого енергоблоку, введеного в експлуатацію в травні 1978 р. Одночасно з виробничими об'єктами зводилось м. Прип'ять, в якому на початку 1986 р. нараховувалось близько 50 тис. мешканців.

Четвертий енергоблок введено в експлуатацію в кінці грудня 1983 р.

26 квітня 1986 року о 1-й годині 23 хвилини 40 секунд на ньому сталася найбільша в світі техногенна катастрофа – мирний атом перестав бути мирним, кинув страшний виклик усьому людству. Руйнівний вибух енергоблока приголомшив суспільство, світову громадськість страшним розмахом незвіданої раніше біди, трагічні наслідки якої відчуватиме ще не одне покоління. За прогнозами фахівців, радіаційного забруднення після чорнобильської пожежі планета Земля остаточно позбудеться лише через тисячі років.

Тоді ж мимоволі згадалося біблійне віщування – пророче одкровення апостола Іоанна Богослова (*Апокаліпсис, гл. 16:4*):

«І засурмив третій ангел, – і велика зоря впала з неба, палаючи, як смолоскип.

І стала вона на третину річок і водні джерела. А ймення тій зорі Полин.

І стала третина води, як полином, і багато людей повмирало, бо згіркла вона»...

«Полинове» лихо, що сталося на поліській землі, вразило не тільки Україну, але й сусідні Білорусь, Росію. Вразило Європу. Про нього заговорив увесь світ. Відтоді 26 квітня 1986 року – одна з найтрагічніших дат людства.

Як відзначалось на парламентських слуханнях «30 років після Чорнобиля: уроки та перспективи», які відбулися 16 березня 2016 р., внаслідок чорнобильської катастрофи в Україні забруднено 2293 населених пункти, які розташовані на територіях 77 районів 12 областей. Станом на 1 січня 2016 р. в Україні 1 млн. 961 тис. 904 громадян мали статус постраждалих від наслідків цієї біди.

Чорнобильська катастрофа – це також 186 виселених населених пунктів України, Білорусі, Росії, 53,5 тисячі квадратних кілометрів забрудненої землі України. Це величезні фінансово-матеріальні втрати – сумарні витрати, пов'язані з аварією, складають понад 130 мільярдів доларів США. Це, врешті, 440 кілометрів «колючки» по периметру так званої зони відчуження, яка для українців є зоною національної трагедії.

Не оминуло це страшне лихо й Вінниччину. В області визнано забрудненими і віднесено до зони посиленого радіоекологічного контролю 89 населених пунктів 8-ми районів: Гайсинського, Немирівського, Томашпільського, Тростянецького, Тульчинського, Тиврівського, Чечельницького, Шаргородського. За кількістю потерпілих від аварії на ЧАЕС Вінницька область займає п'яте місце після Київської, Рівненської, Житомирської та Волинської.

Реальні наслідки аварії на ЧАЕС примушують здригнутися наші серця.

І хоч час намагається нівелювати події 1986 року, проте ніхто не має права забувати їх. Ми зобов'язані берегти світлу пам'ять про численні жертви грізного неконтрольованого атома, свято шанувати відвагу, героїзм, подвиги тих, хто робив усе можливе і неможливе, щоб призупинити лихо...

Як відомо, вибух стався під час проведення випробувань реактора (за участю провідних фахівців із підприємств Харкова та Смоленська). Тоді було заплановано проведення профілактичного ремонту й заміну палива на 4-у блоці за умови припинення подачі охолодженої пари на турбіну. При цьому пропонувалось здійснити на практиці теоретично розроблений експеримент, завдання якого

– визначити, скільки часу генератор здатний виробляти електроенергію не при повній його зупинці.

Реактор ж, не отримавши потрібного охолодження, вступив у режим саморозгону. Температура різко зросла, тиск перевищив допустимі норми, що й призвело до вибуху, в результаті якого реактор і будівля блоку були зруйновані, в атмосферу та на прилеглу територію викинуто 1050 тонн розпеченого графіту, кадмію, бору (ядерне паливо); 70 тонн – у вигляді твердих шматків. У повітря також потрапило 5 тонн радіоактивних осколків цезію-137, стронцію-90, плутонію-239 із тривалим періодом напіврозпаду. Палаючий реактор і локальні осередки пожеж утворили суцільний вогневий смерч.

Як згадував колишній міністр внутрішніх справ УРСР Іван Гладуш, тоді над четвертим блоком піднявся і стояв «стовп рожево-синього полум'я. Це горів некерований уран. Над самим пеклом радіація сягала 4-х тисяч рентгенів. Смертельна доза – 200 рентгенів...»

За словами іншого очевидця трагедії, ліквідатора I-ї категорії вінничанина Михайла Ястремського, потужність вибуху була такою, що реакторна плита вагою понад дві тисячі тонн стала на ребро... Вантажно-розвантажувальну машину вагою 460 тонн довго не могли знайти на місці, її відкинуло аж до західної стіни...

Безпосередньо під час вибуху загинула одна людина. Це старший оператор реакторного цеху четвертого енергоблоку Валерій Ходемчук, тіло якого так і не знайшли.

Наступною жертвою Чорнобильської аварії став інженер зі «Смоленськенерго» Володимир Шашенюк, який у момент вибуху перебував навпроти реакторної зали. Отримавши перелом хребта, інші тілесні ушкодження й величезну дозу опромінення, він помер о шостій годині ранку в лікарні міста Прип'яті, так і не прийшовши до свідомості.

Крім нього від гострої променевої хвороби померли представники Харківського турбінного заводу Володимир Савенков та Георгій Попов.

Тоді ж спільну післяаварійну розвідку здійснили начальник зміни реакторного цеху Валерій Перевозченко та працівник пульту управління реактором Леонід Топтунов. Від отриманих летальних

доз опромінення вони невдовзі померли в 6-й центральній клінічній лікарні м. Москви.

Фатальним мирний атом виявився й для багатьох інших працівників персоналу ЧАЕС: Олександра Лелеченка, Олександра Акімова, Анатолія Кургузова, Івана Орлова, В'ячеслава Бражника, Олександра Кудрявцева, Віктора Лопатюка, Анатолія Шаповалова, Віктора Дегтяренка, Віктора Проскуракова, Анатолія Баранова, Костянтина Перчука, Юрія Коновала, Анатолія Сітнікова, Юрія Вершиніна, Олександра Новіка, працівниць охорони з Прип'ятського РВВС Катерини Іваненко, Клавдії Лузганової. Усі вони з цієї ж причини в травні – липні 1986 року відійшли у вічність.

Однак катастрофа на ЧАЕС сколихнула світ не лише передчасними смертями, своєю величезною руйнівною силою, а й мужністю тих, хто першим зіткнувся з її страхітливими наслідками. Їх називають по-різному: чорнобильці, ліквідатори, вогнеборці. Але вони залишаються героями, які ціною власного життя врятували мільйони...

Першим на шляху вогню, що нестримно й загрозово виривався з аварійного четвертого енергоблоку, став черговий караул на чолі з лейтенантом Володимиром Правиком. Через п'ять хвилин на допомогу товаришам прибув караул під командуванням лейтенанта Віктора Кібенка. Майор Леонід Телятников, начальник частини, ще перебував у відпустці. Довідавшись про біду, він через двадцять хвилин зайняв своє місце на передовій і, як старший за посадою та званням, узяв на себе керівництво гасінням пожежі. Працював в епіцентрі надвисокого радіаційного поля допоки не залишили сили.

Майже три години жменька пожежників боролася з вогнем, не даючи йому перекинутися на сусідні об'єкти АЕС. Працювати довелось у машинній залі, на даху зруйнованого реактора на висоті 12 – 17 метрів, під постійною загрозою нових вибухів, в умовах жорсткого радіаційного випромінювання, коли рівень радіації більш ніж у тисячу разів перевищував допустиму норму. Киплячий бітум пропалював чоботи, отруйний дим заважав диханню, жалили невидимі смертоносні промені.

Всього тієї лиховісної ночі в зоні пожежі побували 85 співробітників пожежної охорони, 54 з них були терміново госпіталізовані.

Як відзначав академік В. Легасов, «пожежники вже першої ночі ліквідували осередки пожежі в машинній залі й зробили це дуже оперативно та точно. Дехто вважає, що частина пожежників дістала великі дози опромінення тому, що вони стояли на окремих точках, як спостерігачі, очікуючи, коли виникнуть нові осередки пожежі. Це не так, бо в машинній залі було багато мастила, водню в генераторах, багато джерел, котрі могли спричинити не лише пожежі, а й вибухові процеси, що призвело б до руйнування третього блоку. Дії пожежників у цих конкретних умовах були не лише героїчними, вони були правильними, грамотними й ефективними, оскільки так забезпечувалися перші необхідні заходи для локалізації аварії».

На жаль, цей бій з вогнем виявився останнім у біографіях вогнеборців першої шеренги, яким волею долі судилося стати на передній край боротьби з атомним кошмаром. Своїми сміливими діями, вони, за цілком об'єктивною оцінкою голови Вінницької обласної громадської організації «Союз Чорнобиль України», ліквідатора І-ї категорії Володимира Войтова, «врятували Україну, врятували Життя, врятували Землю, врятували Небо, закривши груди нейтронну амбразуру».

Слід зауважити, що їхній подвиг не залишився непоміченим, викликав гордість і повагу в суспільстві – за проявлені мужність та самовіддані дії при ліквідації аварії на Чорнобильській атомній електростанції лейтенантам Віктору Кібенку, Володимирі Правіку (обом посмертно) та майору Леоніду Телятникову присвоєно звання Героя Радянського Союзу. Орденом Червоного Прапора (посмертно) нагороджено старшину Миколу Титенка, старшого сержанта Василя Ігнатенка, сержантів Миколу Вашука, Володимира Тишуру.

26 квітня 2006 р. Указом Президента України за геройський подвиг в ім'я життя нинішніх і прийдешніх поколінь, особисту мужність і самопожертву, виявлені у ліквідації аварії на Чорнобильській АЕС, присвоєно звання Герой України (посмертно) пожежникам Миколі Вашуку (випускнику Вінницького вищого професійного училища профзахисту), Василю Ігнатенку, Миколі Титенку, Володимирі Тишурі, заступнику начальника електричного цеху Чорнобилької АЕС Олександрі Лелеченку.

Тих, хто «рвонув слідом», виявилось 6217 пожежників України – учасників ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС. З них 287 – вінничани, котрі входили до складу зведеного загону пожежників Вінниччини й які виконували спеціальне завдання, що вимагало неабиякої мужності та самовіддачі. Як згадував пізніше начальник УМВС України у Вінницькій області генерал міліції Віктор Тяжлов, «15 діб, з 23 травня по 7 червня 1986 р., тривала надзвичайно ризикована і виснажлива робота, що вимагала неймовірних зусиль, – відкачка радіоактивної води з-під зруйнованого реактора, евакуація опроміненої техніки, дезактивація будівель тощо. За мужність і виявлену високу громадянську позицію 12 вінницьких пожежників нагороджені медаллю «За відвагу на пожежі»».

Весь особовий склад Вінницького зведеного загону пожежників... заслуговує на подяку і шану. З честю і високою гідністю офіцера і громадянина виконували свій професійний обов'язок підполковник П. Меліхов – начальник штабу зведеного загону, його заступник майор М. Ястремський, майор В. Бабкін – командир загону вінницьких пожежників»...

26 квітня 1986 року для оцінки ситуації терміново були створені урядова комісія на чолі із заступником Голови Ради Міністрів СРСР Б. Є. Щербинюю, 29 квітня – оперативна група, яку очолив голова Кабінету Міністрів СРСР М. І. Рижков, республіканська оперативна група з координації дій республіканських, обласних і місцевих органів у справі ліквідації наслідків аварії, яку з 5 травня 1986 року очолив Голова Ради Міністрів УРСР О. П. Ляшко.

Серед проблем, які потребували негайного вирішення керівниками усіх рівнів, постали: термінове гасіння палаючого графіту; закриття шахти зруйнованого реактора; вивчення радіаційного фону станції, очищення четвертого блоку, захарашеного після вибуху уламками з високим рівнем випромінювання; локалізація впливу аварії на довкілля; зменшення радіаційного впливу на здоров'я жителів забруднених територій, зниження вмісту радіонуклідів у повітрі, воді, ґрунті, на об'єктах громадського та індивідуального призначення; евакуація людей із зони обов'язкового відселення.

Одночасно з локалізацією пожежі першочерговим завданням постало максимальне заглушення жерла радіації. З цією метою, за інформацією теперішнього мешканця Вінниці, колишнього редак-

тора чорнобильської райгазети «Прапор перемоги» Миколи Лаціса, згідно рекомендації вчених-ядерників Валерія Легасова та Євгена Веліхова з 27 квітня по 10 травня із вертольотів у розвал четвертого блоку було скинуто 5000 тонн різних матеріалів, серед них 2400 тонн свинцю (для охолодження палива), 40 тонн карбіду бору (для запобігання ланцюгової реакції), 800 тонн доломіту, 1800 тонн піску і глини (для гасіння палаючого графіту). Як показали заміри, рівень радіації знизився до 400 рентенів.

У числі тих, хто на розвідувальному літаку робив необхідні заміри, фотозйомки розбурханого реактора, був вінничанин Володимир Войтов...

Використовувалась вертолітна авіація й пізніше. Не обійшлося тоді без ще однієї біди – 2 жовтня 1986 року при виконанні завдання над зруйнованим реактором загинув екіпаж вертолітників: Володимир Воробйов, Олександр Юнгкінд, Леонід Христинч, Микола Ганжук.

Не меншу загрозу з апокаліпстичними наслідками становила чергова серйозна небезпека, про яку повідується у спогадах згаданого Івана Гладуша:

«...Блок – це, образно кажучи, величезний котел, у який вставляють твели (ядерне паливо з ураном і графітом). Цей котел стоїть на сталевих лапах. А внизу – вода, котра його охолоджує. Це – коли реакція керована. А тут різке підвищення температури: 2 тисячі градусів, 3 тисячі... А вже за 2800 метал втрачає пружність, гнеться... Всі розуміли, що «котелочок» от-от булькне у воду. А коли уран з'єднується з водою, то це вже – воднева бомба. Вже і плани були намальовані: у радіусі 300 кілометрів нічого живого не залишилося б. Тому потрібно було терміново викачати воду з-під реактора...

Стало також зрозуміло відразу, що треба евакуювати людей. Але тоді був такий порядок, що все вирішувала Москва. А в Москві сказали: не вдавайтеся у паніку, жодних евакуацій, давайте людям йод...

Загалом Москва поводитися зухвало. І радіофобію нам закидали, і чого тільки не говорили. Мовляв, хохли панікують. Адже Володимир Щербицький був категорично проти проведення травневої демонстрації. Він навіть запізнився на її початок, бо до останнього намагався переконати Михайла Горбачова. А той сказав:

«Або клади партквиток, або не панікуй. Проводь демонстрацію! Ми повинні показати світовій спільноті, що у нас все спокійно».

З людським здоров'ям і життям не церемонилися...».

Більше того, влада вкотре вдалася до дій, тотожних прихованню злочинів, вчинених під час голодомору 1932 – 1933 років, – у дні, коли тривали роботи з ліквідації аварії, коли тисячі людей не шкодували сил і здоров'я, з'явилося категоричне розпорядження третього головного Управління Міністерства охорони здоров'я СРСР (під грифом «Таємно») від 27 липня 1986 року:

«...4. Засекретити відомості про аварію...».

8. Засекретити відомості про ступінь радіоактивного ураження персоналу, який брав участь у ліквідації наслідків аварії...».

Згаданому розпорядженню передував лист від 21.05.1986 року першого заступника міністра охорони здоров'я СРСР Шеніна міністру охорони здоров'я УРСР А. Романенку, ключовим пунктом якого була вказівка:

«...зазначеним особам, що піддалися впливові іонізуючого опромінення, які перебувають у стаціонарі і не мають ознак гострої променевої хвороби, при виписці встановлювати діагноз «вего-судинна дистонія» – щось разюче схоже на специфічні діагнози періоду голодомору, коли в 1933 році приречені на голодну смерть люди масово вмирили винятково від «малосілія», «від пухлості», «спуху», «слабосілія», «катара жолудка»...».

Та, не зважаючи на смертельну небезпеку, нелюдські труднощі, пожежники, атомники, правоохоронці, військові, будівельники, лікарі, автомобілісти, вчені, шахтарі країни, насамперед України, зробили все, щоб зменшити масштаби біди, якої людство ще не знало. Вони винесли на своїх плечах основний тягар ліквідації наслідків трагічної події. Їх назвали ліквідаторами.

Понад шість тисяч вінничан під безжальним рентгеном в екстремальних умовах з непередбачуваними наслідками теж усували це лихо, свідомо ризикуючи власним здоров'ям і життям. Палаючий реактор спалив життя багатьом із них. Чимало їх, отримавши смертельну дозу опромінення, відійшли у вічність, стали інвалідами, хворіють на невиліковні хвороби.

Аварійний реактор ще й нині становить потенційну загрозу усьому живому. Але найнебезпечнішим він був у 1986-у. Приборкуючи його несамовитість, тисячі ліквідаторів наслідків аварії,

опинившись у горнілі трагедії, не заради нагород та пільг йшли в те пекло. Не рахуючись ні з чим, без відпочинку, без примусу, в екстремальних умовах, із честю виконали поставлені перед ними завдання, чітко усвідомлюючи відповідальність за долю й життя мільйонів людей.

За словами чорнобильця Миколи Лаціса, тоді усі роботи були невідкладними, важливими і неймовірно важкими. Ось хоча б пробивання 134-метрового тунелю під перегрітий реактор для його охолодження зрідженим азотом та термінового викачування з-під нього води. Копати доводилось вручну, лопатами, в умовах високої радіації, пилу, задухи. Щоб не знепритомніти, працювати доводилось лічені хвилини. Але все це витримували люди. Серед героїв-прохідників були триста шахтобудівників із Донецька, їхні колеги з Підмосков'я, а також вінничани Анатолій Деміхов, Іван Коханець, Павло Пшеничний. Пробитим ними тунелем пожежники негайно ж протягли гідравлічні рукави та відкачали воду – загрозу водневого вибуху було відвернено...

Не легше доводилось й ліквідаторам, які скреперами, бульдозерами згрібали заражений ґрунт навкруги АЕС, а водії самоскидів вивозили його в могильники. Туди ж відправляли невстановлене обладнання 5-го і 6-го блоків, заражені автомобілі, землерийну техніку. Не можуть без хвилювання згадувати про це вінничани Михайло Ковальський, Микола Забіяка, Іван Уманець, Євген Панченко...

Тоді ж перед ліквідаторами постало нове невідкладне завдання: закрити зруйнований реактор зверху, щоб з нього в атмосферу не потрапляв радіоактивний пил. Наступ на блок розпочали з усіх боків. Довкола солдати і мобілізовані із запасу збирали шматки графіту і осколки ядерного палива.

Як згадував Михайло Ястремський, «жаль до сердечного болю було молодих хлопців – солдатів строкової служби, які підбирали уламки графіту, розкиданого під час вибуху. Взяв камінь, кинув у контейнер. Хвилина перебування – і за 30-кілометровою зоною – демобілізація. Для багатьох з них це закінчилося трагічно...»

Спершу будівельники залили підходи до блока бетоном. Між четвертим і третім блоком, який уцілів, вони розпочали зводити захисну стіну.

З боку машзалу вона була оббита свинцевими листами. Це давало змогу дезактивувати третій блок і готувати його до пуску. Одночасно будівельники облаштували каскадну стіну, котра б захищала людей від радіації, яку випромінював розвал блока. Для цієї стіни Київський завод експериментальних конструкцій виготовляв величезні сталеві ферми. Їх баржами по річці Прип'ять перевозили в Чорнобиль. У «райсільгосптехніці» з них зварювали секції.

Довжина їх 55 метрів, вага 30 тонн. Секції перетягали до АЕС танками, виставляли на відповідне місце і заповнювали бетоном.

На різних етапах будівництва «саркофага» брали участь і вінничани. Микола Льченко зачищав радіоактивний ґрунт біля четвертого блока, Сергій Хмуровський прокладав під'їзні колії для могутніх кранів «Демаг», Анатолій Очкур підвозив будівельні матеріали до «саркофага», пожежники відкачували воду з-під реактора, відтягали від аварійного блоку залишену техніку. Кожен робив свій внесок у спорудження об'єкту «Укриття».

30 листопада 1986 року об'єкт «Укриття» (неофіційна назва «саркофаг») Державна комісія прийняла в експлуатацію...

Чимало зусиль доклали ліквідатори аварії щоб радіоактивна вода, що скидалася у спеціальний резервуар, обладнаний при АЕС, не потрапила із нього в Прип'ять і Дніпро, який на той час напував 30 мільйонів населення України, активно приступивши до будівництва багатокілометрових дамб.

На боротьбу з небаченим лихом були покликані сотні вінницьких водіїв вантажного та пасажирського автотранспорту, на чолі з колишнім начальником відділу пасажирських перевезень обласного управління автотранспорту Віктором Соколом. Зокрема, водіями Вінницького АТП 10529 (автобусний парк) виконувалися перевезення в Чорнобильську зону особового складу міністерства внутрішніх справ та пожежників з перших днів аварії.

Уже з 5 по 15 травня 1986 року п'ять водіїв АТП виконували перевезення ліквідаторів безпосередньо до зруйнованого енергоблоку. Це – Станіслав Весельський, Василь Гижицький, Анатолій Вижанов, Михайло Діденко, Валерій Рудзевич. Їх змінили Микола Дембицький, Михайло Матаєв, Йосип Тушевський, Юрій Шоломицький, Гаріб Шадієв...

З честю виконали поставлені завдання 1059 працівників міліції Вінниччини.

Бездоганно, з почуттям високої відповідальності несли службу працівники державтоінспекції області, перша група яких у складі 25 чоловік виїхала до місця аварії вже з 1-го на 2-е травня 1986 року. Працювати доводилося у вкрай важких умовах, постійно ризикувати здоров'ям і життям. На них покладался контроль за безпекою руху, забезпечення охорони вантажоперевезень, дезактивація транспорту, захоронення забрудненої техніки, контроль за будівництвом автошляхів та мостів, спорудження колючої огорожі тощо...

4 травня 1986 року був сформований зведений загін співробітників УВС області у складі 208 працівників. Командиром загону був призначений заступник начальника управління внутрішніх справ полковник міліції А. Лебідь, що мав великий досвід оперативної та адміністративно-управлінської роботи. Заступником командира з політико-виховної роботи призначено начальника політвідділу УВС підполковника міліції В. Сущика, начальником штабу – майора міліції А. Васалатія.

Загін складався із двох рот. Командир 1-ї роти – майор міліції І. Глімбовський, замполіт – старший лейтенант міліції О. Макаров, командир 2-ї роти – капітан внутрішньої служби М. Андрусь, замполіт – капітан міліції М. Плахотнік.

6 травня Вінницький загін правоохоронців був переведений з хутора Колинці в с. Сидоровичі Іванківського району Київської області для створення Прип'ятсько-Чорнобильського МРВВС, до складу якого ввійшли загони Київського, Чернігівського і Черкаського УВС. Командира Вінницького зведеного загону полковника міліції А. Лебеда призначено начальником новоствореного міжрайвідділу.

3 червня 1987 року, понад 500 днів і ночей, був заступником начальника УВС зони Чорнобильської АЕС, керував зоною відселення, забезпечував правопорядок колишній начальник Замостянського РВВС м. Вінниці полковник міліції О. Демченко.

У зону контролю вінничан входив 71 населений пункт. Головним завданням був порятунок людей, їх евакуація у безпечні місця проживання, посилена охорона спорожнелих міст і сіл, матеріальних цінностей, що залишилися без догляду.

Евакуація почалася 27 квітня о 12 годині дня. Оскільки населення ураженої території не було обізнане з правилами поведінки в разі виникнення подібного лиха, проходила вона не без труднощів.

Залишити небезпечну для проживання територію мали усі мешканці. При цьому речі, що отримали недопустиму дозу радіації, власники мали залишити у зоні відчуження. Люди впадали у відчай.

За словами ліквідатора І-ї категорії полковника міліції Василя Сущика, «найтяжче було з літніми людьми, що пережили роки нацистської окупації. Багато з них не розуміли, що таке радіація, і нізащо не хотіли їхати, лаючи міліціонерів: «Нас німці не змогли евакуювати! А ви – гірші за фашистів...»

Гнітило душу споглядання людських сліз, розпачу, істерики людей, які кидали рідні домівки, нажите за довгі роки добро, могили рідних, посаджену своїми руками яблуньку, домашніх тварин. Рвалося серце, коли бачив, як за колоною евакуйованих бігли собаки і люди хрестили їх і довго махали руками...»

Вже тоді вінницьким правоохоронцям на власні очі довелося побачити згубну дію радіації. Як згадував ліквідатор І-ї категорії, працівник Літинського райвідділу міліції, уродженець с. Івча Літинського району Володимир Зелениця, «з першими ознаками променевої хвороби ми зустрілися числа 10 – 12. Саме тоді вивозили із села Сидоровичі учнів місцевої школи. Майже всі вони були з опухлими обличчями і шиями. А першим із нашої бригади відчув на собі дію радіації співробітник Хмільницького райвідділу майор міліції Олександр Веремій (помер у 2003 році)».

Для багатьох недавніх мешканців Чорнобиля, населених пунктів зони лиха Вінниччина стала новою малою батьківщиною. Для переселенців навіть було спеціально розбудоване село Нові Обіходи, що в Немирівському районі. Більше ста тисяч осіб із зони відселення й нині проживають на теренах області.

Разом з пожежниками, міліціонерами, військовослужбовцями самовіддано працювали медики, які вступили в єдинокорство з розбурханим атомом буквально з перших годин біди. Тоді, за спогадами головного лікаря Вінницького спеціалізованого диспансеру радіаційного захисту населення Анатолія Маначина, перед медичним управлінням МВС України було поставлено надзвичайно

складне завдання: перш за все, проведення йодної профілактики особового складу, що працював в екстремальних умовах, забезпечення проведення санітарно-протиепідемічних заходів у місцях дислокації та служби особового складу, профілактичних заходів щодо несення служби в умовах високої радіації, по-друге, організація на базі лікувальних санаторно-оздоровчих закладів системи охорони здоров'я УРСР та СРСР медичної допомоги потерпілим, які прибули із зони лиха.

З перших днів аварії медична служба зіткнулася з важкими труднощами: відсутність спеціально підготовлених груп з відповідним спорядженням для оперативної оцінки стану навколишнього середовища, що заважало при розміщенні особового складу, його харчуванні, забезпеченні санітарної обробки, відсутності чутливої дозиметричної апаратури, що створювало складнощі з організації обліку опромінення. Відчувалася відсутність необхідного запасу респіраторів, змінного одягу, взуття, миючих засобів, достатнього запасу медикаментів і препаратів стабільного йоду, аптечок, мінімального набору апаратури (тонометрів, електрокардіографів) для оперативного розгортання здоровпунктів.

Групи медпрацівників області спеціальним розпорядженням направлялися у Чорнобильську зону. Серед них медики обласної лікарні ім. М. І. Пирогова: зав. кардіовідділенням Вадим Постоловський, лікарі Іван Петренко, Наталія Крат, Сергій Лещенков, Галина Ткачук, Петро Мельничук, Маргарита Машницька, медсестри Галина Козумляк, Раїса Олійник, Ніна Будник, Любов Ньянчук, Поліна Кокурін, Валентина Цв'ях-Бабій, лаборанти Тетяна Канцурова, Есфір Домінікова, Рахіль Привес, Тетяна Волосенко, водії Володимир Дубецький, Володимир Цимбал, Микола Макарчук.

Для йодопрофілактики населення північних районів Житомирської області було направлено 250 викладачів і старшокурсників Вінницького медуніверситету. Спільно з дозиметристами бригади вони щоденно обстежували 900 – 1000 осіб.

Досить зворушливими є спогади про чорнобильську трагедію її ліквідатора, тодішнього начальника УВС Вишгородського району Київської області, а згодом заступника Міністра внутрішніх справ України, народного депутата України, голови Вінницької

облдержадміністрації уродженця с. Ярове Шаргородського району Миколи Джиги:

«Не полишало почуття безвиході, гнітила невідомість. Особливо моторошне враження справляло місто-примара Прип'ять, покинуті села, міста, атомна станція з розверзнутою пашею погрозово-потворного реактора. Здавалося життя і смерть сплелися в один вузол, як у кадрах старої хроніки часів війни...

Ми всі відчували неабияку відповідальність, працювали самовіддано і з честю.

Чорнобильська катастрофа драматично, а то й трагічно позначилася і на тисячах доль вінничан.

Серед тих, хто скуштував гіркоту долину, було і понад триста вінничанок, які пліч-о-пліч з чоловіками теж усували цю біду, не шкодуючи здоров'я, не думаючи про наслідки.

Вони лікували, забезпечували урядовий зв'язок, годували рятувальників, допомагали евакуювати населення, вели дозиметричний контроль, заготовляли пісок у кар'єрах для вертольотів, працювали малярами, геологами, журналістами... Таких стомлених облич, як у жінок-медиків, я більше не бачив. Вони творили щоденний подвиг, рятуючи людей у тих екстремальних умовах. Самі падали з ніг, жахливо опромінювались... Вони не тільки рятували, а й пропускали долі пацієнтів через своє серце, намагалися зняти стреси, відчай, депресію зі стомлених недугами душ.

Надзвичайно відповідальна робота була у жінок-телефоністок. Адже на зв'язку весь Радянський Союз, Київ, Москва, зарубіжні посольства... Доводилося з'єднувати прем'єр-міністрів, міністрів, академіків, генералів та ін. Працювали до знесилення, пекли очі, віки розтискували руками, часто паморочилося в голові. Відшукували вражені радіацією контакти, знімали окислення і знову – дзвінки, дзвінки, дзвінки! Знову: «Я Чорнобиль! Я Чорнобиль!» Зв'язок повинен був працювати безперебійно.

Жінки-кухарі... Ми бачили, яке навантаження випало на їх долю. Підготувати продукти, наварити, нагодувати тисячі чоловік одночасно. Вставали вдосвіта, до пізньої ночі працювали, аж до запаморення. Зробить лікар укол – і знову до розпеченої печі. Працювали без вихідних, майже без відпочинку, в спеку, в нелюдських умовах... Звідки тільки сили бралися...»

Так, сотні жінок Вінниччини були безпосередньо на передовій цієі, за словами мешканки Ладижина Євгенії Медведєвої, – «війни без пострілів» – лікарі, телефоністки, кухарі, дозиметристки, будівельниці, представниці інших «негероїчних професій». Серед них: вінницькі телефоністки Ганна Жмурко, Людмила Нечай, Валентина Кирилюк, Любов Німенко, Людмила Коваль, куховарки Світлана Ядвіжина (Хмільник), Зоя Паламаренко (Ладижин), Олена Соловей (с. Зоринці Жмеринського району), Жанна Куць (с. Щаслива Липовецького району), Тетяна Мотричук (Іллінці), Ганна Хортюк (с. Літинка Літинського району), керівники закладів громадського харчування Тамара Столярік (с. Уланів Хмільницького району), Галина Дмитришина (с. Ставки Піщанського району), дозиметристки Ніна Четвертинська (с. Бирлівка Бершадського району), Ірина Гореванова (Гайсин), бортпровідниця річкового теплохода «Метеор-22», на якому здійснювалася евакуація потерпілих, Ніна Осадчук (Жмеринка), телефоністка Ольга Гончарук (с. Вовчок Немирівського району), маляр-штукатур Надія Червінко (с. Дмитренки Гайсинського району), журналістка Луїза Білозерова (Вінниця) та ін. Тричі відвідувала «пекельну зону» Тетяна Смірнова – голова правління Літинської райспоживспілки.

Усім доводилося працювати на межі людських можливостей, особливо чутливо відчувати материнську біль. Досить промовиста в цьому плані розповідь Зінаїди Литвинчук, котра до Чорнобильської трагедії трудилася кухарем в їдальні автопарку Козятинського комбінату громадського харчування:

«...Була направлена в їдальню, яка працювала поруч з реактором. Боляче було бачити свинцеві пластини на вікнах станції, пусті села, міста. [Страви] готували для ліквідаторів, які в надзвичайно важких умовах ліквідували полинове лихо. Згадую, як важко було вставати о четвертій годині ранку. Виснажлива робота тривала до пізньої ночі. Пам'ятаю, як було нестерпно спекотно... Поруч з нами працювали лікарі, теж змучені, змарнілі. Але ми всі розуміли важливість нашої роботи, бо Україна була в небезпеці...»

Такий же і спогад її землячки Раїси Тишкевич:

«Відпрацювала я дві вахти, а зміни не було, довелося працювати ще 10 днів... Ніхто за перероблені часи мені не заплатив... Доки я перебувала в Чорнобилі, син мій, що був військовим і служив у Ростові-на-Дону, був відправлений до Афганістану... Го-

ре моє було безмежне, бо, працюючи [в Козятині] на вокзалі, бачила, як привозять цинкові труни, і сльози батьків, котрі не дочекалися своїх дітей. Богу дякувати, мій син прослужив рік в Афганістані, повернувся живий, але контужений».

Або спогад Ганни Хортюк із с. Літинки Літинського району:

«...Одного разу до нас прийшла старенька жінка з малим онуком. Почала плакати і просити їсти. Ще просила, щоб ми не викидали кісток собакам, а дали їй, то вона варитиме їх у супі. Наш кухар Самойлюк Леонід дав тій жінці різних продуктів і вона пішла. Більше я тієї жінки не бачила. Чому вона не виїхала з іншими – нам не сказала...»

Жінки-вінничанки теж не заради нагород та пільг йшли в те пекло. Так веліли їхнє серце, совість, патріотичне почуття виконання громадянського обов'язку!

«Запитайте мене, що для мене Чорнобиль... і я скажу, якщо в цього полинового лиха є якась світла грань, то нею якраз і є люди, котрі безстрашно вийшли супротив ядерного ворога... Бо у нас, українців, є вічні цінності: самопожертва, любов до ближнього, до своєї Батьківщини».

Це – пройняті щирістю та відвертістю слова іллінчанки Ірини Мазур.

На жаль, за інформацією її землячки Ганни Поплавської із с. Шевченкового Іллінецького району, «боляче думати, що багатьох з них вже немає в живих». Серед тих, хто відійшов у Вічність, літинчанки Лідія Стахова, Рузя Єроловська, Марія Вінницька, Валентина Данилович із с. Селища Літинського району, Лідія Оцупок із с. Великої Бушинки Немирівського району та інші.

З такими ж почуттями любові до людей та готовності до самопожертви у серпні 1986 р. в Чорнобиль виїхала концертна бригада Вінницької обласної філармонії. Як повідав Анатолій Левицький, який тривалий час працював начальником облуправління культури і туризму, вінничани фактично були однією із перших концертних бригад, що відвідала зону біди.

«...Ми давали по два, а часом і по три концерти в день, спілкувалися з ліквідаторами, дихали з ними одним повітрям, – згадував він. – Ми дійсно працювали. Не для телебачення, не для заробітку. А для того, аби вахтовики, бодай на якусь годину-другу забули про всі злигодні, відпочили не лише фізично, а й духовно...»

Виступи наших артистів викликали бурю овацій... Було видно, що у важких екстремальних умовах роботи люди скучили за піснею, жартом, щирим словом. Концерти тривали по 2 – 3 години, але після них ніхто не хотів розходитися. Сиділи, думали про своє, згадували близьких і рідних і на багатьох обличчях можна було бачити скупку чоловічу сльозу. Іноді ліквідатори збиралися після обіду в їдальнях чи пунктах роздачі їжі, і ми йшли до них. Перед кожним концертом розпитували вахтовиків, хто звідки родом. Таким чином він переростав у спілкування, душевну зустріч, виконували пісні на замовлення... 12 днів автобус був для нас готелем, їдальнею, роздягальнею. Спільна біда ще більше здружила всіх...»

Тоді перед ліквідаторами наслідків аварії на ЧАЕС виступали: Семен Рудман, музичний керівник, Іван Лукін, силовий еквілібріст, В'ячеслав Кузін, вокаліст, Віталій Степанов, саксафоніст, Анатолій Леонов, трубач, Борис Остромогильський, майстер художнього слова, Марта Леонова, антипод, Сергій Біляков, артист цирку, сам Анатолій Левицький, художній керівник, Володимир Зубков, гітарист, Віктор Анісімов, вокаліст, Олена Коломеець, вокалістка. Супроводжували їх та забезпечували визначену ділянку роботи Іван Боком, звукорежисер, Ігор Тишковський, оператор світла, Іван Вакун, водій...

Сповна переймалися подихом біди й мешканці області, які не залучалися до робіт безпосередньо у зоні відчуження, а працювали на звичних робочих місцях: робітники колишньої Вінницької взуттєвої фабрики ім. Щорса виготовляли взуття для учасників ліквідації аварії, «Володарки» – шили одяг, будівельники – споруджували оселі в Нових Обіходах, працівники сільського господарства – докладали зусиль, щоб відповідала усім встановленим стандартам сільськогосподарська продукція, харчовики – щоб були якісними, безпечними і калорійними продукти харчування...

Чорнобильська трагедія залишила по собі ще один трагічний слід – вона породила сотні вдів героїв-ліквідаторів. Саме їх генерал-полковник міліції Микола Джига назвав жінками-солдатками, яким сьогодні важко, але вони жертвовно несуть цей Хрест, виростили, підняли на ноги дітей, не зігнулися під тягарем долі.

Серед нескорених долею Анжела Веремій – дружина жертви Чорнобиля, майора Хмільницького райвідділу міліції Олександра

Веремія. Наділена талантом літератора та публіциста, свою біль і почуття вона зворушливо передає художнім словом:

«Я навіть в сні тебе чекаю:
Молюсь і воду віри п'ю.
Що не прийдеш – це певно знаю,
Та погляд до дверей веду...
Росою серце зароситься:
Чекатиму усе одно.
Ми вдвох, і ти живий (це сниться).
І б'ється віра у вікно...»;

«...Минуть роки, десятиліття. Житиме Україна, як прагнули цього ті, хто прирік себе на вічність. Для багатьох чорнобильська трагедія буде лише історією, для когось – втратою найрідніших людей: батька, сина, чоловіка; для когось – космічною самотиною, свічкою пам'яті, вдячністю за любов і весь світ, який дарував колись коханий.

І линутимуть до високих небес тихі молитви вдовиці:

- Бережи тебе Бог, коханий... Спасибі за сина... Спасибі за життя...»

Ранам Чорнобиля судилося бути вічними. Незагойні, вони кровоточать уже четверте десятиліття. Попіл Чорнобиля стукає в наші серця. Трагедія стала болючою сторінкою новітньої історії України, трагічним хрестом українського народу, який він несе мужньо і терпляче.

Герої Чорнобиля, за словами письменника Олеся Гончара, врятували світ та нас у ньому. Тепер вже наш обов'язок – пам'ятати!

Не забуваймо як тих, хто тоді здійснив подвиг, так і про загрозу, яку таїть в собі мирний атом в разі необережного поводження з ним, аби більше ніколи не повторилося лихо, відлуння якого вже чути понад три десятки років. Час лікує рани, та не повинен розгляджувати закутків нашої пам'яті... Без пам'яті людині не знати щастя.

Увічненням подвигу героїв став Указ Президента України від 10 листопада 2006 року, яким встановлено День вшанування учасників ліквідації аварії на Чорнобильській АЕС.

Радує, що з спокон віків у нашого народу була добра традиція – в пам'ять героїчних чи сумних подій зводити храми, ставити хрести, видавати книги-спомини. Не порушена вона і цього разу.

В зоні відчуження розгортає діяльність Свято-Іллінський храм, відомий своєю іконою «Чорнобильський Спас». Її унікальність у тому, що досі на іконах не зображали людей поруч з Богом. А тут чорнобильці – живі і мертві поруч з Богом, Суддею і Спасом. Така їм честь випала тому, що ліквідатори виконали Господню заповідь: «Не убий!»: чужої крові не пролили, своєї не пошкодували, врятували землю і життя, дароване Богом. Зелена трава під ногами живих, серед цієї жахливої скорботи дає надію на спасіння, а також сонце, яке сходить із-за реактора на горизонті...

Ініціатива написання ікони належить президенту Всеукраїнської громадської організації «Союз Чорнобиль України» Юрію Андрєєву, який вважає, що відродивши духовність – відродимо Україну. З ним цілковито згодні усі вінничани-чорнобильці.

Чимало зусиль доклали активісти громадських чорнобильських організацій Вінницької області, щоб з допомогою влади, небайдужих людей відкрити в 22 районах пам'ятники чорнобильцям, створити музей «Пам'ять Чорнобиля» в Гайсині, який вже має статус «народного».

Вийшли друком книги про ліквідаторів аварії «Під чорним крилом Чорнобиля», «Одвічний поклик вогнеборців», «Вінничани і зірка Полин», «Вінничани під полиноюю зорею», «Вінничани з полином у серці», «Полинові шляхи вінничанок», «Чорнобильські спомини».

Дана «Книга Пам'яті України. Чорнобильська трагедія. Вінницька область» – ще один пам'ятник героїзму ліквідаторів, усім потерпілим від буйства атомного лиха, які нині проживають або померли на теренах Вінниччини, данина вдячності за здійснений ними подвиг в ім'я життя.

Сергій ГАЛЬЧАК,
*доктор історичних наук, член-кореспондент
Української академії історичних наук,
заслужений працівник культури України,
Почесний краєзнавець України*

Гальчак С. Д. Літописець Шаргородського краю (про автора та його книги) // *Анатолій Нагребецький. Сторінки історії Пеньківки Мурафської (1717 – 2017 рр.)*. – Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2017. – С. 4 – 5.

ЛІТОПИСЕЦЬ ШАРГОРОДСЬКОГО КРАЮ (ПРО АВТОРА ТА ЙОГО КНИГИ)

Анатолій Никифорович Нагребецький – спадковий краєзнавець від діда-прадіда. Журналістсько-письменницькою діяльністю займається понад сорок років. Стільки ж має трудового стажу. Крім роботи на педагогічній ниві, неодноразово обирався на виборні посади. Працюючи на них, отримав доступ до державних та партійних архівів. Користувався фондами архівів Вінниці, Львова, Києва, Хмельницького, Кам'янця-Подільського та ін. Зібраний у них матеріал спонукав до написання краєзнавчих праць.

«Сторінки історії Пеньківки Мурафської» – вісімнадцята книга Почесного краєзнавця України. Цього разу – про історію сіл Шаргородського краю – Пеньківки і Бабиної Долини, що на Вінниччині.

Вона – прониклива письменницька розвідка у глибину століть за коренями назви цих населених пунктів, осмислення подій із точки зору вічності й нинішнього часу.

Це – знайомство з людьми, які звеличували і прославляють сьогодні древнє поселення з красивою назвою «Пеньківка Мурафська».

Окремої уваги заслуговують так звані «білі плями» в історії села. Анатолій Нагребецький здійснив колосальний обсяг роботи щодо встановлення об'єктивної інформації про події минулих років.

Чого лише варте дослідження Голодомору на Поділлі і, зокрема, в Пеньківці? Ще донедавна на цю сторінку історії Батьківщини було накладено жорстке табу. Однак пам'ять людську стерти неможливо. Автор книги тривалий час по крупинках збирав розповіді очевидців про події Голодомору в селах Шаргородщини, і в

результаті написав та видав книгу «Трагедія мого краю», яка введена до наукового обігу.

А скільки загинуло громадян, запроторених до катівень Сибіру та в енкеведистських казематах і буцегарнях за доби тотальних репресій? І тут Анатолій Нагребецький по крихтах шукав цінну інформацію аби узальнити й оприлюднити списки жертв села двадцятого століття. Як на мене, йому це вдалося. Бо він керувався однією лише думкою: вдячні нащадки мають знати власну історію, героїчних прашурів, які її творили.

Одним словом, книгу написано з дивовижним натхненням і доволі гострим пером публіциста. У ній яскравими літерами виکارбувано імена найдостойніших сільських мешканців.

Вона також багата на ілюстративний матеріал – автор зібрав унікальні фотосвітлини різних часових періодів, які поглиблюють її зміст.

Ще раз пересвідчуюсь, що до даного дослідження докладено багато творчих зусиль. А тому переконаний: життя книги буде невмирущим.

*Гальчак С. Д.,
доктор історичних наук, професор,
Почесний краєзнавець України*

* * *

Сергій Гальчак. Правда про Синьоводську битву: на шляху до істини // Микола Дорош. Битва на Синіх Водах – локшина на вуха. Битва на Синій Воді 1362 р. – наукова правда заради майбутнього. – Вінниця: ПП Балюк І. Б., 2017. – С. 4 – 5.

ПРАВДА ПРО СИНЬОВОДСЬКУ БИТВУ: НА ШЛЯХУ ДО ІСТИНИ

Восени 2017 року виповнюється 655 років з часу події, яка поклала початок визволенню України від золотоординського гніту – битви об'єднаного литовсько-білорусько-руського (українського) війська під керівництвом литовського князя Ольгерда з монголо-

татарськими загарбниками, що понад століття терзали землі Київської Русі, зокрема, Поділля. На жаль, достовірна інформація про неї впродовж багатьох століть, та й в радянські часи, перебувала «за сімома замками». Про неї практично й словом не обумовлено в жодному науково-енциклопедичному виданні. Навіть у відомій багатотомній «Історії Української РСР» чи в підручниках з історії, виданих 2002 року для учнів 11 класу білоруських середніх шкіл. Йшлося лише про сумнівну Куликовську битву, де ратну славу здобуло військо московського князя Дмитра Донського.

На одну із причин такого замовчування одним із перших вказав видатний український історик В. Б. Антонович, відмітивши, що крім збройного протистояння із золотоординцями очільник Великого князівства Литовського вступив у «продолжительную боротьбу с великими князями московскими». Воював він також із польським королем Казимиром III, який зазіхав на українські землі. Зрозуміло, сусіди-суперники, котрі відігравали провідну роль в регіоні в наступних століттях, пробачити цього йому не могли...

Була й інша причина – свідоме перекручення та фальшування історії імперською Московією, яка на початку 1700-х років стала називатися Росією, привласнивши велич звершень Київської Русі, незаслужено приписуючи собі різноманітну героїку та славу минулого.

З ідеологічних причин ще й досі остаточно не локалізовано місце історичного поєдинку на Синій Воді. Одні дослідники стверджують, що доленосні події відбулися на берегах р. Синюхи на Кіровоградщині, інші – р. Сниводи (Вінниччина).

Останнім часом, насамперед устами краєзнавців, наводиться все більше неспростовних аргументів на користь Подільського регіону. Найбільш послідовним прихильником того, що Синьоводська битва відбулася на Сниводі є член правління Вінницької обласної організації Національної спілки краєзнавців України, Почесний краєзнавець України Микола Никифорович Дорош – ініціатор проведення міжнародної конференції та круглого столу з даної проблематики, встановлення на околиці Уланова пам'ятного знака визволителям Поділля від золотоординського іга.

Свої судження і докази особливо переконливо він висловив у низці опублікованих книг, в яких піддав критичному аналізу відомі літописні джерела та напрацювання ряду вітчизняних науков-

ців, висловив власну версію на місце розташування загадкових літописних Коршева і Білобережжя, аргументував беззаперечність зв'язку Синьоводських подій з історією Болохівської землі, навів суттєві докази того, що військовий похід князя Ольгерда до місця вирішальної битви з татарами проліг через сусідню Волинь, а не із Придоння.

Нова книга автора – черговий доказ правоти його поглядів на існуючу проблему, причин існування самої проблеми.

Не можна також не погодитися й з його словами: «...Осторонь стояти тоді, коли вершиться неправда..., негоже. Не можна щоби фальшування минулого торувало шлях у завтрашній день. Із хибною історією гарного майбутнього не буде. Руйнування історичного минулого та його створення – є одним із найдієвіших способів позбавлення народу його історичної пам'яті», із висновком, що «цілком реальною точкою відліку європейського вибору Україною є саме 1362 рік».

Як і всі попередні, книга написана легкою, доступною для широкого загалу читачів мовою, містить цікаву інформацію, що стосується історії давнього Поділля, Вінниччини, є черговим поступом історичної правди про Синьоводську битву на тернистому шляху істини.

Її змістом, безумовно, повинне перейнятись якомога більше коло читачів, що стане чудовою даниною пам'яті подвигу наших далеких предків, торжества правди.

Сергій ГАЛЬЧАК,

керівник Вінницької філії Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України при Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка, голова правління Вінницької обласної організації Національної спілки краєзнавців України, доктор історичних наук, професор кафедри журналістики, реклами та зв'язків із громадськістю Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, член-кореспондент Української академії історичних наук

* * *

Сергій Гальчак. «Живу ранами своєї землі»... // Анжела Веремій. Тасмниці подільських верб. – Вінниця: ПП Балук І. Б., 2017. – С. 3.

«ЖИВУ РАНАМИ СВОЄЇ ЗЕМЛІ»...

Це слова одієї із героїнь нової книги чудової майстрині слова хмільничанки Анжели Веремій, що характеризують, власне, громадянську позицію й самої письменниці. Книга є продовженням розпочатої у попередніх творах зворушливої розмови з читачем про позицію людини в період буремних життєвих випробувань, сучасну Україну в полум'ї російської агресії, коли не вигаданим, а реальним захисникам Вітчизни доводиться повідомляти із вогнених рубежів розмежування на кривавому Донбасі:

«Мамо, не переживай. Тут тихо, спокійно..., словом, не стріляють. Скоро повернусь... Ми ж на своїй землі і нікому її не віддамо»;

«Мамочко, вибач за чорну хустину,
За те, що віднині будеш сама.
Тебе я люблю. І люблю Україну –
Вона, як і ти, була в мене одна.»

Авторка через власне серце пропускає болі й тривоги рідної України. Тому в поетичних та прозових рядках акумульовано захоплення незламністю духу, величчю подвигу самовідданих оборонців дорогої Вітчизни, борців за її свободу, самоствердження, щасливий поступ у майбуття, коли

«Земля вбереться у цвітіння
Без війн і крові, наче рай».

Вражає своєю щирістю есе «Слово про найсвятіше» – про материнську любов, материнський біль, дбайливі руки ньєнки... Вражають оповідання та вірші, кожен рядок, вписаний талановитою авторкою у цю чудову книгу...

Сергій ГАЛЬЧАК,
заслужений працівник культури України

* * *

ЛІТОПИС ПРОЖИТОГО ЖИТТЯ

У кожної людини є своя Книга життя, сторінки якої – це і посажене дерево, і новозбудована оселя, і численні добрі справи та вчинки, згадати про які не соромно не лише перед нащадками, а й перед її величністю – Свістю.

Своєрідним літописом прожитого життя працювитої, обдарованої людини подолянина Василя Білоуса стали його поетичні твори, у яких, неначе в дзеркалі, знайшли відображення бурхливий відгомін часу, долі працелюбів хліборобів-земляків, стан його благородної душі, по-синівському щире захоплення красою тихоплинного Південного Бугу – «рвесника ген якого вже століття», рідного калинового краю, який, як промовляє автор,

«Як рідну матір, я тебе любив.

Люблю тепер, любитиму до скону.

Якщо колись у чомусь завинив,

Прощення в тебе я прошу з поклоном».

У віршах виразно закарбувалося драматичне повсякдення періоду розгулу сталінізму, на який припало раннє дитинство автора, коли «кулешу так хотілося тяжко», але в коморі лютувала пустка, тому доводилось із такою ж голодною бабусею на свій страх і ризик потайки збирати на обмолоченому полі загублені колоски, коли не було навіть чим вкритись у холодній хаті, коли, щоб не стати класово ворожими елементами, в традиційні народні пісні «обов'язково щось про партію вставляли».

У поетичних рядках оксамитовими перлинами закарбувалися народні традиції, філософське розуміння того, що «треба звикати до поля, бо все в цім житті від землі», віра у світлість завтрашнього дня – «...робота ще мене чека, бо знову на той рік посіяв жито».

Закарбувалася пісенність образного слова, оскільки окремі вірші звучать, немов би сама пісня, про яку так шанобливо відгукувався наш славетний земляк Михайло Стельмах.

«Є прадавні скарби, що лежать у землі, і є живі скарби, що йдуть по землі, ідуть від покоління до покоління, огортаючи глибинним чаром людську душу, – писав він. – До таких національних скарбів належить і наша лірична пісня. Погойдайте сторінки сивих віків, учитайтеся в прості й хвилюючі слова пісень, віднайдіть золоті ключі мелодій – і вам відкриється багато таємниць... Тому не дивно, що наша пісня супроводить людей-трудівників – своїх творців і хранителів – протягом усього їхнього віку, від коліски до могили, бо нема такої значної події в житті народу, нема такого людського почуття, яке б не озвалося в українській пісні чи ніжністю струни, чи рокотом грому».

Тож побажаймо автору, щоб і йому, як у свій час Михайлу Панасовичу, «вилиті, наче із срібла» чарівні лебеді на своїх співучих крилах принесли ще не одну творчу весну, прихоплену «в теплому ірію».

*Сергій ГАЛЬЧАК,
заслужений працівник культури України*

* * *

Сергій Гальчак. Хай пам'ять буде вічною! // Василь Симонішин. Плач души. – Вінниця: ЧП Балюк І. Б., 2017. – С. 3 – 4.

ХАЙ ПАМ'ЯТЬ БУДЕ ВІЧНОЮ!

Найпекучіший у світі біль – це біль душі. Особливо, коли у вічність передчасно відходять найрідніші люди – ті, яким жити і жити, творити, бути продовжувачами батьківського роду, з гідністю нести естафету поколінь; ті, які ще навіть не натішилися росянистими сонячними світанками, солов'їним співом, не змогли реалізувати сокровенні плани і мрії. І хоч життя, як повчав знаменитий Віктор Гюго, – це лише дитинство нашого безсмертя, коли воно передчасно обривається, немов павутинка бабиного літа, душу рідних проймає нестерпний біль, що ятрить її не день,

не рік, не два... Особливо, коли на незворотній шлях волею долі ступили син чи донька...

Через ці лихі випробування сповна довелося пройти чудовій, талановитій, трудолюбивій людині – Василю Олексійовичу Симо-нишину, багаторічному голові колишнього колгоспу села Пасинок Шаргородського району, коли внаслідок трагедії невимовно рано покинув цей світ його найбільший улюбленець – син Олексій. Болюча батьківська рана не загоїлася й досі...

Та людина живе, допоки її пам'ятають. Коли ця пам'ять матеріалізована у спогадах, теплих споминах, бронзі, граніті, у прозових та поетичних рядках.

Дана книга – батьківська пам'ять про незабутнього сина, біль його душі та рідних, «...повернення до Бога, до краси церков і костелів, до золотих бань і хрестів, які сягають в небо і розмовляють із ним, – як писав незабутній товариш і друг Василя Олексійовича Іван Волошенюк. – Це – релігія батьківської пам'яті».

Нехай же наша пам'ять про рідних і близьких, які, на жаль, уже не з нами, буде вічною!

*Сергій ГАЛЬЧАК,
заслужений працівник
культури України*

* * *

Сергій Гальчак. Гортаючи сторінки століть... // Анатолій Кушнір. Від поселення Іржавенці до Козлова на Дністрі: історія села Козлова Могилів-Подільського району Вінницької області. – Вінниця: ПП Балюк І. Б, 2017. – С. 4 – 5.

ГОРТАЮЧИ СТОРІНКИ СТОЛІТЬ...

Час неблаганний. Народжуються й відходять у вічність люди, покоління й навіть, здавалося б переплетені артеріями довголіття, населені пункти. Інші навпаки – розвиваються, процвітають.

Особливо це стосується життєвих клітин хліборобської України – численних сіл, яких, на жаль, стає все менше на мапі держави.

Та село житиме, поки у ньому мешкатимуть небайдужі до його долі сільчани, допоки його обминатиме лихий вихор природніх та суспільно-політичних катаклізмів, спустошливих війн, але найголовніше – допоки, немов зіниця ока, оберігатиметься пам'ять про нього. Тому не випадково, нещодавно виступаючи на одній із презентацій книг місцевих авторів, відомий подільський краєзнавець, літератор, журналіст Василь Паламарчук зауважив, що на столі в кожній хаті мають лежати, насамперед, три найголовніших книги – Біблія, «Кобзар» Тараса Шевченка і книга про рідне село, бо ж не дарма кажуть, що книги – це кораблі думки, котрі мандрують на хвилях часу і бережно несуть свій дорогоцінний вантаж від покоління до покоління.

Мабуть, пам'ятаючи це, й взявся за перо Анатолій Григорович Кушнір. У результаті вийшла об'ємна дослідницька праця про рідне село Козлів (колишнє древнє поселення Іржавенці) Могилів-Подільського району. Цікава й захоплююча, відверта й щира, написана з дивовижним натхненням.

Гортаючи сторінки історичного минулого села, в яких закарбувались першовитоки надбань трипільської та черняхівської археологічних культур, відгомін лихих часів монголо-татарського іга, велич перемоги Синьоводської битви, козацька звитяга в період визвольних змагань українського народу, пережите земляками в пору страшного лихоліття – злочинного штучно організованого більшовицькою владою голодомору 1932 – 1933 рр., політичних репресій сталінізму, трагізм Другої світової війни, споконвічні зусилля односельчан у побудові нового життя, які не раз із попелу та руїн відроджували рідну землю, переконаєшся, що автор щиро прагне відтворити картину минулого, з любов'ю та повагою оповісти про ушлюблені ратними та трудовими подвигами земляків.

У дослідницькій праці, яка містить вісім тематичних розділів і в часовому просторі охоплює цілі тисячоліття історії мальовничого куточка сонячного Подністров'я, без перебільшення, ретельним чином зафіксовано усі найважливіші події, котрі стосуються славних та трагічних сторінок минулого населеного пункту, сьогодні, що, водночас, є складовими літопису Вінницького краю.

Досить вдало ілюстративно доповнюють висвітлення порушеної тематики численні фотосвітлини, копії архівних документів.

Безумовно, завдяки своїй праці А. Г. Кушнір поповнив краєзнавчі здобутки поділлєзнавства, власне, зробив добру справу, оскільки незабутній Герой України, фундатор вітчизняного краєзнавства академік П. Т. Тронько неодноразово наголошував, що саме краєзнавство є безцінною скарбницею збереження історичного досвіду багатьох поколінь, всього того найкращого, що витримало випробування часом у сфері матеріальної і духовної культури, завжди було міцним фундаментом історичної пам'яті, формою залучення широких кіл громадськості до пізнання рідного краю як складової частини багатомілітної історії Батьківщини, проявом активності мас у виявленні, збереженні і примноженні історико-культурної спадщини народу, що саме через творче натхнення, безкорисливий пошук ентузіастів найбільше виявляється духовна потреба людей – інтерес до історії рідного краю, котра виховує і примножує патріотичні почуття.

Тому плекати історію своєї малої батьківщини – завжди почесно і відповідально.

Всі ці якості характерні для даної праці.

Вважаю, що книга знайде широкий відгук читачів – науковців, краєзнавців, не кажучи вже про вдячних односельчан.

Сергій ГАЛЬЧАК,
член-кореспондент Української академії історичних наук,
доктор історичних наук, професор кафедри журналістики,
реклами та зв'язків із громадськістю Вінницького
державного педагогічного університету імені
Михайла Коцюбинського, керівник Вінницької філії
Центру дослідження історії Поділля
Інституту історії України НАН України при Кам'янець-
Подільському національному університеті імені Івана Огієнка,
голова правління Вінницької обласної організації
Національної спілки краєзнавців України,
Почесний краєзнавець України, заслужений працівник
культури України

Сергій Гальчак. Репортаж із передової... // *Григорій Погончик.* **На передньому краї.** – Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2017. – С. 3 – 4.

РЕПОРТАЖ ІЗ ПЕРЕДОВОЇ...

Нова книга Почесного краєзнавця України, педагога, волонтера-патріота Григорія Погончика написана у нинішній нелегкий і тривожний час, коли путінська Росія веде гібридну війну проти незалежної України. Зухвала анексія нею Криму, тисячі загиблих на Донбасі – все це складові збройного конфлікту, що спалахнув у ХХІ столітті, коли людство після двох світових війн і мільйонів жертв, мало б взагалі забути про масштабні кровопролиття. Коли під акомпанемент вибухів снарядів і мін агресора-терориста та його поплічників-сепаратистів нахабно, фальшиво, цинічно звучать твердження путінських пропагандистів, що, мовляв, Захід привів до влади в Києві фашистську хунту, а мешканці Донбасу прагнуть тільки захистити себе від західно-українських бандерівців, які засліплені ЦРУ і вважають, що виграли б від перетворення України на європейську країну; що Росія жодним чином не бере участі в конфлікті, а якщо й бере, то незначною мірою, оскільки Путін мусять захищати росіян у регіоні; що проводить наступальні операції в Україні Росію змусила політика Заходу, котра спрямована на її оточення і знищення; що ніхто не довів, за винятком окремих корумпованих західних та українських політиків й журналістів із промитими мізками, присутність росіян на Донбасі...

Однак правду не приховати ніяким словоблудством. Вона, гірка і пекуча, нестерпним болем пронизує душу кожної чесноної людини, особливо, коли доводиться віддавати останню данину пошани полеглим мужнім захисникам Вітчизни, навічно закарбовувати у пам'яті їхні подвиги, слухати останні новини про чергові злодіяння новітніх варварів.

Так, чимало нелегких випробувань випало на долю українців. Здавалося б, тисячолітня боротьба за незалежність завершилася створенням 1991 року суверенної держави. Однак слід відкласти в

шухляду рожеві окуляри – ворог вкотре замахнувся на територіальну цілісність України...

Та українці завжди любили свою Батьківщину. Особливо люблять тепер – час чергових випробувань. Після подій на Майдані – Революції гідності вони дуже змінилися, стали Людьми з великої літери. Майдан показав їхнє справжнє єднання заради рідної держави. Дух народу став на порядок сильнішим, з'явилися нові цінності й жага до життя, на якісно вищому рівні проявився патріотизм як утвердження власної національної гідності. Сьогодні чи не кожен переконаний, що Україна – це наш дім, в якому ми всі живемо, зростаємо, який ми любимо і який нікому не дамо спльондрувати.

Тому вражають своєю мужністю, незламністю духу, синівською відданістю теперішні захисники Вітчизни. Серед них герої книги – уродженці Поділля, зокрема, Бершадщини, розповідям про яких, власне, й присвячена дана праця, – Герой України Юрій Вікторович Коваленко (м. Бершадь), Олександр Анатолійович Дремлюх (м. Бершадь), Василь Анатолійович Сторожук (с. Серединка Бершадського району), Юрій Петрович Барашенко (с. Шумилів Бершадського району), тисячі їхніх бойових побратимів, численні волонтери, серед яких й сам автор. Їхній подвиг додає упевненості у торжестві справедливості, мобілізує на ратні вчинки нових патріотів, готових до останнього подиху захищати рідну землю, відстоювати цілісність та незалежність суверенної Української держави.

Книга – своєрідний репортаж із передової, гарячої лінії вогню, своєрідне дзеркало часу. Вона зайвий раз переконує у незламності духу захисників Вітчизни, величі їхнього подвигу.

Сергій ГАЛЬЧАК,

доктор історичних наук, професор кафедри журналістики, реклами та зв'язків із громадськістю Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, член-кореспондент Української академії історичних наук, голова правління Вінницької обласної організації Національної спілки краєзнавців України, керівник Вінницької філії Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН

України при Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка, заслужений працівник культури України, Почесний краєзнавець України

* * *

Сергій Гальчак. З повагою і шаную до рідної землі // Григорій Погончик, Віктор Погончик. Серце гріє Сребрія: нариси з історії села та життя мешканців. – Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2017. – С. 3 – 4.

З ПОВАГОЮ І ШАНОЮ ДО РІДНОЇ ЗЕМЛІ

Історія села... За цими простими словами таїться невичерпне джерело знань, цікавої, захоплюючої інформації, адже історія України, власне й складається із відомостей про минуле наших сіл, міст, містечок, про події, які відбувалися на їхніх теренах, людей, які заселяли їх в різний історичний час.

Має свою історію й село Сребрія, що в Бершадському районі, розкрити яку, зазирнувши за межу століть, взялися брати Григорій та Віктор Погончики.

Почесний краєзнавець України, педагог, історик, громадський діяч, автор десятків книг Григорій Погончик – гордість і слава Бершадщини, Вінницької області, людина з великої літери, світлого розуму і неспокоїного серця, осяяна талантом історика, краєзнавця-дослідника, літератора-публіциста, усім еством і душею віддана матері-Україні, особистість, яку хвилює і доля простої людини, суспільства, і неповторна мальовничість батьківського краю, і загадковий подих споконвічної історії, і життєві настанови-заповіти батьків-хліборобів, і зачасний біль зникаючих сіл... Його завжди вирізняють широкий загальнокультурний світогляд, фаховість, доброта, професіоналізм. Ці риси – дзеркало його душі, характеру, помислів, прагнень, мрій.

Невтомний працелюб Віктор Погончик – теж відома в районі особистість, людина неспокоїного серця, добра й щира душею,

пройнята глибокою повагою до рідного краю, своєї малої батьківщини, яка пропрацювала у с. Сребрії усе своє трудове життя.

Кажуть, що книги – це кораблі думки, котрі мандрують на хвилях часу і бережно несуть свій дорогоцінний вантаж від покоління до покоління. Мабуть, пам'ятаючи це, й взялися вони за перо. У результаті вийшла чудова дослідницька праця. Цікава й захоплююча, відверта й щира.

Книгу написано з дивовижним натхненням. Її головні герої – прості трудівники села, що примножують ратну й трудову славу подолян.

Гортаючи сторінки історичного минулого та сьогодення села, на яких закарбувався відгомін слави цивілізаційних здобутків трипільської археологічної культури, лихих часів монголо-татарського іга, козацька звитяга в період визвольних змагань українського народу, пережите земляками в пору страшного лихоліття – злочинного штучно організованого голодомору 1932 – 1933 рр., політичних репресій сталінізму, трагізм Другої світової війни, споконвічні зусилля селян у побудові нового життя, які не раз із попелу та руїн відроджували рідну землю, автори зі щирістю оповідають про сребрійців, їхні героїчні та трудові діяння, синівську відданість Вітчизні, віру у світле і краще майбутнє.

Книга захоплює з перших сторінок, пересипана перлинами наукових, краєзнавчих знахідок, допомагає читачеві детальніше зазирнути в глибини нашої історії, гордитися нею. Побажаймо ж авторам нових творчих успіхів на тернистому шляху пізнання!

Сергій ГАЛЬЧАК,
*голова правління Вінницької обласної організації
Національної спілки краєзнавців України, доктор історичних
наук, Почесний краєзнавець України*

* * *

Сергій Гальчак. Історія – в легендах // Михайло Пащенко. Легенди Вінниці. – Вінниця: ПП Балюк І. Б., 2017. – С. 5 – 6.

ІСТОРІЯ – В ЛЕГЕНДАХ

Легенди, думи, народні перекази та пісні – це набання українського народу. В них відчуваються найзаповітніші мрії та прагнення до високих суспільних і особистих ідеалів, глибока віра у власні животворні духовні сили.

У книзі «Легенди Вінниці» зібрані оповіді про Вінницю – місто над Бугом-рікою, життя відомих людей, історичні події, які стали легендами.

За своїм змістом і призначенням легенди бувають різними, але їх об'єднує одна мета – передати наступним поколінням відомості про події минулого. Без легенд, казок годі було б довідатися, як з'явилася перша Вінниця, де розташовувалася друга (Старе Місто) і коли виникла третя, або Нова Вінниця.

Від чого ж походить назва міста?

Загадковість бентежить уяву, змушує осмислювати нерозгадані сторінки минулого, які утаємничилися на скелях Старої Вінниці, у Мурах і підземеллях міста, у кам'яних спорудах і назвах вулиць, окраїнах, що стали визначними топонімами. Замостя, Садки, Єрусалимка, Кумбари, Каліча, Сабарів, П'ятничани, Тяжилів, Крутів, Паліїв Яр, Корея і Шанхай – усі ці назви мають історичне походження, викликають постійний інтерес.

Маловідомі легенди, зібрані та впорядковані за історичними подіями, художньо осмислюють минуле краю. Розділи сформовані за історико-тематичним принципом та близькістю сюжетів. Це перша спроба донести через літературні перекази славетну історію Вінниці. Легенди змушують подивитися на наше місто по-іншому, проїнятися минувиною, зазирнути на сторінки маловідомого. Чимало свідчень залишилося або ж зникло поза часом, кануло у невідомість. А жаль!

Хто був той чоловік, котрий залишив по собі стільки загадкового утаємничення, назвавши поселення Побужжя іменем Вьнища? Можливо, так назвали кохану жінку, з якою збудували власне житло на лівому березі річки Бог? Язичники вірили у своїх богів, серед яких був і хранитель води бог Вене. Річку, яка впадала в ріку Бог, як і перше селище, назвали на честь свого бога Вінничкою. Про це свідчать легенди, які дійшли до нас з давнини, а також підтвердження дослідників «Вінницької старожитниці».

Іван Шипович, археолог, історик та дослідник Поділля, стверджує, що Вінниця як поселення існувала ще у III столітті нашої ери. Валентин Отамановський у праці «Вінниця як тип українського міста» зазначає: «Вінниця до Коріатовичів була сільською громадою».

За версією дослідника Вінниці архітектора Сергія Царенка, Вінниця як поселення виникла значно раніше, ніж у середині XIV століття, як це досі вважалося. Фахівці відділу давньоруської та середньовічної археології Інституту археології НАН України в ході розкопок виявили артефакти давньоруського періоду. Причому знахідки свідчать про те, що вже в той час Вінниця була градом, тобто адміністративно-оборонним осередком з несільською архітектурою.

Деякі дослідники пишуть, що литовський князь Ольгерд подарував місто як віно (посаг) своїм небожам. Прикро таке читати, оскільки кожній освіченій людині відомо, що віно (посаг) давали за нареченою. Коли усе ж дотримуватися версії, що князь Ольгерд, розбивши татар на допливу річки Богу Сниводі, подарував у 1363 році Вінницю одному з небожів, то, за логікою, виходить, що Вінниця вже тоді була. Інакше що ж дарувати?

А таки була! І це довів відомий дослідник Поділля Валентин Отамановський: «Брацлав, Сокілець та Вінниця існували ще задовго перед Коріатовичами». Слово «віно», повторюємо, не тільки в українській, а й усіх слов'янських мовах трактується як плата (придане, посаг, дарунок) за наречену або як маєток жінки, отриманий нею при одруженні батьків (див. «Словник староукраїнської мови»). До речі, в Україні нема жодного поселення, яке походило б від «віно», але є Дарниця, Дарівка і т. ін.

Досить поширеною є й така версія: нібито назва міста походить від слова «винниця», що у «Лексиконі» Павми Беринди (1627) означає «виноград». Справді, виноградарство у пониззях Дністра, Богу, Дніпра культивувалося ще у VII столітті до н. е. Французький дослідник Блез де Віженар, описуючи 1573 року Поділля, повідомляє, що «грунт дає тут скрізь виноград». Та от з боку лінгвістики перекреслюється і ця версія, бо майже в усіх найдавніших виданнях подибуємо такі форми: «князь Витовт свои старости посажал: на Брацлавлі, и на Соколци, и на Венице» (Літопис 1393 р.), «В городе от Веныцы» (Люстрація Київської землі бл. 1471 р.).

«Веницкий», «Віницький» (через «ять») – у грамотах великих князів литовських; «Веніца», «Вініці», «до Веніци» – у польських історичних джерелах. І це тоді, коли слово «вино» в усіх пам'ятках писалося через «и». Якби наше місто називали «Винниця», то цедесь було б зафіксовано у стародруках.

У відомому історичному дослідженні про Вінницю Отамановський згадує про річку Вінницю як доплив Богу. Коли і хто її переназвав з Вінниці на Вінничку – це загадка, як і те, що замість річки Бог з'явився Південний Буг. Хоча старожили у деяких селах ще й досі головну подільську водну артерію називають по-колишньому – Богом, а село в Літинському районі – Забіжжям, а неофіційно – Забужжям.

Про річку Вінницю можна довідатися й з давніших видань, зокрема Менде («Подробная карта Подольской губернии в XVI листах», Тульчин, 1825). Хай і з осторогою, але зішлемося на легенду, в якій розповідається, як «побудували фортецю, а місто біля неї назвали іменем річки Вінницею» (збірник «Свшан-зілля», Львів, 1991). Отже, можемо більш певно резюмувати: наша Вінниця народилася на березі річки Вінниці, від якої й перейняла своє вічне ім'я. Сама ж річка отримала свою назву, безперечно, у ті далекі часи, коли ще не було власних назв. Наші пращури, либонь, отак просто казали: «річка в ниці» («ві ниці»), тобто «внизу». Вираз згодом за певним мовним законом перетворився на милозвучне слово «Вінниця».

Фіни та естонці ще й досі всіх слов'ян та русів називають, як і античний дослідник Тацит, ванами. Карпати в ті часи називалися Венецькими горами, Південна Балтика – Венецькою затокою, ісландський «Опис світу та свята мудрість» X ст. подає нам, що річка Кума (Гіпаніс-Бог) та річка Вина розташовані поруч. Чи не нашу змілілу Вінничку мали на увазі ісландські дослідники?

Місто Венецій (а правильно було б читати Венедиця) розташовувалося на річці Бог, яка отримала свою назву від праслов'янського Дія. Дій-Дайманос мав у Давній Греції запозичений звідкись епітет Венесій – «носій вінця». Слово це, як бачимо, суто слов'янське. Отже, частина племінного союзу, яка сповідувала культ свого першопредка Дія-Венесія, заснувала багато міст, і в тому числі над річкою Бога – місто Венецію.

Допоки триватимуть дослідження, оживають легенди та перекази.

...Територію міста Вінниці досліджено недостатньо. Початком імені Вінниця є Вьнича, назва, яку застосовано анонімним автором у «Списку міст руських, дальних та ближніх».

Автор книги «Легенди Вінниці» Михайло Пашенко в алегоричних оповідях відкриває читачам, чому, скажімо, наша Батьківщина має назву «Україна», зідки пішла назва Русь. І що то за «Золота Грамота» цариці Катерини. Легенди пов'язують наше минуле із сьогоденням, перекинувши місточок у майбутнє.

Важко уявити, що у Вінниці був французький бульвар імені Оводова, який починався від готелю «Савой». Сам готель, споруджений за зразком англійської будови, став прикладом архітектурної досконалості та культурної спадщини міста. Він був свідком бурхливих подій двадцятих років минулого століття. Про це свідчать меморіальні дошки.

Легенди запрошують помандрувати містом, де кожна вулиця носить ім'я видатної людини або історичної події. Вулиці – це написані сторінки міста, на яких відображена епоха і час. Понад 500 вулиць – стільки ж легенд та історичних подій. Легенди – це процес історичного творення.

У книзі «Легенди Вінниці» зібрана народна спадщина для сучасників. Краєзнавча скарбниця області збагатилася новим дослідженням, яке зацікавить усіх, хто шанує історію свого міста.

Сергій ГАЛЬЧАК,
*доктор історичних наук, професор кафедри
журналістики, реклами та зв'язків із громадськістю
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського*

* * *

Сергій Гальчак. *Переймаючи естафету поколінь // Микола Дорош* (автор-упорядник). **Знання минулого прапрадідів-батьків – світитимуть впродовж віків.** – Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2018. – С. 3 – 4.

ПЕРЕЙМАЮЧИ ЕСТАФЕТУ ПОКОЛІНЬ

Із кожним роком зростає роль краєзнавства, яке все більше проймає нашу свідомість. За висловом відомого подолянина Василя Паламарчука, село житиме, якщо в кожній хаті буде «Біблія», «Кобзар» Тараса Шевченка та книга про саме село. Від себе додам: воно процвітатиме й буде приречене на вічність, якщо в ньому житимуть працьовиті люди, які безмежно люблять його, готові все зробити для його розквіту й благополуччя, які знають, шанують, по-синівськи щиро бережуть й примножують його історію, є його патріотами.

Тому й донині такими актуальними видаються мудрі слова, свого часу мовлені відомим істориком, уродженцем Вінниччини Володимиром Боніфатійовичем Антоновичем, що «дивно жити в краї і не знати ні самого краю, ні його людності». Бо ж справжній патріотизм починається з любові до рідного краю, до своєї малої батьківщини, пізнання її історії та сьогодення, чим успішно займається не одне покоління краєзнавців тієї ж Вінниччини. Саме завдяки їхній діяльності високий дух попередників проникає в наш розум, наповнюючи, немов життєдайним весняним соком, наше єство. В серці кожного з них струменить любов до краси України – Поділля, його багатой історії, бережливе ставлення до традицій та культурної спадщини краю, до відродження і збереження неоціненного скарбу – історичної пам'яті. Передаючи від покоління до покоління естафету творчого неспокою, одержимості, безкорисливого пошуку, вони примножують свої ряди, а їх колективна праця розкривається новими невідомими сторінками з літопису краю, що додають йому величі, слави рідній Україні.

Видатною постаттю на ниві краєзнавства виступає уродженець с. Воронівці Хмільницького району Микола Никифорович Дорош – Почесний краєзнавець України, член правління Вінницької обласної організації Національної спілки краєзнавців України, автор численних історико-краєзнавчих праць. Не один десяток років він очолював педагогічний колектив місцевої загальноосвітньої школи I – II ступенів. Обладнав у ній чудовий шкільний музей, створив краєзнавчий учнівський гурток «Спадщина». Навіть вийшовши на заслужений відпочинок, не полишає улюбленої справи, що стала змістом його життя. Очолює згаданий гурток, щедро пе-

редає вихованцям набуті знання і досвід, запалюючи все нових юних шанувальників малої батьківщини творчим ентузіазмом.

І не без успіху. Гуртківці не раз брали участь у районних краєзнавчих конкурсах, обласних олімпіадах, ставали їхніми переможцями та призерами, а тепер, шановний читачу, на сторінках пропонованої книги деб'ютують колективною працею – краєзнавчими дослідженнями про рідне село Воронівці та навколишні населені пункти. Зокрема, свої чи не перші напрацювання на ниві краєзнавства репрезентують восьмикласники Ірина Жданюк, Іван Дубовий, Андрій Стрілецький, дев'ятикласники Марія Гончарук, Віта Дубова, Олена Дорош, Людмила Мельничук, Олена Попівська, Мирослав Кирильчук, Олександр Шакула. Вони теж розуміють, що дбайливе збереження свідчень історії та культури від прадавніх джерел минулого до надбань сьогодення – неоціненний внесок у розвиток майбутнього, в тому числі й рідного села, яке неможливе без усвідомленого знання минулого.

Побажаймо ж їм і їхньому невтомному наставнику нових успіхів!

*Сергій ГАЛЬЧАК,
голова правління Вінницької обласної організації
Національної спілки краєзнавців України,
член-кореспондент Української академії історичних
наук, заслужений працівник культури України*

* * *

Сергій Гальчак. «Син, що визволя серця» // Віктор Цимбал. До Тараса. – Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2018. – С. 3.

«СИН, ЩО ВИЗВОЛЯ СЕРЦЯ»

Широкому загалу читачів Віктор Олексійович Цимбал відомий як зрілий майстер художнього слова, зокрема як автор ліричної збірки «Дорога до себе», книг сатири і гумору «Час вибирати»,

«Карикатури з натури», як лауреат літературної премії імені Михайла Стельмаха. А ще – як бунтар «проти злодюг, сексотів, холоуїв», опозиціонер «до свинства, бруду, хамства і брехні», як відданий патріот і вірний син матінки-України, чого він, власне, й не приховує («Для мене ж українець – це святе!»), закликаючи співгромадян: «Любіть Батьківщину, шануйте Вкраїну, бо ж нам на землі її жити»...

Безкомпромісну боротьбу за світлу долю рідної Вітчизни, її незалежність, чарівну й неповторну українську мову розпочав ще в пору юності, коли в далекому тепер 1971 р. у вірші «До Тараса» обурливо писав:

«...Аж соромно дивитися
На таку породу,
Що ще губи не обтерло,
А вже «обросилось»
І по-руськи балакає,
Хоч ще не навчилось

По-своєму...» – що, звісно, не сподобалось тодішній владі, бо вже наступного 1972 р. за покладання квітів до пам'ятника Кобзарю був звинувачений у «политической близорукости и побничестве украинским буржуазным националистам» та був виключений із Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка, де навчався на факультеті журналістики.

Невтомним борцем «за Волю і Правду» Віктор Олексійович виступає й нині. Його громадянська позиція тісно переплітається та перегукується зі світоглядним патріотизмом безсмертного Тараса Шевченка, який у свій час особливо схвильовано писав:

«Світе тихий, краю милий,
Моя Україно!
За що тебе спльондровано,
За що, мамо, гинеш?..»

Борючись зі злом, як і великий Кобзар, він постає у нашій свідомості «неволі сином, що визволя серця». Успіху та невтомності Вам, наш дорогий співвітчизнику!

Сергій ГАЛЬЧАК,
заслужений працівник культури України

* * *

Сергій Гальчак, Віта Рижук. Літописець Хмільницької землі // Микола Дорош. Село моє і Снивода зі мною... Воронівці: історичні нариси, оповіді. – Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2018. – С. 673 – 691.

ЛІТОПИСЕЦЬ ХМІЛЬНИЦЬКОЇ ЗЕМЛІ

«Людина лише тоді стає активним членом нації, коли чітко знає, хто вона з якого роду і племені, коли знає свій народ, його історичну долю, його сліди в минулому житті. Це надто важливо», – так стверджує заслужений вчитель України, Почесний краєзнавець України Микола Никифорович Дорош, який до сьогодні віддає рідному селу чесну працю на вчительській ниві й хист дослідника-краєзнавця, у передмові «Краєзнавство – джерело збереження історичного досвіду народу» до своєї щойно виданої книги «Знання минулого прапрадідів – батьків – світитимуть впродовж віків».

Ім'я цієї неординарної особистості, педагога, літописця Хмільницької землі, науковця, історика, краєзнавця, журналіста, поета та літератора, відоме не лише на теренах Вінниччини, але й в Україні. Він – людина талановита, творча, багатогранна. Микола Никифорович навчив і виховав не одне покоління учнів, здійснив вагомий внесок у розвиток історичної науки. В його багатогранній діяльності гармонійно поєдналися здібності досвідченого педагога, вмілого організатора й талановитого науковця. Своєю невтомною працею М. Н. Дорош залишає нащадкам великий слід на скрижальях історії і в нашій пам'яті. Його творча спадщина прислужиться ще не одному поколінню учнів, студентів і науковців.

* * *

Микола Никифорович Дорош народився 1 січня 1951 р. в с. Воронівці Хмільницького району. Дитинство провів у рідному селі. На формування особистості Миколи впливало багато чинників.

Серед них – мальовнича природа с. Воронівець та околиць, специфічне середовище місцевих селян та ін. Визначальним серед них був «домашній чинник», котрий уособлювали дідусь та бабуся, батько і мати.

Любов до книги – від батька, який «майже щовечора читав нам, дітям, при світлі каганця «Кобзар» Тараса Шевченка, співомовки Степана Руданського, казки-притчі Олекси Стороженка, «Прапороносці» Олеся Гончара», – згадує Микола Никифорович. Отак два мішки книжок, які батько приніс на зароблені трудовні, стали важливим чинником у виборі майбутньої життєвої дороги.

Навчаючись у місцевій восьмирічці, Микола Никифорович виявив нахил до гуманітарних наук. На «відмінно» закінчив восьмий клас, а крім навчання захоплювався спортом, був активістом. Ще у шкільні роки зародився інтерес до історії, згодом він переріс у любов до цієї науки. Вона й привела Миколу Дороша на історичний факультет тодішнього Вінницького державного педагогічного інституту..

Опановуючи професію вчителя, захоплювався високим рівнем педагогічної майстерності А. Макаренка та В. Сухомлинського.

Невдовзі отримав кваліфікацію історика та викладача історії і суспільствознавства і повернувся до рідного краю.

Початок 90-х рр. ХХ ст. – період започаткування демократичних тенденцій у суспільно-політичному житті України, час змін у всіх сферах життя. Живого імпульсу зазнала й історична наука, яка довгі десятиліття перебувала під ідеологічним тиском політичної системи. Одночасно з формуванням України як суверенної держави відбувалося становлення особистості молодого педагога-історика. Роки навчання на історичному факультеті були часом освоєння цікавого та суперечливого минулого України, інших держав і народів світу.

Микола став свідком епохальних історичних процесів – розпаду Радянського Союзу, краху соціалістичної системи, змін у вітчизняній економіці. Радів досягненню Україною статусу незалежної держави, її першим успіхам. Українські історики – досвідчені професіонали й ще молоді студенти, мабуть найпершими з-поміж інших категорій інтелігенції відчували подих демократії, яка раптово ввірвалася в духовну складову тогочасного суспільства. Історич-

ний факультет жив своїм особливим життям. Викладачі та студенти склали дружний колектив однодумців.

Ще в студентські роки почав займатися науковою роботою, зокрема, дослідженнями з історії рідного краю, брав участь у роботі студентського наукового товариства, у республіканському та всесоюзному конкурсах студентських робіт з проблем суспільних наук, був постійним учасником науково-красознавчих конференцій. Микола Дорош завжди займав активну життєву позицію.

Відразу після закінчення вищого навчального закладу полинув у красознавчу роботу, яка інтенсивно впроваджувалася в навчальних закладах Вінниччини. Поступово прийшли успіхи.

Із 1983 року очолював педагогічний колектив Воронівської школи, проявивши неабиякий організаторський хист. Микола Никифорович – відмінник освіти України, учитель-методист, лауреат обласного конкурсу «Учитель року-1993», Почесний освітянин Хмельницького району. Торік удостоєний високого звання «Заслужений вчитель України». Його учні – переможці, учасники районних, обласних і республіканських конкурсів, олімпіад і вікторин.

Микола Никифорович Дорош бере участь у регіональних, всеукраїнських, міжнародних науково-практичних конференціях. Готуючи свої дослідження, працював у бібліотеках та архівах Вінниці, Києва, Чернівців, Львова, Тернополя, Одеси, Хмельницького, Кам'янця-Подільського та інших міст.

Керівництво школою та написання історичних праць позитивно впливали на формування особистості педагога, управлінця, науковця. Очолюючи Воронівську школу, Микола Никифорович прагнув зберегти й примножити традиції колективу, вивести заклад у число кращих у районі, області. Навесні 2008 р. за безпосередньої участі її директора в школі був заснований сільський історико-красознавчий музей.

Микола Дорош – член Національної спілки журналістів України. У республіканській, обласній та районній пресі за останні 10 років опублікував близько тисячі праць. Він – лауреат обласної журналістської премії імені Олександра Гетьмана. Його портрет у 2008 році було занесено на обласну Дошку Пошани «Праця і звитяга вінничан».

Любов до творчості Великого Кобзаря спонукала краєзнавця Миколу Дороша дослідити зв'язок Шевченка з Поділлям, зокрема Хмільниччиною.

Вінцем цієї праці стала книжка «Зі словом великим Тараса навчаюсь, працюю, живу», що вийшла до 200-ї річниці з дня народження поета.

Хмільницький краєзнавець став одним із ініціаторів спорудження пам'ятника Шевченкові в Уланові, давньому селі на теренах Хмільницького району.

Вніс вагомий внесок у проведення досліджень та пошукових робіт щодо встановлення достовірної інформації про кількість жертв Голодомору 1932 – 1933 років, вів активну роботу у формуванні регіональної Книги пам'яті.

Успішно досліджує історію Хмільницького краю. Автор багатьох статей, книг, публікацій. Зокрема, «Зламани колоски», «Чорні покоси», «Запланований мор» та ін.

Член Національної спілки краєзнавців України. Нагороджений Президентом України Віктором Ющенком особливим дипломом. Почесний краєзнавець України, член Вінницької обласної філії Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України при Кам'янець-Подільському державному університеті імені Івана Огієнка.

Звання «Почесний громадянин району» присвоєно рішенням 12 сесії районної ради 4 скликання № 180 від 17.06.2004 року.

Вірною супутницею життя та надійною опорою є для Миколи Никифоровича Дороша його дружина – Галина Борисівна, вчителька української мови та літератури, яка завжди підтримувала та спонукала його до нових звершень. Разом із дружиною, Микола Никифорович радіє синові Віталію і невістці Людмилі та онукам Маргариті та Іринці.

Правдомовність – визначальна риса справжнього дослідника минувшини. Тому часом доводиться йти всупереч думкам визнаних наукових авторитетів. Це всеодно, як летіти супроти буревію – одиниці зважуються, відважні соколи-боривітри. Так склалося і в Миколи Никифоровича Дороша, коли він узявся досліджувати тему локалізації місця битви на Синій Воді 1362 року. Результатом науково-пошукової діяльності краєзнавця, яка тривала понад три

десять років, стала краєзнавча розвідка «Битва на Синій Воді 1362 року: історична реальність» (2012).

У своєму дослідженні історик-краєзнавець полемізує з авторами концепції локалізації місця битви на Синюсі, що в Кіровоградській області. Краєзнавець зумів переконати, що Синьоводська битва відбулася на річці Снивода (Синя Вода) значну частину науковців, зокрема військових істориків.

2012 року відбулися міжнародні круглі столи з обговорення місця локалізації битви, спочатку ініційовані Посольством Литви в Україні, а згодом – українською стороною. Міжнародна й українська наукові спільноти в більшості визнали аргументи М. Дороша переконливими, і як результат – у вересні 2012 року в селі Уланові відбулося урочисте відзначення 650-ї річниці битви, відкрито пам'ятник.

Знайдені на Присниводді артефакти дослідник розмістив у створеному ним шкільному краєзнавчому музеї, одному з найкращих шкільних музеїв Вінниччини. У співпраці з колегами він видав на цю тему навчально-методичний посібник.

Після 2001 року, М. Дорош значно примножив свої здобутки в розвитку краєзнавства в області. Він – автор цілої низки книг та брошур не лише з історії краю, а й з методики організації пошукової краєзнавчої, етнографічної роботи, музеєзнавства тощо.

Ще одна грань таланту краєзнавця – спроба досягнути світ за допомогою поетичного слова. Дорош – поет розкриває своїм читачам таємниці власного серця, зокрема у збірці «В полоні сонця і води» (2015).

А розвідка краєзнавця «Чорні покоси» на тему штучного голоду 1932 – 33 років була удостоєна Диплома Президента України (2007).

Після вдумливого прочитання згаданих документально-публіцистичних праць Миколи Дороша склалася цілісна картина селянського спротиву насильницькій колективізації на теренах Хмельниччини.

Своїми здобутками й міркуваннями Микола Дорош охоче ділиться з колегами-істориками, педагогами. Він – постійний учасник багатьох регіональних, всеукраїнських, міжнародних історико-краєзнавчих конференцій, міжнародних конгресів з історичної та педагогічної проблематики. Його багаторічна повсякденна науко-

во-просвітницька діяльність спрямована на збереження й пропаганду культурного надбання нашого краю, вивчення та пропагування української історії, популяризацію історії рідного краю й примноження національної культурної спадщини та духовності українського народу.

У своїй науковій пошуково-дослідницькій діяльності М. Н. Дорош опрацьовує надзвичайно велику кількість джерел: архівних, наукових статей, монографій, епістолярну спадщину, мемуарну літературу, науково-публіцистичну й белетристичну літературу. Нерідко, якщо випадає нагода, він спілкується й із людьми-очевидцями подій, доповнюючи архівно-документальні дані живими спогадами свідків історичних подій.

Застосовувані методи дослідження дозволяють йому відтворювати канву історичних подій, насичувати її людьми, головними рушіями історії. А відкриті в роки незалежної України архіви Управління Служби безпеки України дозволили йому делікатно торкнутися найбільш цінних сторінок людської пам'яті, які пов'язані із репресивними заходами моторошного сталінського режиму.

Микола Никифорович Дорош є активним учасником різноманітних культурно-мистецьких заходів, виставок, круглих столів, проєктів, залучає учнів та студентів до екскурсійної діяльності, проведення різноманітних акцій, волонтерства. Його подвижницьке життя, його творчість, величезна наполегливість, самовіддача та самовдосконалення буде прикладом для наслідування майбутнім поколінням.

Сподіваємося, що найближчим часом побачить світ низка його наступних видань, відбудеться реалізація нових наукових, освітніх, мистецьких проєктів. Адже він завжди в турботах, розважливий і закоханий в історію, відданий справі освіти й науки.

* * *

Обрати свою життєву дорогу з-поміж тисяч чужих покликань і професій – чи не найважливіший вибір, який здійснює кожна особистість, прислухаючись до власного серця. Знайти своє призначення – це великий крок до щастя, яке відчуваєш кожного дня, займаючись улюбленою справою. І лише пройшовши випробування труднощами, можна переконатись у правильності свого вибору.

«Бережіть собори душ своїх, друзі. Собори душ...», – ця моральна настанова видатного українського письменника Олеся Гончара думуючим читачам ХХ століття, серед яких і дослідники історії та культури України, стала їх життєвим кредо. Адже всі причетні до історико-краєзнавчої наукової діяльності є не тільки ретельними дослідниками минувшини рідного краю, а й фундаторами та будівничими поруйнованих тоталітаризмом соборів людських душ... Славну плеяду професійних істориків-краєзнавців Вінниччини важко собі уявити без краєзнавця Дороша Миколи Никифоровича. Бібліографія його праць налічує до тисячі найменувань, серед яких монографії, підручники та навчальні посібники, брошури, наукові статті.

«Людина в краєзнавстві є одночасно і творцем, і дослідником, і споживачем історії, охоронцем матеріальних і духовних цінностей краю», «краєзнавство завжди біля витоків відродження» – ці твердження М. Н. Дороша, відомого краєзнавця, розкривають і його особисту життєву позицію, і напрями діяльності науковця і педагога.

Властивості та якості професіонала не є вродженими. Вони формуються систематичною й наполегливою працею, величезною роботою майбутнього вчителя історії над собою. Не випадково вчителів багато, а обдарованих і талановитих серед них, які блискуче виконують свої обов'язки, одиниці.

Додатковими, але відносно стабільними вимогами до вчителя історії, є товариськість, артистичність, весела вдача, гарний смак. Ці якості важливі, однак у меншому ступені. Без кожної з таких якостей окремо вчитель цілком може обійтися. Головні та другорядні педагогічні якості в сукупності становлять індивідуальність майбутнього вчителя історії, в силу якої кожен гарний вчитель являє собою унікальну й своєрідну особистість. Саме таким і є Микола Никифорович Дорош.

З приїздом на роботу на Вінничину, у рідне село Воронівці, після закінчення педагогічного інституту, М. Дорош стає активним дослідником рідного краю. Молодий краєзнавець відразу ж включається у розробку краєзнавчої тематики регіону, залучає студентів-істориків до цієї роботи, стає організатором наукових конференцій.

З 1985 р. починають проводитися наукові історико-краєзнавчі конференції з виданням наукових збірників тез. Проведення конференцій значно активізувало вивчення краєзнавчої проблематики як у змістовому спрямуванні досліджень, так і у кількісному її вираженні. До краєзнавчих досліджень долучилася когорта вчителів історії, української мови та літератури, природознавства, для значної частини яких це стало справою життя. Одним із них і був Микола Дорош.

У своїх наукових статтях та повідомленнях автор акцентує увагу на нових підходах до краєзнавства, зокрема історичного, літературного, географічного, мистецького тощо. Постійною є увага до таких тем, як, історичні постаті краю, історія населених пунктів, воєн і революцій, розвиток культури і мистецтва, традиційно-побутової культури тощо.

Довгий час Микола Никифорович Дорош очолював НВК «ЗШ 1 – 3 ст. – ДНЗ» села Воронівці Хмільницького району Вінницької області.

Школа – складний живий організм. Учень заходить до класу і не замислюється, скільки людей працюють для цього. Щодня творчі, фізичні, духовні енергії багатьох людей зливаються воедино, щоб учень зайшов до класу. Нота кожного є складовою загальної мелодії. Тоді вона звучить... А диригентська паличка – в руках директора школи. Важко переоцінити роль директора. Саме він комплектує команду, визначає домінуючі діяльності, будує імідж своєї школи.

Директор – обличчя, візитна картка школи. Сьогодні керівник навчального закладу – адміністратор, економіст, юрист, маркетолог, PR-менеджер, фахівець з кадрів. І, звичайно, психолог, соціолог, педагог. Мабуть у першу чергу педагог. Людина творча, креативна, надзвичайно відповідальна. Директор визначає вектор розвитку навчального закладу. Вищу мету. Місію. Мрію. Ту захмарну далечінь, до якої заклад прагнутиме із року в рік, з десятиліття... Стати найкращими, збудувати басейн чи їдальню, посісти всі місця на всеукраїнських олімпіадах, забезпечити стовідсотковий вступ до престижних вузів... Досягли? Прагніть до нових горизонтів. Зробіть одnodумцем кожного працівника, нехай стануть командою.

На думку Миколи Дороша, позитивна соціальна рекомендація для школи – це учні, кадри, конкурентоспроможність.

«Працюйте над набуттям рис, завдяки яким діяльність буде ефективною, а послуги матимуть попит. «Хороша школа» – це школа, якій батьки доручають своїх дітей зі спокійною душею. Будуйте Хорошу школу. Одна із характеристик ефективної школи – уміння максимально оперативно реагувати на соціальні зміни. Як важливо при цьому не розгубити, не розвіяти за вітром те розумне, добре, вічне... Навчаючи людину сучасно, не забувати про загальнолюдське, про те, що поза часом, поза простором. Створюйте школу з традиціями, освяченими часом. Тоді школа стане маленьким всесвітом, світом, що доповнює загальну схему світобудови. Тоді яскраво сяючі шкільні зірки утворять єдиний Педагогічний шлях».

Микола Дорош – непохитна і цільна натура, зайнятий у праці освітянин-науковець.

Світогляд, предметність, аналітичність, виокремленість, прагматизм і безмежна любов до історії рідного краю зробили митця не тільки втіленням яскравої індивідуальної творчості, але і мудрим філософом-сучасником. Про це свідчать написані ним книги, зокрема величезна дослідницька праця «Знання минулого прапрадідів – батьків – світитимуть впродовж віків».

Із Миколою Никифоровичем можна вести цікаву розмову в площині передбачуваної, дещо загадкової філософської лінії. Він не старається переконувати чи нав'язувати щось особисте... Логіка його звершень, поміркованості, розсудливості, без сумніву, серед митців виокремлюється енциклопедичністю знань, вливається в узагальненість і всебічність почуттів гармонії, найтонші струни душі з великою людяністю торкаються філософсько-біблійної правди і справедливості.

Про історію рідного краю дослідник говорить із надзвичайною гордістю й одночасно з внутрішнім душевним болем. Історика понад усе непокоїть те, що поетапно, навіть свідомо знищується етнокультурне, пракультурне, національне коріння, яке зберігалося тисячоліттями у нашому краї. Зрозуміло, що на противагу змінам життєвих цінностей (цивілізаційність розвитку, світовий бізнес, військові доктрини, узурпація влади диктаторами та політиками, потоки криміналітету і Вічна Мудрість над псевдоголовами)

– віра у Бога. Останнє дещо пригальмовує пришвидшене самознищення ортодоксів в усіх галузях сучасного життя.

* * *

До Вашої уваги подаємо книги Миколи Дороша. Перша із них, «Топонімічний довідник Хмільницького району», вийшла у світ у 2001 році. У ній дано коротеньку довідку про походження сучасних та минулих назв на теренах м. Хмільника та Хмільницького району. Довідник адресований учителям історії, географії, краєзнавцям і всім, хто цікавиться минулим краєм.

У цьому ж році вийшла ще одна праця, під назвою «Перевесло», в якій видруковано зворушливі вірші про Україну, про рідний край, історичних діячів та інтимну лірику, яка нікого не залишила байдужим. Книга складається з двох розділів. Призначена для всіх, хто любить рідний край та кохається в рідному слові.

У 2002 році вийшла книга «Хмільницькі світовиди», яка знайомить з видатними уродженцями краю, діячами та перебування відомих особистостей на території Хмільницької землі. Книга може бути корисною вчителям, краєзнавцям, студентам, учням та усім, хто цікавиться історією цього чарівного куточка України.

Цікавою є праця «Хмільницький район в датах», яка вийшла друком у 2003 році та вводить читача в історію краю в хронологічній послідовності, розпочинаючи з 1150-го і до 2002 року.

Того ж року виходить праця під назвою «Зламани колоски. Публіцистика. Документи», в якій йдеться про перебіг Голодомору 1932 – 1933 рр. на території району. В книзі також подаються спогади та архівні документи. Вона розрахована на всіх, хто цікавиться історією України.

Про період Другої світової війни на території Хмільницького краю, короткі відомості про Героїв Радянського Союзу – уродженців Хмільницького району, а також про Героїв Радянського Союзу, які визволяли край, розповідає автор у своїй праці «...А пам'ять жива» (2005).

Не оминув увагою автор і подвиг уродженки села Лозна Хмільницького району чемпіонки світу з бодіблдингу, про яку розповів у своїй праці «Бути першою – її мрія» (2006).

У 2006 році вийшла праця «Хмільницька земля в переклику століть. Частина 1». Книга містить матеріали з історії Хмільницької землі з найдавніших часів до початку ХХ століття і включає навчальний матеріал для учнів 6 – 9 класів.

Кожен, хто цікавиться минулим своєї країни, свого краю, знаходить теми і сюжети для самостійного наукового пошуку у величезному часовому діапазоні – від часів трипільської культури до наших днів. Саме на тему краєзнавства та історії рідного краю Микола Никифорович видав низку праць: «Скарби прабатьківських криниць» (2015), «На хрещатій дорозі: Бозький Острів – Хмелин – Хмільник» (2015), «У барвах прапора України моя Хмільниччина цвіте. Топономіка» (2016), «Вулиця до маминої хати. Уланівщина» (2016).

Книги спонукають читачів поринути у далеку минувшину дохристиянських часів на терені Хмільницького району. Автор пропонує свої версії походження назви міста Хмільника – Бозький Острів, Хмелин і Хмільник, також вперше подається «нова» дата заснування Хмільника – 1100 р. М. Дорош повідомляє нам у своїх працях про походження назв сіл, річок, географічних об'єктів Хмільницького району та м. Хмільника. В книзі вміщено також вірші місцевих авторів про села району.

У 2007 році вийшла у світ поетична збірка «Свічадо рідної землі. Вірші». У ній звучить палка любов до України, матері, землі, рідного слова, природи, утвердження краси, духовного багатства українського народу, його нелегкої історичної спадщини. Адресована усім, хто кохається в рідному слові.

На основі багаторічного збору документів, матеріалів, спогадів очевидців і учасників трагедії, автор розкриває злочини більшовицького режиму та період голоду 1932 – 1933 років у працях «Чорні покоси. Публіцистика. Документи», «Запланований мор. Публіцистика. Документи».

Історія рідного краю, історія свого рідного села та його видатних уродженців викладена автором у працях «Воронівці – моє рідне село: історія і сьогодення» (2008), «Роде наш красний. Біографічні нариси, фотографії» (2008).

Матеріали з історії Хмільницької землі та хронологія подій у м. Хмільнику та Хмільницькому краї викладені у праці «Хмільницький край – прабатьківська земля» (2008).

Микола Дорош написав цілу серію книг і підручників про битву на Синій Воді: «Битва на Синій Воді 1362 року: правда та додуми», «Битва на Синій Воді 1362 року (або таємниця річки Сниви)», «Битва на Синій Воді 1362 року: визволення України і Поділля зокрема», «Битва на Синій Воді 1362 року в контексті історії Вінниччини: навчально-методичний посібник на допомогу вчителю історії та української літератури (до 650-річчя вікопомної битви)». У 2017 році вийшла книга «Битва на Синіх Водах – локшина на вуха. Битва на Синій воді 1362 р.».

Микола Дорош автор поетичних збірок «Перевесло», «Ріка Бог», «Подільська пектораль», «17 вересня», «З любов'ю в серці», «Калинові грона», «Якщо серце не мовчить», «Обруски рідної землі», «В полоні сонця і води».

Збірка «В полоні сонця і води» містить поетичні твори, у яких відчувається палка любов до України, матері, землі, рідного слова, природи, утвердження краси, духовного багатства українського народу, його нелегкої історичної спадщини, причетність до подій, що відбуваються нині в Україні.

Чому ж ми забуваємо коріння,
Яке живило нас усіх – насіння?
Історію, весь рід дідівський пригадайте,
Безбатченками, прошу, не зростаєте!

Про 150-річну історію Воронівецької школи, видатних уродженців села, які закінчили школу, та учителів, які довгі роки працювали у ній, йдеться у праці «Колиска дитинства».

Відомості про гостювання у 1847 – 1848 роках у маєтку Кароліни Івановської-Вітгенштейн славного сина угорського народу, всесвітньо відомого піаніста-віртуоза, музиканта і диригента Ференца Ліста знаходимо у праці «Ференц Ліст і Кароліна Вітгенштейн: драма великого кохання» (2011). Тут, у Воронівцях, композитор створив прекрасні музичні твори, що увійшли в цикл «Колоски з Воронівець». Автор розповідає про долю закоханих, сповнену постійних хвилювань, невизначеності, турбот і відчаю сімейних невдач. Завдяки зусиллям М. Н. Дороша у Воронівцях відкрито монумент, що зберігає пам'ять про кохання знаменитого угорського композитора.

У 2010 році у праці «Розгойдані дзвони» Микола Дорош у поемі «Кам'яна Буша» розповідає про героїку оборонців легендарної

фортеці на Поділлі в кінці листопада 1654 року. Другий автор, уродженець Хмільницького району Михайло Сметанін, який проживає у Петербурзі. Рукопис повісті російською мовою підготував ще 2002 року, в ній розповідає про перебування Устима Кармелюка в Уланові, його розправу над поміщиком. Переклад українською мовою здійснив М. Дорош.

У 2011 побачило світ видання «Витоки. Призабуті сторінки нашої історії. Хмільницький район. Дослідження, оповіді, версії», де розповідається про походження назв сіл, річок, хуторів району. Викладено зміст легенд, оповідей, наукових версій часу появи назв об'єкта тощо.

У 2012 році автор видав працю «Древній Уланів – на перехресті віків і шляхів. Нариси до історії селища». У книзі відтворено сторінки історії села. Розповідається про видатних його уродженців, у тому числі і про відомого поета на Поділлі Валеріана Тарноградського.

У праці «Місту Вінниці – 650 років: витоки» Микола Дорош подає версії щодо походження витоків м. Вінниці, наголошуючи, що ця земля отримала неабиякий розвиток і суспільний злет за литовського володарювання.

Велике значення у житті і творчості М. Дороша відіграли твори Тараса Григоровича Шевченка. Адже, він є основоположником нової української літератури і родоначальником її революційно-демократичного напрямку. Саме в його творчості повно розвинулися ті начала, які стали провідними для передових українських письменників другої половини XIX – початку XX століть. Шевченко перший в українській літературі виступив як істинно народний поет, твори якого з усією повнотою відбили почуття й думки трудящих мас, їх віковічні визвольні прагнення. Микола Никифорович розповідає про значення життя та творчості Т. Г. Шевченка у своєму житті у праці «Зі Словом великим Тараса – навчаюсь, працюю, живу... (віночок Кобзареві)».

Додаються відомості про перебування Т. Шевченка на Поділлі, в тому числі у Хмільницькому краї, зібрані прислів'я, образні вислови про Кобзаря. Наприкінці книги автор поетичним рядком звеличує Тараса Шевченка і звертається до краян вивчати та шанувати Кобзаря.

У 2014 р. Микола Дорош у співавторстві із Вірою Степанюк видали працю «Шевченкіана: На хрещатім Хмільницькім шляху». У ній зібрані матеріали краян, які свої твори присвятили Тарасу Шевченку. Книга видана до 200-річчя від дня народження Тараса Шевченка.

У 2017 році М. Дорош видав бібліографічний покажчик до 60-річчя діяльності відомого поета, письменника, журналіста, громадського діяча, уродженця с. Чеснівка Хмільницького району Євгена Козюка під назвою: «Моя доля – тут, на рідній землі: до 60-річчя творчої діяльності Євгена Козюка».

Багато праць Миколи Никифоровича також видано у співавторстві. Серед них видання «Тобою, краю мій, живу... Хмільниччина: події, особи, час», присвячене 90-річчю утворення Хмільницького району, «Калинові грона. Літературна антологія Хмільницької землі», «Святиня над Сниводою. Історичний нарис», «Квітне у Хміль-граді Золота троянда. Альманах» та ін.

Діяльність М. Дороша як журналіста, публіциста, політика, письменника дає змогу нам, сучасникам, краще зрозуміти картину історії України крізь віки.

* * *

Сьогодні в незалежній Україні надзвичайно гостро постає питання виховання нової особистості, свідомого українського громадянина з розвинутим почуттям національної гідності, який би навіть ціною власного життя зумів відстояти інтереси нації, держави в побудові демократичного і правового суспільства. Життєвий і творчий шлях Миколи Дороша є прикладом для майбутніх поколінь у формуванні такої особистості.

Стиль письменника, поета – цілісне явище. За В. Жирмунським, «стиль означає не тільки фактичне співіснування різних прийомів, а й внутрішню взаємну їхню зумовленість, органічний чи систематичний зв'язок, що існує між окремими прийомами... Художній стиль письменника є вираженням його світогляду, втілений в образах мовними засобами».

Отже, індивідуальний стиль письменника – явище унікальне, властиве окремій творчій особистості. За словами С. Зонтага, «Стиль – це принцип прийняття рішення в художньому творі, пе-

чать волі митця. А оскільки людська воля може мати нескінченну кількість виявів, то існує також і нескінченна кількість можливих стилів для художніх творів».

Індивідуальний стиль письменника – явище складне. Існує цілий комплекс стилетворчих чинників. До них належать соціально-історичні умови, співвіднесеність традиції і новаторства в окремому творі письменника або в усій його творчості, характерні родові та жанрові ознаки твору, тональність розповіді, «світогляд, талант митця, свобода творчості, художня правда і творчий домисел».

Творчий шлях Миколи Дороша як поета не був устелений квітами – часом це були суцільні терни. До речі, сам процес творчого зростання, удосконалення був непростим, і це природно й нормально, оскільки нічого не з'являється отак несподівано й негайно.

Взагалі, у творчості М. Дороша від самого початку змагалися, перепліталися і боролися дві особистості – журналіста і поета. Миколу Никифоровича як журналіста постійно хилило до часом прямолінійних формул і формулювань, а поет у його душі з природним щедрим почуттям і відчуттям гармонії, краси і музики слова, пройшовши важку школу літературного навчання, постійно відрізнявся від панівних стереотипів та згодом вийшов на стежину Поезії.

Поетичний світ Миколи Дороша надзвичайно розлогий, широкий, відкритий для всіх. У віршах – образи, які проходять крізь усі збірки, зринають у найрізноманітніших ракурсах, і насамперед – це образ України. Його поезія – виболіле, вистраждане, викристалізоване почуття, передане ніби вирваними з-під серця словами, які несуть у собі грандіозної сили вибуховий заряд. І кожен вірш, ніби згусток єдиного болю поета за людей, за Україну, за народ. Адже Україна для нього все: і життя, і душа, і сила. Отож і у віршах Микола Дорош оспівує Україну-неньку з її звичаями, природою. Освідчуючись Україні у своїх синівських почуттях, Микола Дорош ніжно, інтимно і водночас по-народному просто, як до найближчої людини, звертається до рідної землі.

Той, хто знайомий з творчістю М. Дороша, погодиться, що його патріотична лірика – це саме лірика, висока, хвилююча, виразна. Він не перестає зізнаватися в любові до України, до отчого краю.

До політичної тематики М. Дорош ставиться стримано і відповідально. Це можна помітити в кількості творів. Завжди пам'ятав, що він людина, українець-патріот, християнин. Свою громадянську позицію в умовах незалежної України поет висловлює однозначно.

Безпосередня практична громадська діяльність проникає і в творчу ріку Миколи Дороша. Громадянська тема болюча, тривожна в наші дні, у наш розхитаний час входить у творчість Миколи Дороша як одна із складових його творчості, подається мудро, делікатно й патріотично-принципово. Цю тему засвідчує одна зі сповідальних збірок поета – «Обираючи свободу».

М. Дорош є одним з небагатьох творців літературного слова, який не забуває, хто він і звідки. Це засвідчує, що поет не забуває своїх земляків і завжди підтримує їх не тільки словом, а й ділом. Ознайомившись із творами Миколи Никифоровича, можна помітити, що він прихильний до простих рядових людей, які ззовні здаються непримітними та гідно проживають своє скромне життя, завжди залишаються людьми з доброю душею, а не зіпсованими грішми.

Болючою темою для митця є людська несправедливість, а саме поділ суспільства на класи. До речі, поет користується переважно унормованою літературною мовою. Обласні, діалектні слова в нього рідкість. І все ж любить лексичні несподіванки.

Для нашого менталітету тема батьків і дітей загалом – одна з головних, традиційних як в українському фольклорі, так і в українській писемній поезії.

Микола Никифорович належить саме до тих, для кого тема Матері – святина, основа його духовного і поетичного світу. Про що б не писав Микола Дорош – кожному його слову віриш. Багато поезій присвятив своїй матері, у яких – і ніжність, і синівська любов, і каюття. У своїх висловлюваннях дотримується людяної простоти, непідробної відвертості, яка є зрозумілою до глибини душі кожної людини. Можливо, саме цим він полонить увагу й уяву своїх слухачів і читачів.

Взагалі поезія М. Дороша зіткана з різноманітних образів, деталей та картин природного світу. Помітно, що в його зачаруванні українськими краєвидами нерідко присутні драматична та тривожна нота, контраст, зіткнення протилежностей, які відчуються в

збірках «Подільська пектораль. Літературно-мистецький альманах», «В полоні сонця і води», «Обруски рідної землі. Поезія».

Філософські погляди поета постійно спрямовані до людських взаємин – правди й кривди, вірності й зрадливості, істини і тих шалених миттєвостей.

Так історично склалося, що про кохання в нашій поезії частіше пишуть жінки, аніж чоловіки. Можливо, через те, що жінки більш емоційніші і все сприймають ближче до серця. Проте у М. Дороша теж є своя інтимна лірика, яка вміщує в себе 100 поезій. Не дивлячись на те, що віршів однієї тематики чимало, Микола Никифорович професійно уникає одноманітності. Чомусь так поведлося ще з фольклору, що предметом поезії є переважно нерозділене і нещасливе кохання: коли розлучаються двоє або не відбувається взаємності, не справджуються сподівання. Звісно, поезія про щастя взаємності, про тиху радість подружнього життя не є винятком, зокрема й у М. Дороша. Він, як спостережливий психолог, передає різноманітні стани людської душі.

У сучасній українській поезії голос Миколи Дороша звучить дуже зворушливо й чисто. Його твори принесли поетові заслужене визнання й завоювали гідне місце під читацьким сонцем. Письменником уже подолано багато бар'єрів майстерності, але й на цьому митець не зупиняється. Він не лише сам продовжує писати чудову поезію, а ще й виховує молодь, привчає її до літератури.

Микола Никифорович є взірцем громадянина-державника й талановитого письменника. Літературознавча думка протягом останніх десятиліть не випускає з поля своєї пильної уваги постать Миколи Дороша та його творчий доробок.

* * *

Микола Никифорович Дорош постає й як активний подвижник музейної та краєзнавчої справи.

Перші згадки про використання музейних пам'яток у процесі навчання з метою вивчення, копіювання, ми зустрічаємо у ті часи, коли задля навчання живопису комплектувались і використовувались кращі роботи майстрів. Такі зібрання формувались разом з навчальними закладами. Відома, наприклад, історія Києво-Печерської лаврської іконописної майстерні, однієї з найстаріших ху-

дожніх шкіл Східної Європи, яка мала власне зібрання посібників та зразків робіт. Формувались також заклади, що давали професійну підготовку, у їх складі були наявні початки зібрань музеїв з навчальною метою.

Музей є одним із інструментів самоусвідомлення культури, самоідентифікації її у розмаїтті інших культур. Сучасний музей є концентрованим вираженням духовних устремлінь не тільки минулої, але і сучасної культури. Він розсуває межі замкнутого музейного простору, сприяє не лише висвітленню проблем соціокультурного життя суспільства, але і впливає на формування його духовних засад.

Краєзнавство є тим чинником, реалізація якого сприяє становленню і розвитку національної самосвідомості, посилює історичну пам'ять українського народу. Вивчення рідного краю виконує відповідні науково-пізнавальні та виховні функції.

Значення краєзнавства для формування патріотизму в межах науково-дослідницької роботи залишається надзвичайно важливим. Використання краєзнавчого матеріалу за вивчення будь-якого предмета, у позакласній роботі сприяє розв'язанню завдань гуманітаризації освіти. Насамперед, краєзнавство допомагає учням сформуванню національного характеру, розуміти особливості нації, її душу. Широке залучення дослідників до вивчення рідної землі розвиває у них кращі якості дослідників та патріотів свого краю, а отже, – України як європейської держави.

Теоретичний та емпіричний розгляд можливостей використання краєзнавства в патріотичному вихованні підростаючого покоління особливо актуалізується з огляду на складність самого процесу виховання, з урахуванням рівня культури молодого покоління та сформованості морально-духовних цінностей.

З великим інтересом ми ознайомилися з роботою краєзнавчого музею, відкритого в приміщенні місцевої загальноосвітньої школи, створеного провідним краєзнавцем Вінниччини, головою Хмельницької районної організації НСКУ Миколою Никифоровичем Дорошем, а також з його численними науково-краєзнавчими працями, серед яких, зокрема, книги «Топонімічний довідник Хмельницького району», «Хмельницькі світовиди», «Історичні сторінки Хмельницького краю», «Хмельницький район в датах», «Хмельницький край – прабатьківська земля», «Запланований

мор», «Червоний терор», «Святиня над Сниводою», «Колиска дитинства», «А пам'ять – жива», «Ференц Ліст і Кароліна Вітгенштейн: драма великого кохання», «Бути першою – її мрія», «Хмільницька земля в переключу століть», «Воронівці – моє рідне село», «Роде, наш красний», «Битва на Синій Воді 1362 року (або таємниця річки Сниводи)», «Битва на Синій Воді 1362 року: визволення України і Поділля зокрема», «Витоки. Призабуті сторінки нашої історії. Хмільницький район», «Древній Уланів – на перехресті віків і шляхів», «Снивода – в житті моїм і долі» та ін. Він же автор-упорядник (у співавторстві зі членом НСКУ Вірою Анатоліївною Степанюк) енциклопедичного видання «Тобою, краю мій, живу... Хмільниччина: події, особи, час».

Шкільні музеї відносяться до групи музеїв навчальних закладів та музеїв педагогічного профілю. З'явившись на зламі ХІХ – ХХ ст., вони були покликані до життя потребою навчати дітей брати знання як з безпосереднього спостереження за навколишнім життям, так і з предметів, зібраних навкіл і представлених у шкільному музеї, який являв собою необхідне зібрання колекцій, картин і взагалі всього того, що повсякденно вживається в школі.

Нині шкільний музей створюється, виходячи з потреб школи в наочному викладанні, він активно включений у навчально-виховний процес для здійснення наочного методу, знайомства з дійсністю, з вимогами навколишнього життя. Він є плодом спільних зусиль, спільної творчої праці вчителя і учня, які разом займаються збиранням і виготовленням посібників.

Музей НВК «ЗШ І – ІІ ст. – ДНЗ» села Воронівці, який заснований у 2008 році Миколою Дорошем, інтегрований у навчально-виховний процес: через різні форми діяльності, він пов'язаний із викладанням конкретних навчальних дисциплін та з додатковою освітою учнів. Він залишається музеєм дитячої творчості та дитячої праці, а тому ключовими для характеристики його діяльності є слова «пошук», «відкриття», «творчість». Це музей, який створюється дітьми, батьками, вчителями для самих же дітей. Він входить у структуру навчально-виховного комплексу, відповідає його вимогам і потребам, а тому правомірність існування та ефективність діяльності цього музею визначаються, по-перше, ступенем включеності в його роботу учнів, по-друге, використанням його матеріалів у навчально-виховному процесі. Як приклад, при вивченні

трагічних сторінок Голодомору 1932 – 1933 років на терені краю, ряд учнів закладу відзначено районними і обласними грамотами.

Крім цього, шкільний музей ще й виконує функції: науково-документальну, охоронну, дослідницьку, освітню, – він є своєрідним центром науково-методичної, дослідницько-експериментальної діяльності колективу освітньої установи.

Будь-яке залучення педагога в дослідницьку та дослідницько-експериментальну діяльність значно підвищує рівень його професійної кваліфікації. Що стосується музею НВК села Воронівець, то він за визначенням має вести (і веде) роботу в інноваційному, дослідницько-експериментальному режимі. І це нині досить важливо.

Важко переоцінити потенціал шкільного музею у вирішенні питань виховної діяльності учнів, оскільки музей відноситься до того унікального типу установ, який дозволяє транслювати і вкорінювати в житті найголовніші базові цінності суспільства. Через прилучення до вітчизняної української історії та культури відбувається усвідомлення дитиною власної особи. Музей викликає інтерес до минулого народу, до пам'яток старовини. Шкільний музей може і повинен з'єднати розірваний зв'язок між поколіннями, епохами.

Основними методами навчання у музеї є дослідницький, пошуковий, наочний, словесний.

На даний час більше тисячі оригінальних пам'яток історії, культури і побуту зібрано у фонді краєзнавчого музею НВК «ЗШ І – ІІ ступенів – ДНЗ» села Воронівець Хмельницького району. Він став місцем проведення зустрічей з цікавими людьми, історико-краєзнавчих вечорів, виставок тощо. Безпосередньо творцями музею віднайдено і збережено більше тисячі одиниць (експонатів), предметів основного фонду – 620. Експозиційні розділи музею, створені Миколою Дорошем: «Наш край за первіснообщинного ладу», «Наш край в середні віки», «Воронівці у 16 – 18 століттях», «Воронівці у 19 – на початку 20 століття», «Голод і репресії у Воронівцях», «Наш край в роки Другої світової війни», «Відбудова Воронівцець», «Село сьогодні», «Етнографія і побут Воронівцець», «Роде наш красний» та ін., яскраво показують важливий період життя села протягом історичного часу.

На базі краєзнавчого музею разом із бібліотекою НВК проводиться широка просвітня робота – екскурсії, презентації, уроки

українознавства і народознавства, різні масові заходи, святкування, виставки, відзначення дат тощо.

Історико-краєзнавчий музей НВК села Воронівець сприяє: розвитку історичної свідомості учнів, критичному осмисленню минулого, прогнозуванню майбутнього, осмисленню ролі людини в історії, вихованню громадянської свідомості, гідності та честі в гармонійному поєднанні національних і загальнолюдських цінностей, розвитку в учнів інтересу до історії і культури свого та інших народів, прагненню зберегти і примножити культурну спадщину своєї країни і усього людства.

Уся краєзнавча робота музею проводиться у формі стаціонарних досліджень або експедицій. До них залучаються діти всіх вікових груп, а також педагоги, батьки, громадськість.

Не залишаються поза увагою краєзнавчого музею, так звані, «білі плями» в історії, пов'язані з колективізацією, тотальним голодом, репресіями. Ось чому й надалі збираються матеріали, розповідається музейними засобами про долю таких земляків — воронівчан.

Важливе місце в музеї має розділ, присвячений рокам Другої світової війни, «Ніхто не забутий, ніщо не забуте». Працюючи за даною тематикою, учні під керівництвом Миколи Дороша, завдяки пошуковій роботі, зернинка за зернинкою збирають документи про бойовий шлях своїх односельчан, які творили подвиг на дорогах війни.

Матеріали за тематикою вивчення історії рідного краю знаходять своє відображення у пресі, буклетах, книгах. Наприклад, було видано книги: «Хмільницька земля в переключу століть», «Хмільницький край – прабатьківська земля», «Воронівці – моє рідне село», «Роде наш красний», «Топонімічний довідник Хмільницького району», «Хмільницькі світовиди», «Древній Уланів на перехресті віків і шляхів», «Снивода в житті моїм і долі», «Хмільницький район в датах», «...А пам'ять жива», «Історичні сторінки Хмільницького краю», «Призабуті сторінки нашої історії. Хмільницький район», «Битва на Синій Воді 1362 року. Визволення України і Поділля зокрема», «Битва на Синій Воді 1362 року: історична реальність», «Святиня над Сниводою», «Чорні покоси», «Зламани колоски», «Запланований мор», «Червоний терор», «Місту Вінниці

– 650 років», «Тобою, краю мій, живу», «Зі словом великим Тараса навчаюсь, працею, живу» та ін.

Збереження духовних цінностей, залучення молоді до вивчення історичної минушини, її пропаганди та популяризації, викликані об'єктивною соціальною потребою. Значення історико-культурних надбань важливе як для збереження національної гідності, так і для вирішення багатьох проблем сучасності.

Зібрані Миколою Дорошем у історико-краєзнавчому музеї НВК села Воронівець пам'ятки матеріальної та духовної культури є частиною національної історико-культурної спадщини, одним із важливих засобів патріотичного та громадянського виховання учнів, розширення їх світогляду, відродженні краєзнавчих досліджень у краї.

Побажаймо ж невтомному подільському краєзнавцю Миколі Никифоровичу Дорошу нових успіхів у справі, якій він присвятив своє життя!

*Віта РИЖУК,
студентка факультету філології й журналістики
імені Михайла Стельмаха
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського,*

*Сергій ГАЛЬЧАК,
доктор історичних наук, член-кореспондент
Української академії історичних наук, професор кафедри
журналістики, реклами та зв'язків із громадськістю
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського,
голова правління Вінницької обласної організації
Національної спілки краєзнавців України,
заслужений працівник культури України,
Почесний краєзнавець України*

* * *

КОРАЛІ ЧАСУ

Народна мудрість стверджує, що усе пережите (і болі, й радощі, тривоги), врешті, багатогранна філософія самого життя найкраще бачаться із висоти прожитих літ. Успіхи й невдачі, численні інші продиктовані часом випробування долі формують у людини характер, громадянську позицію, моральні якості, закарбовуються у її пам'яті назавжди.

Коли ж життя, хай і нележке, прожите чесно, не тріпотітиме серце перед її величністю Совістю, не терзатимуть душу моральні докори. Набутий життєвий досвід стане дороговказом дітям, внукам, правнукам, прийдешнім поколінням.

У цьому зайвий раз переконуюєся, перегортаючи сторінки нової книги самобутнього майстра поетичного слова подолянина Василя Білоуса – людини із багатим життєвим досвідом, чистою совістю, щедрою на добро душею. Кожен рядок поетичної збірки, що носить символічну назву – «Коріння», – це своєрідні коралі часу, закарбовані у вічність особистісні враження, переживання, автора, його світосприйняття, якими він щедро ділиться із читачем, не безпідставно сподіваючись, що:

«Якщо хоч десятій дитині
Мій спогад в душу западе,
Я буду вірить – ця людина
Ніяк на підлість не піде.
Бо щось святеє в ній проснеться,
Оцінка пращурів прийде.
І по житті зі щирим серцем
Вона із гордістю піде».

Як і в попередній праці, у її поетичних рядках виразно закарбувалися синівська любов Василя Білоуса до своєї малої батьківщини, неньки-України, неповторність величі їхньої краси, колорит народних традицій. На філософські роздуми спонукають читача спогади про нележке босоноге дитинство, численні інші життєві

випробування, крізь горнила яких довелося пройти автору книги, споконвічний обов'язок земледухів-хліборобів:

«...Така вже випала хліборобам доля:
Щоб сили витрачати чималі
Та мати колос на широких полі,
А потім – хліб пахучий на столі...»

Не без хвилювання пропускає через власне серце болі й тривоги сучасної України. Тому чимало вміщених у книзі творів акумулюють роздуми над посталими проблемами, захоплення незламністю духу, величчю подвигів самовідданих оборонців дорогої Вітчизни, борців за її свободу, самоствердження, щасливий поступ у майбуття. З вірою у неминучість змін на краще він стверджує:

«Легенди про Мойсея донесли
Через віки аж до мого народу.
І він чека, що буде, як колись,
Що теж прийде до рятівного броду...»

Побажаймо ж шановному Василю Білоусу нових успіхів на тернистому шляху сходження до творчого Олімпу!

Сергій ГАЛЬЧАК,
заслужений працівник культури України

* * *

Сергій Гальчак. Крізь призму історичної пам'яті // Анжела Веремій. Світло єдиної дороги. – Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2018. – С. 3 – 4.

КРІЗЬ ПРИЗМУ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ

Гортаючи сторінки чергової книги Анжели Анатоліївни Веремій, зайвий раз переконуєшся в тому, що вона – особистість неординарна, людина світлого розуму і неспокоїного серця, усією своєю душею віддана Україні. Творчо обдарована, вдумлива, осяяна мистецьким талантом літератора-публіциста чудова майстриня слова, творчість якої будується на палкій любові до рідної землі,

вікових традицій нашого народу. Людина, яка не може миритися з неправдою та несправедливістю, яку хвилює і доля простої людини, і суспільства, що стало на нову сходинку історичного розвитку, і неповторна мальовничість Подільського краю, і солов'їний переспів у його дібровах, і невіршені соціальні проблеми, і зачачений біль, спричинений людськими вадами, непорозуміннями. Людина, яка постійно «живе ранами своєї землі», особливо після зухвалої агресії путінської Росії... Її завжди вирізняє широкий загальнокультурний світогляд, ґрунтовне знання предмета дослідження, професіоналізм. Могутній творчий лет у гармонійному поєднанні з одержимістю, винятковим працелюбством знаходить своє втілення у філігранно опрацьованих творах: прозових, поетичних, публіцистичних. Вони – це дзеркало її душі, характеру, громадянської позиції, помислів, прагнень, мрій.

Цього разу авторка закликає читача в неповторну «країну віршів, туги і краси!», де

«...кожен лист – як подих долі.

Шлях з квітів, терену і роси,

З пісень пшениці, віри, долі».

У хвилюючих поетичних рядках зримо постають милозвучність, багатство, пісенна краса української мови, сторінки вітчизняної історії, колорит народних традицій, страждання, волелюбність та нескоренність українського народу:

«Вишивала Україна долю

Жовто-синім, чорним, золотим...

Кров скропила горду волю,

Край пісень і розіп'ятих крил...».

«Рушник – маленьке диво в хаті,

Хтось вишив. На добро, любов.

Тут мальви вродою багаті,

Десятки літ бентежать кров.

...Рушник – як пісня України,

Що їй віки між люди йти,

І рідна мова солов'їна,

І тихе: «...Господи! Прости...»

Звернення авторки до історичної пам'яті – то зовсім не випадковість. Адже, як пророче стверджував славетний українець Михайло Грушевський: «Завдяки історичній пам'яті людина стає особистістю, народ – нацією, країна – державою». Тому цілком погоджуюсь із опублікованими в цій книзі роздумами А. А. Веремій:

«...Така вже закономірність: історія ходить за руку з літературою. Марк Тулій Цицерон свого часу писав: «Історія – це свідок часів, світоч правди, життя, пам'яті, наставниця життя, вісниця старовини». Тож важливо доповнити історію живим словом, щоб подія стала «огнем в одежі слова», як писав І. Франко. Адже подія (суха, інформаційна) сильніше впливає на читача, якщо вона художньо обрамлена – емоційна, барвиста, жива, могутня. Така сила зброї дана талановитому митцю, коли він проймається подіями, про які пише чи які досліджує, і має в серці побожну любов до рідного краю, повагу – до свого народу, його непростой історії, сповненої поразок і перемог, болю і радості, туги за негараздами та втратами і гордості за народ наш, силу і наснагу його віками йти до омріяної волі».

У цих роздумах, власне, єство самої Анжели Веремій.

Побажаймо ж їй нових творчих успіхів!

Сергій ГАЛЬЧАК,
заслужений працівник культури України

* * *

Сергій Гальчак. Сповідуючи істину // Нагребецький А. Н. Храм Святого Брата Альберта на землях Княжої Луки. – Вінниця: ПП Балюк І. Б., 2018. – С. 4.

СПОВІДУЮЧИ ІСТИНУ

Історія села... За цими простими словами таїться невичерпне джерело знань, цікавої, захоплюючої інформації, адже історія України, власне, й складається із відомостей про минуле наших сіл,

міст, містечок, про події, які відбувалися на їхніх теренах, людей, які заселяли їх у різний історичний час.

Має свою історію й Плебанівка (у далекому минулому – Княжа Лука), що в Шаргородському районі Вінницької області. Про неї Анатолій Никифорович Нагребецький – невтомний дослідник історії своєї малої батьківщини, знаний на Вінниччині краєзнавець, член правління Вінницької обласної організації Національної спілки краєзнавців України, Почесний краєзнавець України – уже розповідав у розгорнутому історико-етнографічному нарисі «Моя Плебанівка». Унікальна за змістом праця викликала закономірний інтерес, як і десятки інших, такі, як, скажімо, «Трагедія мого краю: Етапи «великого» шляху на Шаргородщині: розкуркулення, колективізація, голодомор», «Шлях крізь віки: Нариси шкіл Шаргородського району на Вінниччині», «Калинівка Шаргородська», «Насіківка моя, Насіківка», «Наш Деробчин», «Шаргород – єврейське містечко» тощо. У ній подано чимало цікавої інформації з історії одного із найдревніших на Поділлі сіл, хоч, зрозуміло, через неповноту джерельно-архівної бази, втрату артефактів сивої давнини (внаслідок спустошливих нападів ворогів, різноманітних суспільно-політичних та природних катаклізмів, інших негативних явищ) розкрито далеко не всі її сторінки.

Цього разу автор знову звертається до історії рідного села. Але у визначеній тематичній площині, зосереджуючи увагу виключно на житті та долях багаточисельних польських машканців населеного пункту – католиках, які, за словами А. Нагребецького, «на відміну від православного населення, цілих чотириста років не мали свого храму в селі для Богослужінь. Чотириста років плебанівські католики щонеділі і щосвят відвідували Храм Святого Флоріана у Шаргороді, який знаходився на віддалі 7 верст. В основному люди добиралися до Шаргорода і назад своїм пішим ходом у всяку пору року і при всякій погоді. Такі масові походи для плебанівських католиків стали особливо важкими у роки радянської системи... Радянська влада ... з перших років свого існування нещадно боролася з релігією, вважаючи її за «опіум для народу»... Про цю сатанинську боротьбу сталінського режиму, виконання та перевиконання ним «планів по розстрілах поляків», як вигаданих ворогів, та інші сторінки духовного життя польської громади Пле-

банівки (Княжої Луки) йдеться на сторінках пропонованої вам, шановні читачі, праці.

Зазираючи у глибину століть, автор розкрив чимало невідомих сторінок. Тому книга – черговий конкретний внесок у поділлезнавство, вітчизняне краєзнавство, яке так високо цінував незабутній Герой України, фундатор краєзнавчого руху в нашій державі академік П. Т. Тронько. Як неодноразово наголошував він, саме воно є безцінною скарбницею збереження історичного досвіду багатьох поколінь, всього того найкращого, що витримало випробування часом у сфері матеріальної і духовної культури, завжди було міцним фундаментом історичної пам'яті, формою залучення широких кіл громадськості до пізнання рідного краю як складової частини багатовікової історії нашої Батьківщини, проявом активності мас у виявленні, збереженні і примноженні історико-культурної спадщини народу; саме через творче натхнення, безкорисливий пошук ентузіастів найбільше виявляється духовна потреба людей – інтерес до рідного краю, котра виховує й примножує патріотичні почуття.

Тож привітаємо автора із черговим науково-краєзнавчим здобутком. Побажаймо йому нових досягнень на тернистому шляху до творчого Олімпу!

Сергій ГАЛЬЧАК,
голова правління Вінницької обласної організації
Національної спілки краєзнавців України

* * *

Гальчак С. Д. Про книгу та автора // *Микола Дорош* (упорядник). **Барвінковий шепіт. Спогади очевидців голодного моря 30-х років. Хмільницький район.** – Вінниця: Меркьюрі-Поділля, 2018. – С. 240 – 241.

ПРО КНИГУ ТА АВТОРА

Ми пам'ятаємо слова: «Хто не знає свого минулого, той не вартий майбутнього»? Наше минуле, історія нашого народу – це невечерпна криниця духу, мудрості, перемог і страждань. Смуток

огортає душу, коли вчитуєшся у сповнені печалі розповіді очевидців Голодомору, штучно створеного в Україні. Голод – це страшне слово, яке повертає нас у 1932 – 1933 роки минулого століття. Український народ у смутку і скорботі доземно схиляє голови, вшановуючи пам'ять мільйонів його жертв, засуджуючи творців цієї чорної сторінки в історії України.

Темою більшовицьких голодоморів та сталінських репресій у Хмельницькому районі Вінниччини Микола Дорош почав займатися ще під час навчання на історичному факультеті Вінницького педінституту у 1972 – 1976 роках. Тихцем, під керівництвом свого куратора і Великого вчителя, доктора історичних наук Іллі Гавриловича Шульги, проводилися дослідження. І хоч довелося інколи виправдовуватися перед відповідними службами, що дана тема не цікавить, все ж спогади накопичував й узагальнював.

Із виходом у 1993 році книги І. Г. Шульги «Голод на Поділлі», Микола Дорош домігся встановлення пам'ятника жертвам голодомору і політичних репресій у Воронівцях. Його було офіційно відкрито й освячено у селі 14 жовтня 1993 року. Почалося уже не приховане дослідження багатостраждального людського моря на Хмельницькій землі. Микола Дорош публікує в газетах низку статей та матеріалів на тему страшного людомору. Серед них: «Гірка доля селян», «Без могил, без хрестів – прямо в ями...», «Найбільший голокост століття», «Хмельницький район: голод – 33», «Факти сумніву не підлягають» та ін. У 2003 році дослідник видає свою книгу про голодний мор у районі «Зламани колоски».

У 2007 році за новою книгою автора «Чорні покоси» проведено у Хмельнику наукову конференцію-презентацію праці, у селах району – зустрічі з очевидцями страшних подій. Книги Миколи Дороша набули особливого резонансу після Всеукраїнського конкурсу робіт на голодоморну тематику, на якій зайняли перше місце. Президент України Віктор Ющенко особисто нагородив автора спеціальним дипломом та грошовою премією. За пропозицією Світлани Василюк, керівника структурного підрозділу Вінницької обласної державної адміністрації, краєзнавець презентував свої книги в обласному центрі, був відзначений Почесною Грамотою обласної державної адміністрації та обласної ради.

Неодноразово автор брав участь у наукових конференціях та круглих столах, приурочених розкриттю наслідків та причин го-

лодного мору в Україні. У Вінниці познайомився із відомим американським дослідником Голодомору Джеймсом Мейсом. Пізніше, під час цькування комуністами видатного науковця, Микола Дорош виступив у його захист на сторінках преси.

У 2008 році, до чергової річниці пам'яті жертв більшовицького злочину, красзнавець публікує свою узагальнену працю «Запланований мор». Його книги є у сільських бібліотеках, в державних установах та організаціях Хмельницького району, головних бібліотеках України. Вони стали базовими при створенні Національної книги пам'яті жертв Голодомору у Вінницькій області.

Дана книга Миколи Дороша є суттєвим продовженням і доповненням його напрацювань на болісну для України тему Голодомору 1932 – 1933 років. Тому він щиро вдячний усім, хто приклав руку і серце до виходу в світ потрібної праці. А насамперед, керівникам Хмельницької районної влади – Євгенію Буткевичу і Зої Бонсевич, районної бібліотеки на чолі із Зоєю Поповою, міськрайонної газети – Олександром Околюдьком, районного радіо – Анатолієм Плисом, учителям-дослідникам краю.

Наш найсвятіший обов'язок сьогодні – зберегти пам'ять про всіх, хто не дожив, недолюбив, зберегти пам'ять про живих і ненароджених. Ніхто не має права про це забути. Згаслі покоління нам із-під пелюсток барвінку шепочуть, промовляють і благають завжди пам'ятати про страшне лихо, бути пильними, не допустити подібного у майбутньому.

***С. Д. Гальчак,
доктор історичних наук, член-кореспондент
Української академії історичних наук,
заслужений працівник культури України,
Почесний красзнавець України***

* * *

Сергій Гальчак. Відкриваючи таємниці часу // Роман Крохмалюк. Мурованокуриловеччина: погляд крізь століття. – Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2019. – С. 4.

ВІДКРИВАЮЧИ ТАЄМНИЦІ ЧАСУ

Незаперечно: могутньою основою нашого життя є незрадлива синівська любов до своєї малої батьківщини, знання її історії. Тому й досі актуальними видаються мудрі слова, які свого часу сказав відомий історик, уродженець Вінниччини Володимир Боніфатійович Антонович, що «дивно жити в краї і не знати ні самого краю, ні його людності». Такі ж щирі, повчальні та проникливі слова ще одного українського генія – Михайла Панасовича Стельмаха: «...З любові до рідного краю, матері-землі починається людина. Не можна не любити того, чого не знаєш. Пізнання історії свого народу й любов до нього нерозривні...». І це – не красномовство, а одухотворена істина. Адже справжній патріотизм починається з виховання любові до рідного краю, до своєї малої батьківщини, пізнання її історії та сьогодення. Тому кожен дослідник, який стає на тернисту стежину науково-краєзнавчого пошуку, невтомною наполегливою працею відкриває нові сторінки таємниць часу, вартий поваги та похвали.

Заслуговує на пошану та добре слово й невтомний краєзнавець, заступник директора з виховної роботи навчально-виховного комплексу с. Вербоваць Мурованокуриловецького району Роман Крохмалюк, який, як автор та автор-упорядник, пропонує вашій увазі, шановні читачі, свою нову дослідницьку працю. Заглибившись у багатовікову історію Поділля, зокрема Мурованокуриловецьчини, він збагачує наші знання про свій неповторний батьківський край, рідне Поділля, де в глибинах тисячоліть формувались терени історичних українських земель, упродовж віків розміщувались численні племінні, державні, етнокультурноспільнотні, адміністративно-територіальні, державні утворення. У різні історичні періоди регіон був також об'єктом нападів ворогів, ареною кровопролитних війн, насамперед, національно-визвольних, краєм, який завжди відроджувався з руїн та попелу, про що свідчать старожитності численних археологічних культур, інші історичні пам'ятки – залишки древніх городищ, курганів, руїни фортець, панських палаців, хрести та могили на місцях козацьких битв, а також невмирущий народний епос. Тут жили й живуть чудові люди, які своєю невтомною працею прославляють рідний край, сприяють його роз-

квіту, є його гордістю і чи не найбільшим багатством, про що у тій чи іншій мірі теж йдеться на сторінках книги.

Найбільша цінність цієї праці в тому, що в ній розкрито низку «білих плям» історичного минулого регіону, введено в обіг документальні та інші джерела, які дозволяють по-новому поглянути на події історії мальовничого Поділля, Мураваноктуриловчеччини, ще більше перейнятися синівською любов'ю та повагою до них.

Побажаймо ж досліднику нових творчих здобутків!

*Сергій ГАЛЬЧАК,
голова правління Вінницької обласної організації
Національної спілки краєзнавців України*

* * *

Сергій Гальчак. Вінниччина в період нацистського геноциду та визволення її від гітлерівських загарбників // **Роки ідуть – пам'ять живе. Вінниччина у Другій світовій війні 1941 – 1945 рр.:** бібліогр. покажч. / Упр. культури і мистецтв Вінниц. облдержадмін., Вінниц. ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва; уклад.: Г. М. Авраменко, О. Ю. Антонюк, О. М. Зелена; авт. передм. «Вінниччина в період нацистського геноциду та визволення її від гітлерівських загарбників» С. Д. Гальчак; ред. С. В. Лавренюк; відп. за вип. Л. Б. Сенік. – Вінниця, 2019. – (До 75-ї річниці звільнення Вінниччини від нацистських загарбників у Другій світовій війні). – С. 5 – 27.

ВІННИЧЧИНА В ПЕРІОД НАЦИСТСЬКОГО ГЕНОЦИДУ ТА ВИЗВОЛЕННЯ ЇЇ ВІД ГІТЛЕРІВСЬКИХ ЗАГАРБНИКІВ

Останні військові частини Червоної Армії залишили Вінницю 19 липня 1941 р., а до кінця місяця гітлерівці окупували всю територію області. Невдовзі Вінниччину було штучно розчленовано на дві великі адміністративно-територіальні частини. Південні і південно-західні райони по лінії (Могилів-Подільський – Жмеринка – Бершадь) відійшли під протекторат Румунії, до так званої «Трансністрії», а решта були віднесені до рейхскомісаріату «Україна» з

включенням до Житомирського генерального округу (генералбецірка). У свою чергу генералбецірк був поділений на ряд менших адміністративних одиниць – генералкомісаріати (області). Так на карті Вінниччини виникли «області»: Вінницька, Гайсинська, Іллінецька, Калинівська, Літинська, Немирівська, Монастирищенська.

Нацистський окупаційний режим, встановлений тут, як і по всій Україні, був злочинною військово-поліцейською та адміністративно-господарською системою органів і заходів, спрямованих на колонізацію, нещадне економічне пограбування, анексування окупованих областей, ліквідацію в них національної державності та культури.

Особливо жорстоким він виявився саме на Вінниччині – у зв'язку з розташуванням тут нацистами своїх надсекретних об'єктів – ставки Гітлера «Вервольф», штаб-квартири Герінга, низки вищих військових установ, аеродромів.

Ставку А. Гітлера споруджували у великій таємниці поблизу села Коло-Михайлівка. Тут примусили працювати 25 тис. радянських військовополонених, громадян Франції, Польщі, Чехословаччини та багатьох інших країн. Їх утримували в жахливих умовах. Територію табору було огорожено кількома рядами колючого дроту, через який пропускали струм високої напруги. Коли в 1942 році будівництво гітлерівського лігва було закінчено, всіх в'язнів фашисти знищили. Щоб забезпечити спокій у цьому районі, навколо ставки розміщували спеціальні каральні команди, сюди у великій кількості засилялися шпигуни. Тут же дислокувалися численні загони місцевої поліції і жандармерії. Каральні акції здійснювались одна за одною. Усі вони, в першу чергу, були спрямовані проти цивільного населення.

Взагалі, становище, в якому опинилося населення окупованих територій (і не лише на Вінниччині), було надзвичайно скрутним. Причому мова йде про сотні тисяч чоловік, адже швидке просування гітлерівських військ не дозволило радянському керівництву здійснити належну їх евакуацію. З України було переміщено в тил лише 3,5 млн. громадян. У Західній Україні та Північній Буковині зірваною виявилась навіть мобілізація, не кажучи вже про евакуацію цивільного населення. Всього на окупованій території Радянського Союзу залишалось понад 60 млн громадян, або ж приблизно 33 % довоєнної кількості населення країни.

Фактично залишене Червоною Армією на поталу ворогові, не маючи ефективного захисту з боку народних месників (зокрема, на перших порах, коли партизанська мережа лише зароджувалась), населення виявилось під цілковитою владою гітлерівських загарбників, розглядалось ними як расово неповноцінне, що підлягало планомірному знищенню, як воєнний трофей. А тому загарбники відповідно й розпоряджались ним, не роблячи ніякої різниці між людьми, худобою, захопленим майном. Повсюдно проти цивільного населення було розв'язано масовий терор, що досить швидко переріс у відвертий геноцид.

За найменше порушення окупаційного режиму тисячі мешканців Вінниччини було розстріляно, повішано, закатовано.

Вістря терору насамперед спрямовувалося проти комуністів, комсомольців, активістів радянської влади, а також тих, хто співчував їй та Червоній Армії, що підтверджують численні документи.

«...В перші ж дні німці звозили підозрілих для них людей машинами. Людолови-фашисти в кашкетах з гербами смерті їздили розправлятися із активістами. З с. Уладівки Хмільницького району 22 чоловіки стояло в черзі до розстрілу... Тут же копали ями, в які мали лягти ці невинні жертви...»

«17 липня 1941 року, коли вступили німці, мешканець с. Носківці Станіславчицького району Вінницької області Манілко Сидір Артемович, народження 1903 року, безпартійний, зустрів пораненого червоноармійця і надав йому допомогу... Німці, дізнавшись про це, негайно арештували Манілка С. А. і почали по-звір'ячому бити. Після цього вивели на город громадянина с. Носковець Дехтярука, заставили викопати для себе могилу. Коли могила була готова, німці розстріляли його й закопали».

Причому терор продовжувався протягом усього періоду окупації. Так, у грудні 1942 р. гітерівці зігнали в один будинок 300 мешканців м. Іллінців і живцем спалили їх. 2 квітня 1943 р. в с. Тернівка колишнього Джулинського району есесівці знищили 2400 селян. 14 лютого 1944 р. в Гайсинських Хуторах нацисти кинули в криницю 24 чоловіки.

«...Всі вони загинули. В числі їх завгосп санітарної станції... Терлецький Степан Антонович... Робітник Чернов з дружиною... разом з дочкою Манею 4-х років, сином Анатолієм, 2-х років і доч-

кою Люсею 6-и років. 6-річна Люся була звалтована, а потім кинута в криницю... Разом із сім'єю – дружиною Марією, 15-річною дочкою Надею, сином Жорою 5-и років та дочкою Галею 3-х місяців у криницю був кинутий колгоспник Юревич Яків... У числі кинутих в криницю і гайсинський лікар Ратнер Георгій Львович з дружиною та дочкою... Із 24-х чол., кинутих у криницю живими, шестеро дітей».

Без всякого жалю нацисти знищували людей, прикутих до ліжка хворобами. Так, вони заморили голодом і отруїли понад 700 хворих, що лікувались у Вінницькій психоневрологічній лікарні, а приміщення перетворили в офіцерський клуб.

Та з особливою жорстокістю і безпощадністю гітлерівці ставилися до євреїв. За расовою теорією, вони були ворогами рейху, з чого випливало одне – ліквідація. Масове знищення людей єврейської національності здійснювалось окупантами після зайняття будь-якої території України (такому ж знищенню, але як «соціально небезпечні елементи», підлягали й цигани).

Кривава драма розігралася 14 серпня 1941 р. в м. Хмільник. Тоді о 8 годині ранку німці почали зганяти у двір райспоживспілки місцевих євреїв. Глумлячись над ними, «обрізали бороди стариків, заставляли молодих під ударами палиць їсти це волосся, після чого ставили всіх на бите скло біля кам'яної стіни, де почалось систематичне побиття: вдаряючи головами об стіну і т. і.

На знак наведення «нового порядку» тут-таки повісили двох ні в чому невинних мирних громадян. Решту – побитих і закривавлених – повезли розстрілювати до наперед підготовленої ями. Тих, що втратили свідомість, і зовсім знесилених від побоїв, заставляли в мішках нести до могили, де їх і розстріляли.

9 січня 1942 року було розстріляно 6600 мирних жителів – чоловіків, жінок і дітей.

«О четвертій годині ранку... Хмільник був оточений каральним загоном Літинського гебітскомісаріату.

Вриваючись у будинки, ще з постелі забирали з собою мирних жителів, а не здатних рухатися і стариків вбивали на місці. При цьому грабували всі цінні речі, які були в помешканнях.

Частина забраного населення було вбито на вулицях міста, трупи вбитих прив'язували шнурами до хвостів коней і, з метою глузу, волочили по вулиці.

Цілий день проходив розгул фашистських катів: до ями довжиною 150 метрів приводили групами жінок з грудними дітьми на руках, батьків сімейств, стариків, старих жінок.

На тріскучому морозі роздягали їх наголо і заставляли годинами стояти в черзі – дорослих вбивали, а дітей кидали живими в яму. Крики нещасних батьків, які прощалися з своїми дітьми, далеко лунали від місця убивства.

Вагітні жінки родили на дорозі і біля ями, їх також разом з новонародженими кидали в яму.

Жахлива розправа над мирними радянськими громадянами Хмільницького району тривала і далі в наступні дні. Випадково вцілілих від бойні громадян розшукували і збирали в підвал при будинку районної поліції. Більше 1500 людей в страшній тіснязі, без їжі і води піддавались побиттям. Їх тримали 7 днів.

Багато людей в підвалі втратили розум, вони не витримали нелюдських мук. 16 січня цього 1942 року були теж усі розстріляні...»

Або інший архівний документ:

«...За час свого панування фашисти розстріляли, зарили живими, повішали, спалили на вогнищі і замучили в Гайсинському районі більше 10 тис. чоловіків, жінок, стариків і дітей, а в місті Гайсині знищили понад 6 тисяч чоловік... 16 вересня 1941 р. німці під приводом переселення наказали громадянам міста Гайсина – чоловікам, жінкам і дітям зібратись, захопивши з собою цінності. Усіх, що зібрались, оточили озброєні загони гестапо, погнали за місто в район Белединки і групами по 60 – 75 чоловік заводили в приміщення стрілецького тирю, де відбирали в них документи, цінності і роздягали догола. Потім приречених на смерть громадян тягнули до ям і розстрілювали з автоматів, а дітей живими кидали в яму. В цей день було розстріляно 3 тисячі чоловіків, жінок і дітей, розстріляних закопали в шести ямах...

17 вересня 1942 р. в Белединці таким же чином розстріляно тисячу чоловік. Громадянина Клянуса живим закопали разом з убитим конем. Громадянки Котляр і Возгіна ранком родили, а на другий день породіллі разом з новонародженими були розстріляні. Старих і хворих, які не могли йти, фашистські звірі на підводах привозили на місце страти і убивали. Тут був убитий 80-річний старик Гросман з дружиною, 4-місячного Борю Діхтярова німці

штиком викинули через вікно на вулицю. А в одного п'ятирічного хлопчика розстріляли батька і матір. Хлопчик дуже кричав і просив: «Дядя, не вбивай мене, не вбивай мене» і намагався втекти. Німецький кат схопив його за ногу, кинув у яму і хлопчика закопали живим...»

Та особливо багато безневинної крові пролито у Вінниці.

«13 вересня 1941 р. гітлерівці спільно з поліціями провели першу пробну акцію. Цього дня за наказом начальника фельдкомендатури Маркуля вони зібрали 1200 чоловік, прогнали через усе місто і за селом Шереметка розстріляли».

«...19 вересня 1941 року були по-звірячому замучені в П'ятничанському лісі 1500 чол. із населення Вінниці... Були також забрані з родильного будинку жінки з новонародженими дітьми, а також люди похилого віку із Стрижавського будинку для престарілих – всі були по-звірячому знищені.

16 квітня 1942 року за розпорядженням штатскомісара Марінфельда на Вінницькому стадіоні було зібрано 10000 населення і загнано в П'ятничанський ліс, де старики, жінки, діти були розстріляні, а працездатне населення в кількості 1000 чол. заточене в тюрму». Пізніше їх теж стратили.

Так вирішувалося «єврейське питання».

З метою ізоляції та подальшого знищення осіб єврейської національності окупанти утворили на території Вінниччини 126 гетто – своєрідних концтаборів для тимчасового примусового їх утримання. Найбільша кількість гетто існувала в Копайгородському (14), Бершадському (11), Шаргородському (10), Могилів-Подільському (8), Тростянецькому (7), Барському (6), Крижопільському (6), Ободівському (6) районах. Їх в'язнями були десятки тисяч людей: як місцеві євреї, так і насильно пригнані з Бессарабії та Буковини. Відомі випадки, коли в гетто утримувалися й українці, в основному ті, котрі мали змішаний шлюб.

Найменше часу на Вінниччій проіснували гетто, розташовані в німецькій зоні окупації, – через прискорену, цілковиту ліквідацію їх в'язнів. Більше шансів на життя мали євреї Трансністрії, де окупаційний режим у певній мірі відзначався не такою жорстокістю, хоча нагла смерть безпощадно косила їх й тут. Так, архівні документи повідують, що в бершадському гетто знищено 13871 особу єврейської національності, в ободівському – 11 тисяч, у селі

Печера Шпиківського району 9989 (із них 166 дітей), у гетто Могилева-Подільського – 4394, Копайгорода – 2808, с. Вільшанки Крижопільського району – 1300 чол. Заради справедливості слід відзначити, що причиною смерті невільників були не лише розстріли, а й різноманітні епідемії як результат жакливиx антисанітарних умов утримання в'язнів, холод, виснаження від непосильної праці, голод.

Причому голод став ефективним інструментом знищення не тільки в'язнів гетто, але й значної кількості цивільного населення практично на всіх окупованих територіях. Якщо сільських мешканців у якійсь мірі ще рятували присадибні ділянки, то городянам доводилось вкрай нелегко. Єдиним порятунком для них тимчасово був чорний ринок, де вони купляли за спекулятивними цінами продукти харчування або ж вимінювали їх за речі особистого та домашнього вжитку, запаси яких досить швидко вичерпувались. Запроваджена восени 1941 р. карткова система на хліб і окремі продукти харчування фактично лише продовжувала агонію. У Вінниці загальна денна норма хліба на дорослу людину становила на той час всього 300 грамів (для вцілілих після перших погромів євреїв 225 г). Пізніше вона була скорочена.

Міське населення Луцька і Рівного – столиці рейхскомісаріату «Україна» отримувало в день по 214 г хліба.

У ще жакливішому становищі опинилися мешканці Києва, які отримували по 200 г хліба на тиждень і зовсім не забезпечувались салом, м'ясом, цукром.

Від голоду за час німецько-фашистської окупації вмерло 120 тисяч харків'ян.

Серед полеглих від голодної смерті й тисячі вінничан.

Тому зовсім не пустими виявилися слова чи не найбільшого ката українського народу рейхскомісара Е. Коха:

«Ми панівний народ і повинні керувати суворо... Я прибув сюди не для того, щоб роздавати благословення... Деякі хвилюються, що населення, може, не отримує достатньої їжі. Населення не повинно цього вимагати... Ми не прийшли сюди, щоб роздавати манну небесну...»

Фізичному знищенню цивільного населення, життя якого мало чим відрізнялось від життя в'язнів, сприяв вкрай низький рівень його медично-санітарного обслуговування. Хоч на території Він-

ниччини й функціонувала певна мережа закладів охорони здоров'я, проте запроваджена окупантами шкала оплати за медпослуги виявилась зовсім недоступною для пограбованого населення. У 1942 р. захворюваність висипним тифом порівняно з довоєнним періодом зросла в 15 разів, черевним тифом – у 12, дифтеритом – у 18. Різко збільшилась кількість хворих на туберкульоз. Так, в Бершадському районі від цих та інших пошестей загинуло 12,5 тис. чол. Без перебільшення, хвороби окупанти взяли на озброєння як засіб знелюднення захопленого «життєвого простору».

Також з особливим садизмом фашистські карателі знищували партизанські села, а разом з ними їх мешканців – жінок, дітей, стариків. Всього на Вінниччині трагічної долі білоруської Хатині та українських Кортелісів зазнали 16 населених пунктів. У них спалено близько чотирих тисяч осель, знищено майже тисячу жителів.

Зрозуміло, неминуча смерть чекала на самих народних месників та членів патріотичного підпілля. Причому розправи над ними супроводжувались винятковою жорстокістю. Не існувало винятків навіть для дітей. От як, скажімо, вороги розправились із юним розвідником Степаном Чернобаєм.

19 грудня 1943 р. в с. Лиса Гора Липовецького району пораним він потрапив у полон. На колишньому колгоспному дворі йому відразу ж вчинили допит. Однак підліток не відповів на жодне запитання. Тоді йому почали ламати пальці на руках, вирізали на спині зірку, викололи очі, розрізали живіт і стали дрючками витягувати кишки. На останок кати відрізали ще й язик та прикололи тіло партизана до землі штиком.

По-звірячому був закатований німцями зв'язковий антифашистської підпільної групи с. Ігнатівки Гайсинського району піонер Вася Бабій. Розстріляний гестапівцями після важких знущань у Вінницькій тюрмі рідний брат комісара партизанського загону ім. Леніна Героя Радянського Союзу П. К. Волинця (Калинівський район) піонер-партизан Олексій Волинець. Розстріляні румунськими жандармами в с. Печері члени підпільної розвідувальної молодіжної групи тодішнього Шпиківського району піонери Ганя Козуб, Вася Нарядчук, Михайло Козачко...

З таким же задоволенням карателі розправлялися з родинами партизанів і підпільників. Були, наприклад, заарештовані всі сім'ї

підпільників с. Підвисокого Оратівського району, спалено їх хати, а майно розграбовано. У березні 1943 р. розстріляно 17 родичів партизанів та підпільників с. Зятківці Гайсинського району.

Одним із основних методів масового знищення людей було також заручництво. Сутність його полягала в тому, що нацисти заздалегідь самовільно оголошували певну кількість людей заручниками, яких негайно ж розстрілювали при прояві навіть найменшого опору «новому порядку» на території даного населеного пункту чи його околицях, хоч визначені для розправи люди не мали ніякої причетності до «інциденту», що стався.

Як заручників, а значить, смертників, окупанти брали передусім «небажаних» осіб, причому політичний і расовий принцип витримувався з німецьким педантизмом.

Так, першими заручниками у м. Вінниці стали представники єврейської інтелігенції. 29 липня 1941 р. було арештовано 25 чол. і по-звірячому замучено в гестапо. «Серед них: адвокат Черкасін, провізор Уланівський, робітник друкарні Мандель, службовець Укрзбуту Гробман, юрисконсульт Вайнтрауб, викладач фізики Швидко, адвокат Гурман, бухгалтер Дірер, викладач медінституту Гольдінер та інші. Серед заручників був і завідуючий лікувальною частиною Вінницького міськздороввідділу лікар Пістерман...»

Зрозуміло, серед заручників найбільше розстріляно українців, оскільки вони склали основну масу населення, що жило на Вінничині у передвоєнний період, та й під час окупації. Так, 42-х заручників української національності було розстріляно гітлерівцями у с. Трибухах Літинського району. Серед них Мартинюк Марія, Марчук Ганна, Харусь Параска, Савчук Микола, Дарнобит Василь, Мельник Іван, Капшук Текля, Марчук Ярина, Іщук Григорій, Білик Іван, Колесник Костянтин та інші.

19 заручників української національності, серед яких – колишній секретар сільської Ради депутатів трудящих, розстріляно у с. Сеферівка Барського району, 9 чол. – в с. Майдан-Курилівський, нині с. Кам'яногірка Літинського району, 5 чол. – у с. Михайлівка Гайсинського району. Власне, мало в якому населеному пункті області обійшлося без страт заручників.

Ще однією велелюдною трагедією стала насильницька депортація цивільного населення на катожні роботи в Німеччину, котра тривала до останніх днів окупації області. Методи «полювання за

черепами», як називали «вербувальну кампанію» самі нацисти, відзначалися надмірною неповагою до людської гідності, жорстокістю та насиллям. Людолови часто-густо влаштовували облави на своїх жертв, арештовували посеред ночі в оселях, вистежували їх у схованках, примушували з'явитися на збірні пункти під загрозою фізичної розправи, знущання над близькими та рідними.

«Фашисти не вважали нас за людей, їх жорстокість не знала меж. Вони спалили мою хату, вбили матір, а мене насильно забрали в Німеччину». (Із фільтраційної справи «остарбайтера» О. Р. Барана, с. Романів Хутір Іллінецького району).

Нерідко «вербувальники» не обмежувалися облавами на базарах та в інших людних місцях, а оточували цілі села, де хапали кожного, хто тільки потрапляв на очі. Так, в 1943 р. підрозділи гестапо Житомира, Бердичева, Калинівки провели операцію з «ізоляції» сіл Майдан-Бобрик та Пиківська Слобідка Хмільницького району. Під час грандіозної облави із Майдану-Бобрика насильно відправлено до Німеччини 80, а із Пиківської Слобідки – 256 жителів.

Репресивні заходи призвели до того, що в кількох населених пунктах Хмільницького, Літинського, Калинівського районів, а саме, «...в селах Івча, Івашківці, Канатківці, Широка Гребля (на Бузі), Миколаївка, Мізяків, Вонячин, Осолінка та інших все чоловіче населення від 14 до 70 років було вигнано в Німеччину».

Однак депортації підлягали не лише чоловіки. Ще більше на фашистську каторгу відправлено дівчат і жінок.

Всього ж із території Вінниччини (з урахуванням Монастирищенського району, який до 1954 р. перебував у складі області) в нацистський рейх депортовано 78650 чоловік цивільного населення. Найбільше бранців вивезено з м. Вінниці (13400 чол.), Монастирищенського (5711 чол.), Гайсинського (4862 чол.), Хмільницького (4868 чол.), Теплицького (3892 чол.), Калинівського (3613 чол.), Липовецького (3125 чол.), Дашівського (2978 чол.), Оратівського (2817 чол.), Уланівського 2798 чол.) районів. Станом на 1 жовтня 1948 р. повернулися в область лише 48705 чол. Тисячі наших земляків знайшли смерть на чужині.

Серед основних причин, через які «остарбайтери»-вінничани не повернулися додому, були:

- смерть внаслідок хвороб, фізичного виснаження та голоду під час перебування на фашистській каторзі; внаслідок проходження фронтів;

- загибель у результаті інтенсивних бомбардувань німецьких населених пунктів авіацією союзників;

- навмисна фізична розправа гітлерівців за прояви непокори чи порушення запровадженого на каторзі режиму;

- загибель у боях з гітлерівцями та японськими загарбниками на заключному етапі Другої світової війни в лавах Червоної Армії.

Нелюдська політика окупантів завдала непоправної шкоди нашому народові. Населення України катастрофічно скоротилося. Так, на березень 1944 р. у Вінниці залишилося всього 27,8 тис. чол. населення, тоді як в 1939 р. проживали 92,8 тис. чол.

Проте, це не було простим трагічним збігом обставин, на які так багата війна. Фізично знищуючи цивільне населення, обезлюднюючи загарбані території, окупанти наполегливо реалізовували заздалегідь поставлену мету – цілковито колонізувати захоплені українські землі.

За планами загарбників, на місце українців, інших громадян України мали переселитись 25 млн. німців, румунів, угорців. Передбачалось створення 8 окремих районів, заселених виключно німцями. Зокрема, такий переселенський район, що отримав назву Хагевальд, було утворено у південній частині Житомирщини, на півночі Вінниччини. Інший аналогічний район Ферстенштадт нацисти розмістили північніше «Вервольфу» неподалік Калинівки. Для кожного переселенця передбачалась садиба на місці кількох селянських господарств, а для керівників районів, обов'язково есе-сівців, – 100-гектарні наділи.

Реалізуючи свої плани, загарбники у липні 1943 р. насильно депортували населення партизанських сіл Майдана-Бобрика та Брусленова. Ось як про це повідомляється в донесенні унтерштурмфюрера СС та кримінального обер-секретаря зі ставки Гітлера «Вервольф» Даннера начальнику імперської служби безпеки Ратенхуберу:

«Хаупштурмфюрер Лафорке із особливого штабу Геншеле повідомив мене усно 19.07.43 р., що... в ніч з 19 на 20.0743 р. має відбутися примусова евакуація населення сіл Майдану Бобрика і

Брусленова Калинівського району, яке повністю підтримує партизанів.

В 2-х селах населення близько 3 тис. мешканців. Обидва села розміщені в лісі і пробратись до них з Калинівки дуже важко. Від споруди «Вервольф» вони розміщені в 20 км.

Після повідомлення Лафорке, для виконання завдання я поїхав із водієм Глезенані до місця збору в Калинівку. Це завдання виконували СС-батальйон Гофмана із Бердичева, а також 2 роти солдатів із авіації, 1 рота поліції, 40 чоловік із особливо штабу Геншеле і 6 чоловік із СД м. Вінниці...

О 23-й годині виїхали з Калинівки у вищевказані села. О першій ночі почалась евакуація сіл. О 3-й годині ранку закінчилась. Мешканцям дозволялось брати лише те, що вони могли взяти в руки.

15 чоловік я виділив для збору та загону худоби. Деякі жителі, які сприяли партизанам, чинили опір, але він швидко припинився, так як ми володіли достатньою кількістю солдатів. Солдати діяли дуже жорстоко, з усією пристрастю в ім'я виконання цього наказу...

Доводилось застосовувати і такі заходи, як розстріл та поранення...

Вранці, 6 год. 30 хв., села були повністю очищені. Все майно, будинки, городи були передані Лафорке. Ці села підлягають заселенню іншими переселенцями – німцями із інших областей...»

Чистокровні (так звані «народні») німці мали поселитися в 60-и населених пунктах Хагевальда та 7-и Ферстенштадта. Не дозволила здійснитись цим планам Червона Армія, яка вигнала нацистську нечисть із української землі.

Мало чим відрізнялися від гітлерівців і румунські загарбники, які ступили на подільську землю теж з метою переділу світу. 26 лютого 1942 р. румунський диктатор І. Антонеску на засіданні уряду заявив: «Не є секретом, що я не схильний до втрати того, що вже здобув. «Трансністрія» мусить стати румунською областю, ми її зробимо румунською, вигнавши звідти всіх чужинців... Ми маємо створити життєвий простір для румунів». В усній розмові з губернатором «Трансністрії» Г. Алексяну, що відбулася 16 грудня 1941 р., він наказував: «Дійте так, неначе влада Румунії встанов-

люється на цій території на два мільйони років». Отже, в обох випадках мова йшла про колонізацію загарбаного регіону.

«Після того, як [румунські загарбники] встановили свою владу до річки Буг, запанувала румунська нагайка... від Дністра до Бугу», – повідується в архівному документі.

Як і в німецькій зоні окупації, тими ж методами вирішувалося «єврейське питання»: проводилися масові розстріли, створювалися гетто.

Особливо зловісним було гетто в с. Печера, назване в'язнями «Мертва петля». Через нього пройшло близько 10 тис. осіб єврейської національності. Під час визволення села, навесні 1944 р., жителями в гетто залишалося дещо більше трьохсот чоловік.

Тут нарівні з дорослими гинули й діти. Як йдеться в повідомленні від 13 травня 1946 р. Надзвичайної Державної Комісії по встановленню і розслідуванню злочинів німецько-румунських загарбників і їхніх спільників, вчинених у м. Вінниця та Вінницькій області, «громадянин села Печери А. П. Баран був свідком, як 6 єврейських дітей перейшли по кризі річку Буг на протилежний берег для того, щоб попросити собі в населення хліба. Німецько-фашистські кати, що перебували на цьому боці, помітили дітей і нацькували на них собак. Діти кинулися тікати по кризі назад в село Печеру. Тоді румунські жандарми відкрили стрілянину по них, а потім їх трупи спустили у воду під лід...».

Однак наймасовішим було знущання над місцевим українським населенням.

«Однією з найбільш [одіозних] постатей румунських насильників був претор Могилівського району Оснача Октавіан, який систематично бив мирних громадян без будь-якої причини. Зустрівши на шляху автомобіля перехожих радянських громадян, він вибігав з кабіни і бив їх палицею...».

Не відставав від нього у паталогічній жорстокості й начальник відділення жандармерії Могилева-Подільського Барбулеску. На початку 1942 р. цей кат особисто розстріляв чотирьох мирних жителів.

Про знущання над цивільним населенням йдеться в багатьох інших архівних документах:

У с. Болган Піщанського району «...окупанти постійно били мирних громадян палицями і кулаками... Зокрема, трактористів

Пилипа Юхимовича Патлачука, Павла Врасія, Василя Григоровича Редьку було побито до напівсмерті за те, що вони відмовились евакуйовувати з села в Румунію трактори. Марка Сільвестровича Редьку – за те, що не дав румунам колгоспних коней. Юнаків Василя Бабича, Миколу Косована, Василя Заболотного, Миколу Бушека – за те, що вони виходили вечором на вулицю. Василя Картоки – за те, що не запросив на весілля румунського претора. Побиття палицями зазнали також присутні на весіллі гості та родичі...».

Столяра З. Ф. Козачука з с. Садківці Могилів-Подільського району було побито до втрати свідомості жандармом Бандишівського посту, сержантом Александром Каластру за те, що дав односельчанам в'язку трісок для розпалювання печі, а коваля із м. Могилева-Подільського В. І. Чайковського – румунським сержантом Адамом за те, що, підкувавши коня, попросив заплатити за роботу.

Піддавалося постійному побиттю населення с. Велика Кісниця Ямпільського району. Крім того, румунські жандарми закували в кайдани 25 мешканців села і ув'язнили їх у Ямпільській тюрмі, де невільники зазнали жорстоких катувань.

Аналогічно вчинили окупанти з трьома жителями селища Піщанка, запроторивши їх у місцеву в'язницю. Тут безневинні люди піддавались не лише нещадним катуванням, але й загинули мученицькою смертю – їх спалили живими.

95 чоловік було вбито та спалено живцем румунськими катями в Ольгопільському районі...

Крім того, населення «Трансністрії», як і сам регіон, нещадно грабували. За румунськими даними, загальна вартість награбованого в СРСР майна склала під кінець війни близько 948 млрд лей у довоєнній валюті (для порівняння: видаткова частина державного бюджету Румунії в 1941 – 1942 рр. складала всього 160 млрд лей). У грабеджі окупованих територій, мародерстві, оббиранні цивільного населення румунські загарбники «гідно конкурували» з німецькими...

Близько тисячі днів тривала над Вінниччиною «темна ніч» нацистської окупації. За попередніми підрахунками, стали жертвами масового терору і поховані на вінницькій землі 169260 мирних жителів. Але мартиролог жертв буде значно більшим, коли приплюсувати десятки тисяч вінничан, котрі полягли на фронтах Другої

світової, закатованих, розстріляних партизанів та підпільників, знищених на чужині «остарбайтерів», замучених у концтаборах військовополонених. Такий кривавий слід нацистських окупантів на теренах Вінницької області.

* * *

Зоря визволення зійшла над Вінниччиною 20 грудня 1943 р. Тоді від німецько-фашистських окупантів було визволено перший населений пункт області – с. Скибинці Погребищенського району. Останній – 28 березня 1944 р. Ним стало с. Кривохижинці Мурованокуриловецького району.

Визволення Вінниччини відбувалось у два етапи (під час Житомирсько-Бердичівської, Проскурівсько-Чернівецької та Умансько-Ботошанської наступальних операцій) і тривало 99 днів. У визвольних боях брали участь 6 загальновійськових, 5 танкових і 2 повітряні армії 1-го та 2-го Українських фронтів, майже півмільйона радянських воїнів. Пліч-о-пліч з ними проливали кров бійці та командири 1-ї Чехословацької бригади під командуванням майбутнього Героя Радянського Союзу Людвіка Свободи. Наступаючі армії розгромили до 20 ворожих дивізій, знищили і взяли в полон 95 тисяч гітлерівських солдатів і офіцерів.

Житомирсько-Бердичівська наступальна операція розпочалася 24 грудня 1943 р. Розпочалася, як згадував у своїх спогадах командуючий 38-ю армією, що безпосередньо визволяла Вінниччину, К. С. Москаленко, із прикрого непорозуміння. Наступ було намічено на 9 год. 05 хв. Однак за 15 хвилин до наміченої артпідготовки, коли командний склад перебував на спостережних пунктах і визначених вогневих позиціях, коли десятки тисяч червоноармійців – піхотинців, артилеристів, танкістів, саперів, зв'язківців – чекали на сигнал, одна установка гвардійських мінометів його армії дала несанкціонований залп – «зіграла катюша», як тоді говорили солдати. Командарм ще раз поглянув на годинник: не хотів вірити, що відбулося щось непередбачене. Він схопив телефонну трубку, аби з'ясувати причину передчасного залпу. Та в цей час «заграла» інша установка, потім ціла батарея, а за нею всі гвардійські міномети. Спроби К. С. Москаленка зупинити вогонь ні до чого не

привели. Почалася своєрідна ланцюгова реакція. Вся артилерія армії відкрила вогонь.

Представник Ставки маршал Г. К. Жуков, який разом з М. Ф. Ватутіним перебував на спостережному пункті 18-ї армії, послав для розслідування інциденту начальника контррозвідки та прокурора фронту. «Винуватець» був знайдений швидко: пошкоджений електропровід, що спричинив замикання і залп. Оскільки гармати і міномети були заряджені, навідники тримали руку на пускових механізмах, а годинників в артилеристів не було (носив їх здебільшого лише командний склад), вогонь був швидко відкритий не тільки в розташуванні 38-ї, а й сусідніх 18-й та 1-й гвардійській арміях.

Цей надзвичайний випадок, на щастя, не мав негативних наслідків для операції. Піхота й танки одержали наказ вступити у бій на 15 хв. раніше, і все пішло за планом. Атака почалася на 51-й хвилині артилерійської підготовки, як і планувалося. Можна тільки уявити, що чекало командування 38-ї армії, якби прикрій випадок провалив операцію...

Наступаючим військам, котрі здійснювали головний удар, протистояла німецька 4-а танкова армія, в якій було зосереджено майже третину всіх танкових дивізій противника, що діяли на радянсько-німецькому фронті. Вона, зокрема, налічувала 30 дивізій, в тому числі 8 танкових та одну моторизовану. Їй було також додано два батальйони важких танків, шість дивізій штурмових гармат, велику кількість артилерійських, інженерних, охоронних, поліцейських та інших частин і підрозділів. Структурно вона входила до групи армій «Південь», котрою командував один з найдосвідченіших військових авторитетів Третього Райху генерал-фельдмаршал Е. Манштейн. Для зручності управління військами та особистої безпеки в той період він розмістив свій штаб у добре пристосованій для цих цілей колишній ставці «Вервольф», уже покинутій А. Гітлером.

Незважаючи на це, наступ розвивався успішно. В кінці грудня було звільнено від ворога низку населених пунктів Козятинського та Погребищенського районів.

Особливо важливе значення мало визволення м. Козятина – райцентру, крупного залізничного вузла. Саме через нього проходили важливі магістралі сполучення, які використовувались гітле-

рівцями для постачання своїх військ у вигині Дніпра. Їхня присутність у цьому регіоні давала підставу геббельсівській пропаганді горлати на весь світ, що німецько-фашистська армія, як і раніше, тримає оборону на позиціях Східного валу, а німецькі кухарі все ще «черпають воду з ріки»...

У першому визволеному від ворога місті Вінниччини було розгромлено німецький гарнізон і присутні у місті військові частини. Відступивши, окупанти кинули бойову техніку та військове спорядження. Наступаючими військами захоплено чималі трофеї: 103 польові і самохідні гармати, багато мінометів, вогнепальної зброї, бронепοїзд, 7 паровозів, 2 залізничні ешелони, близько 1000 автомашин, 100 мотоциклів, 300 коней, склад з паливом та великі продовольчі склади. Але найголовніше – звільнено з нацистського рабства перші тисячі подолян. Населення з великою вдячністю зустрічало своїх визволителів. Воно не приховувало сліз щастя, готове було надати посильну допомогу.

Слід сказати, що у визволенні Козятина величезна заслуга уродженця с. Жорнище Іллінецького району, хороброго командира танкістів Івана Никифоровича Бойка. Наступаючи, він розташував свої бойові машини не широким фронтом, а поставив їх на рейки залізниці, що вела до міста. Німці сприйняли їх за свій військовий ешелон, котрий швидко наближався. Коли ж збагнули, що відбувається, було вже пізно. За героїчний вчинок І. Н. Бойко удостоєний звання Героя Радянського Союзу. А невдовзі ще раз – за звільнення обласного центру Чернівці. Війну він закінчив у Берліні.

Німецьке командування не хотіло змиритися з втратою надзвичайно важливого у стратегічному відношенні опорного пункту. Фашистська авіація піддала місто шаленому дводенному бомбардуванню. Його мешканці разом із зенітниками відстоювали склади пального та продовольства. А вже третього дня колони трофейних машин, навантажених цукром, борошном, крупою, маслом, були відправлені з Козятина як новорічний подарунок киянам. Проте систематичні артилерійські обстріли та бомбардування тривали до 15 березня 1944 року. За цих умов козятинці трималися мужньо. Залізничники забезпечували вчасне відправлення ешелонів, постійно відновлювали зруйновані ділянки залізничної колії.

Найбільша заслуга у визволенні Козятина військ 1-ї танкової армії. Саме вони першими увірвались у місто, примусивши ворога

безпорадно залишити його, а потім успішно відбили ряд контр-атак.

31 грудня вони визволили ще один райцентр Вінницької області – Погребище.

Найдалі ж на території Вінниччини наступаючі війська просунулись 10 – 11 січня. В останній день першої декади 1944 р. ворог залишив райцентр Немирів, села Велика Бушинка, Гунька, Кірове, Медвеже, Мухівці, Потоки, Селище, Стрільчинці, Ворошилове Немирівського району.

Того ж дня 8-й гвардійський корпус генерал-майора І. Ф. Дрьомова форсував р. Південний Буг і на його західному березі оволодів населеними пунктами Ворошилівка, Маянів, Борсків, Шершні і Тиврів.

Частини 11-го гвардійського танкового корпусу генерал-лейтенанта А. Л. Гетьмана пересікли залізницю на ділянці Вінниця – Жмеринка біля населеного пункту Яришівка.

1-а гвардійська танкова бригада полковника В. М. Горелова увірвалася на східну околицю Жмеринки, і, перехопивши ділянку залізниці, що вела на Одесу, зруйнувала колію та знищила кілька ешелонів противника.

Та ворог був ще досить сильним. Підтягнувши значні резерви, в кінці січня він організував потужний контрнаступ, про який практично нічого не згадувалось у вітчизняній історичній літературі, майже на 50 км потіснивши наступаючі війська.

Тоді на липовецькій землі відбулася ще одна своєрідна «Курська битва», в якій з обох сторін взяло участь понад півтисячі танків. Німцям вдалося захопити станцію Оратів і навіть оточити кілька радянських військових частин.

Більше того, ситуація склалася настільки критично, що гітлерівці могли легко прорвати фронт і дійти до Києва.

Вирішальну роль у тому, що радянським військам вдалося відстояти утримувані рубежі, відіграла дезінформація ворога стосовно справжніх сил і засобів, котрі протистояли йому. Для цього разом із обладнанням смуги оборони інженерні батальйони одержали розпорядження терміново виготовити в тилу і доставити залізницею до позицій якомога більше макетів і артилерійських гармат.

Як відзначав пізніше у своїх спогадах К. С. Москаленко, завдання виконали швидко. Незабаром прибуло поповнення – з 500 «танків» і декілька сотень «гармат». Їх везли у спеціально виділених ешелонах, котрі, як і слід було чекати, відразу ж були зафіксовані ворожою авіарозвідкою. Вона ж, без сумніву, простежила і за тим, як щойно прибула «техніка» перекидалася на позиції. Ясна річ, «маскували» макети в такий спосіб, щоб противник міг виявити їх.

Сам командуючий 38-ю армією не дуже вірив, що такі заходи принесуть велику користь – надто вже впадала в очі підробка. Але демонстрація виявилася на славу – ворог прийняв все за реальність.

«Ще й досі я бачу перед собою майже невірогідну картину, котра запам'яталася від того дня: авіація противника, хвиля за хвилею, засипає бомбами макети, немов би то було справжнє скупчення танків і артилерії, – писав, зокрема, генерал (пізніше – Маршал Радянського Союзу). – Одночасно з ударами авіації противник протягом двох днів вів розвідку боєм. Наші війська успішно відбили атаки, в яких брали участь близько 90 танків. Ще понад 200 танків очікувало тоді в різних районах або підходило з глибини ворожого розташування. Проте у бій їх не ввели».

Наляканий зосередженням «величезної кількості танків», противник припинив на вінницькій ділянці контрнаступ.

Очевидно, взяв до уваги наявність «танкової армади» і сам Е. Манштейн. В кінці січня 1944 р. він терміново перевів свій штаб із «Вервольфа» в Проскурів [саму ж колишню ставку фюрера гітлерівці знищили 7 – 13 березня – спочатку спалили наземні дерев'яні будинки, а потім підірвали залізобетонні бомбосховища (бункери)].

Реальність же на вінницькій ділянці фронту була зовсім іншою. У результаті січневого контрнаступу ворога, усі армії, що протистояли йому, виявилися помітно ослабленими. Так, за словами автора книги «Танки повернули на захід», безпосереднього учасника тих подій М. Попеля бойові втрати 1-ї танкової армії у період з 23.12.1943 р. по 01.02.1944 р. склали 1056 танків – найбільше за весь час існування армії (майже аналогічними вони були лише під час Львівсько-Сандомирської наступальної операції – 926 танків). За свідченням К. С. Москаленка, в 3-й гвардійській

танковій армії, яка брала участь в наступальних боях з грудня 1943 року, залишилося в строю 73 танки і 13 самохідно-артилерійських установок, у тій же 1-й танковій армії – 67 танків і 22 самохідно-артилерійські установки... В той час противник на рубежі Голендри – Ротмистрівка – Андрушівка – Росоша – Оратів тримав 300 – 350 танків, що складали чималу загрозу.

Другий, заключний етап визволення Вінниччини від нацистських окупантів, припав на проведення в березні 1944 року військами 1-го Українського фронту Проскурівсько-Чернівецької наступальної операції, а військами 2-го Українського фронту – Умансько-Ботошанської, і став результатом їх успішного здійснення.

Особливо значимими були бої за Вінницю, Жмеринку, Ладижин, Джулинку, Хмільник. Німецьке командування поклало великі надії на укріплення, споруджені вздовж Південного Бугу, оголосивши ці та ряд інших населених пунктів «кріпостями», що повинні були своїм стійким опором зупинити наступ Червоної армії. Однак і вони не допомогли: Джулинку наступаючі радянські армії визволили 12 березня, Ладижин – 14-го, Хмільник – 18-го, Вінницю – 20 березня. Цього ж дня ворога остаточно було вигнано із Жмеринки.

Не менш запеклими виявилися бої і за інший важкодоланий водний рубіж – р. Дністер, зокрема переправи в районі Могилева-Подільського, сіл Садківців, Серебрії, Кремінного, Яруги Могилів-Подільського району, с. Михайлівки – Ямпільського, цілий ряд населених пунктів Вінниччини: за міста Гайсин, Могилів-Подільський, Калинівку, Немирів, Бар, селища міського типу Дашів, Гнів'янь, Комсомольське, Іллінці, Уланів, Муровані Курилівці. Як про особливо запеклі, можна говорити про бої з гітлерівцями під селами Адамівкою Барського району, Берізками-Бершадськими – Бершадського, Старим Дашевом – Дашівського, Корделівкою – Калинівського, Попівкою, Журавною, Струтинкою, хутором Якубівським – Липовецького, Березною, Держанівкою, Сандраками – Хмільницького, Вербкою Чечельницького районів та ін.

Вінницька земля стала місцем подвигу десятків кращих синів Вітчизни. Тут повторили героїчний вчинок О. Матросова рядовий О. В. Полін і ефрейтор Г. Т. Ткаченко, у критичну хвилину бою кинулись із ганатами під ворожі танки і ціною власного життя зупинили їх гвардії ефрейтор С. В. Тартиков із далекого Алтайського

краю і старший сержант І. І. Жеребцов із Пензенської області, гвардії лейтенант М. П. Сьомак із Погребища. У кровопролитному поєдинку під Цибулевим група розвідників винищувально-проти-танкового полку під командуванням українця гвардії майора І. І. Загрядського знищила 5 ворожих БТРів і захопила бойовий прапор противника. Білорус механік-водій танка гвардії старшина В. М. Гінтовт був у складі танкової роти, яка прорвалась на залізницю Вінниця – Жмеринка, перерізала її і утримувала зайнятий рубіж 4 доби. Тут вели своїх підлеглих у бій з ворогом командири-подоляни І. Н. Бойко, Т. П. Абрамов, А. П. Касян. Визволяли рідний край Герої Радянського Союзу командири взводів молодші лейтенанти уродженець с. Лучинця Мурованокуриловецького району Г. Г. Бондар, чия ратна доблесть на вінницькій землі відзначена орденом Олександра Невського, та уродженець с. Хрінівки Липовецького району І. І. Оленич. У небі над Вінниччиною громили ворога уславлені повітряні аси тричі Герої Радянського Союзу І. М. Кожедуб та О. І. Покришкін, майбутній космонавт, двічі Герой Радянського Союзу Г. Т. Береговий, двічі Герой Радянського Союзу А. В. Ворожейкін, Герої Радянського Союзу уродженці Іллінецьчини В. А. Гелета, Г. Л. Шимко, уродженець с. Демидівки Тростянецького району І. Г. Могильчак. За подвиги, у тому числі здійснені у небі Вінниччини, удостоїлись відзнаки Героя відважні соколи, заступник командира ескадрильї лейтенант І. В. Першутов, командири ескадрилей О. І. Виборнов, М. І. Скачков та ін.

Всього за визволення Вінницької області медаллю «Золота Зірка» нагороджено майже 150 солдатів і офіцерів. У когорті нагороджених – українці, росіяни, а також 6 білорусів, 2 – комі, по одному представнику таких національностей: адигеєць, алтаєць, осетин, татарин, тувинець. Особливо багато серед удостоєних відзнаки Героя солдатів та офіцерів 40-ї та 52-ї загальновійськових, 1-ї, 2-ї, 6-ї танкових, 2-ї та 5-ї повітряних армій.

У боях за визволення Вінниччини відзначились винятковою хоробрістю командири ескадрильї винищувачів капітан М. І. Мудров та командир розвідроти 6-ї танкової армії капітан Д. П. Плотников. На знак особливих ратних заслуг уже в теперішній час їм посмертно присвоєно звання Героя Російської Федерації.

Визволяли область також три майбутніх повних кавалери ордена Слави. Два з них – уродженці Вінниччини (М. П. Костенко, О. Й. Янковський).

Більше двадцяти військовим частинам та з'єднанням, що особливо відзначились у боях на вінницькій землі, присвоєно почесні найменування «Вінницьких», «Жмеринських», «Вапнярських», «Дністровських». На честь подвигу визволителів Вінницької області, визнання їхніх заслуг перед Вітчизною столиця СРСР 5 разів салютувала від імені Батьківщини.

Наступальному пориву визволителів у значній мірі сприяла активна боротьба проти гітлерівців у тилу ворога радянських партизанів та підпільників. На бойовому рахунку патріотів понад 34 тисячі знищених окупантів та їхніх найманців, велика кількість пущених під укіс військових ешелонів, підірваних мостів, розбитої техніки.

Мужню боротьбу вінничан очолювали відомі ватажки народних месників Я. І. Мельник, Д. Б. Бурченко, М. І. Владимиров, В. Є. Нижник, А. Г. Кондратюк, А. К. Микитенко, І. Д. Мединський, А. В. Кузнецов, О. Н. Кравченко, С. І. Олійник, В. Ф. Слюсаренко, Ю. Т. Посвятенко, П. Т. Кугай, Т. М. Шкрабоцький та багато інших.

Свій вклад у боротьбу з гітлеризмом внесли і представники національно-визвольних сил, антифашисти – громадяни зарубіжних країн.

Перемога над ворогом дісталася дорогою ціною. Віддали життя за свободу Вінниччини, навечно залишились лежати у подільській землі тисячі її визволителів, в т. ч. Герої Радянського Союзу командири та червоноармійці Д. П. Богдан, Ю. М. Броніцький, О. Ф. Бурда, О. Ф. Володін, І. І. Жеребцов, О. А. Захаров, І. О. Івін, А. П. Касян, В. О. Коноваленко, Ф. А. Крючков, С. Т. Кузнецов, В. І. Мельников, Ф. М. Мехнін, М. К. Овсянников, І. В. Першутів, О. В. Полін, М. С. Савін, Л. М. Смавзюк, Б. А. Сордія, М. П. Сьомак, С. В. Тартиков, Г. Т. Ткаченко, Б. Д. Шевченко, І. П. Яркін, керівник Вінницького підпілля І. В. Бевз, перший комісар партизанського загону ім. В. І. Леніна П. К. Волинець, підпільниця Л. С. Ратушна, Герой Російської Федерації М. І. Мудров.

Світлу пам'ять про тих, хто поліг на фронтах, загинув від фашистських тортур, необхідно зберегти нинішнім та прийдешнім

поколінням. Вони повинні знати про кожен краплю крові, кожен сльозу, пролиті нашим нескореним народом, про його подвиг у титанічній боротьбі з гітлеризмом, у т. ч. на подільській землі, якими б трагічними не були сторінки цієї боротьби, про його вирішальний внесок у Перемогу.

Велич всенародного подвигу, нетлінна пам'ять про полеглих відомих та безіменних героїв повинні стати духовною підмогою на шляху утвердження Української держави, суспільної консолідації, примирити живих і мертвих незалежно від національності, політичних і релігійних поглядів та переконань, сприяти розгортанню патріотизму, синівської любові до рідної Батьківщини.

*Сергій Гальчак,
доктор історичних наук,
член-кореспондент Української академії історичних наук,
професор ВДПУ імені Михайла Коцюбинського,
керівник Вінницької філії Центру дослідження історії
Поділля Інституту історії України НАН України
при Кам'янець-Подільському національному університеті
імені Івана Огієнка, голова правління Вінницької обласної
організації Національної спілки краєзнавців України,
заслужений працівник культури України,
почесний краєзнавець України*

* * *

Сергій Гальчак. Право на істину // Микола Дорош. Скіфський Ексампей. Новопрочитання. – Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2019. – С. 4 – 5.

ПРАВО НА ІСТИНУ

Майже три десятиліття незалежна суверенна Україна веде відлік своєї нової історії, наполегливо крокує у майбутнє з прагненням посісти гідне місце в європейській і світовій спільноті. Розбудовуючи власну державу, ми глибоко усвідомлюємо, що поруч зі створенням розвиненої, динамічної економіки має йти піднесення національної самосвідомості, відродження духовності й культу-

ри. Виняткова роль у розв'язанні цього завдання належить краєзнавству, яке з раннього дитинства зв'язує нас із рідною землею, служить своєрідним містком між минулим і майбутнім. Адже не можна уявити повноцінного духовного життя без історії міст, селищ, сіл, вікових традицій народу, його неповторних фольклорно-етнографічних пам'яток, унікальних творів архітектури і мистецтва. З огляду на це самовіддана, подвижницька праця дослідників рідного краю набуває дедалі більшої ваги, є важливою частиною державотворення.

Серед провідних дослідників рідного краю, своєї малої батьківщини – Микола Никифорович Дорош – Почесний краєзнавець України, член правління Вінницької обласної організації Національної спілки краєзнавців України, заслужений вчитель України, почесний громадянин Хмельницького району та Уланівської територіальної громади, який повністю розділяє дану істину, відверто стверджуючи на сторінках цієї книги: «...Ніяк не можемо і не хочемо зрозуміти, що ми повинні свято оберігати той величний, неоціненний доробок духовності, дарований нашими предками, ту неперевершену ніким і не знищену українську духовну культуру, яка не має аналогів у світі. Ми повинні усвідомити і отямитися, почавши піклування про своє, рідне багатство. В іншому випадку нам нічого буде показати своїм нащадкам...»

Народився дослідник і проживає у чудовому місці, де протікає тихоплинна красуня – річка Синя вода (нині Снивода). Після закінчення історичного факультету Вінницького педінституту (нині: державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського) Микола Никифорович особливо захопився вивченням історії, розкриттям «білих лакун» на терені краю. У його творчому доробку біля півсотні праць на найрізноманітнішу краєзнавчо-історичну тематику. Серед останніх – потужне науково-краєзнавче дослідження «Село моє і Снивода зі мною. Воронівці: історичні нариси, оповіді».

Особливо вражають його висліди про вікопомну битву на Синій воді 1362 року, якій автор присвятив більшу частину свого життя. У результаті численних наукових дискусій він аргументовано довів, що вікопомний поєдинок стався не на далекому Присинюшші, що на Кіровоградщині, а на берегах річки Сниводи, зокрема на теренах Хмельниччини.

У пропонованій вашій увазі, шановні читачі, книзі він достатньо аргументовано висловлює припущення, що Хмільницька земля, можливо, причетна до «восьмого дива світу», а саме, що на ній, зокрема на лівих берегах річок Витекли, Роси, на околицях Клітенки, Кропивни, Ступника, Осични, Кустовецького, Вишеньки, Великого Острожка, Пагурець, Воронівець, Уланова, Сміли, Петриковець, де до цього часу збереглися високі насипи землі, кургани-могили, у період скіфського часу могла бути закопана ритуальна чаша скіфського правителя Аріанта, а сама місцевість – називатися Еksamпей – священною землею, великим скіфським сакральним центром-святилищем, можливим місцем захоронення царя Аріанта.

Як і кожна наукова гіпотеза, вона має право на істину.

Книга захоплює читача уже з перших аркушів, повідує про малодосліджені факти історії, спонукає зайвий раз любити та ретельніше досліджувати рідний край.

*Сергій Гальчак,
доктор історичних наук,
голова правління Вінницької обласної організації
Національної спілки краєзнавців України,
заслужений працівник культури України,
Почесний краєзнавець України*

* * *

Сергій Гальчак. Попіл Чорнобиля стукає в наші серця // Анжела Веремій. Чорнобиля правда гірка. Місто Хмільник. – Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2019. – С. 3 – 4.

ПОПІЛ ЧОРНОБИЛЯ СТУКАЄ В НАШІ СЕРЦЯ

26 квітня 1986 року стало однією із найтрагічніших дат вітчизняної історії, літопису людської цивілізації, незагойною болючою раною назавжди закарбувалося в наших душах та пам'яті, ще

не одне століття, а то й тисячоліття, тривожитиме й бентежитиме їх. Тоді чи не весь цивілізований світ здригнувся від нечуваної техногенної катастрофи – аварії на Чорнобильській АЕС. Мирний атом перестав бути мирним, кинув страшний виклик усьому живому на землі.

Зрозуміло, найбільше потерпіли прилеглі до епіцентру біди планетарного масштабу території. Саме вони становлять нині особливу, трагічну й страшну за своєю сутністю, зону відчуження, яка для українців, без перебільшення, є зоною національної трагедії. Реальні наслідки аварії на ЧАЕС примушують болісно здригнутися серце кожного. Лихо, що сталося на поліській землі, вразило не тільки Україну, але й сусідні Білорусь, Росію, Європу.

Дісталось воно й до Вінниччини, 89 населених пунктів якої ще й нині належать до зони радіологічного контролю.

Чорнобильська трагедія невимовним бодем обізвалася в серцях подолян і вони без вагань поспішили на допомогу. Понад шість тисяч працівників правоохоронних органів, пожежників, автомобілістів, медичних працівників Вінницької області стали безпосередніми ліквідаторами аварії, свідомо ризикуючи власним життям і здоров'ям. Чимало їх, отримавши смертельну дозу опромінення, пішли у вічний спокій, стали інвалідами, хворіють на невиліковні хвороби.

Крім того, нині в області мешкають понад сто тисяч осіб із зони відселення – чи не найбільше потерпілих від полинової біди. Для них Поділля стало другою батьківщиною.

Серед тих, хто з перших днів ступив у смертельне єдиноборство з розбурханим атомом, було чимало уродженців міста Хмільника, Хмільницького району та тих, хто пов'язав із ними свою долю. Як і всім, їм доводилося працювати у вкрай екстремальних умовах, на межі людських можливостей. Про їхній безсмертний подвиг йдеться у пропонованій Вашій увазі, шановні читачі, краєзнавчо-меморіальній книзі, підготовленій до друку знаною хмільничанкою, членом Національної спілки краєзнавців України, членом Національної спілки журналістів України, членом Вінницького літературно-мистецького об'єднання імені Василя Стуса Анжею Веремій. Вона доклала чимало зусиль, щоб час не зітер зі своїх крижалея затаєний біль.

Чорнобильська трагедія залишила по собі ще один трагічний слід – вона породила сотні вдів героїв-ліквідаторів. Саме їх генерал міліції Микола Джига назвав жінками-солдатками, яким сьогодні важко, але вони жертвовно несуть цей Хрест, виростили, підняли на ноги дітей, не зігнулися під тягарем долі.

Серед нескорених долею і сама Анжела Веремій – дружина жертви Чорнобиля, майора Хмільницького райвідділу міліції Олександра Веремія. Наділена талантом літератора та публіциста, свій біль і почуття вона зворушливо передає художнім словом. І линуть до високих небес тихі слова молитви:

- Бережи тебе Бог, коханий... Спасибі за сина... Спасибі за життя!

Ранам Чорнобиля судилося бути вічними. Незагойні, вони кровоточать уже четверте десятиліття. Попіл Чорнобиля стукає в наші серця. Трагедія стала болючою сторінкою новітньої історії України, трагічним хрестом українського народу, який він несе мужньо і терпляче.

Герої Чорнобиля, за словами письменника Олеся Гончара, врятували світ та нас у ньому. Тепер вже наш обов'язок – пам'ятати!

Тож із трепетом та пошаною перегорнім сторінки цієї книги...

***Сергій ГАЛЬЧАК,
доктор історичних наук, професор
Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського,
член-кореспондент Української академії
історичних наук,
голова правління Вінницької обласної
організації Національної спілки
краєзнавців України, заслужений
працівник культури України,
Почесний краєзнавець України***

* * *

Сергій Гальчак. Поклик душі // А. Г. Кушнір, В. В. Лукіянчук, Л. І. Печак, М. Г. Печак. Нагоряни – перлина Подільського південного краю. – Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2019. – С. 3 – 4.

ПОКЛИК ДУШІ

Майже три десятиліття суверенна Україна веде відлік своєї нової історії, наполегливо крокує у майбутнє з прагненням посісти гідне місце в європейській та світовій спільноті. Розбудовуючи власну державу, відстоюючи її суверенітет та територіальну цілісність від злочинних посягань знахабнілих путінських агресорів, ми глибоко усвідомлюємо, що нині, як ніколи, особливо велике значення має піднесення патріотизму, національної самосвідомості, відродження духовності й культури. Виняткова роль у розв'язанні цього завдання належить краєзнавству, яке з раннього дитинства зв'язує нас із рідною землею, служить своєрідним містком між минулим і прийдешнім. Адже не можна уявити повноцінного духовного життя без знання історії рідних міст, селищ, сіл, вікових традицій народу, його неповторних фольклорно-етнографічних пам'яток, унікальних творів архітектури та мистецтва.

Тому такими актуальними видаються мудрі слова, мовлені свого часу відомим істориком, уродженцем Вінниччини Володимиром Антоновичем, що «дивно жити в краї і не знати ні самого краю, ні його людності». Бо ж справжній патріотизм починається саме із виховання любові до рідної землі, своєї малої батьківщини, пізнання її історії та сьогодення, чим успішно займається не одне покоління краєзнавців. Саме завдяки їхній діяльності високий дух предків проникає в наш розум, наповнюючи, немов життєдайним весняним соком, наше ество. З огляду на це самовіддана, подвижницька праця дослідників рідного краю набуває дедалі більшої ваги, стає важливою частиною державотворення. У тому числі й на Вінниччині, терени якої завжди входили до складу українських земель, – скарбниці високої культури і духовності, неповторному батьківському куточку, малій батьківщині не одного покоління працелюбів-подолян. Її мальовничі простори, благословенна земля, що уславлена подвигами предків, добрими справами, трудовими звершеннями сучасників, постійно бентежать серця, ваблять

своєю загадковою красою, багатим історичним минулим. Кожна визначна подія і видатна особистість залишили тут по собі яскравий слід, знайшли відображення у численних пам'ятках, які промовляють до нас голосом своєї епохи, несуть крізь віки надбання людського інтелекту і праці. Вони – пам'ять минулого, на ґрунті якого будується майбутнє прийдешніх поколінь.

Особливо активізувалась науково-творча діяльність краєзнавців у новітню добу. Саме вони, численні ентузіасти, є душею вітчизняного краєзнавчого руху. Їхня самовіддана подвижницька праця розкривається новими яскравими сторінками в колективному літописі Східного Поділля (Вінниччини), що додають регіону величчя, слави – рідній Україні.

З гордістю можна констатувати, що лави дослідників малої батьківщини гідно поповнили автори пропонованої Вашій увазі, шановні читачі, книги про самотню перлину Поділля та Придністров'я село Нагоряни А. Г. Кушнір, В. В. Лук'янчук, Л. П. Печак, М. Г. Печак. Праця складається із п'яти тематичних розділів, які охоплюють великий часовий проміжок історії села, цікаво повідомляють про його уродженців, їхні здобутки. Книга пересипана коралями краєзнавчих знахідок, щира і відверта, глибока і багатоаспектна, допомагає детальніше зазирнути в глибини нашої історії, гордитися нею. Побажаймо ж шановним авторам нових творчих успіхів на нелегкому шляху пізнання, що стало покликом їхньої душі.

***Сергій ГАЛЬЧАК,
голова правління Вінницької обласної організації
Національної спілки краєзнавців України,
доктор історичних наук, член-кореспондент Української
академії історичних наук, професор Вінницького
державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського, заслужений працівник
культури України, Почесний краєзнавець України***

* * *

Сергій Гальчак. Мала енциклопедія Мурованокуриловеччини // *Тамара Модлінська, Роман Крохмалюк, Віктор Богушинський.* **Мурованокуриловеччина – наш рідний край.** – Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-По-ділля», 2019. – С. 4.

МАЛА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ МУРОВАНОКУРИЛОВЕЧЧИНИ

Як не раз наголошував у своїх працях Голова Національної спілки краєзнавців України, член-кореспондент НАН України, доктор історичних наук, професор Олександр Петрович Реснт, краєзнавчий рух у нашій країні – унікальне явище. Він об'єднує дослідників рідного краю, які опікуються збереженням національних святинь, пам'яток історії та культури, розвивають музейництво, колекціонування, проводять активну просвітницьку діяльність, підтримують розвиток духовної культури, сприяють збереженню національних традицій і народної творчості, повертають із небуття імена видатних співвітчизників, відкривають маловідомі сторінки історії, здійснюють велику патріотичну роботу серед молоді, виховуючи почуття національної гідності, любові до рідного краю. Їхня подвижницька праця в умовах утвердження української державності закладає міцний фундамент національної свідомості, наукового світогляду громадян, утверджує високі морально-етичні ідеали, сприяє відродженню духовності й історичної пам'яті народу, оскільки головне покликання дослідника органічно впливає з пізнавальної, світоглядної, людинотворчої функції краєзнавства як комунікативної галузі знань та широкого громадського руху. Мета краєзнавця – розкрити історію малої батьківщини в усій її оригінальності й неповторності, засвоїти досвід попередніх поколінь та уроки історії, сприяти аналізу тенденцій і закономірностей розвитку сучасного суспільства, впливати на формування в молодого покоління самостійного та свідомого вибору власної перспективи.

У значній мірі із цим нелегким завданням успішно впоралися автори пропонованої Вам, шановні читачі, книги – педагоги-краєзнавці Тамара Модлінська, Роман Крохмалюк, Віктор Богушинський. Їхня колективна праця – своєрідна мала енциклопедія неповторного куточка Поділля – Мурованокуриловеччини – чарівного

краю із роздоллям різнобарвної природи, чудодійних джерельних вод, щедрих врожайних полів, скарбниці багатого історичного минулого, яке закарбувалось у численних археологічних артефактах, пам'ятках старовини, містить значний масив науково-краєзнавчої інформації, тематично сконцентрованої у розділах «Дані про населені пункти», «Міфи як джерело вивчення історії Мурованокуріловеччини», «Відомі особистості краю», «Перелік пам'яток архітектури і містобудування, внесених до реєстру державних нерухомих пам'яток Вінницької області», «Краєзнавча вікторина». Книга захоплює із перших сторінок.

Зокрема, у ній йдеться про найважливіші історичні події, що відбувалися в регіоні, походження назви райцентру, історію його розвитку, архітектурні та духовні перлини, зародження й витоків назв інших населених пунктів району, їхні найбільш відомі пам'ятки. Детально розглядається топоніміка, яка виступає, власне, своєрідним оберегом народної пам'яті, духовності, традицій, ключем до розгадки таємниць минулого.

Цінною є також інформація про відомих уродженців району, котрі прославили не лише Вінниччину, але й Україну, стали їхньою гордістю.

Праця – змістовна і багатоаспектна, унізана «коралюми» наукових, краєзнавчих знахідок, припущень, допомагає детальніше зазирнути у глибини нашої історії, гордитися нею. Побажаймо ж її авторам нових творчих успіхів на нелегкому шляху пізнання!

Сергій ГАЛЬЧАК,

**голова правління Вінницької обласної організації
Національної спілки краєзнавців України, доктор історичних
наук, член-кореспондент Української академії історичних
наук, професор Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського, заслужений
працівник культури України, Почесний краєзнавець України**

* * *

Сергій Гальчак. Відгомін буремних років // Вадим Вітковський, Микола Рябий. «Чотирикутник смерті» (1919 – 1920). – Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2019 (здано у виробництво).

ВІДГОМІН БУРЕМНИХ РОКІВ

Із здобуттям Україною незалежності у дослідників з'явилася реальна можливість об'єктивно, без десятиліттями нав'язуваних ідеологічних лекал ознайомитися із раніше недоступними сторінками вітчизняної історії, зокрема, поринути у вир бурхливих, драматичних подій Української національно-визвольної революції 1917 – 1920 рр. – буремного часу, більш відомого з радянських джерел як Велика Жовтнева Соціалістична Революція, громадянська війна.

Як відомо, започаткували добу національно-визвольних змагань революційні події лютого – березня 1917 р., гromове відлуння яких невдовзі долинуло й до Поділля та, зокрема, Вінниччини. Тоді 27 лютого повалено самодержавство, а вже 4 березня 1917 року на тлі завершення Першої світової війни постала Українська Центральна Рада як виразниця народних сподівань і віковічних мрій щодо відновлення втраченої внаслідок кривавих посягань численних ворогів державності та самостійності України. Вже в кінці листопада – на початку грудня 1917 р. влада не лише у Вінниці, але й на більшій частині Подільського краю належала українським національним силам, які розпочали активну державотворчу працю.

Невдовзі внаслідок державного перевороту, здійсненого під контролем німецької військової адміністрації, але при формальному нейтралітеті німецької сторони, генералом П. Скоропадським, їй на зміну прийшов Гетьманат Української Держави, основною опорою режиму якого були поміщики, буржуазія та станове чиновництво, значною мірою зрусифіковані, яких, насамперед, цікавили стабільність та звичні норми життя. До національної ж ідеї ставилися байдуже. Однобічна орієнтація на імущі класи, потреба задовольнити апетити австро-угорських окупантів зумовили таку соціально-економічну політику гетьманського уряду, яка вела не до консолідації суспільства, а до поглиблення розколу.

Врешті, Гетьманат теж відійшов у минуле, поступившись місцем Директорії УНР.

У грудні 1918 р. армія УНР контролювала майже всю територію України. Проте через півтора місяці вона змушена була під ударами збройних формувань радянської Росії залишити Київ. З цього моменту для Директорії розпочався період політичної нестабільності, жорсткої боротьби за владу, безуспішних пошуків надійної зовнішньої та внутрішньої підтримки, нескінченних переїздів (Вінниця – Проскурів – Рівне – Станіслав – Кам'янець-Подільський), періодичних реорганізацій уряду та кардинальних змін офіційної політичної лінії.

Нещадну боротьбу з Центральною Радою, Гетьманатом та Директорією УНР вели більшовики, що були, насамперед, представлені в радах робітничих, селянських та солдатських депутатів. Вони теж то захоплювали владу, до відступали. Так, Вінниця перебувала під їхнім контролем в кінці жовтня 1917 р., у січні – лютому 1918 р., з березня 1919 р. ...

На жаль, революційна боротьба зазнала фатальної поразки, а український народ примусово знову набув у своїх поневолювачів статусу «меншого брата». Проте, за словами видатного українського мислителя І. Лисяка-Рудницького, хоч в силу історичних обставин, що склалися, Українська національно-демократична революція й «не досягла своєї остаточної мети, але... внутрішньо переродила суспільство України, створила Україну як модерну політичну націю. На цьому фундаменті з того часу розвивається все даліше українське життя»...

Одним із першопрохідців вивчення та розкриття актуальної для українського суспільства теми став відомий далеко за межами держави уродженець Поділля, письменник Микола Рябий. Останнім часом до нього долучився такий же талановитий майстер художнього слова Вадим Вітковський. У минулому, 2018 році, вийшла друком їхня чудова праця «Вінниця – столиця Української Народної Республіки в роки національно-визвольних змагань 1918 – 1919 – 1920-го». Як її продовження, авторами підготовлено до видання нову книгу – «Чотирикутник смерті» (1919 – 1920)». У ній, як і в попередній, висвітлюються згадані вище події, доносяться до читацького загалу відгомін буремних років початку ХХ століття на Вінниччині, що стала частиною тих державотворчих

процесів, які відбувалися на Поділлі, в Україні. Вона – також доземний уклін героям визвольних змагань, серед яких чимало легендарних постатей наших земляків.

Книга приваблює нетрадиційністю викладу тексту. Як і попередня, – це професійний діалог двох письменників – дослідників порушеної проблематики.

Її вартісність також зростає від поміщеної значної кількості фотосвітлини, які є дуже цінними фотодокументами. Праця заслуговує на високу оцінку і, безумовно, справедливо знайде схвальний відгук широкого кола читачів – науковців, краєзнавців, студентської та учнівської молоді, громадськості.

Сергій ГАЛЬЧАК,
доктор історичних наук, професор, заслужений
працівник культури України, голова правління
Вінницької обласної організації НСКУ

* * *

Сергій Гальчак. Син землі, гордість та слава Вінниччини //
Анатолій Пачевський. Витоки. Автобіографічний роман / Упорядник
Станіслав Кочубейник. – Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2019. – С.
500 – 504.

СИН ЗЕМЛІ, ГОРДІСТЬ ТА СЛАВА ВІННИЧЧИНИ

Герої – люди особливі. Це стосується як героїв війни, так і праці. Їх завжди вирізняє патріотизм, самовідданість, готовність до самопожертви, турбота про долю держави, народу, а ще – виняткове працелюбство, безкорисливість, воля до перемоги, реалізації поставленої мети.

Саме ці якості усе життя були притаманними відомому хліборобу, вмілому організатору, колишньому голові приватно-орендного сільськогосподарського підприємства «Радівське» Калинівського району Вінницької області Анатолію Мартиновичу Пачевсь-

кому, якому Указом Президента України від 13 листопада 2002 року за визначний особистий внесок в організацію та забезпечення одержання найвищих у регіоні показників із виробництва сільськогосподарської продукції, розвиток соціальної сфери першому на Вінниччині присвоєно звання Героя України з врученням ордена Держави.

Про нього, талановитого керівника, славетного працелюба, висловлено та написано чимало добрих й теплих слів, публікацій у місцевій, обласній, республіканській пресі, видано книги. У них він постає і талановитим керівником, для якого найдорожчий скарб – матінка-земля, і «рятівником занепалих населених пунктів», і «Радівським самородком»...

Численні дослідники його життя, трудового подвигу, зокрема журналісти, повідують, що народився Анатолій Мартинович 31 серпня 1939 року в селі Борсків Тиврівського району, в селянській сім'ї. Батько Мартин Рафаїлович під час війни в 1944-у у кровопролитному бою з гітлерівськими загарбниками поліг смертю хоробрих на Івано-Франківщині, під Яремчею. Мати, Ганна Антонівна, залишилася вдовою. Важкі то були часи. Голод і холод... Дідусь Рафаїл Йосипович забрав невістку з сином до себе в с. Радівку і взявся за виховання внука. Саме від убіленого сивиною навчителя той успадкував тяжіння до науки, потяг до книги, прагнення самому докопатися до всього незвіданого, а ще – обов'язковість, гідність, честь.

Анатолій зростав кмітливим і допитливим. Дуже рано відчув потяг до техніки. У 5-у класі під час літніх канікул освоїв косарку, у 6-у – причіпний комбайн, після 7-го вже працював помічником комбайнера, а по закінченні 9-го йому довірили самохідний комбайн.

Як згадував пізніше, з дитинства дуже хотів стати інженером, навіть вирішив поступати на інженерний факультет Української сільськогосподарської академії. Але раптово важко захворіла мати, довелося відкласти поїздки до Києва. Тож залишився працювати в селі.

В місцевому колгоспі трудолюбивому, енергійному юнаку додали посаду завідуючого тваринницькою галуззю, куди входили молочнотоварна та свиноферми, пташник, конюшня. І йому вдалося дати всьому лад!

У 1960-у заповітна мрія нарешті здійснилася – став студентом інженерного факультету сільгоспакадемії. Успішно закінчивши заклад вищої освіти, А. Пачевський повернувся в Радівку вже дипломованим спеціалістом. Працював інженером у колгоспі. Немало доклав зусиль для оновлення тракторної бригади і роботи всіх механізаторських кадрів, створення сучасної ремонтної майстерні, здатної обслуговувати комбайни і трактори безпосередньо в полі під час польових робіт. Невдовзі механізаторська галузь стала показовою в районі. Ознайомитися з механізацією робіт, перейняти досвід приїздили фахівці зі всієї області, а також з республіки.

Звісно, його діяльність цим не обмежувалася. Так, на молочному комплексі господарства не було жодного транспортера, який би не пройшов через руки молодого інженера. Разом з бригадою механіків та сільських механізаторів від зорі до зорі чаклував біля громаддя завезеної техніки, доробляв і вдосконалював вузли та агрегати, наперед запрограмуваючи безвідмовну їх роботу. А потім був перший у Калинівському районі молокопровід...

Поталанило Анатолію Мартиновичу і в особистому житті: доля послала чудову дружину – односельчанку Любов Михайлівну, з якою виховали двох синів, котрі, ставши дорослими, впевнено пішли стежиною батька.

У 1970 році молодого, енергійного, завзятого А. М. Пачевського обирають головою правління колгоспу «Більшовик» села Дружного. Сім літ головував він там. Це був багатий життєвий ужинок: краще стали родити колгоспні поля, виросло ціле високопродуктивне тваринницьке містечко, побудовано Будинок культури та дитячий садок, їдальню.

Потім А. Пачевського обирають секретарем Радівської парторганізації, де він проявив себе здібним, людяним партійним керівником.

Тим часом в країні відбувалися історичні зміни, що вимагали нових виробничих й чисто людських стосунків. У 1989 році радівчани провели вибори нового голови правління на альтернативній основі. З-поміж кількох кандидатур переможцем став Анатолій Пачевський (тоді колективне господарство носило назву «Росія», з листопада 1992 р. – КСП «Росія»). З 1999 р. А. М. Пачевський – голова приватного орендного підприємства «Радівське».

Зважаючи на те, що в країні йде розвал, він старався не встрявати у кредити, не робити боргів. За будь-яку ціну намагався зберегти добре налагоджену впродовж попередніх десятиліть науково обгрунтовану систему ведення землеробства у поєднанні з інтенсивним тваринництвом. Робив ставку на надійне удобрення полів органічними добривами.

Нелегкими були шляхи зростання приватного орендного підприємства «Радівське». Кожного року доводилось долати бар'єри. Проте, успішно.

Врешті, результати господарювання в Радівці виявилися на рівні європейських. Так, скажімо, у 2009 році було зібрано пшениці по 75 центнерів з гектара, ячменю – по 72, гороху – по 49,5 цнт. Надій від корови становив 7000 кілограмів.

- Галузі господарства тісно взаємопов'язані, – повідаючи про той час, згадував Анатолій Мартинович. – У нас потужне тваринництво – 1500 голів великої рогатої худоби, звідси – органіка. Раз в три роки ми вносимо на гектар 70 – 80 тонн, а ще плюс достатню кількість мінеральних добрив. От вам при будь-яких кліматичних умовах і добрий урожай!..

Поруч з вирішенням господарських проблем на першому плані завжди була турбота про людину, повага до неї. З ініціативи А. М. Пачевського у «Радівському» вкоренилась надзвичайно розгалужена система відзнак і заохочень – оголошення подяки, нагородження Почесною грамотою, занесення на Дошку пошани, на Алею трудової слави тваринників і механізаторів, у Книгу трудової слави та Книгу пошани господарства. Однак, якщо в інших господарствах подібні заохочення є тільки моральними стимулами, то в Радівці усі вони підкріплені матеріально.

Належним чином вирішувалися питання поліпшення добробуту, освіти, духовності, дозвілля селян. У селі успішно функціонує Будинок культури, котрий став своєрідною рідною домівкою для учасників народного хорового колективу «Радівські самоцвіти», місцевого зразкового дитячого духового оркестру, ансамблю естрадної пісні; є адміністративний і торгівельний комплекси, дитячий садок, загальноосвітня школа, де в середньому навчається 150 учнів і всі забезпечені гарячим харчуванням за рахунок агроформування. Також за кошти сільгоспідприємства в 2004 році збудовано нову церкву, в якій на Різдво, Великдень чи інше ре-

лігійне свято від прихожан, як кажуть, ніде яблуку впасти. ПП «Радівське» разом із сільрадою успішно вирішує питання житлового будівництва, дбає про людей, особливо про тих, хто вже літнього віку, хворих, одиноких, ветеранів праці. Усі члени приватного орендного підприємства мають високі зарплати. На соціальні виплати виділяється до 30 відсотків чистого прибутку. За пільговими цінами відпускається хліб і цукор на зароблену гривню.

Тому не дивно, що люди з інших сіл приїздять в Радівку і просяться на роботу, а деякі перебираються сюди на постійне проживання.

Для односельців Анатолій Пачевський впродовж десятиліть став незаперечним авторитетом, організатором і керівником, який постійно бачив проблеми села в комплексі, вмів аналізувати ситуацію, відчував перспективу.

Його трудове сумління було високо оцінене державою. Крім згаданих відзнак, нагороджений орденом «Дружби народів», орденом князя Ярослава Мудрого V ступеня, орденом Святого князя Володимира Великого. Удостоєний почесних звань «Заслужений раціоналізатор України» (1985 р.), «Кращий за професією серед керівників господарств України» (1998 р.). У 1996 р. обраний академіком Національної академії проблем людини, а в 2002 р. – депутатом обласної ради, де проявив себе сумлінним громадським діячем, зрілим фахівцем-господарником, неординарно мислячою особистістю, до глибини душі пройнятою відповідальністю за долю співвітчизників, глибоко переконаною у тому, що майбутнє українських сіл за великотоварними господарствами.

Яскравим прикладом цього є його виступ на одній із сесій обласної ради. Ось декілька фрагментів із нього:

«Проблема життя та розвитку сільськогосподарського виробництва – це вічна проблема держави та села. Питання ж перспектив розвитку агропромислового комплексу має надзвичайно високу вагу та відповідальність перед народом.

За роки незалежності всі уряди намагалися розробити перспективні програми розвитку агропромислового комплексу. Але всі вони зазнавали краху, так як мали декларативний характер та не спиралися на реальну ситуацію та фінансову підтримку.

Ми знаємо, що сьогодні розробляється нова державна програма. І чи не тими ж аграрними діячами, але вже під іншим прапором?

Саме вони придумали так звану реформу, під диктовку іноземних консультантів, у найгіршому її варіанті, яка стала головним поштовхом до розвалу сільського господарства і села. І сьогодні село знаходиться в такому стані..., в якому воно не було від часів голодомору.

А тепер, нарешті, ми чуємо..., що майбутнє сільського господарства та відбудови села за великотоварними сільськогосподарськими підприємствами. Це дійсно найоптимальніший варіант і відповідно до цього необхідно будувати програму не тільки державну, але й обласну.

Її уже неможливо і безперспективно будувати на постулатах аграрної реформи, яка розрахована на дрібнотоварне виробництво та повернення індустріалізованого села до початкового етапу феодалізму, до вола, рала і лопати.

На превеликий жаль, чиновники різних рівнів, не позбувшись старих стереотипів мислення, не тільки мислять, а й діють за тим же принципом... Це шлях, який не має перспективи...

Після таких програм ми ще й дивуємося, чому молодь йде з села..., виїжджає за кордон на заробітки..., не знаходячи собі місце у житті, поповнює загони наркоманів, злочинців, п'яниць та бомжів...

Крім вищезгаданих перешкод існує ще одна надзвичайно серйозна перешкода – це підняття розорених та занедбаних господарств. Серйознішою проблемою у житті села на сьогодні не існує. І її необхідно вирішувати, якщо ми патріоти своєї держави, вболіваємо за народ... На мою думку, є різні варіанти вирішення цієї проблеми.

Ставка робилася на ефективного власника. Провалилася. Зараз робиться на багатого інвестора. Але я не вважав би цю систему перспективною, а тільки тимчасовим явищем.

Чому саме? А тому, що уже є приклади як працюють такі інвестори. Ось ця схема: забрав землю; знищив залишки тваринництва, якщо воно було там; значну частину людей – за борт; пенсіонери і їх біди – йому зовсім не потрібні, як і проблеми працюючих; посіяв декілька культур; ніякої сівозміни – земля зношується і деградує, навіть при значних дозах мінеральних добрив; за

соціальну сферу – і мови немає; відмив гроші і подівся; люди знову залишилися ні з чим...

А тому я вважаю, що відновлювати господарства і села, піднімати їх з руїн та колін, необхідно тільки з тими людьми, які там живуть і будуть жити...

Високоорганізованим, індустріалізованим сільськогосподарським підприємствам альтернативи немає...»

Це було його глибоким переконанням, основою його господарського світогляду. Він постійно прагнув до нових висот, перспективного гарантованого розвитку українського села і благополуччя його мешканців – споконвічних трударів-хліборобів. Багато що встиг реалізувати за своє життя. Однак чимало чудових ініціатив назавжди залишилися у планах, оскільки 30 серпня 2017 року, на жаль, відійшов у Вічність.

Та він не вмер. Його світлий образ живе у вдячній пам'яті односельчан, які, не зважаючи на існуючі труднощі, впевнено крокують у майбуття визначеним ним курсом.

Сергій Гальчак,
доктор історичних наук, професор Вінницького державного
педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

* * *

Сергій Гальчак. З любов'ю до людини та землі // Анжела Веремій. Мереживо долі. Оповідання, новели (вибране) – Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2019. – С. 3 – 4.

З ЛЮБОВ'Ю ДО ЛЮДИНИ ТА ЗЕМЛІ

Кожна художня книга хмільничанки Анжели Веремій – це черговий творчий шедевр безмежно талановитої майстрині слова, її світоглядна трибуна, камертон душі, пройнятої добром й глибокою повагою до найціннішого скарбу на землі – людини, її стан, віддзеркалення вкарбованих у поетичних та прозових рядках болю й тривоги, незламності духу та волі, характеру, помислів, сподівань самої авторки, своєрідна духовна скарбниця, коштовності якої так потрібні кожній людині, що хоче змінити життя на краще, почувати себе вільною та щасливою.

У творчому здобутку Анжели Анатоліївни їх чимало – майже два десятки («Літо надій», «Квіти для коханого», «Осінь мелодія», «Небо любові», «Заради добра і краси», «З любов'ю до землі, обличчям до людини», «На барвінковій огняній землі», «У краї мальв і долину», «Позиція гідності», «Молилися три Марії», «Світло єдиної дороги» та інші). Усі вони вражають багатством інтонацій та настроїв (тут і теплий задушевний ліризм, і суворий епічний плин, і філософські роздуми, і відгомін історичних подій, і пронизані ностальгією спогади, і омиті ранковими росами паростки надій). Авторка уміє вихопити факт, детальку, характер прямо з полум'я тієї печі, що називається глибоким знанням життя і душі людини, зворушити до сліз. Усі пропоновані читачам твори читаються легко, захоплююче, виконані на високому професійному рівні, що надає їм магнетизму, переконливої чарівності.

Нова книга теж із цієї скарбниці. Вона хвилюючопафосна, високопоетична, багатотематична, відверта й щира. У ній чимало духовних скарбів, які освітлюють, зворушують душу, збагачують людське ество, заставляють замислитися над аморальністю, поставленими суспільними проблемами, викликами часу. Вона багатожанрова, художньо досконала. В ній органічно переплелися лірика, епічна розповідь, аналітична есеїстика, суспільствознавча, людинознавча проблематика.

Кожне оповідання, новела – це вдалий творчий пошук лаконічної настроєвої оповіді, яскраве втілення поставленої мети, фіксація миттєвостей історії, відгону подій, що відбувалися у той чи інший проміжок часу, його нестримного плину. Саме так сприймаються пропоновані вашій увазі, шановні читачі, оповідання «Наснилась ти...» (про нещасливе кохання безсмертного Тараса Шевченка), «Коли земля занімала від болю» (про трагедію Голодомору 1932 – 1933 рр.), «Світ тісний» (про пережите вдовами-солдатками часів Другої світової війни, які мужньо витерпіли нестерпний біль зраних незворотніми втратами сердець, крізь роки пронесли важку життєву ношу), «Петрове поле» (про безглуздість війни в Афганістані, на якій «серед радянських військовослужбовців переважну більшість складала діти-сироти, діти колгоспників і робітників (золотої молоді там не було)», котрі «поверталися до рідної землі у цинковій домовині», огортаючи душі рідних невимовним смутком).

Бо ж найпекучіший у світі біль – це біль душі. Особливо, коли у вічність передчасно відходять найрідніші люди – ті, яким жити і жити, творити, бути продовжувачами батьківського роду, з гідністю нести естафету поколінь; ті, які ще навіть не натішилися росьянистими сонячними світанками, солов'їним співом, не змогли реалізувати сокровенні плани і мрії. І хоч життя, як повчав знаменитий Віктор Гюго, – це лише дитинство нашого безсмертя, коли воно передчасно обривається, немов павутинка бабиного літа, душу рідних проймає нестерпний біль, що ятрить її не день, не рік, не два...

Цей біль з новою силою заявляє про себе й нині, коли імперська путінська Росія вчинила зухвалу агресію проти суверенної України, анексувавши Крим, окупувавши Донбас та розв'язавши на його зраненій землі криваву бійню, про що йдеться у сповнених болем та гордістю за незламних захисників Вітчизни оповіданнях «Неси мене, коню...» (про світлу пам'ять Михайла Рачка – хмільничанина, який загинув на війні на Донбасі, захищаючи територіальну цілісність України), «Єдина мить війни (із щоденника вогненного Сходу)» (про мужніх захисників рідної землі, їхній «небачений дух патріотизму й любові до цієї землі, яку ніхто із приречених тут не хотів покидати...»), «Батько (із щоденника війни)», «Без надії і при... надії» (про горе і жахіття на окупованих ворогом територіях), «По різні боки вогненних прицілів або Спробую обійняти» (про трагедію, коли «діти одних батьків, які в годину важкого лихоліття постають на полі бою... ворогами»), «Почуй мене...» (про подвиг жінок-волонтерок) та ін.

Як і всі попередні твори, нова книга Анжели Веремій читається легко, вражає глибокою проникливістю у духовний світ героїв, актуальністю, філософсько-публіцистичним наповненням, що зайвий раз засвідчує високий творчий хист, художню філігранність та неординарність її непересічного таланту.

Тож побажаймо авторці, щоб і їй, як у свій час видатному земляку-подолянину Михайлу Панасовичу Стельмаху, «вилиті, наче із срібла», чарівні лебеді на своїх співучих крилах принесли ще не одну творчу весну, «прихоплену в теплому ірію»...

Сергій ГАЛЬЧАК,
заслужений працівник культури України

ЗМІСТ

<i>Передмови, вступні статті, післямови С. Д. Гальчака до історико-меморіальних та бібліографічних видань, книг інших авторів</i>	3
Німецько-фашистський окупаційний режим на Вінниччині: цивільне населення – жертва терору і насильства (<i>Книга Скорботи України. Вінницька область. Т. 1; Т. 2; Т. 3</i>)	3
К читателю (<i>Ружило В. Р. Несгибаемые</i>)	22
Внесок вінничан у перемогу над нацизмом (<i>Книга Пам'яті України. Вінницька область. Переможці. Т. 1</i>)	25
Словом правди (<i>Нагребецький А. Н. Трагедія мого краю: Етапи «великого» шляху на Шаргородщині: розкуркулення, колективізація, голодомор</i>)	52
Відчистити замулені джерела правди (<i>Микола Дорош. Битва на Синій Воді: правда і домисли</i>)	54
Літописець малої батьківщини (<i>Володимир Мороз. Червоне – гордість моя</i>)	56
Данина пам'яті (<i>Микола Дорош. Битва на Синій Воді 1362 року (або таємниця річки Сниводи)</i>)	59
Післямова (<i>Дорош М. Витоки. Призабуті сторінки нашої історії. Хмільницький район. Дослідження, оповіді, версії</i>)	61
З любов'ю до малої батьківщини (<i>Нагребецький А. Н., Юніцька Н. М. Наш Дерібчин</i>)	63
З Україною в серці (<i>Пасічник О. В. Полонянка (жертвник любові і пам'яті)</i>)	64
Камертон творчого неспокою, одержимості, таланту (<i>Олександр Гуржій. В очікуванні сонця</i>)	67
Пізнаючи правду (<i>Микола Дорош. Древній Уланів – на перехресті віків і шляхів. Нариси до історії селища</i>)	73
На шляху пізнання (<i>Микола Дорош. Снивода – в житті моїм і долі. Природа, витоки, люди, художнє слово</i>)	75
Почесно і відповідально! (<i>Леонід Козак. Війна. Поезія. Земля</i>)	77
Спогади жаху (<i>Григорій Погончик. Голомор 1932 – 1933 рр. на Бершадщині (спогади очевидців)</i>)	79
Слово до читачів (<i>Михайло Пащенко. Репортаж з камери смертників</i>)	81

Літопис Ярового (<i>Нагребецький А. Н. Ярове – село на Кучманськiм шляху</i>)	84
Відкриваючи таємниці Вінниці (<i>Микола Дорош. Місту Вінниці – 650 років: витоки</i>)	86
Сага про християнську перлину Поділля (<i>Віталій Давиденко. Монастир</i>)	87
Камертон душі (<i>Анжела Веремій. Заради добра і краси</i>)	91
Хмільниччина – дивокрай... (<i>Дорош М. Н., Степанюк В. А. Тобою, краю мій, живу... Хмільниччина: події, особи, час</i>)	93
Правда про війну (<i>Станіслав Кочубейник. Син солдата</i>)	97
Енциклопедія Бершадського краю (<i>Григорій Погончик. Бершадщина: з минулого – у майбутнє</i>)	98
Світоч людства (<i>Шенченкіана: На хрещатім Хмільницькiм шляху / Упорядн.: Дорош М. Н., Степанюк В. А.; художнє оформлення М. А. Загороднього</i>)	101
Незабываемая боль (<i>Григорій Погончик, Изя Кацап. Кровоточащая рана. Холокост в Транснистрии 1941 – 1944</i>) ...	104
Дзеркало душі (<i>Микола Дорош. Обруски рідної землі</i>)	106
Краса людини у її справах (<i>Сиротюк А. В. Від Сниводи до Плесецька. Спогади</i>)	107
На «війні без пострілів» [У співавторстві з Тамарою Слободинською] (<i>Михайло Ястремський. Полинові шляхи вінничанок</i>)	109
Колиска малої батьківщини (<i>Василь Паламарчук. Босоніж по стерні. Історико-краєзнавча розповідь про с. Митинці Хмільницького району Вінницької області</i>)	113
Із болем у серці (<i>Анжела Веремій. На барвінковій огняній землі</i>)	117
Дзеркало часу (<i>Анжела Веремій, Микола Дорош. Обираючи свободу</i>)	119
Прадавнє місто древнього Поділля (<i>Микола Дорош. На хрещатій дорозі: Бузький Острів – Хмелин – Хмільник</i>)	121
Почути солов'я духовності (<i>Микола Дорош. Скарби прабатьківських криниць</i>)	123
Схилимо голови перед пам'яттю героїв (<i>Володимир Мороз. Червоняни на дорогах війни</i>)	125
Очима болю і любові (<i>Анжела Веремій. У краї мальв і долину</i>)	127

Без «доважку брехні» (<i>Костянтин Матуцак, Микола Репешко, Леонід Луцков. На витоках Сниводи</i>)	129
Терези гідності (<i>Анжела Веремій. Позиція гідності</i>)	133
Слово до читачів (<i>Віктор Барабанцев, Вадим Вітковський. Тисячолітні П'ятничани</i>)	135
На шляху до істини (<i>Михайло Ніжинський. Голодьки – прадавня колиска моя. Витоки, документи, нариси з історії</i>)... 137	
[Без заголовку] (<i>Василий Симонович. Мой край, моя Отчизна. Поэтический фотоальбом</i>)	139
На тернистому шляху пізнання (<i>Микола Дорош. У барвах прапора України моя Хмільниччина цвіте. Топоніміка</i>)	139
Коралі часу (<i>Анжела Веремій. Вулиці мого міста</i>)	141
The Unforgettable Pain (<i>Grogorri Pogonchik, Izza Katsap. Bleeding wound. Holococaust in Transnistria in 1941 – 1944</i>)	145
Подвиг в ім'я життя (<i>Дзвони пам'яті Чорнобіля: Вінницьька область</i>)	147
Літописець Шаргородського краю (про автора та його книги) (<i>Анатолій Нагребецький. Сторінки історії Пеньківки Мурафської (1717 – 2017 рр.)</i>)	165
Правда про Синьоводську битву: на шляху до істини (<i>Микола Дорош. Битва на Синіх Водах – локишина на вуха. Битва на Синій Воді 1362 р. – наукова правда заради майбутнього</i>)	167
«Живу ранами своєї землі»... (<i>Анжела Веремій. Тасмниці подільських верб</i>)	170
Літопис прожитого життя (<i>Василь Білоус. Мій калиновий край: поезія</i>)	171
Хай пам'ять буде вічною! (<i>Василий Симонович. Плач душі</i>)	172
Гортаючи сторінки століть... (<i>Анатолій Кушнір. Від поселення Іржавенці до Козлова на Дністрі: історія села Козлова Могилів-Подільського району Вінницьької області</i>)	173
Репортаж із передової... (<i>Григорій Погончик. На передньому краї</i>)	176
З повагою і шанобою до рідної землі (<i>Григорій Погончик, Віктор Погончик. Серце гріє Сребрія: нариси з історії села та життя мешканців</i>)	178
Історія – в легендах (<i>Михайло Пащенко. Легенди Вінниці</i>)... 180	

Переймаючи естафету поколінь (<i>Микола Дорош (автор-упорядник). Знання минулого прапрадідів-батьків – світитимуть впродовж віків</i>)	184
«Син, що визволя серця» (<i>Віктор Цимбал. До Тараса</i>)	185
Літописець Хмільницької землі [У співавторстві з Вітою Рижук] (<i>Микола Дорош. Село моє і Снивода зі мною... Воронівці: історичні нариси, оповіді</i>)	187
Коралі часу (<i>Василь Білоус. Коріння: поезії</i>)	209
Крізь призму історичної пам'яті (<i>Анжела Веремій. Світло єдиної дороги</i>)	210
Сповідуючи істину (<i>Нагребецький А. Н. Храм Святого Брата Альберта на землях Княжої Луки</i>)	212
Про книгу та автора (<i>Микола Дорош (упорядник). Барвінковий шепіт. Спогади очевидців голодного мору 30-х років. Хмільницький район</i>)	214
Відкриваючи таємниці часу (<i>Роман Крохмалюк. Мурованокуриловеччина: погляд крізь століття</i>)	217
Вінниччина в період нацистського геноциду та визволення її від гітлерівських загарбників (<i>Роки ідуть – пам'ять живе. Вінниччина у Другій світовій війні 1941 – 1945 рр.: бібліографічний покажчик</i>)	218
Право на істину (<i>Микола Дорош. Скіфський Ексампей. Новопрочитання</i>).....	240
Попіл Чорнобиля стукає в наші серця (<i>Анжела Веремій. Чорнобиля правда гірка. Місто Хмільник</i>)....	242
Поклик душі (<i>А. Г. Кушнір, В. В. Лукіяничук, Л. І. Печак, М. Г. Печак. Нагоряни – перлина Подільського південного краю</i>).....	245
Мала енциклопедія Мурованокуриловеччини (<i>Тамара Модлінська, Роман Крохмалюк, Віктор Богушинський. Мурованокуриловеччина – наш рідний край</i>)	247
Відгомін буремних років (<i>Вадим Вітковський, Микола Рябий. «Чотирикутник смерті» (1919 – 1920)</i>).....	249
Син землі, гордість та слава Вінниччини (<i>Анатолій Пачевський. Витоки. Автобіографічний роман / Упорядник Станіслав Кочубейник</i>)	251
З любов'ю до людини та землі (<i>Анжела Веремій. Мереживо долі. Оповідання, новели (вибране)</i>)	257

Гальчак Сергій Дмитрович

Крізь призму істини

Передмови, вступні статті, післямови до історико-меморіальних
та бібліографічних видань, книг інших авторів

Видавець
ТОВ «Меркьюрі-Поділля»

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4136 від 11.08.2011 р.

Здано у виробництво 01.08.2019
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman
Ум. друк. арк. 16,5.
Друк офсетний. Наклад 100 прим. Зам. 93.
Друк ПП Балюк І. Б.
Тел. / факс: (0432) 52-08-02
e-mail: balyk2@ukr.net